

UNIVERSITY OF
ILLINOIS BRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
STACKS

NOTICE: Return or renew all Library Materials! The *Minimum Fee* for each Lost Book is \$50.00.

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

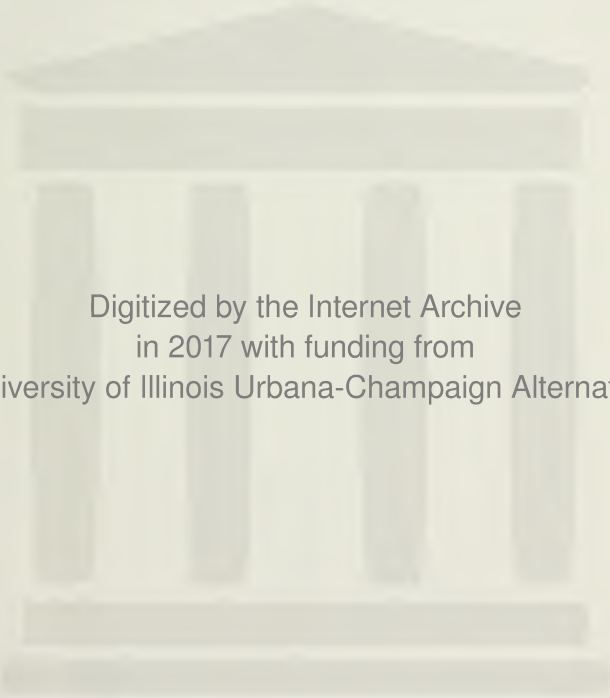
Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.
To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

OCT 05 1990

MAY 28 1991

L161—O-1096

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

891.7908
B28e
1921

ACCOUNT NO.

7206 14

LOT AND TICKET NO.

8

111

Location

str

Date

Sept 86

Volumes

chitanka dlia i roku
uchytel skykh seminary

Height

8-8
4

13-21

891.7908
B28e
1921

113
4

14

SPEC 1 BINDING CHARGE

SPEC 3 SHELF NOS.

SPEC 4 EXTRA THICKNESS

SPEC 5 STUBBING

SPEC 6 HINGING, ETC.

LETTERING

BIND IN
ATTACHED SLIP

EXTRA TIME

STUB MISSING
PART

HAND SEWING

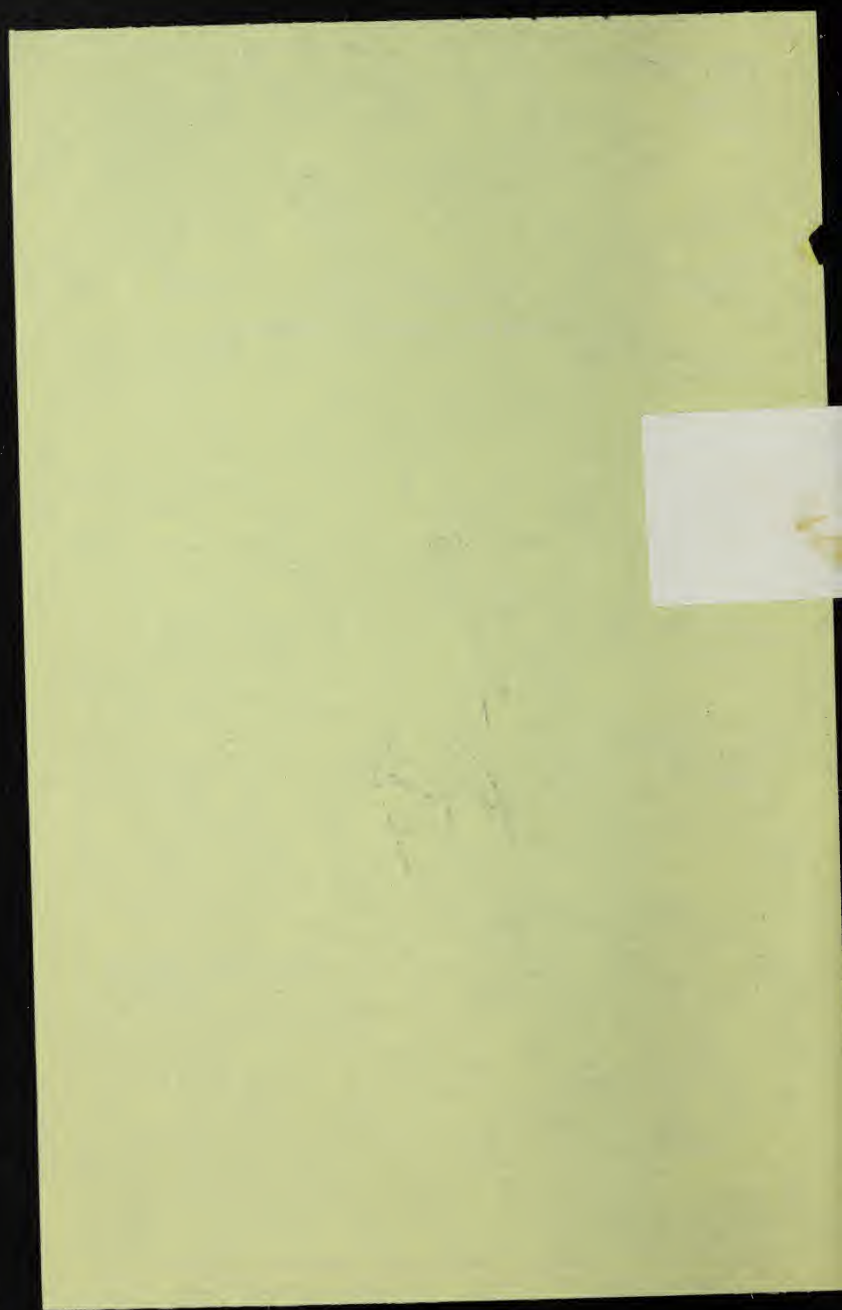
brittle pages

Loose pages 7

HERTZBERG - NEW METHOD, INC.
VANDALIA ROAD, JACKSONVILLE, ILL.

UNIV. OF ILL. LIBRARY, URBANA

2 PLEASE PEEL OFF AT EXTENDED SHEETS AND SEND COPIES
1 AND 2 (HELD TOGETHER) TO BINDERY NUMERICALLY ARRANGED.

ЧИТАНКА

ДЛЯ І. РОКУ

УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМІНАРИЙ.

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ

(Друге справлене виданє.)

Ціна примірника 76 Марок.

ЛЬВІВ, 1921.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Шкільних книжок, виданих накладом Видавництва шкільних книжок, не вільно продавати по цінах вищих над ті, які означені на заголовнім листі. Кожда книжка, видана накладом Видавництва шкільних книжок, має на заголовнім листі орла з написом: „Видавництво шкільних книжок“.

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

891.7908

Filmed 90-0139/1

B28c

1921

П Р О З А.

А. ОПОВІДНІ ЗОБРАЖЕННЯ.

І. ПОВІСТІ, ОПОВІДАНЯ, ІДИЛІ.

І. Пёрший пріхід до школи.

(Ол. Коніський і Ол. Барвіньский.)

На осьмому році мене відвезли в повітове місто до школи. Се було зараз після Успення (28 серпня). Як тепер бачу: в суботу у вечері ненька вимила мені голову, надягла чисту сорочку і кладучи спати, промовила: „Спи з Богом, а завтра ідемо до церкви“.

На другий день після служби божої прийшов до нас отець духовний і обідав з нами та все розказував, як добре тому жити, хто гарно вчить ся. Після обіду старший брат запряг коні та поставив на візок скриньку. Тоді отець духовний став читати молитви, покropив мене св'яченою водою і поблагословив хрестом. За ним ненька поблагословила мене тричі хлібом і сіллю і веліла мені прощати ся з усіма, хто був у хаті. До сего часу я терпів, але як став прощати ся, так слёзи і ринули з очей. То були чесні, щирі слёзи; такими слёзами плачемо ми тільки раз на все життя. Та й хто з нас не плакав, як віддавали его у школу?...

Привезли мене до міста. Матуся повела мене до управителя школи. Се був чоловік не абі-який: розумний, з добрим серцем, з людскою душею. Управитель вписав мене, поглядив по голові і завтра вранці велів приходити до

школи. На другий день брат все мені приладив і вранці повів мене до школи.

В школі був уже отець катихіт. Брат відчинив двері і сказав мені: „Іди туди“, сам вернувся, а я зістався біля дверей. Я не знав, що мені діяти! Я опинився в довгій комнаті з величезними вікнами, на лавках сиділо багато хлопців. Посеред комнати стояв стілик, з боку стояла чорна таблиця, за столом сидів отець катихіт. Я стояв як вкопаний, всі дивилися на мене.

Тоді отець катихіт встав, узяв мене за руку, підвів до свого столика і спитав ласкавим голосом.

— „Ти, синку, хто такий? як на прізвище?“

Я сказав. — „Добре, добре“, відповів отець катихіт, „ти учити ся прийдеш?“

„Так, учитись“.

— „А вмієш ти вже Богу молитись?“

„Вмію.“

— „Ану скажи „Отче наш“.

Я проказав. „А вмієш „Богородице“ і „Достойно“.

Я проказав „Богородице“, а „Достойно“ ще не ціле.

— „Ну, опісля ти все вічиниш“.

Отець катихіт ще дещо мене розпитував і так ласкаво, так приязно говорив, що я перестав боятися і його і школярів.

— „Ну, сідай же отам (він показав на лавку) та учися; нехай тобі Бог допоможе“...

За якийсь час задзвонили.

„На що се?“ спитав я тихцем школярів, мого сусіда.

„Се переміна, тепер прийде пан учитель.“

За хвилю відчинилися двері і до шкільної комнати ввійшов повагом старенький, невеличкий чоловічок і склонився перед отцем катихітом. Се був пан учитель Добринський. Всі хлопці встали з місць і я також. Отець катихіт подав руку пану учителеви, а звернувшись до нас, промовив: „Слава Ісусу Христу“, на що ми всі відповіли разом: „На віки слава!“ і ввійшов з комнати.

„Сідайте“, промовив приязним голосом до нас пан Добринський і ми сіли, а в комнаті настала тишина.

„Тепер я хочу знати, хто сьогодні прийшов до школи“,

сказав пан учитель і став по черзі випітувати учеників о їх іменá.

Багато учеників не відозвало ся на запитанє. Одén хлопéць засорóмив ся і закρίв собі лицé обидвомá руками та мовчáв. Дрúгий знов затисну́в губи, мóвби бояв ся, щоби́ з е́го рóта не ви́хопило ся якé слóво. Але більша частъ́ учеників сьміло ви́мовила свої́ іменá.

„Нехай же ті, що сего́дня не зна́ли своїх іме́н, спита́ють до́ма ма́ми, як оні́ назива́ють ся і за́втра мені́ ска́жуть“, замі́тив приві́тливо пан До́бринський.

— „Я сам зна́ю“, відозва́в ся одéн з мовчали́вих.

„А мо́же ні“, відпові́в з усьми́хом пан учи́тель.

— „Та́кі зна́ю. Я зву́ ся Миха́сь“.

— „А я Іва́сь — а я Петро́сь, — а я Левко́“, відзива́ли ся по черзі осьмі́лені хло́пці.

„Га́рно, тепе́р уже́ зна́ю, як зве́те ся“, сказа́в пан учи́тель. „Нехай же Миха́сь підне́се в гору́ пра́ву ру́ку“.

Миха́сь почервоні́в, але́ не підня́в руки́ в гору́.

„То мо́же інші́ учени́ки підне́суть пра́ву ру́ку, ко́ли Миха́сь се́го не зроби́в“, і на́раз підняло́ ся ба́гато рук в гору́, але́ не все „пра́ва“.

Тепе́р і Миха́сь підня́в обидві́ ру́ки в гору́. „Ли́ше пра́ву“, замі́тив пан учи́тель і ла́гідно зігну́в лі́ву ру́ку Миха́ся в доли́ну.

— „Я хо́чу їсти“, відозва́в ся плакси́вим го́лосом Іва́сь.

— „Я хо́чу до до́му“, проси́в ся Петро́сь.

„Іва́сь діста́не їсти, бо́ неба́вом усі́ підемо́ до́мів, але́ ще пе́ред тим ко́ждий ска́же мені́, чим ко́лись хо́че бу́ти“.

— „Я хо́чу бу́ти господа́рем“, промóвив сьмі́ло Левко́, „а я хо́чу бу́ти па́ном“ — сказа́в Іва́сь.

Прийшла́ че́рга і на ме́не. Я знав до́бре, чим ко́лись хо́чу бу́ти, але́ не сьми́в сказа́ти. Одна́к ла́гідний по́гляд старе́нького учи́теля осьмі́лив мене́ і́ я ви́мовив: „Хо́чу бу́ти учи́телем“. Приті́м гля́нув я на лицé па́на До́бринського, чи́ він мо́же не розсе́рдить ся, що́ і я хо́чу бу́ти учи́телем. Але́ пан учи́тель погла́див мене́ по голо́ві і пішо́в да́льше.

Нау́ка скінчи́ла ся. Пан учи́тель велі́в нам вста́ти, проказа́в нам „Отче́ наш“, відта́к уста́вили́сь ми па́рами. Я сто́яв з Миха́сем а́ він взяв мене́ за ру́ку і сказа́в:

„Павле, будьмо приятелями!“ „Добре!“ відповів я. Ми вийшли опісля парами із школи, потім розсіпались кождий в свою сторону, але Михась не випустив моєї руки, поки ми не опинилися на ростайній дорозі і з того часу були ми добрими приятелями.

Дома оповідав я про все, що було в школі на втіху матері. Я став учеником і постановив собі бути учителем таким, як пан Добринський.

2. Продан Когут.

(З повістки Миколи Устияновича „Мість Верховинця“.)

Ой піду я межі гори, там де живуть бойки,
Де музика дрібно грав, скачуть по легойкн.
Пісня народна.

В темних горах наших Бескидів, в стороні протягаючійся від самбірського обводу до станіславівських верхів, лежить земля давнійше Тухольщина названа, а на ній при самій угорській граніці село Рожанка.

Не так велике, як розтягле, розляглося оно поміжи двома широкими полонинами понад невеличкий криштальний потічок, і припирає вижним кінцем аж до Добошівки, найвишого хребта велитів, що то мов камінні стіни творять граніцю від Угорщини. Вздовж понад селом дрімать старинні бори, ялинові та кедрові, відвічне прибіжище всякої звірини, і оточають свої верхи та полонини заєдно красним, вічно зеленим вінцем. Понад сквапливим потоком, в котрого срібній воді червонь цяткований¹⁾, пструг та пир²⁾ жовтокрилий гуляє, поміжи стрімкими небосяглими верхами, де ті майже що крок страшні відвічними лóмами³⁾ позавалювані розвали путь перетинають, веся вузенька гірська дорожінка і веде до села. Посеред села межі двома потічками, ніби на маленькім острові, стоїть обширна церковця, храм св. Духа; коло церкви на горбочку теметів⁴⁾, а коло теметова малі хижини, а в тії хи-

1) риба — червона плотиця, рюс. 2) риба — лірієн. 3) дерево полóмане вітром. 4) кладовище, цвинтар.

жіні мешкала перед кільканадцять літами вдовіця Олена Когутіха.

Убога але поцтіва, не молодá але рухава, жила она в селі чéсно і мíрно, зарабляла, не маючи лишé малій горóдець, як могла помéжи кметі¹⁾, і не дивíла ся, як то ка́жуть, ні́кому в горнець. За то любíли всі Когутíху і шанувáли стару́, хотя́й небіжчик є́ї муж Бог зна́є звідки приплів до Рожáнки, і трóха був скрутня́вий²⁾ чоловік, та любíв ся тако́й і напивáти. Зпáла она́ всі жінóцкі робóти, і не л́инува́ла ся взáти, як то ка́жуть, ні за студéне ні за горя́че; одно́го лишé не умíла, т. є. ба́яти³⁾ та ворожіти. Але то надава́ло їй ще б́ільшу ша́ність у розва́жних людíй, що до́бре зна́ють: що вся́ческа́ лишé у Бо́га і че́рез Бо́га. Особл́иво любíли Когутíху замо́жні кметíхи за є́ї щіру робóту, і не опуска́ли ні́коли в ли́хій го́дині. А трéба бу́ло в зимі запо́мóги, то для не́ї всю́да отво́рена двер; а прийшла́ неді́ля, то бач якби́ з намо́ви принесла́ одна́ богáчка молока́, дру́га сíра, а трéта хл́іба; а найшла́ ся ча́сто і така́, що і лопáтку з баранця́ принесла́. А надійшли́ св́ята, Ро́ждество́ Христо́ве, абó Вели́кдень, то у нашо́ї ба́бки ласка́ Бо́жа, всéго дово́лі. Ча́сто на́віть бува́ло, що з то́го, що їй позно́сили кметíхи в по́дарці, она́ ще бідні́йшим від не́ї могла́ де́що уді́лити. Алеж бо́ трéба сказа́ти, що в Рожáнці і у всі́х верхові́нських посторо́нних сéлах христі́яни за бідних д́уже пам'ята́ють. Там не одну́ сíроту ви́годують чéсні людко́ве, там не одéн живи́ть ся поді́льський калі́ка, хотя́й там, як то ка́жуть, хл́ібови конéць. За то даé їм Бог до́вгий вік, та́й від худі́бки зара́зу відверта́є. Сто л́іт прожити́, не вели́ке там д́иво, а гíбель на худóбу не бува́ла там з пресу́д-віка́.

А ма́ла Когутíха сiна одина́ка́ іменем Прода́на⁴⁾. Був то хлопа́к ро́слий як стрі́мка ялі́ця, лéгкий як о́лень в бо́ру, черстві́й як полоні́нна вода́, го́жий, весéлий, як весна́, а за красу́ і ніщо́ ка́зати; слóвом був то собі́ лéгень⁵⁾, які́х ма́ло, а в Рожáнці а́чейже і байд́уже найде́ш. Як розпу-

1) за́сібний селя́нин. 2) печéсний. 3) опові́дати байки́. 4) у верхові́ні є́ ще до́сеи забóбон, що як ко́мү не хова́ють ся д́іти, то ро́дичі, скóро при́йде на св́іт дити́на, за ню́ торгую́ть ся з сусі́дам, ні́би прода́ють, і таку́ дити́ну опі́сля назива́ють Прода́н. 5) па́рубок, вдáтний молодéць.

стів чорпéнькі кúчерики, завéрг¹⁾ сїрачкóм на лїве плечé, закосічив кресáню²⁾, підкрутів молодéнький вус, і вийшов на зáрінок³⁾, то всі зглядáли ся на нéго. А емкий до всéго. Нїхтó не загрáв лїпше на сопівцї, не загудїв на трумбéтї⁴⁾, ба і на скрипцї не булó над нéго. Нерáз то пїрвáв він скрипку від музїки, та як став дрібнéнького витинáти, та присвїстувати, та приспївувати, та приговóрювати, то аж хáта ходїла. А як взяв якú в тáнець, то аж тху не ставáло. Але і до робóти не був він послїдний. З вівцями пéрвий на полонїнї, а в кісьбї ішов пéред госпóдаром. А служив він у нáйпершого кмéтя в Рожáнцї, у Дмитрá Кожанá.

Прия́зний і чéмний, вязáв ся він з кóждим в щїру дружбú; áле гóре тóму, хто повáжив ся стáнути емú в до-рóзї, і трéба булó сїдóї головї, абї Проданá усми́рити в гнїві. Бо трéба сказáти, що стáрших дúже шанувáв. За то любїла егó дúже старшинá в селї, і пáвїть самі старéнький панотéць Андрéй дúже рáдо з ним розмовля́ли. Бож був він і услúжний, як то кáжуть, май⁵⁾ як влáсна дитїна. І Дмитрó Кожáн, егó гáздá, шанувáв егó, мов то своякá; áле старá Кожанїха, не знáти чомú, не ось му булá рáда. Вівчáр, якóго пошукáти, стояв він за прáву рúку у Кожанá, а нáйбільше про свою пúшку⁶⁾. Ей бож то си був ватáс⁷⁾, якїх мáло! Хоть ще мóлод, а Проданá імá знáла цїлá Тухóльщина. Умїв він вїтропити зьвїрá, хотя́й би і край Бескїда, і не лякáв ся і рїсьови загля́нути в óчи. А стрїтитись з медвéдьом, тож то емú рáдість, тож то емú тáнець. Нерáз він засїдáв на нéго осїнною порóю в ночї під кладн́ями⁸⁾, і трафля́в егó при блéску мїсяця в самú комóру⁹⁾; а як під зїму запря́тав ся прия́тель бурмїло до гáври¹⁰⁾ на зимівку, а Продáн егó вїслїдив, то бурмїло сóнця веснянóго вже пéвно не бáчив.

Такий то був собі хлóпець наш Продáн Когúт з урóди і охóти, від нїг до головї лéгїнь, бóйко, якóго шука́й.

1) закінув. 2) замаїв капелюх. 3) поберéже, на котрїм гірскá рїкá осáджує рїнь (камїне). 4) трубá з берéзової або ялинóвої корї (абó і з б́лїхи), котро́ю скрі́кують вівцї або вигривáють сóмні мeльодїї. 5) майже. 6) стрїльбá. 7) стрїлéць. 8) кошá збїжа. 9) сер-цевá комїрка. 10) зимовé лeгóвище медвéди.

3. Св'ятанє в Яблоніці.

(З повісти Ю. Федьківича „Люба-зуба“.)

Тітка приймала нас так, дай Боже, абі усіх добрих людей так приймали! Та й було чим приймати, — старя собі була богачка на все село, а мала лиш одну доньку та одного сина: тільки в неї і дитий.

Куді повернеш ся, в хаті світло на всі боки, а по дворови горять величезні смоляниці, так що аж небо почервоніло. А гостий, гостий! і в хаті, і в хоробах¹⁾, і на дворі, і в сутках, навіть і на гостинці стояли деякі, що не мали де помістити ся на обійстю; бо кождого, знаєте, кортіло подивити ся, якє старощине²⁾ справить старя Слижіха своїй дочці.

За столом сидить Калина зо своїми дружечками. Молодого посадили з братом та з боярами коло неї, музики грають, було щось аж шість скрипників а два цимбалісти, усє віжницькі³⁾. Дружечки співвають, а я стою з Василєм серед двора перед вікнами, та тримаємо коні: він тримає коня пана молодого, а я старшого дружби (нібі братового), бо в нас, знаєте, така вже установа, — але коні не ржуть вам, ні! Аж страшно якось слухати: але не конче їх було й чути, бо парубкі, що були в старощині, не гримають вам з пістолет, ні! Одні з хати крізь вікна, а ми знов відсеї з надвіря; аж гори відзивають ся, такє гримаємо! А музика в хаті не тужить, ні! аж мороз іде тілом.

Прийшли і панотець, сіві, сіві як молоко, а борода поніжше пояса.

„Веселіте ся, діточкі?“ питають, идучи попри нас, „веселіте?“

„Благословіть отче!“ каже Василь, знявши кучму⁴⁾, (бо в нас, знаєте, ходять молодії і дружби в кучмах, не в кресаках) — а сам так і сплакав.

„А чогось бо ти, серце?“ стали панотець голубити, а нарешті додали жартом: „з веселими веселі ся, не журі ся! Господь наш Ісус Христос сам так робів, так і ви, діточкі: веселіть ся, доки ще весело! Господь Бог не дурно дав і весну, і молодість, і утіху, і скрипки і пістолета нарешті: все то Бог дав людем, не хто.“

1) сїни. 2) св'ятанє. 3) з Віжниць. 4) бараняча шапка.

„Правда, панотче, що Бог,“ ут'яв Василь, а сам так і повеселїв. „Він дав чоловікові для е'го заходу і веселість, і скрішку, і пістоля, лиш абі знав він, коли чим орудувати.“

Можєб панотєць були дєчого сказа'ли, бо оні дуже любили з парубка'ми бесїдувати та їх правди Божої учити, але нїяк було, бо повибігали всі з хати, вхопили панотця нашого любого на руки, та понесли за стіл, — такий се панотєць в нас бу'лї. Тут приймили ся з'араз за дїло, помолили ся Богу, прочита'ли, що вже там тре'ба бу'ло, заручили молодїх, та й не цурали ся з ними повечєрати: такі се в нас панотчик не горделиві бу'ли.

Гості вечєряють, музика приграв'ають, друзечки приспівують, старі Слижіха не памятає з радощ, що вже робить, ми на дворі в одно й одно¹ так і грїмаємо з пістолєт, що аж шибкі в вікнах на дрібні кавалочки потріскали, та так і дзвонять сиплючись по каміню.

4. Як Гертруда вчила свої діти.

(За Пестальцієм Ол. Барвінський.)

Гертруда бу'ла ще сама із своїми дїтьми. Завтрішне сьвято і події минувшого тїжня настроювали єї серце торжественно. Задумана і мовчалива вари'ла она вечєрю, а при тїм виняла для чоловіка, для себе і для дїтий недїльну одїж із скріні і приготівила все, щоб на недїлю все бу'ло в ладї. Скінчивши всю роботу, сїла з дїтьми за стіл, щоб і ними помолити ся.

Кождої суботи ма'ла она сей звичай, вечірньою годинною пригадати дїтям всі похибки в тїжні, а також всі ті події, які могли би їх дєчого поучити. Особливож бу'ла Гертруда зворушена добротою Всевишнього для єї дїтий сєго тїжня і бажала, щоб і подія оста'ла глибоко в їх серцю і в їх тїмцї¹). Дїти сидїли тихо коло ма'тери, зложили ручєнята до молитви а ма'ти промовила до них.

„Маю вам сказа'ти щось доброго, мої дїти! Наш дорогий тато діста'в сєго тїжня добру роботу, і при сїй роботі заробить він більше, як звичайно. Можемо отже, любі дїти, сподївати ся, що в будучині не будемо потребували так

¹) пам'ять, згадка.

журити ся насущним хлібом. Дякуйте Всевишньому, що він для нас такій ласкавий, та не забувайте сего давнього часу, коли то я була приневолена з такою журбою і тревогою обділювати вас кождим кусником хліба. Нерідко серце мені крало ся, що я не могла вам стілько уділити; але милосердний Бог в небі знав уже, що може нам допомогти, і що се для вас ліпше, як ви привикнете до убожества, до терпеливості і до побороування забавів, як щоб ви мали всього подостатком. Бо чоловік, що все має, чого лише забавне, стає звичайно легкодушним, забуває про Бога і не робить сего, що для него самого найкрасше і найхосеннійше. Пам'ятайте, діти, як довго будете жити, на се убожество, на ту журбу і нужду, яку ми терпіли; а коли тепер нам ліпше поводити ся, то згадайте тих, що так у терпіли нужду, як ви! Не забувайте ніколи про голод і недостаток, щоб і ви були милосердні для убогих, а коли будете в достатку, поділіть ся радо з убогими. Правда, що ви радо се вчините?“

„Дуже радо, мамо!“ відповіли діти.

Мала Єлисавета перервала спокій. „Покажіть нам, мамо, нові гробі“, сказала она. „Покажу вам“, відповіла мати, „але ти все привікла перша виходити ся.“ Тепер схопив ся Микольцо, він пхав ся, щоби бути ближше світла і бачити гробі та відтрутив маленького братчика, котрий почав голосно плакати. Тоді мати промовила: „Се погано, Микольцю; перед хвилию ти приобіцяв бути чемнішим, а тепер знов ось що докazujeш.“

„Мамо“, відповів Микольцо, „я вже сего ніколи не зроблю.“

„Ти те саме обіцяв недавно перед Всевишнім, а тепер ось що зробив; так не роблять поважні хлопці.“

„Простіть мені, мамо, я вже буду чемний, я жалую, що так забув ся.“

„Мені також жаль тебе. Але ти не будеш сего пам'ятати, як тебе не покараю. Підеш спати без вечері.“ Так сказала мати і випроводила Микольця до его комнати. Вся рідня засумувала ся, їм було жаль, що Микольцо не дістане вечері.

„Простіть ему сей раз!“ промовили діти. „Ні, мої любі! Треба, щоб він відвик від такої необачности“, відповіла мати. — „То ми вже не хочемо бачити ніні нових

грóший“. — „Дóбре, сказа́ла ма́ти, най і він уже́ разом з ва́ми побáчить.“

Тепéр да́ла ма́ти ді́тям вечéрю, а відта́к пішла́ з ними до їх ко́мна́ти, де Микóльцьо ще пла́кав. „Памята́й на дру́гий раз“, промóвила ма́ти, а Микóльцьо просі́в ся: „Прості́ть мені́, дорога́ ма́мо, прості́ть і поцілу́йте мене́, я не хóчу вже́ вечéряти“. — Тоді́ ма́ти поцілу́вала́ сво́го Микóльця, а по є́ї лиці́ покоті́ла ся слёза́, коли́ она́ промóвила до не́го: „Микóльцю, будь обáчний!“ Микóльцьо обня́в обо́ма рука́ми ши́ю ма́тери і сказа́в: „Ма́мо, ма́мо, прості́ть мені́!“ Ге́трудá поблагослови́ла ще сво́ї ді́ти і пішла́ знов до сво́єї ко́мна́ти.

Тепéр була́ она́ сама́. Малéнька ля́мпа кида́ла лишé слабе́ свѣ́тло на ко́мна́ту, а є́ї се́рце бу́ло торжествéнно спокі́йне, є́ї спокі́й був моли́твою, що́ невимóвно без слі́в ворóщула є́ї се́рце. Почу́ване Бо́га і є́го доброти́, наді́я на ві́чне житé і вну́трішню щасли́вість лю́дий, котрі́ ві́рять у Бо́га на не́бі і на не́го поклада́ють всю наді́ю — все те ворóщило є́ї се́рце, она́ упáла на колі́на, а стру́я слі́з поли́ла ся по є́ї лиці́.

Га́рна є слёза́ дитини́, коли́ она́, зворóшена добрóдїйством ві́тця, огляда́є ся з плачém, обтира́є сво́ї лиця́ і втихо́мірює ся, по́ки змо́же ві́словити вдя́ку сво́го се́рця. Га́рні є слёзи́ Микóльця, які́ він пролі́в, розсе́рдивши до́бру ма́тір, єму́ так доро́гу. Га́рні є всі́ слёзи́ чоло́віка, які́ він пролива́є з до́брого дитя́чого се́рця. Го́сподь на не́бі спогляда́є на слёзи́ є́го очі́й, нако́ли є́го лóбить. — Го́сподь на не́бі ба́чив слёзи́ Ге́труді, чув хли́панє є́ї се́рця, а жéртва є́ї вдя́ки була́ єму́ благово́нним каді́лом. — Ге́трудá до́вго пла́кала пе́ред Го́сподом, а є́ї очі́ були́ ще во́гкі, коли́ наді́йшов є́ї чоло́вік.

„Чо́го ти пла́чеш, Ге́трудо? Тво́ї очі́ черво́ні і во́гкі. Чо́гож пла́чеш нині́, Ге́трудо?“ спита́в Лї́нгард. Ге́трудá відпові́ла: „Мій мї́лий, се не є слёзи́ журби́; не бї́й ся! Я хоті́ла подя́кувати́ Господе́ви за се́й ти́ждень; се́рце моє́ бу́ло зворóшене, я упáла на вко́лішки, я не могла́ слóва промóвити, я могла́ лишé запла́кати; áле я відчу́ваю се, що́ ще ні́коли так не дя́кувала в мо́їм житі́ю Всеви́шньому.“

„Моя́ мї́ла!“ промóвив Лї́нгард, „коли́б і я зумі́в так взне́сти своє́ се́рце і до́вести до слі́з! Я тепéр також від-

чуваю потребу добро творити і бути чесним та вдячним супроти Бога і людей; але якось ніколи не дійде до того, щобі я упав на вколішки і міг пролити слёзи“.

На се відповіла Гертруда: „Наколи ти лишé горячо бажаєш добро творити, то все інше є мёнше вáжне. Одén має сільний гóлос, а дрúгий слабій; мёнше о то. О се лишé розхóдить ся, до чо́го ко́ждий уживає сéго гóлосу. Мій мiлий, слёзи нічо́го не знача́ть, а також па́данє на вколішки; але постанóва бу́ти чéсним і вдя́чним супроти Бо́га і лю́дєй, се є все. Одén чоло́вік є чу́тливши́й як дрúгий, так са́мо, як одén хроба́чок є шпаркі́йший, як дрúгий і скóрше пóвзає по землі. Ко́ли у тебе є лишé щі́ре ба́жанє і щі́ра во́ля, тоді́ найдеш сéго, що є ві́тцєм всі́х лю́дєй“.

Лінгард склонів із слёзо́ю в о́ці гóлову на єї́ ра́м'я, а Гертруда тронúта сим до глибини́ сёрця спогляда́ла на свóго чоло́віка. Так стоя́ли оні́ кiлька хви́ль мо́вчки. На-остáнку промóвила Гертруда до нéго: „Мо́же бу́деш вечéр-яти?“ — „Я не мо́жу“, відповiв він; „моє́ сёрце вельми звору́шене, я не міг би тепér їсти.“

„Я також не мо́жу!“ сказа́ла она́; „але зна́єш, що я зрóблю? Я занéсу вечéрю бiдному Рúдольфови; нині́ уме́рла є́го ма́ти.“

5. Хмарі́ще.

(З історичної повістки П. Куліша „Чорна Рада“.)

По весні́ 1663-го ро́ку, двох подоро́жних, ве́рхи на до́брих ко́нях, наближа́лись до Кі́єва з білгородського шляху́. Одén був молоді́й собі коза́к, збро́йний як до війни́; дрúгий по одéжі і по сiвiй бороді́, сказа́ть би, сьвяще́ник, а по шаблю́ці під рясо́ю. по пісто́лях за поя́сом і по до́вгих шпра́мах на виду́ — старі́й козарлю́га. Ко́пі в них потóмлені, одéжа і торокі́¹⁾ позапiлювані: за́раз бу́ло зна́ти, що ї́дуть не з бли́зька.

Не дої́здячи версто́в зо дві́ чи зо три́ до Кі́єва, взяли́ оні́ в лiвú ру́ку, та́й побра́лись га́єм, по криві́й дорі́жці.

¹⁾ ремéні ко́ло сíдла і узд.

І хто тільки бачив, як оні з поля повернули в гай, всяке-зараз дегадувалось, куді оні простують. Крива доріжка вела до Череванёвого хутора, Хмаріща. А Черевань був тяжко грошовитий і веселий пан з козацтва; за десятилітньої війни доскочив собі нечисленного скарбу, та після війни і сів хутором коло Києва.

Отже наші подорожні вже і під Хмаріщем. А те Хмаріще було окріте гаями, справді наче хмарами. Кругом обняла его річка з зеленими плавами¹⁾, лозами і очеретами. Через річку ішла до воріт гребелька. Над ворітьми було віконець, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господи, чи ні.

Підїхавши під браму, гості почали грукати шаблею в цвяхи. По гаю пішла луна²⁾, а в хуторі не озиравсь ніхто; та вже нескоро хтось за ворітьми почав кашляти, і стало чути, як щось, або старе або недуже, бере ся в башті по сходах до віконеця; лізе тай говорить сам з собою.

— Се Василь Невольник, — каже тогді святих, — однаковий і доси.

— Боже мій правий! — аж скрикнув Василь, — та сеж паволоцкий³⁾ Шрам!... От, і не думали мої старі очі бачити такого гостя.

— Ведий нас, Василю, до пана, — каже полковник Шрам. — Де він: в світлиці, чи в пасіці? У него з давна була охота до пчолі, так тепер певне пасічників.

— Еге, добродію, каже Василь Невольник: благу часть избрав собі пан Черевань, — нехай его Господь на світі подеряжить! Мало куді і виходить з пасіки.

— Ну, та всеж від людей ще не відцурав ся? Чи може справді зробивсь пустинником?

— Бмү від людей відцуратись! — каже Василь Невольник. — У нас і тепер не без гостей. Побачиш сам, що в нас за гість тепер у Хмаріщі, — та одчипівши дідусь фірточку, і повів гостей до пасіки.

Скоро ввійшов Шрам в пасіку, ще не помолівсь і святому Зосімови⁴⁾, що стоїть по пасіках, як слухав — у Череваня щось іграє.

¹⁾ плав, низкий наливовий берег. ²⁾ відгомін, відгос. ³⁾ з міста Павлочи. ⁴⁾ опікун пасік.

— Е, та се в вас і бандура!

— Та ще чий! — каже Василь Невольник.

— Так се у вас Божий чоловік? — спитав тогді Шрам.

— А то хтож би так загра́в, як не він? Такого кобзаря́ не було́, та може вже і не буде між нашим козацтвом.

Ідуть оні, аж бандура заговори́ла голосні́йше. Одалеки́ так на́че сама́ з собою́ розмавля́ла, а тут і го́лос почав хтось підтягувати до не́ї. Гляне Шрам, аж сидить на траві під ліпою і Божий чоловік і Черевань.

Звав ся Божим чоловіком сліпий старець-кобзар. Те́мний він був на́ очи, ходи́в без чо́бит, а гро́ший носи́в по́вні кешені́. Щож він робі́в з ти́ми гри́шми? Викупля́в неві́льників з нево́лі. Шеж знав він лі́чити усякі бо́лести і замовля́ти всякі ра́ни. Мо́же він помага́в свої́ми моли́твами над недужим, а мо́же і свої́ми пі́снями; бо в не́го пі́сня лила́сь як ча́ри, що слуха́є чоловік і не наслуха́є ся. За́те то і поважа́ли вго́ козаки́, як ба́тька, і хоть би, зда́є ся, попроси́в у ко́го оста́тню свити́ну з плечи́й на ви́куп неві́льника, то і ту́б ему́ відда́в вся́кий.

Полко́вник Шрам, стоя́чи за де́ревом, диви́вся на них обо́х. Давно́ вже він не ба́чив сво́го сьмі́шливого при́ятеля, і хоть би кри́шечку пере́мині́в ся Черевань! ті́лько лі́сна почала́ бі́льше ви́лискува́тись. А в Бо́жого чолові́ка до́вга, до са́мого по́яса борода́, ще кра́ше процвила́ сї́дніа́ми; а по ви́ду ді́дусь про́сия́в яки́мсь сьві́том. Сьпи́ваючи пі́сню, від се́рця її́ го́лосить і до плачу́ дово́дить, а сам підведе́ в го́ру те́мні очи́, на́че ба́чить там та́ке, чо́го ви́ди́ючий з ро́ду не ба́чив.

Слу́хав вго́ Шрам до́вго, а да́лі ви́йшов і́зза де́рева та́й став напро́тив Череваня́. Як схопи́ть сяж ми́й Черевань: — Бга́тику! — ка́же (бо трóхи карта́вив¹⁾), — чи се ти сам, чи се тво́я ду́ша при́леті́ла послухати Бо́жого чолові́ка?

Та́й обня́вся і поці́лува́вся і́з Шра́мом, як і́з рідним бра́том.

Бо́жий чолові́к і со́бі про́стя́г ру́ки, як зачу́в Шра́м го́лос. — Бува́йте, ка́же, здо́рові, па́не полко́внику,

¹⁾ не вимавля́в пра́вильно *p*.

чу́ли ми, як Го́сподь наусті́в¹⁾ тебе́ взя́тись за коза́-
ко́ванє.

— Які́м же, бга́те, отсе́ слу́чаєм? — питає знов Че-
рева́нь.

Шрам одвітував, що йде на про́шу до Ки́єва, та́й спи-
та́в у Бо́жого чоло́віка: — А тебе́ж, діду, звідки і куди́
Го́сподь несе́?

— В ме́не, ка́же, одна́ дорóга по всьому́ свьіту: Бла-
же́нні ми́лостиві́ї, я́ко тії по́миловані́ бу́дуть...

— Так, ба́тьку мій, так, добродію! — перебі́в єму́
Васи́ль Невольни́к. — Неха́й на тебе́ так Го́сподь згля́не
ся, як ти на ме́не згля́нув ся! Три ро́ки, як три дні, про-
му́чивсь я в прокля́тій нево́лі, на туре́цькій като́раї²⁾, на тих
безбо́жних га́ле́рах; не ду́мав у́же ба́чити свьатору́ського
бе́рега. А ти ви́співав за ме́не сто зо́лоті́х черво́них; от
я і знов між хре́щени́м мі́ром, і знов почу́в коза́цку мо́ву!

— Не мені́ дя́куй за се, — ка́же Бо́жий чоло́вік, —
дя́куй Бо́гу та ще то́му, хто не поку́пивсь ви́кинути за
тебе́ з че́реса со́тню дукати́в.

Так говори́в Бо́жий чоло́вік. А Черева́нь слуха́ючи,
ті́лько ра́дів та смі́яв ся.

Свьі́тлиця в Черева́ні бу́ла така́ж, як і тепе́р бува́є
в я́кого замо́жного коза́ка, що ще за лі́пших часі́в ді́д або́
ба́тько збудува́в. Свобло́к³⁾ га́рний, дубови́й, штучно́ покар-
бо́ваний, і слова́ з свьа́то́го пи́сьма́ ви́різувані; ви́різано,
і хто свьі́тлицю збудува́в, і я́кого ро́ку. І лавкі́ були́ хо-
ро́ші, липові́, та ще і ки́лимцями позасте́ляні. І сті́л, і бож-
ни́к з ші́тим рушнико́м округі́, і все так, як і тепе́р веде́
ся. Одно́ ті́лько ди́во бу́ло в Черева́ні, я́кого вже тепе́р
ні́где не узри́ш. Круго́м сті́н полі́ці, а на тих полі́цях
срі́бні, зо́лоті і кри́стале́ві кубкі́, коновкі́, фла́шки, та́ци
і всьі́ка посу́дина, що то на ви́йні поздобу́вано. Ще́ж по
сті́нах ви́сять шаблі́, старосвьі́тські сагайда́кі⁴⁾ тата́рські, ні-
ме́цькі гаркебу́зи⁵⁾, сталеві́ сорочкі́, шапки́-мисю́ркі, що
вкрі́є тебе́ зелі́зною сі́ткою, і ні́яка ша́бля не ві́зьме.

¹⁾ наклоні́в, намови́в. ²⁾ га́ле́ра, на котрі́й при́ковували не-
ви́льни́ків. ³⁾ поперечни́й ба́льок, що підпира́є сте́лю. ⁴⁾ пі́хва на
лу́к і стрі́ли, але́ також і сам лу́к. ⁵⁾ ни́цалі́, стрі́льби-аркебу́зи.

Дістав Черевань із полицки збан, прехимérно з срібла вилитий і що-то вже за преукрашений! Не жалував гробний для своєї піхи і потїхи. По боках бігли босоніж хлопята, — інше і в бубен бє; з верху сидїв, мов живий, божок грецький Вахус. Тим то Черевань і звав сей збан „божком“.

— Шкодá менї, дідусю, твоєї темноти, — каже кобзарєви. Ось, на лиш, наляпай, якé тут диво. Сего божка я у Тúrка собі доскочив.

— Так отсєї чóртик зовé ся в тебе божком? — пита́в ся Шрам.

— Нехай він б́уде і чóртик — одвітує Черевань. — тільки ка́жуть, що в старовині́ у Греків... Був на́рід Греки, так, прімі́рно, як ми тепér козаки — на́рід непобі́димий, óт-що!... Так у тих то Греків сему божку́, ка́жуть, була вели́ка шанóба.

— А в тебе вже не така? — пита́є Шрам.

— Ні, ка́же, на мене він не на́рікати ме, а от, коли́б ви є́го не зневажа́ли.

І дістав мальовану та́цу, сріблом ко́вану. От на таку́ то та́цу поста́вив Черевань п'ять кубків, та́й почав налива́ти ме́ду з то́го божка́.

— Ну, бра́те, — ка́же повеселі́вши Шрам, — зага́даюж я то́бі про тво́го божка́ за́гадку: „Стоїть божок на трох ні́жках — коро́ль ка́же: поті́ха моя! кра́ля ка́же: погі́бель моя!“

— Як, як? пита́є Черевань: коро́ль на трох ні́жках. а кра́ля ка́же: погі́бель моя́?

— Не коро́ль, а бóжок на трох ні́жках, як от і тво́й. Коро́ль значі́ть — ті́ло, а кра́ля — ду́ша.

Тут увійшла до гостий Черевани́ха, жінка ро́сла, пря́ма. Підійшла до Шра́ма під благослове́не.

— Так, отсе́, ка́же, ви на про́щу, па́не Шра́ме? Св'яте ді́ло! От, моя дру́жино, — оберну́лась до чолові́ка, — от як до́брі лю́ди ро́блять, аж із само́ї Па́волочи іду́ть моли́тись Бо́гу. Ми під са́мим Кі́евом, а ще не бу́ли сю ве́сну і одно́го разу́ у св'яти́х уго́дників. Аж со́ром! Вжеж як хо́чеш, а у мене на за́втра ридва́н вже нагото́влений.

Була пі́зна пора́, го́сті укла́лись на спочи́нок. На дру́гий де́нь Черевані́, і го́сті, і дідусь — всі ви́брали ся на про́щу до Кі́ева.

6. В духовній академії.

(З повісти Івана Нечуй-Левицького „Хмари“.)

Одного літнього горячого дня, в місяці липні 184... року, з города Тули вийшла купка хлопців, убраних по-дорожньому. На молодіх паничах були сїртукї з темної па́русини¹⁾ з чорними роговими гудзиками, суконні широкі й круглі картузи²⁾. Кожний мав за плечима торбу з одєжою, книжками й харчами; кожний держав у руці по палиці. Паничі були рослі, дужі, широкоплечі й русаві. Їх рум'яні, повні щіки були здорові якось по-сільський; жиливими руками, кремезними плечима, шіями оні були похожі на московських робітників або крамарів-коробейників³⁾. Між ними оден був вищий од усіх цілою головою: то був їх поводитир, Степан Воздвиженський. То були тульські семінаристи. Оні йшли до Києва. Деякі були послані на скарбові гроші в Київську Духовну Академію, деякі були прості семінаристи, котрі, скінчивши курс, йшли до Києва на прощу.

Широкий і вільний був їм шлях на Україну. Літня спека заслала єго на долоню курявою. Сонце пекло з горячого неба. Курява посїла на семінаристів, обліпила їм лиця так, що оні не пізнавали оден другого. Піт котів ся з їх потоками і, помочивши чорну куряву, пописав лиця їх довгими смужками.

Кандидатам до академії були видані скарбові гроші на поштові коні до самого Києва. Одначе оні не поїхали за ті гроші, а пішли пішки.

З чорного чернигівського бору оні вийшли на низкий берег Дніпра. Перед ними за Дніпром явила ся чарівнича, невимовно чудова панорама Києва. На високіх горах скрізь стояли церкви, дзвіниці, неначе свічі палали проти ясного сонця золотими верхами. Саме проти їх стояла Лавра, обведена білими високими мурованими стїнами та будинками, блискуча золотими верхами й хрестами, як букет золотих квіток. Коло Лаври ховали ся в долинах між горами Печері з своїми церквами, між хмарами садів та винограду.

1) грубе полотно уживане на вітрила. 2) капелюхи. 3) що несуть товар у великих коробках.

А там далі, на північ, на високому шпильї стояла церква св. Андрія, вирізуючись всіма подробицями на синьому небі; коло неї Михайлівське, Софія, Десятинна¹⁾... Поділ²⁾, вганяючись рогом в Дніпрó, неначе плавав на синій, тихій, прозорій воді з своїми церквами й будинками. Всі гори були ніби зумисне завітчані зеленим деревом і букетами золотовірних церков. Їх завітчала давня немираюча українська історія, неначе рукою якогось великого артиста...

Стоять київські гори нерушимо, заглядають у синій Дніпрó, як і споконвіку, несуть на собі пам'ятку про минувшість для того, хто схоче її розуміти, і ждуть, не діждуться, поки знову вернеться до їх слава старого великого Києва, поки знов не завітчають їх потómки давніх батьків свіжими квітками історії...

Тульські семінаристи стріли велику силу прочан, що йшли з далєкого краю до Києва. Всі богомольці, побачивши Київ, попадали навколїшки, хрестились, молились і били поклони. Молодїх Туляків незвичайно вразила краса Києва так само, як і вся Київська святиня, — і оні всі впали на колїна. І краса, і святість місця, і богатша од північної українська природа, небо чисте та дуже синє, і Дніпрó широкий, — все те нескáзано вразило їх!

Тульські семінаристи пішли прýмо на гору до Лаври, щобі помолитись Бóгу й поклонитись Печерським святим. Помолївшись Бóгу в Лаврі, одна часть семінаристів пішла на Поділ, до академії. Там молоді студенти здали екзамени і їх прийняли в академію (на скарбовий кошт).

По розкішних алєях Братського монастиря, густо обсаджених всяким деревом, гуляли студенти з усіх кінців широкого Російського царства. Тут можна було побачити тїши півночі, з жовтим волоссям на голові, з фінськими лицями; можна було побачити широкі шії й сїрі очі Москалів; чорняві й рум'яні лиця Українців, навіть орлині очі й носі Грузинів, Греків, Сербів і Болгар, що приїжджають вчитись до Києва. Після екзамєнів всі студенти були веселі, щасливі, всі весело розмавляли, знакомились, жартували. Дóвгї й густі алєї монастиря аж гули од голосної розмови.

¹⁾ церкви в Києві. ²⁾ дільниця Києва, полóжена на долині.

Швидко студентів розділили по нómерах¹⁾. В ко́жному нóмері жи́ло по п'ять, по шість студентів. Там були́ їх кни́жки; там оні́ на́віть пи́ли ча́й. Осóбних дорміта́рів²⁾ то́ді ще не бу́ло. Ділячи́ студентів по нóмерах, їх знов ми́шали між со́бою, розділя́ючи на́віть зе́мляків окре́мо.

Степа́н Воздви́жéньский по́пав в 10-й нóмер. Ра́зом з ним жи́ло в то́му нóмері п'ять студентів з уся́ких сторі́н сві́та: Украї́нець, Болга́р, Серб, Гре́к і Арханге́лець, ро́дом аж з Ля́пляндії! Гірше́ не мо́жна бу́ло ви́брати лю́дий, не-одна́кових язýком, зви́чаями! І всі́ оні́ му́сїли жи́ти вку́пі, годі́тись, мирі́тись, жи́ти так, щоб не заче́пи́ти одéн дру́гого і не пере́шкаджа́ти одéн дру́гому.

Карті́на в нóмері бу́ла дýже чу́дна. Болга́р сиді́в на лі́жку, підобра́вши по турéцки під се́бе но́ги і пи́сав, по́кла́вши на ко́лі́нах тверду́ кни́жку. Серб хо́див по ха́ті, без пере́стану, чо́вгаючи турéцкими па́тінками, ви́шитими срі́блом. На їх обо́х були́ турéцкі фэ́си з черво́ного оксамі́ту, з золоті́ми кі́тицями. Ля́плянде́ць сиді́в у куто́чку за ша́хвою і пів ро́ку не говори́в ні до ко́го й сло́ва. Їго́ ку́це, жо́вте фі́ньське ли́це бу́ло хмарне́, те́мне й сумне́, як півні́чне не́бо. Од не́го ніхто́ не чув ні весéлої розмо́ви, ні сьмі́ху, ні пі́сні: є́го ніхто́ й не зачі́пав. Гре́к ні́коли не сиді́в у ха́ті, нічо́го не робі́в, тільки при́ходив до до́му на ні́ч і шви́дко з свої́ми зе́мляка́ми за́вів кра́мни́цю з тю́тюном. Воздви́жéньский, вели́кий, як верста́, мі́ряв ха́ту ши́ро́чénними сту́пінями, розпо́стивши крі́лами по́ли сво́го зама́заного ха́лата. Украї́нець, гладéнько при́чэсаний, чи́сто у́браний, сиді́в ко́ло сво́го сто́лика і пи́сав.

Зі́брані з уся́ких на́цій, студенти́ ні́як не могли́ пого́дитись між со́бою. Ко́ли Болга́рови бу́ло хо́лодно, то́ді Воздви́жéньському бу́ло горя́чо. Ля́плянде́ць люби́в хо́лод, а Украї́нець — те́пло. Ча́сто Воздви́жéньский одчи́ня́в ві́кна й хо́лоді́в ха́ту, а полудéнні Словя́ни крича́ли і вті́кали з ха́ти, боя́чись осту́ди. Ча́сто Ля́плянде́ць одчи́ня́в ві́кно в но́чі, і всі́ встава́ли вранці́ сла́бими.

В нóмері всі́ люби́ли чи́стоту́, а Воздви́жéньский і Ля́плянде́ць, зда́ється, і не розумі́ли, що́ то таке́ чи́стота́. У Воздви́жéньского ко́жна рі́ч лежа́ла не на свої́ому місці́.

1) нумеро́вані ко́мнати. 2) спа́льня.

Він кїдав книжку, кудї траплялось, висовував знід ліжка якусь скриню і не підсовував її, а кїдав серед хати. На е́го неприбраному ліжку так і лежало все гніздом. На столї в не́го вая́ло ся все: книжки й папір разом з хлібом, сілю, са́харом, гребінце́м і ковбасо́ю.

Ко́ло не́го й Ляпля́ндця ви́сїв якийсь проти́вний дух од не́чисти, од чо́рних сорочо́к, дух зо́всім не европе́йський, од котро́го спаса́ла ся ха́та тільки тим, що о́ні ча́сто лю́били її прохоло́жувати. Неща́сні Словя́ни му́сили заставля́ти свої́ ліжка ші́рмами¹⁾.

Воздви́жєньского на́тура була́ гру́ба, ди́ка й дуже́ де-споти́чна. Він гово́рив на ко́жного — ти́, хоч би стрі́в ся з ким впе́рве на віку́. Часо́м у ве́чері всі сиді́ли ти́хо, чита́ли або́ писа́ли, а Воздви́жєньський почина́в гуля́ти по ха́ті, стукоті́в, як медві́дь, пога́ми. Всі е́го і просі́ли і ла́яли, і нічо́го не помага́ло. Він собі́ ході́в, неначе́ був оді́н в ха́ті. Словя́ни мабу́ть приві́кні до туре́цкого ярма́, шви́дко переста́ли е́го ла́яти. Тілько́ Украї́нець гриз ся з ним ко́жного ве́чера, ла́яв ся й тро́хи не бив ся.

Шви́дко всі побачі́ли, що Воздви́жєньський і Ляпля́ндець не дуже́ любі́ли поважа́ти пра́во вла́сности. Як у їх не було́ тютю́ну, о́ні сьмі́ливо простяга́ли ру́ки й бра́ли у дру́гих; за те́ж і дру́гим дава́ли свої́ тютю́н. Часо́м о́ні любі́ли не розби́рати свої́ і чужо́ї оде́жі і де́чого іншого́. Студе́нтам така́ річ дуже́ не сподо́бала ся. Всі́ почали́ зами́кати ча́й, са́хар, тютю́н і оде́жу.

Нові́йшими часа́ми в но́мерах ча́сто бу́ли та́нці під гра́ня свої́х музи́к. Ра́зом з та́нцями на тих ве́черах завела́ ся пі́сня, і пі́сня на́родня, як украї́нська, так і моско́вська. На́родні сьпі́ви за́всїди бу́ли любі́мі між студе́нтами, і не раз і не два інспе́ктор-черне́ць розга́нав студе́нтів се́ред глухо́ї пі́вночи, бо о́ні трі́воїжи́ли е́го со́п мі́рськими пі́снями. І за часі́в Воздви́жєньского студе́нти любі́ли розважа́ти себе́ пі́снями. Зачина́ли сьпіва́ти моско́вських пісе́нь, а поті́м Украї́нці сьпіва́ли свої́х. Чудо́вою зда́ла ся украї́нська пі́сня всі́м студе́нтам дале́ких краі́в, що з ро́ду її́ не чу́ли! Всі́ її́ слуха́ли, як ті́, що бу́ли ро́дом зна́д си́нього Дуна́ю, так

¹⁾ Schirm, параван.

і з далёкої півночі. Ляпляндець віліз із свого закутка, як миш із норі, й роззявив рота.

Виздвижёнський приїхав до Києва дуже богобоязливим. Він часто вставав серед ночі і молив ся Бóгу, і не давав спати своїми молитвами. Раз его товариші прокинулись в ночі і побачили, ніби щось біле й велике стояло коло шахви і шепотіло. То був Воздвижёнський. Він встав удосьвіта і почав молитись Бóгу, біючи поклони так пильно, що побудів дру́гих студе́нтів.

— Хто то? спита́в его́ оден товариш.

— Тобі навіщо? обізва́в ся Воздвижёнський серди́то.

— Що ти роби́ш?

— Та Бóгу мо́люсь!

— Чому́ ти не да́єш спа́ти! крикну́ли всі́ разом.

— Хіба́ не мо́жна Бóгу помолі́тись?

— То моли́сь ни́шком, та не сту́кай так ло́бом! крикнув серди́то Украї́нець.

Всі́ проки́нулися і поча́ли сварі́ти на Воздвижёнського. Одна́че він часто вставав у ночі, молив ся Бóгу й ходив на у́треню ни́шком од дру́гих.

Той Украї́нець, котро́му довело́ ся жити в одні́м номері з Воздвижёнським, звав ся Васи́ль Петро́вич Дашко́вич. Він був ро́дом з Черка́щини, давньо́ї, коза́цкої сто́роні. Чудови́й, пи́шний край! Чудові́, здо́рові там лю́ди. Іде́ш се́лами, й не наді́виш ся на лю́дей ро́слих, га́рних, приві́тних. Чи ї́дуть чо́ловіки воза́ми, оні́ сидя́ть го́рдо, мов ті́ гетьма́ни. Чи ї́дуть хло́пці́ селом, всі́ га́рні, сьмі́ливі, висо́кі, як коза́ки-запоро́жці. І дівча́та там як топо́лі Украї́ни, і не́бо там сині́йше, й га́й зеле́нйші, і пі́сня пи́шна, і лю́ди до́брі й го́рді. Чудови́й край! Хто жи́в у то́бі, хто ди́хав твої́м пові́трям, хто ба́чив твоє́ си́нє не́бо й чу́в про твою́ коза́чку сла́ву, той те́бе по ві́к не забу́де...

Дашко́вич був чи́стий Черка́сець. Висо́кий, рівни́й, з ду́жими плечі́ма, з коза́цкими гру́дьми́, з розкі́шнім те́мним во́лосям на голо́ві. Его́ куче́рі на кінцях бу́ли ясні́йші од усе́єї голо́ви, ви́лискува́лись зо́лотом і бу́ли м'я́гкі, як шовк. Він ма́в ли́це по́вне з висо́ким і ши́роким одсло́неним ло́бом. Бро́ви ле́жали́ низко́ й рівно́ над ка́рими я́сними й спо́кійними очі́ма. Чималі́ рум'я́ні гу́би бу́ли скла́дені́ ті́сно й мі́цно, і на́віть тро́хи серди́то. Всес́ его́ по́гляд,

виявляючий розум і зібрану саму в себе мисль, був твердий, спокійний. Він, здається, ніколи не кліпав очима, неначе віка поприростували кругом его очей...

Рідко траплялось бачити таке лице, де зразу можна було прочитати мисль, і розум, і силу. Та не було тоді ні кругом его, ні в самому ему матеріялу для правдивої здорової мисли.

Рух его, хід, все було поважне, нешвидке і разом кожна поза була дуже картинна. Він ступав кожною ногою, ніби думаючи, як треба ступити, все ходив задумавшись. А як було сяде, чи стане, згорнувши руки і спокійно дивлячись, его постава була така картинна, хоч малюй на полотні. Любіма его наука була філософія. Він сам вивчився по німецьки і на его столі купою лежали німецькі філософські книжки; тоді як его товариш Воздвиженський день і ніч сидів над грецьким язиком і, по старій традиції, вчив теологію. Тоді ще студенти були вірні духови Духовної академії.

Воздвиженський, при великому зрості, був неповоротний. Его хода була нерівна: він коливав ся на ході і розставляв руки, махаючи ними, як крилами. Его кругла голова з широким московским круглим париком¹⁾, білим, як коноплі, его широкий лоб і при нему кучий ніс і тупо одрізаний підбородак, все те було дуже не в пропорції з товстим і великим тілом. Великі сірі очі були хитрі. Він кліпав ними часто, а найбільше тоді, як з ким розмавляв. Коротке лице з коротким носом і тупою бородою, при великому зрості, здавалось нескінченим, одрубаним знизу і було трохи чудне на перший погляд. До него треба було довгенько привикати. Він говорив густим басом.

І пішла потім студеньська жизнь рівно, тихо й однако. Всі мусіли засісти за науку. Всі мусіли, хоч і через силу, привикати оден до другого. Дашкович, Грек Калімері, Петрович і інші Слов'яни були вищі розвитям, цивілізованійші: оні впливали на грубу й дику натуру Воздвиженського. Вже він не стукотів по номері ногами, гуляючи, ніби на злість усім. Цивілізація тої стороні, куди его занесла доля, трохи стерла з него темніші плями.

¹⁾ волося кругло підтрижене.

Одначе товариші в'го не любили й одхилялись од не'го, хоч він і причіплював ся до д'ругих. Він обтесав ся трохи тільки зв'ерху: в'го душа, в'го вд'ача, в'го погляд на все zostав ся той самий, що він виніс з Тули.

Раз над Києвом стояла чудова, весняна ніч, котра так надихувала д'ухом поезії Гоголя й Пушкіна. П'овний місяць дивив ся в синій, гладенький як з'єркало Дніпр'о. Небо було ясне й синіло, як в день. На заході, над см'угою чорною ліса й гір блищало небо д'уже пізнім рум'яним в'ечером. Вуло ясно, як в день. На Братській церкві можна було читати золоті написи на стінах. Повітря було тихе. солодке. Здасть ся не тіло, а сама душа ним дихала. На серці ставало л'єгко, на душі — спокійно. Розум засипав перед великою красою природи, зат'єж прокидала ся фантазія в самій черствій, твердій душі. Спів'уча душа виливала ся піснею по словіному, поетична душа мріяла тисячею пишних картин. Душа любляча любила горячийше, душа нещаслива заспокоювала своє зам'учене серце. Вся природа з небом і землею, з водою, квітками, лісами й горами здавала ся однією піснею, однією гармонією.

В темних ал'єях Братства гуляли к'упами студенти. Під високими осоками¹⁾ й акаціями на лавках сиділи рядом: Воздвиженський, Дашкович, Петров'ич, Калімері і богато інших. Перед їх очима за олтарями Братської церкви, серед монастиря, стояв колодязь. Кругом не'го росли високі тополі, достаючи верхами до середних бань церкви. Чудові стояли оні, облиті промін'ям місяця од верш'єчків до самого долу! На їх було видко кожний лист'очок, кожну гілячку! Ляпл'яндець з дал'єкої півночи й собі вийшов з свого закутка. Всі сиділи вже давно і нікому не хотілось йти в хату. Кожному хотілось говорити, виговорити те, що при-таїло ся в душі; у кожного серце було одкритійше од тепла й добра пишного в'єчера й пісень солов'єйків.

Довго говорили студенти про вс'яку вс'ячину. Далі й далі всі ставали говорючийші. Розмова почала прийм'ати тон ел'егії. Кожний почав думати й мріяти г'олосно. Серб Петров'ич почав згадувати свою рідну дал'єку сторону, розказував про Турків, як Турки взяли в'го д'іда й б'атька

¹⁾ ч'орна тополя.

і дядьків, посадили в Константинопільську тюрму, як забрали їх землі, їх добро, зарубали діда й дядьків, а батька випустили з тюрми без одёжі, без нічого. Ёго душа кипіла пімстою й ненавистю; ёго великі чорні очі блищали огнём навіть при світлі місяця. Смутний Болгар і собі розговорився, тільки ёго душа не рвалася так горяче, бо була дуже пришиблена деспотизмом. Українські студенти ще не мали тоді ясного чуття національності; але слухаючи Сërба й Болгара, оні й собі згадали про свій нещасний народ, зовсім побитий з язиком, літературою й історією. Дашкович почав тихесенько співати українську пісню. До него пристало кілька голосів. Воздвижєньський акомпанував басом, і тихо — тихо, як Дніпровá вода, полила ся гармонічна українська пісня. Сëред монастиря, перед пятьма золотими банями, сëред чернечих келій і темних алей понесла ся мелодія про Сагайдачного, котрого могила була за десять ступенів звідтіля¹⁾. Швидко одчинило ся одне вікно в келії. Звідтіль висунула ся чернеча голова. Потім одчинило ся друге й трëте вікно. З вікон висовувались темні голови й слухали співу.

На дворі під тополями дібали два журавлі, котрих держать по монастирях у Києві. З ліпи злетів павич, розпустив свій блискучий хвіст і крикнув своїм диким голосом. Пісня розворушила мёртвий спокій монастиря. Всі поглядали на ректорські вікна. Одно ректорське вікно одчинилось, і пісня разом умерла на устах двох десятків людей, і знов стало тихо й мёртво, як у могилі. Тільки з сусідної гори Кисілівки широкою хвилею лила ся пісня міщан, котрі збирались там на вулицю і співали пісні цілим хором, з басами, тенорами й сопранами.

Калімері й Воздвижєньський розвеселяли всіх своїми жартами. Грек Калімері зовсім не нагадував героїв Іліяди, а більше був схожий до гірських розбійників. Він почав мріяти про свій магазин з тютюном, про бариші, лавав Росію й хвалив свій край. Він звав Воздвижєньского ввічі подляком-туляком і варваром зате, що той ставив свою Тулу вище од Атєн. Тіха ніч, тепло, місяць і зорі наводили більше задуму і меланхолію, а найбільше на Українців.

¹⁾ Конашевич-Сагайдачний похоронений під Братською Церквою.

— Сидимó ми тепér укúпí, почáв Дашкóвич, а де то ми будемо чéрез рік, чéрез два, як вийдемо звідсіль?

І ко́жному будучина, рідний край, почали явля́тись пе́ред очі́ма. Серб згада́в сві́т тихий Дуна́й, згада́в Чорно́бру з є́ї вільним наро́дом і красо́ю приро́ди. Дашкóвич заговорі́в про свою́ Черка́шину, про Дні́про широ́кий, про сади́ зеле́ні і про пи́шні свої́ Сеге́динці, за́літі чере́шнями. Калі́мері згада́в клясі́чні Ате́ни й пи́шні бере́гі Морéї, хоч і був гото́вий помі́нятись ні́ми за до́бри бари́ші за тютю́н. Одéн Воздви́жéньский не зга́дував Ту́ли, сьмія́в ся з усі́х і звав усі́х рома́нтиками.

Міся́ць ще ясні́йше вилива́в всю си́лу сво́го промі́ня. Густа́ тінь під лі́пами ще гі́рше ворúшила дúми й фанта́зію. Далéка голо́сна пі́сня з горі́ Кисі́лівки, ще далі́ пі́сня з горі́ Щека́віки знов ви́кликали охóту до сьпі́ву. Дашкóвич почáв тихесенько „Гри́ця“, а Воздви́жéньский і не счу́в ся, як став є́му акомпанува́ти. І знов ті́ха пі́сня, як шéлест лі́сту, пішла́ по монасти́рі. Під само́ю цéрквою спáло на землі́ по́котом кі́лька со́тень богомо́льців з усі́єї Укра́їни. Оні́ з просо́ня почу́ли пі́сню, підводи́ли го́лови й дивува́лись, що се́ред монасти́ря сьпіва́в хтось сі́льську пі́сню, ні́би в селі́ на ву́лиці.

На те́мних але́ях зачорні́ла чо́рною хма́рою висо́ка черне́ча фі́гу́ра. Черво́на па́лиця з золото́ю голо́вкою забли́щала, як бли́скавка. Студе́нти зачу́ли ре́ктора, побі́гли до ко́рпуса. Там уже́ дзвони́в дзвóник на моли́тву. І до́вго ще пі́сля моли́тви, сидя́чі пе́ред одчи́няним вікно́м, диви́в ся Дашкóвич на со́нний тихий Ки́їв, на висо́кі го́ри, де бли́щали золото́ї верхи́ Миха́йлівського монасти́ря, де на шпíлї ви́сїв собо́р Андре́ївский, а по́під горóю зелені́ли сади́, бі́ліли сті́ни буди́нків. Вже́ всі́ в но́мері поляга́ли спáти. У вели́кі ві́кна сьві́тів міся́ць. В ха́ті ста́ло ті́хо; всі́ засипля́ли.

7. Різдва́на ні́ч.

(Оповіданє Зéльми Ля́сєрлеф, переложи́в Ол. Баранський.)

Було́ се на сьвя́тий вéчер. Всі́ пої́хали до цéркви, окрім мене́ і бабúсі. Зда́є ся, що ми були́ самі́ на всю ха́ту. Ми не могли́ їхати, бо я була́ мале́нька а бабúся старе́нька.

Обидвóm нам було так сýмно, що ми не могли поїхати до цёркви і послóхати ко́ляд та надивіти ся на сьвѣтло при вертѣні. Але коли ми так сиділи в самоті, почáла бабúся опові́дати.

— Був раз чоловік, опові́дала бабúся, і вийшов тёмно́ї но́чи, щобі́ позичити о́гню. Ході́в від хáти до хáти і стýкав до двері́й.

— Лю́ди до́брі, порату́йте мене́! — клі́кав — се неві́ста пові́ла якраз немовля́тко, тре́ба о́гонь розпо́жити, щобі́ тро́ха о́гріти її́ й немовля́тко.

Але се вже була́ глуха́ півні́ч, всі́ лю́ди посну́ли, ніхто́ не відзива́в ся.

Чолові́к ішо́в та йшов. Наостáнку гень далéко побáчив блеск о́гню. Зверну́в ся óтже в ту сто́рону і побáчив, що на полі́ горі́ла вáтра. Богáто бі́лих ове́ць лежáло навкру́г о́гню і спáли, а ста́рший пасту́х чатува́в над чере́до́ю.

Ко́ли чолові́к, що йшов позичити о́гню, підійшо́в до ове́ць, побáчив, що в но́гах пастухá спáли три вели́кі пси. Ве́ї три зірва́ли ся, почу́вши чужі́нця, відчині́ли ші́роко сво́ї паще́ки, якби́ хоті́ли брехáти, але не чу́тно було́ їх го́лосу. Чолові́к бáчив, як на їх хребта́х на́жила ся шерсть, як їх ві́скалені́ о́стрі зу́би ли́щали ся до сьвѣтла вáтри і як оні́ кину́ли ся до не́го. О́ден пес хваті́в е́го за но́гу, дру́гий за ра́мя, а тре́тій за го́рло. Але щóки і зу́би, які́ми хоті́ли е́го кусáти, були́ не́мічні і не ска́лчили́ чолові́ка.

Хоті́в óтже йти́ дал́ше за тим, за чим пу́стив ся. Але ві́вці лежáли навкругі́ так ті́сно збі́ті одна́ при дру́гій, хребто́м до хребта́, що не мі́г поступи́ти ся. Тоді́ вступі́в на хребті́ ове́ць і перейшо́в по ні́х до вáтри, а ні́ одна́ ві́вця́ не збуді́ла ся, ані́ не ворухну́ла ся.

Сті́лько опові́ла мені́ бабúся без перепóни, але тепе́р я перерва́ла її́.

— Чому́ ві́вці не збуді́ли ся, бабúсю? — спита́ла я.

— За хви́льку дізна́єш ся — відказа́ла і опові́дала дал́ше:

— Ко́ли вже чолові́к дійшо́в до вáтри, гля́нув пасту́х на не́го. Сей пасту́х був то ста́рий, пону́рий чолові́к, загóни́стий і су́ворий для всіх. Ско́ро побáчив чужі́нця, як зближа́в ся, хваті́в сві́й до́вгий, за́кований ко́стур, що зви́чайно мав при со́бі в рука́х, пасучи́ ві́вці, і кину́в ним

в приходяця. Костур полетів із свистом просто в него, але поки его досягнув, звернувся в бік і помімо чужинця покотився далеко на поле.

Тут знов перервала я бабусі.

— Бабусю, чому костур не хотів ударити сего чоловіка?

Але бабуса не думала відповідати на се, лише дальше розказувала.

— Тоді приступив чоловік до пастуха і промовив до него:

„Друже, поратуй мене, позич мені тріхи огню. Невіста повіла якраз немовля, треба огонь розпалити, щоб її ogrіти й дитятко“.

Пастух хотів уже відказати, але коли помітив, що пси не скалічили чоловіка, що вівці перед ним не розбіглися, що костур не вдарив его, злякався тріхи і не міг сміливо відповісти сего, о що просив.

„Возьми собі, скільки хоч“ — сказав до приходяця.

Але огонь уже догаряв. Не було вже в нім ані полін, ані колодок, лише великий стіс жару, а чоловік не мав із собою ані лопатки ані ведра, щоб набрати сєї грані.

Бачучи се, повторив пастух: „Бері, скільки хоч“, бо рад був з того, що чужинець не зумів забрати огню з собою. Але чоловік схилився, вибрав руками грань з попелу і загорнув у полу плаща. А та грань ані не парила его рук, коли нагортав, ані не палила одёжі. Повіс сю грань, начеб то були орехи або яблука.

Тут перервала я оповідане бабусі новим питанням.

— Бабусю, чому грань не попекла сего чоловіка?

— Дізнаєшся про се, відповіла бабуса і розказувала дальше.

— Сей пастух, злий і понурый чоловік, побачивши все те, зачудувався:

Що се за ніч така, що пси не калічать, вівці не лякаються, костур не бє, а грань не палить! — Завернув отже чужинця і спитав:

„Що се за ніч? І звідки все те проявляє тобі таке милосерде?“

Тоді відповів чоловік: „Наколи сам не прозриш, не можу тобі сказати“. І хотів поспішити в свою сторону, щоб ogrіти невісту і дитятко.

Пастух подумав, що не повинен спустити з ока сього чоловіка, поки не дізнаєся, що все те значить. Встав отже, пішов за ним, аж зайшов там, де опинився чужинець. Тут помітив, що сей чоловік не мав навіть хати, що невіста з дитятком почували в скелістій яскіні, де не було нічого, лишé нагі, зимні стіни камінні.

Нараз прийшло пастухови на думку, що се бідне, невинне дитятко може замерзнути в яскіні і хоч був такий суворий, взяв его жаль і він постановив поратувати бідне немовля. Зняв отже клунок з плечий, вінняв з него білу шкірку рунисту з ягняти і дав чужинцеві, щобі обтулив дитятко.

В тій самій хвилі, коли зробив сей милосерний учинок, розкрили ся ему очи і побачив, чого перше не відів, і почув, чого перше не міг дослухати ся. Побачив вокрут себе ціле пасмо срібнокрилих ангеликів. Кождий з них мав арфу в руках, а всі співали голосно про се, що Спаситель народив ся, що відкупив світ з гріха: „Слава на висоті Богу!“ Тоді зрозумів, длячого всі сотворіня такі раді були сеї ночі, що нікому не могли заподіяти ніякої кривди.

Та не лишé близько себе бачив пастух ангелів, оні були всюди. Сиділи в яскіні і на горі, уносили ся попід небеса, мріяли ся великою громадою по дорозі, а минаючи яскіню, задержували ся, щобі споглянути на дитятко. Радість і втіха, спів та ігра гомоніли навкруги, а все те відів пастух сеї темної ночі, в якій спершу не міг нічого добачити. І така радість переняла его, що ему розкрили ся очи, він упав навколішки і дякував Богу.

Сказавши се, зітхнула бабуса і промовила:

— Все, що бачив пастух, можемо й ми відіти, бо ангели в кожду ніч Різдва Христового уносять ся на небі, треба лишé, щобі ми прозріли!

А відтак положила бабуса свою долоню на мою голову і сказала:

— Се зятям собі, бо се така правда, як то, що я гляджу па тебе, а ти на мене. Не залежить се від свічок і ламп, ані від місяця і сонця, найважніша річ, щобі ми самі мали очи достойні, оглядати веліч Божу.

8. На Великдень.

(З оповідани „Весняні Бїри“ Осїпа Маковїя).

Досвіта на Воскресєнє Микóла був одним із перших коло цєркви. На дворі що лиш світало. Жайворонки над недалєкими полями величали ранішними піснями Творця всіх світів, а гóлос їх чути було коло цєркви. Тут стали збирати ся чóрні постати селян; у сýтїни тільки знати було, хто в кожусі, а хто в кафтані. Селян було більше як селянок; мабуть господині порались до́ма, а діти ще спали.

Побóжні християни приходили до цєркви, били поклони, цілували плащеніцю і молили ся. Вступаючи у цєркву, Микóла несвїдомо перехрестів ся, але коли подав ся в сторону плащеніці, нагадав собі нараз „Ідею“, страшну книжку, котра... як же она ка́же про Воскресєнє? Гріх і думати про се в цєркві! Гріх?!... — і Микóла усьміхну́в ся. Усїв у крілос і при блідім світлі кількох свічок став оглядати селян. Шепіт, молитов і зітхання чути було зі всіх сторін.

Одна селянка своїм відом і напів голосною молитвою вразила єго. Она била часто поклони так, що гóлосно товклá чолóм об підлогу, она піднімала рúки до неба. Микóла придивив ся блі́зше; по єї старім по́бранім мóрицями лиці котили ся слёзи, тихі слёзи, що блєстїли у світлі свічок. Била ся в груди і при́навши до підлоги, лежала так кілька хвиль. Хто она? Недалєка сусідка Микóлового батька. Неда́вно помёрла їй донька, та ще тяжкою, неприродною смє́ртю. Микóла чув уже, як то було, і хоч не дóбре розумів причину самовбійства дівчини, але щиро жалував єї їй матері. Вдóмував ся в полóженє нещасної матері і радо бачив, що она в молитві находила втихоміренє сво́го болю і пільгу. Як она мо́лить ся, Бо́же! Невже́ж можливо, щобі такої молитви не вислухали на небесах?...

Селян сходило ся що́ раз більше. Прийшов і св́ященик. По корóткій відправі всі вийшли пєред цєркву і тут почала ся воскресна ўтреня. Повáжний сьпів цєрковний пройма́в Микóду; єму́ немóв мурашки лазили по плєчах, доходили до пальців, нїг і рук, а відтак вертали знов на плєчі і до голови́. Він слухав ува́жно сьпіву св́ященика

і ловив іще пильнійше голоси співачучих селян. Які ті голоси нині безжурні, сказатиб веселі! Немов ті співачки і в очи не бачили журби, немов злидні — не їх щоденне житє, немов остро додержаний піст не приборкав їх сили душі; співачуть усі так, як можуть співати тільки щасливі люди.

Микола відійшов на бік, щоб здалека послухати, як ті голоси зливають ся в оден величній воскресний гимн на честь Спасителя світа. Та як небагом почув пісню священика „Христос воскрес“, сам підбіг до громади і дзвінким тенором на весь голос став співати разом зі селянами мілу пісню великодну. Забув на свої пересвідчення, на своє безвіре, а душа єго злучилась із душами селян, наповнилась тихим щастем і вірадою та нелукавими устами прославляла воскресного Христа. В одушевленню селян потонув і молодій скептичний ум та розплив ся сердечною піснею. І ся пісня молодого студента разом зі звуками сільських дзвонів полинула далеко й високо, так, що й жайворонки, божі співачки, замовкли і присіли в зеленім збіжжю. Рожеве сонце висувало ся щораз вище з видно-круга і зоря ранішня блідла перед найбільшим божим світлом. З недалекого ліса повіяло різким холодком на ту громаду, що діждала ся весняного свята і зате дякувала Богу.

Микола наче зі сну збудив ся, коли селяни стали розходити ся. Нараз нагадав собі знову свої звичайні думки, одушевлення щезло, а єго місце заняло немиле і важке почутє, що був нещирий. Нещирий? Ні! От хвиля мине і єму знов так блага на серцю, що прощає всі провини і кільком товаришам із семої кляси, яких не терпів цілим серцем, і ненависному Льюгарітмови¹⁾... Всі дрібні журби єго щоденні тепер ще меншають і майже щезають, розходять ся, як отся мрака ранішня від промінїв сходячого сонця.

9. Оріся.

(Діалог П. Куліша).

Оріся, дочка сотника Таволги, була вже не дитина, вірівнялась і, викохалась, як біла тополя в леваді. Поді-

¹⁾ так ученики називали учителя математики.

вить ся було на неї старій сѣтник, цорáдує ся бáтьківським сѣрцем, що дїждáв на стáрість собі такої дочкї, а часом і посумує. А Орїся рослá собі, як та квїтка в горódї. Півна та хорóша на виду, мáяла то сям, то там по гóсподї в старóго сѣтника, похожáла, як по меду пчїлка, і всю гóсподу звеселяла.

Приснїв ся раз Орїсї предївний сон. Здалось, прийшла до неї з тогó сьвїту покїйна панїмáтка, стáла над нею в голóвах, та й каже: „Дитино мо́я, Орїсю! не довго вже тобі дївува́ти: що день благаю Гóспода милосѣрного, щоб післав тобі вірну дру́жину.“

Встáла Орїся нї смутна, нї весела, їде до панотця в сьвїтлицю, зачервонїлась, як та квїточка, та й каже: „Пан-бченку! позво́лили¹⁾ мої дївчáта плáтя. Нехáй запряжуть нам кóний; поїдемо ми до Труба́йла,²⁾ під Ту́рову Кру́чу: там вода́ чїста, як склó, рїне по ка́мїям.“

А панотець рече́: „Покліч же менї старóго Грїву!“

Поскóчила Орїся до дверїй, не довго шука́ла Грїви, за́раз привела́ его́ пе́ред панотця.

А той Грїва був ста́рий, дїдїзний³⁾ чоловїк. Знав він пáна сѣтника ще змáлечку; вїпестив его́ на рука́х; вївчив і на конї їздити. Потїм вїходив з сѣтником лѣдви не всю Пóльщу, був з ним і в Криму́, був і на Чóрному мóрі; та вже на стáрість не схотїв би й пáньства, абї тільки при ньóму дожити віку́. Ста́рий ужé був дуже дїдугáн той Грїва; брови на очі ему́ пона́совувались, і борода́ сїва до пояса.

Увїйшов у сьвїтлицю, вклонїв ся пáну сѣтнику, та й каже: „Добридень, добродїю!“ А сѣтник ему́: „Здоров, добродїю!“ Бо онї оден одного звїкли добродїями велича́ти. „Запряжи“, каже, „добрóдїю, па́ру кóний, та повезї на́ших пра́чок до Труба́йла.“ А той ему́: „Дóбре, добродїю, запряжемо!“

І отó за́раз їде, берé двох хлóпцїв, викóчує зпід по-вїтки⁴⁾ вїз довгий і ширóкий, запрягає па́ру кóний, що вже лїта погасїли давнó в них той о́гонь, що кипїть у сѣрці, пáше з очїй і з нїздер, і кїдає коня́ сюди й туди, на страх

¹⁾ зодїти = в лóзї мочїти. ²⁾ Труба́йло. при́няв Дїп́ра.
³⁾ дуже ста́рий. ⁴⁾ шóпа.

жінкам і дітям, а доброму козакові на втіху. Смірні тепер тії два білі коники ходили під рукою сівого Гриви, що вже давно відвік від козацького гєрця.¹⁾

Отже дівчата Орісині несуть сорочкї, шїтїї рушникї, настільники і всяке добро; наклали повен віз, і самі посїдали; усі в стязках та квітках — Оріся поміж ними — і як мак у городї всі квіткї закрапає, так она сидїла поміж своїми дівчатами. Сівий Грива сїв зпереду; хлопчата кинулись відчиняти ворота.

Виглянув у вікно пан сотник: „Не барї сяж там, Орісю!“

А она: „Нї паноченьку!“

Ляснув погонич пугою; конї заржали, почувши лугову паху: потїпали і зникли з очїй, і з вбозом, і з погоничем, і з дівчатами.

От уже й луг перед ними. І сюдї зєлено, і тудї зєлено. Було бо саме на веснї, як ще трава сьвіжа та молода, тїлько що вкрїє зємлю. Скїлько в горї сїнього нєба, стїлько в низу зелєного лугу. І так як ясна зоря в ночі покотить ся, палаючи, по нєбу, так тая Оріся проїзжала широким лугом зі своїми дівчатами.

Аж ось — шумїть, реве Трубайло за левадами. Як розступить ся дєрево, а сонце як заблищить саме в тїм місцї, де вода рїне чєрез камїня, то тиб сказав, що то не вода, а саме чїсте скло, самий дорогїй кришталь рїне з горї і бе ся на дрібнї склянкї об камїня. Над рїчкою Трубайлом стоїть високá круча.²⁾ Вся обросла кучерявим вязом, а корїня повїсло над самою рїчкою. Дїкнї хміль почїплявсь за те корїне і колїшеть ся кудлатими жмўтками. А в низу вода рїне та рїне! Отжеж тая й Тўрова Круча.

Дивлять ся на нєї дівчата, та й питають ся в старого Гриви, чо́б вона прозвãлась Тўровою?

„Нащо вам знати?“ каже Грива.

„Аджеж ти нащось знаєш? Так і нам скажї!“

„Ой, мої голубята! Сказав би вам, та тїлько бїльш не поїдете сюдї на рїчку.“

„Шож там такє? Скажї бо такї нам, дїдусю!“

1) зачіпка перед бєм. 2) крутїй, стрїмкїй бєрег.

Як узялі просіти, не відержав старій, сів на камені над річкою, та й почав глаголати:

„Колись-то давно, ще до Татарського лихолітя, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зүздрів на око, то вже й єго; і кохавсь він у польованю. Отож раз поїхав той князь на польоване, та й відбивсь у пущі від своєї челяди. Іде та йде пущею, колиж дивить ся, аж на лощині¹⁾ пасеть ся стадо тіврів.“

„А щож то, дідусю, за тіври?“ спитала ся Орися.

„То, моя кришко, були дікі бики з золотими рогами; тепер уже їх нідє не зүздриш. Бачить князь тих тіврів; тільки не дивує ся на їх золотії роги, а дивує ся, що при них стоїть дівчина, така, що усю пущу красою освітїла. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблудив у пущі; вхопила єго за серце тая чудовна краса.“

„Дівчино!“ рече, „будь моєю женою!“ А она рече: „Тодї я буду тобі женою, як Трубайло назад верне ся.“ А князь їй знову: „Як не згодиш ся на моє прохання, то я твої тіври постріляю.“ — „Як постріляєш мої тіври, то вже більше нічого не стріляти меш.“ Розсердив ся князь, взяв лук з плечя і почав стріляти золоторогі тіври. Сунулись ті тіври в пущу, так і виваляли дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло; тоді був не такий узенький як тепер, прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! та й ні оден не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками: „Потопив єсі моїх золоторогих тіврів, блукаї же тепер по пущі по всі вічні роки!“ Отже й блукає, кажуть, той князь до сього часу по пущі, і нїяк не знайде свого Переяслава. А дівчинині тіври лежать і доси каміннями у воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревають тіври глухо зпід воді. Отже, кажуть, буде такє время, що князь приїде на Тірову Кручу, повстають тіври і підуть шукати собі диких пущ по Україні.“

Слухають дівчата, та аж сумно їм стало; слухає Орися, та вже боїть ся глянути на каміня, що простяглось куюпою

¹⁾ поліна.

серед річки. Вже й здається, що то справді не каміне; і вода шумить якось не так, як вода...

Засмутив зовсім дівчат старій Грива. Не знають уже, чи прати би то їм, чи до дому вбиратись: сором тільки старого Гриви; поглядає бо на них, та тільки всьміхає ся. То було люблять прати на самій бистрині, положивши кладку з каменя на камінь, а тепер відійшли даліше від кручі, де вода ще не дійшла до каменя і пливе тиха та чиста, хоч виплянь ся як у зеркало. І справді, мов у зеркалі, видно у воді і небо, і кручу з тими кудлатими коріннями, що переплутались із хмелем, і кучеряві вязи, що повибігали на самій край і попростягали зелені лапи над річкою.

Дивить ся Оріся у воду, аж у воді на кручі щось зачервоніло: хтось ніби виїхав із пущі на сівому коні і стоїть поміж вязами. Боїть ся глянути у гору, щоб справді не було там когось; боїть ся глянути і на каміне: вже їй здається, що ось-ось заревуть і сунуть ся з річки зачаровані тури. Смикнула за рукав одну дівчину і показала у воду: дивлять ся дівчата, аж на Тұровій Кручі князь на сівому коні. Так і обомліли. Бо хтож би сказав, що то й не князь? Увесь у кармазині, а з пояса золоті аж капає.

Не маюж, видно, здивувався, опинившись над такою кручею? У низу ріне вода через каменя, а над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомо дівчата, з працями,¹⁾ з мокримі полотнищами в руках. Чи дівчата, чи, може, русалки повиходили прати сорочки підводному цареві, що живе в кришталевому будинку під водою. Отжеж, мабуть, і сам він вийшов з воді погріти старії кістки на сонці. Задививсь козак і собі стоїть нерухомо; колиж гукне на нього старій Грива: „Гей, гей! козаче! Чого се тебе занесло на кручу? Хиба хочеш пополоскати свої кармазини в Трубайлі?“

І скоро промовив, — зараз наче розбив які чари. Засоромились дівчата і давай бовтати полотнищами.

А козак одвітує дідови: „Та й за те слава Богу, що хоч на кручу вибрав ся. Скажи, будь ласкав, дідусю, як мені вийхати із Війтовцям?“

„А чого тобі треба у Війтовцях?“

¹⁾ пранік.

„Через Віштовці“, каже, „лежить моя дорога.“

„А кудіж лежить твої дороги?“

„Моя дорога — до чийогось порога, моя стéжечка — до чийогось сёрдечка.“

„Еге“, каже старій Грива: „нехай же тобі Господь у доброму ділі помагає! Отже куді тобі виїхати. Берись у низ, понад берегом; то там трóхи нїзче буде тобі доріжка; тією доріжкою виїдеш ти на річку. Їсть через річку й кладочки; вóзом не проїдеш, а конём добрий козак перехопить ся.“

Подякував за пораду, поверну́в коня і схова́вся поза дере́вом. Як схова́вся, тоді-то вже розгуля́лись на́ші дівча́та: розписа́ли козака́ як на папе́рі: які й о́чи, які й брóви, як і говоріть, як і всьміха́еть ся. Та ка́же: „Се твій сýжений!“ а та́: „Се твій.“ А одна́ додала́: „Не змага́йтесь дурно, дівча́та: чи рівня́ж такі́ вам пі́шний князь! Се на́шій па́нночці сýжений!“

Почервоні́ла Орі́ся. „Збожеволі́ла“, ка́же, „ти Параско! Хиба́ не чу́ла, що він сказа́в дідови?“

„Щож“, ка́же Параска, „що їде свáтати ся! Сýженої й конём не обі́деш!“

Попра́ли дівча́та сорочкі́, зложи́ли на віз, зеле́ною паху́чою траво́ю прикри́ли, посі́дали й пої́хали до до́му, свѣ́жі та веселі́, щебѣ́чуть, як ласті́вки. Ще дале́ко не дої́хав віз до со́тницького двора́, а в дворі́ вже чу́тно бу́ло, що верта́ють ся.

„Орі́сю, на́ша па́нночко!“ кри́кнули дівча́та, ско́ро розчині́лись ворóта. „Чи́й же то сі́вий кінь у дворі́ стої́ть? Сеж то́го козака́, що ми ба́чили, сеж тво́го князя, сеж тво́го сýженого!“

Гля́не Орі́ся, а в се́рці́ на́че жа́ром запе́кло. Чи она́ зляка́лась, чи зраді́ла, сама́ то́го не зна́ла.

Ви́глянув у ві́кно із сьві́тлиці́ молоді́й козак: ї́де в двір ві́з старі́ми кіньми́, із старі́м сі́вим погóнцем; зеле́на тра́ва волóчить ся по бока́х і бе́ ся по колѣ́сах; а і́зза сі́вої боро́ді́ старо́го Гриви́, і́зза бі́лої зимі́, червоні́є лі́то — по́вен ві́з дівча́т, у кві́тках та в намі́сті, — Орі́ся як со́нце помі́ж ними́! Ви́глянув, та аж рука́ми сплесну́в: „Сеж она́, сеж она́!“ І отó вже тоді́ почав на прями́ту ви-

кладувати свою мову пану сѣтникови, і хто він такий, і чого приїхав. Хтож він такий, то се вже пан сѣтник знав давнѣ: Миргородський осауленько,¹⁾ отаман у своїй сѣтні, хорошого багатого роду дитина. А чого приїхав? приїхав подивитися, що там за Орися така, що там за дочка в сѣтника Та-волги на всю Гетьманщину; а побачивши та й себе показавши, довідати ся, чи вже надбала шитих рушників у скриню... Про що журивсь, чого бажав пан сѣтник, те йому як із неба впало. Не довго думавши, позвав Орису. Ввійшла в світлицю, червона, як калина.

„От, Орису, тобі жених! Чи люб він тобі, чи може підждеш іншого?”

Хочби тобі слово промовила, хочби тобі очима зглянула. Стоїть сердешненька і голівку схилила.

Бачить панотець, що не дїждє ся від неї одвіту, — бо деж такий, щоб дівчина сказала, що в неї на мисли.

Чи багатож наїхало дружини на весіля, чи бучно відбули гостий, чи довго гуляли, се вже не наше діло розказувати.

Ю. Американська крисаня.

(Оповіданє Стефана Ковальова).

— Посунь ся, дитинонько, посунь ся дальше — говорить суєтливо²⁾ мама свому малому синочкови — бачиш, що огонь вигортаю і горнець з окропом не маю де поставити! Ще дальше... Ще дальше...

Малій відземковатий Стефан слухав, суне ся щораз дальше, аж навіпослїд очутів ся на самім краю припїчка, зїтхнув тяжєнечко і сказав: „Ужє не можу дальше“.

— То чогож сидиш, мов прилїплений до живиці? Чому не біжиш поміж діти? Глянь, якє сонечко тепленьке, якá благодать бѣжа на свѣті.

— Нині й та машина незадовго поїде, що волі везє — договорює тато Стефанови. — Послухай, як гудить, тільки що й не видати. Бігай! спіши ся...

— Я не можу, татуню — каже на те Стефан.

¹⁾ снн осаула. ²⁾ неспокійно.

— Та чому не можеш?

— Бо тому... Ходить сюди близьче, нахилить ся, щось вам скажу на уxo.

— Я не секретар, то й секретів ніяких не приймаю; говоріть го́лосно, нехай усі слухають.

Стефан почервонів мов півонія, сказав несміло: „Гусак Ковалишин на вигоні пасе ся“, і спідв далше, хоч поїзд дійсно наближав ся і шибив в вікнах бренькотили.

Та маленький Стефан Пелехатий не бояв ся Ковалишинового гусака на вигоні, він уже не раз і сам бігав під залізничний шлях подивитись на ту огненну піч, що тягне за собою довгим ужищем мудренні хіжі і з вікнами і без вікон, і з дахами, і без дахів, а в тих хіжах і люди і майно, всяке добро везе ся, летить по шінах, бистротою птиці летить. Він уже, той маленький Стефан Пелехатий, бігав не раз з ровесниками аж на дворець залізничний коло „ра́мпи“ і придивляв ся крізь дротяну решітку тому чудакові, що закрутками при паровій машині порушав і свінце, і стогне, і ричить, і сичить, і возить ся, то назад, то в перёд і ті мудренні хіжі зсілює до купи, як мамуня коралі на нитку. Він нині не гадає про те. Задивив ся на небувального гостя, на стрійка Гавріла Пелехатого, що приїхав зза моря, з Америки на короткий час до своїх рідних. Він, маленький Пелехатий, подивляє старого Пелехатого, стрія, паньсковату ношу, грубий ланцюх з годинником і чудові обручки на его пальцях. Він як раз гадає про се, що хотів сказати татуньови на уxo, а власне: коли уже раз дасть ему той америка́нський стрій ту невидальщину, що згадував про неї в листі, як писав з Америки до тата. А тато вмів читати і читав го́лосно на цілу хату і він собі ті слова добре зата́мив: „Для твого малого Стефана, для мого похресника, також везу пригістник,¹⁾ скажи ему те від мене“. Щобі уже раз ті нанашки²⁾ перестали витати ся; одні приходять, другі відходять, годі до стрійка приступити. Ну славаж Тобі Господи! в хаті проглотило ся: остатний вийшов нанашко присяжний. Аж тепер стрій пригадає собі про нього. І дійсно витягнув стрій зпід стола паку, відомкнув аж дві

¹⁾ гостінець. ²⁾ хрестні родичі, кумі.

колódки; мали́м Стефаном мов ве́рло¹⁾ що з при́пічка, він і сам не знав, яким чу́дом опини́в ся при па́ці.

І ви́тягнув стрий Гаври́ло невели́чку криса́ню з круглим сти́жковати́м наголо́вачом. Ца́рю небесний! як сьвіт сьвітом ще ніхто́ тако́ї криса́ні не вида́в: зеле́на, що барвіно́к, двома́ черво́ними мотузочка́ми перепоя́сана і спря́жка блиску́ча з круглє́ньким зе́ркальцем, а за то́ю спря́жкою ще й кити́чка з золоті́ четіни, така́ аж о́чи прийма́є.

Підні́с стрий Гаври́ло чу́до-ди́во криса́ню в гору́ до со́нця, кива́є не́ю неза́мітно, а мале́ньке со́нечко літа́є по сті́нах, по стéлі, по дідунє́вих срі́бних куче́рах, по всі́х у́глах літа́є.

— А що... сподобала́ ся? — пита́є стрий брата́нича.

— Чому́ ні — відпові́дає Стефа́н.

— А тепе́р мене́ вже зна́вш?

— Зна́ю, ви стрий Гаври́ло з Аме́рики.

— А бу́деш зга́дувати мене́, як я бі́льше до вас не ве́рну?

— Бу́ду.

— Ла́дно, ду́же ла́дно. На́ж тобі, тісо́нько, сю криса́ньочку, сходи́ її здо́ров і рості́ вели́кий і розу́мний. Ізза мо́ря, з Аме́рики, з само́го Нью́орку приві́з для тебе́.

Заложи́в стрий малому́ брата́ничови́ ту америка́ньску криса́ню, гляда́ть усі́, подивля́ють невидальщи́ну; га́рна, ду́же прида́ла і ще бу́ла би придалі́йша, щобі́ дрі́бку наголо́вач ву́зший і ни́зший, але́ то на „ви́ріст“; а впро́чім тако́ї марні́ці мо́жна зара́дити, мо́жна підложі́ти в сере́дині ве́тхим²⁾ папе́ром або́ гнучкі́м смере́ковим лу́бом одна́ково, хто там під криса́ню бу́де загляда́ти? І Стефа́н мале́нький ті́щить ся, загляда́є зпід криса́ні туди́... туди́... до поро́га, ра́дує ся ду́ша вго́, що ха́тні двє́рі на-сто́ж³⁾ розтво́рені. Тепе́р скажи́ть е́му „бі́жи на сьвіт“; щобі́. так маму́нечка або́ тату́ньо велі́ли, полє́тів би стрі́лою геть-геть дале́ко хочбі́ й на край сьві́та. Але́ ніхто́ не гово́рить „бі́жи“, ніхто́ не відзива́є ся, а в Стефану́ня аж пята́чки лопотя́ть, а но́ги самі́ суну́ть десь туди́ до при́лавка⁴⁾, до

¹⁾ кину́ло, тру́нуло. ²⁾ старі́м. ³⁾ широкі́, ці́лком відчи́нені.

⁴⁾ нерухо́ма ла́вка, що йде́ аж до мі́сника по́від сті́ною.

кочержника¹⁾, тільки мав ще поріг переступити, тай татуньо задёржали.

— Мой, мой... гооов! — клічуть татуньо, нібі жартом нібі напівраду. — До Америк без пашпорту?... Пашпортик мусимо ще в старостві роздобути, одін для тебе другий для стрийцуня Гавріла.

— Я так тільки... на вігін — говорить Стефан і стоїть однією ногою в хаті, а другою в снігах.

— А гусак Ковалишин що?... Хтось недавно повідав, що гусак на вігоні...

— Я туді... по-за stodолу...

— Агаа, ти по-за stodолу... Про мене лїзь і в періло,²⁾ а крисаню лиші. На вігоні, сіночку, порохи збивати і в ярүзі жаби ловити можна й без крисані.

— А колийж я її буду носити?

— Підеш до шкóли, візьмеш і крисаню, а тепер бігай без неї.

Помаркотнів малий Стефан, паче скотів ся з високої дэбри в студэну воду і нерозібраний скупав ся. Повісив сам американський бриль на кўльці побіч вётхой дідуневої крисані, пішов немірний і простоволосий до ровесників.

II.

Аж на Успеніє Пречистої Діви убрав ся перший раз Стефан в американську крисаню, парадував з татуньом у другий кóнець села до матерньої цéркви на храм, на святий відпуст. Діточкі бóсі, простоволóсі, тільки в рубáточках,³⁾ бігли чередою за ними аж до цéрковних воріт. Так са́мо по водосв'ятю, коли вертали з цéркви, знов малі чудачкі десь невідимо воскресли, майже на п'яти Стефанови і вго татови наступали і подивляли ту красоту, той бриль американський, найпаче⁴⁾ маніла тих босонóгих безоперéзків блискуча спряжка з круглéньким зéркальцем і китичка з золоті́ четини.

— Смотліть, якé я́сне со́ніцко на Стефановій клисані, смотліть! — клікав шепелявий, в обідраній рубáточці малéнький сирота похатник, борщоїдник грома́дський.

¹⁾ кут ко́ло пéчи, де стоїть кóчерги. ²⁾ нерéгородка в stodóлі. ³⁾ сорóчка. ⁴⁾ найбільше.

— А бодай же тебе з твоїм сьмішним язиком! Та деж то сонце, де? Не бачиш, що то небо, істинне світле небо — онаумлювали другі і дробіли ноженнями, спотикали ся, падали, вставали і бігли аж під саму Стефанову хіжу за тим світлим істинним небом.

Нанашки коло церкви також чудували ся і говоріли, що в такій крисані не ходіти, лишé повісити де на пострічу і на неї дивіти ся. Одного не могли нанашки порішити, з чого та крисаня, чи з лістя, чи з мѳху, чи мѳже з такої америкáньскої зелéної солѳми? Старéсенький богочестівний нанашко дяк, що вийшов по всенѳчнім під дзвінницю прохолодіти ся, хвалів також сю прелесть.

Стефан Пелехатий слѳхав шильно тих помічень, душа єго радувала ся, що єго америкáньский бриль зелéний в такім великім славослѳвію. Колиж вернѳв ся з церкви і повісив крисаню на кѳльці коло дідѳневої вѳтхої клапані, десь і та велика радість улѳтила, а що в єго сѳрденьку діяло ся, того й не мѳжна ви́сказати. На самѳ гадку, що йде знов на вігін до ровѳсників простоволѳсий, зітхав тяжѳнечко, але йшов, иншої рáди не булѳ, бо при дідѳню сидіти, придівлювати ся, як варішки, ложкі ясенѳві вистрѳгує, абѳ виплѳтáє рогѳжі з шѳвару, на то трѳба булѳ мáти дѳсять рáзів сѳм, а не саміх сѳм лѳт. І бѳг до ровѳсників, лѳмлячи барабѳлю, чи хлѳб, чи пирѳг, давáв щѳро кѳждому по дрібочці, зати́кав малі рѳтики, щѳб не глаголѳли, не троѳли єго печінѳк, не колѳли сѳрця, не спорѳли з ним за ту америкáньску крисаню, не жадáли від ньѳго тѳго, чѳгѳ він не мѳг зробити. Малѳнькі, побратѳмѳчки пѳки кѳшали, гостѳили ся, пѳти й царѳвáв мир блажѳнный, як же розѳли ся на якім смачнім пшени́чнім колáчику, тоді Владѳчице небѳсна! не булѳ Стефанѳви простовѳльної годѳни з америкáньскою крисанею. Молѳли, благáли, щѳбѳ раз показáв ся на сѳлицу з тим сѳнцем, чи небѳм свѳтлим. Стефан мѳв скалá опирáв ся покѳсї, памя́тав, що тáто не велѳли.

Раз такі мáло що не переступів батѳківської за́повіді.

— Вінеси, Стефанѳню, вінеси своѳ крисаньѳчку — лебедѳля побратѳми кусѳтелѳ. — Тѳлько на хвилѳночку малѳньку... Хоч крізь вікнѳ з хѳжі ві́став, нехáй поглáнемо.

Стефан здвигáв раменáми, перѳчив мѳвчки головою, опирáв ся покѳсї.

— Де він має крисаню, де? — вмішав ся до сего невідлүчний товариш малих нелїтків арендарів Срулько. — Єго крисаня ужé давнó пішла на вандер з єго Гавріло стрик і з нанашко пашпорт до Амэрики. Я тотó добре знаю, менї мій тати потребував тотó говорити.

Слова сї ви́кликали в Стефанї гнів і розпүку. Він не міг рівнодушно знести такої нечуваної обиди.

— Отже покажу тобі і вам усїм, що то неправда! Маю!... маю!... — кричав гнівно Стефан і лётів вітром до дому.

В кімнатї сидів дідуньо сам на ослонї, вязав з шувару торбїну і гомонїв тихонько собі „Під Твою мїлость“.

— Дідунцюню любесенькі, не відержу! — говорів Стефан у своїм превеликім горю — язва мене чіпає ся, я вóзьму!.. я вóзьму!..

— Що вóзьмеш? — питає дідуньо.

— Тотó... крисаню... тільки так... за́раз принéсу.

— Не важ ся!.. тїмиш, що тато говоріли?

— Повім, що ви менї велїли.

— О, о-о-о! тудї стéжечка? Ні, тудї сéрденько залїземо як раз знаєш де? В безодню, страшну безодню... Така путь все погана... Нічого, дитинко, не вдїю. Хóчеш, вóзьмї собі мою.

— Коли ва́ша нездала.

— Ага! відиш го... нездала... А знаєш, мій мудрєнику, чо́му моя крисаня видає ся тобі нездала?

— Чо́му дідунцюню?

— Тому́, що моя ужé звідтам давнó верну́ла, де тво́я пусти́ла ся.

— А деж ва́ша ході́ла?

— Сьвіта́ми возі́ла ся: і телїгою¹⁾ і зелїзницею і ко-
раблём, слóвом усїм, чим хóчеш; а які вона́ краї не ба-
чила, з які́ми панáми „як ся ма́єте“ не держáла... Раз в по-
лонїнах на Бескиді цілі́й тїждень окривáла мінїстрови
го́лову і от бачиш верну́ла до́мів під сво́ю стрі́ху.

— Абóж ва́ша крисаня похóдить з на́шої хáти?

— А ти гада́в не з на́шої? Не то що з на́шої, áле й
з то́ї само́ї солóмиці, що та чо́рна стрі́ха на хі́жі.

¹⁾ віз.

Забув Стефан маленький свάρку з тим... з тим... арендаровим руденьким, розважав над судьобою дідуневої крисані: стілько наїздила ся, стілько волі й неволі зазнала і на кораблі і на міністровій голові сиділа, аж навіпослід до себе вернула. Уже не вертав ся на селище до товаришів, сидів весь день у хижі, помагав плести рогіжки: пряттав злишне тріне, приносив лепеховаті сніпки, і пхав дідуневи в руки. Того дня ввечером довідав ся, що за три дні піде уже до школи. — То значить позавтра — подумав. — Господи Бже! а то буду парадувати в моїй зеленій крисані, як колись тут у святий день успеньский з татуньом до церкви.

III.

Діждав ся маленький Стефан Пелехатий обітованої дніни. Скоро світ зірвав ся з постелі, лазив за мамунею мов сновіда і жебонів постійно: Вбирайте!.. вбирайте!.. вбирайте!..

— Чи пригадав би хто такé покаяніе — говорила знехтерпелівлена мати і „вбирала“, строїла свого Стефана, щобі тільки не нудив, не докучав, не сушив її журну голову. Дала Стефанови нову біленьку сорочечку, новенькі штанчата, чорну барханову кацабайку і торбу з новім Букварём перевісила, ему́ через плечé не на будь яким шнурочку, а такі на жовтій крайці, право тайстру мислівску.¹⁾

— Ну, а тепер дайте крисаню — доминав ся малий настирливо.²⁾

— Та пожді ще. Де так рано полетиш? Пані учителька ще спить.

— Дайте крисаню!

— Май милосердє, хлопче... Пожді ще аж машини на шесту затрублять, аж татуньо коні з нічлігу приведє.

— Дайте, мамунцюню, крисаню!

— Господь святий з тобою!..

Помітила мама, що з упертим хлопцем ще до гріху доведє, заложила ему́ на голову америкáньску крисаню і вівела за ворота, хоче вєсти дáльше, а він ні...

¹⁾ якби торбу мислівску. ²⁾ настійчиво, нетерпливо.

— Лишіть ся, маму́нечко, я сам зна́ю де шко́ла. Я не х́очу, щоби́ тї́тчина Пара́нька говори́ла, що мені́ वो́дзя́я потре́ба.

— То йди́ сам з Бо́гом в пу́теньку щасли́ву. Ті́лько тям собі́, не заде́ржуй ся по доро́зі і не за́лізь в яку́ баю́рище, бо в те́бе то не тя́жко.

Попраца́в Стефа́н маму́ну, пусти́в ся сам до шко́ли. Йде доро́гою, живо́ї душі́ не вида́ти, ті́лько клепа́нє кіс у во́здусі́ розляга́є ся по по́лю.

— Вида́й за вча́сно — ду́має Стефа́н — коли́ чередар іще́ не тру́бить. Шкода́, що я не послу́хав маму́ні. А мо́же би ще верну́ти ся? Ні́, такі́ піду. Йде, та йде, аж єму́ на-вкучи́лось: при́ходить під воро́та шкільні́, х́оче отвори́ти, за́мкнені́! Воро́та спра́вді́ немудре́нні, бо ті́лько мотузка́ми до стовпчи́ків приви́зані, а́ле все за́мкнені́. — Коли́ при-ви́зані́, то тре́ба розв'язати́ — ду́має Стефа́н і розв'язує. Розв'язав оди́н мотузо́к, розв'язав дру́гий ни́жше, пробу́є, ні́, не отво́рять ся; ті́лько дрі́бку верхо́м пода́ли ся. — Тре́ба ще й з дру́гого бо́ку розв'язати́ — розу́мує хло́пець і роз-в'язує. Ті́лько розпу́тав горі́шній мотузо́к, а воро́та баба́вх! упали́ на зе́млю, завали́ла ся шкільна́ бра́ма. Хоті́в же Стефа́н ту бра́му підне́сти і такі́ підні́с одну́ і дру́гу по-лови́ну, поста́вив бере́жно при плоти́ і сам пішо́в шкільні́ двє́рі отви́рати. Але тут у́же ді́ло не уда́ло ся; двє́рі шкільні́ були́ за́мкнені́ лі́пше, ніж воро́та. Кала́тав закру́ткою, тис-ну́в, напружа́в ся, не отвори́в. Сів під дверми́, став дожидати́, аж надійду́ть дру́гі школя́рі. Тимча́сом зняв кри́са́ню з голови́, люби́є ся, подивля́є. — Чи́ дідуне́ва була́ така́ гарна́? — пита́в себе́. — Я́ дідуне́ви сказа́в, що їх кри́са́ня незда́ла, а вони́ мені́ відпові́ли як? Що́ моя́ там пусти́ла ся, звідки́ їх верну́ла. Або́ж їх кри́са́ня ходи́ла до шко́ли? Ні́, такі́ їх не була́ така́ ла́дна і не ма́ла ні́ таких черво́них шнурки́в, ні́ тако́ї кити́ці зо́лотої́, ні́ спря́жки блискучо́ї з кругле́ньким зе́ркальцем. Як раз з то́го зе́ркальця від-би́ло ся сходя́че со́нце і про́сто себе́, під ку́щем розже́вим у ті́ни показало́ ся я́сне крú́гле о́чко, чуде́сне мале́ньке со́нї́чко. Ру́шив знов кри́са́нею, срі́бна ле́нта опояса́ла весь ку́щик і щє́зла. В ті́й хви́лі задудні́ло щось мов пої́зд тя-га́ровни́й, при́перті́ до плоти́ воро́та повали́ли ся на зе́млю. Стефа́н гля́нув на пова́лену шкільну́ бра́му, всьмі́хну́в ся.

Пісарів веприще, мов трилітна тирольська ялівка, влетів на подвірє, в миг зірвав якесь старє веретінце з плота, дер кливаками, розмітував довкола, фучав, гороїжив ся, потрясав тяжкою головою.

— Уже й ту ти занєсло, мерзавче поганій — говорів гнівно Стефан до великаньскої безрогої породи. — Дали би тобі дідуньо дерти таку добрісіньку верету. Почіхрали би по макітрі ціпом, як колись тут у на́шій стодолі. Всіпали би вони тобі, всіпали...

Бутній звір того не слухав. Подер верету на дрібні шматки, перелетів кілька разів ко́лесом по шкільнім подвірю, пустив ся стрілою просто до Стефана, вірвав ему з рук американьску крисаню і пігнав, звиваючи на вулицю.

Переляканий хлбець нежданною пригодою закричав не своїм голосом.

Вибігла пані учителька, розвідала в чім діло і сама розплакалася. Завела Стефана до світлиці, посадила на мягкій софі, стала ему розраджувати, щоб не горював, бо крисання певно знайде ся. — Цить, дитиночко, не заводі так жалібненько, аж мені самій серце крає ся — втихомирювала малого і післала свою служницю за злбним, поганим пісаровим веприщом. Служниця вернула з нічим. Пізнійше тільки оден зі старших школярів приніс дві латочки зеленої краски, по котрій пізнав Стефан, що се останки з его американьскої крисані. З червоних шнурків, з блискучої бляшки з круглим зеркальцем і з тої золоті китиці не знайшли нічого.

Учителька потішила на відходнім зі школи відчаєного Стефана тим, що купить ему нову, таку саму, як колись сама поїде на першого по гроші.

— А що я говорив?.. Не дуже далеко зайшла американьска — сказав дідуньо Стефанови, коли вернув блідий, заплаканий і простоволбсий до дому. Відай нам усім з тих американьских долярів стільки хісна, скільки тобі, дитинонько, з тої крисані. Ходіж тепер до школи в моїй „нездалий“, пісарова свиня її не рупить, хоч і серед дороги полбжиш...

І погодив ся маленький Стефан Целехатий з невідрадною судьбою: ходить у дідуневій вѣтхій крисані, пильно ходить до школи і жде, аж дідуньо виplete і вшіє нову

з тої житної солóмиці, що на сьвятій прадідній землиці прозябала, віросла і доспіла.

II. Староруске оповіданє про Половчіна¹⁾.

(Із збірки про „Чудеса св. Миколája.“)

В місті Київі був оден чесний чоловік, що дуже почитав пам'ять сьвятого Миколája. Се було тоді, коли рускі князі рік річно воювали з Полóвцями, степовім народом, що кочував по ширóких степáх між Дніпрóм і Доном. Отже трафило ся так, що у того Києвлянина опинив ся якимсь рóбом оден половецкий невóльник. Києвлянин держав его цілий рік у кайдáнах, чекаючи, аж рідня Половчіна зголóсить ся з викупом, але ніхто не зголóшував ся. Одного дня мóвив Русин до Половчіна:

— Доки будеш сидіти у мене! Даї мені викуп і пущу тебе до твого краю.

Половчін відповів:

— Пусти мене, то піду до дому і принесу тобі викуп. А коли будеш держати мене, то відкиж вóзьму тобі викуп?

Мóвив Русин:

— Даї запорóку, то пущу тебе до твого краю.

На се відповів Половчін:

— Знаєш, пáне, що не маю тут нікого, хто поручив сяб за мене.

Тоді сказав ему Русин:

— Хóчеш, щоб я дав тебе на запорóку сьвятому Миколáєви?

На се відповів Половчін:

— Пáне, скажи мені, хто се такий Миколáй, бо я не знаю его.

Тоді пан завів его до цérкви сьвятого Миколája, показав ему óбраз сьвятого і сказав:

— Хóчеш, щоб я дав тебе на запорóку отсему сьвятому?

¹⁾ Се оповіданє написане очивідно якимсь Русином пéред половниною XIII. в., бо від р. 1240. Полóвців уже не стало; ви́ймаємо его із збірки „Чудеса св. Миколája“, богáто разів перепісуваної і печáтаної.

— О, дуже радо хочу, — мовив Половчін, — і обіцяю сповнити все, чого жадавши від мене.

А в душі подумав собі:

— От дурний Русин, дає мене на заporуку мальованому св'ятому.

А тимчасом Русин, держачи ся свого слова і вірячи запевненням Половчина, з'являв познмав із нього кайдани, дав йому коня і все, чого було треба для далекої дороги по степах, і проводив його аж за місто.

— Слухай же, брате Половчине, — мовив він, прощаючи ся зі своїм невольником: — не зломий заporуки, зложеної св'ятому Миколаєви, і не загай ся принести мені окуп. Бо коли ошукавши мене, то знай, що нігдє на св'іті не схорониш ся від руки сього св'ятого Миколая.

— Алеж паночку, — мовив Половчін, — що би я мав ошукувати тебе? Скорі тільки прибуду до дому, з'являв розстарю окуп і привезу тобі все, що вінен.

З тим оні й розїхались. А їдучи степами Половчін тїшив ся і похвалював ся сам собі:

— Ні, справді, не має розуму сей Русин! Дати мене на заporуку якогось образу, названого Миколою! Що ж він може зробити мені? Ще там, як я бачив його в церкві, було мені якось страшно. А тут я не бачу його і він не може бачити мене, то й не бою ся його і не привезу викупу сьому християнінови.

Оттак надумавши, він приїхав до свого краю і розповів своїй рідні, як то його пан пустив на волю, здавши його на заporуку ко́мусь мальованому Миколаєви.

— Отсе пан! Справді якийсь дурноватий пан, що пустив тебе за заporукою мальовила! Ну, що оно може зробити тобі? Адже ти вже дома і не бачиш його, ані оно не бачить тебе!

І так жив собі той Половчін без страху і не віз викупу тому простодушному чоловікови, а повторював разом зі своїми близькими:

— Дурень той Русин, що дав мене на заporуку мальованого св'ятого. Аджеж малюнок не дійде сюди до мене. Як би був дав мене на заporуку будь ко́му чоловікови, то сей приїхав би сюди і здер би з мене весь окуп ще з лихвою.

І так жив собі, радіючи ся і гадки не маючи дотримати даного слова.

Та ось по кількох тижнях, коли був сам у шатрі, явився йому святий Миколай, такий самісінський, як був намальований на образі, і промовив до него:

— Приятелю, знаєш мене?

— Не знаю, хто ти і відки, — відповів Половчин.

— Приятелю, — мовив святий, — а не тямш, що я заручився за тебе там у Києві? Памятай, що ти обіцяв ся повезти викуп тому християнінови, у котрого ти сидів у везізах. Чомуж тепер отягавш ся і не везеш викупу? Слухай, небоже: відвези за себе викуп тому християнінови, бо як не повезеш, то нароблю тобі клопоту.

Сказавши се, святий Миколай зробив ся невидимим. А Половчинови стало моторошно.

— Ов! — подумав собі, — я був певний, що той образ не може дійти до мене, а се бач, являє ся мені чоловік у такій самій подібі, як був намальований на тім образі, що заручив ся за мене. Що онó за диво? Чи то образ перемінив ся в чоловіка, чи чоловік був у тім образі? І що за клопіт такий зробити мені ся поява, коли не повезу окупу?

Міркував Половчин сюди й туди, але нікому не говорив про появу, а по кількох днях і сам почав забувати про неї, помагаючи ще собі напівтками, щоб як найменше думати про своє зобов'язанє. Та ось раз він сів на коня і поїхав у поле, коли нараз явив ся йому вдруге святий Миколай. Святий Миколай приступив до него, зторгнув з коня і, потермосивши ним здорово, мовив:

— Ти недобра дитино! Так ти повіз за себе викуп тому християнінови, що випустив тебе за моєю заporукою? Тяж обіцяв ся зараз відвезти йому все, що вінен, а тепер уже забув? Ще раз говорю тобі: змілуй ся сам над собою і відвези викуп Русинови! Бо коли не зробиш сего швидко, за другою моєю появою, то при третім разі буде тобі біда.

Се промовивши святий Миколай щез. А Половчин бачучи, що се не пустий привид, а справдішний его заporучник, сів на коня і поїхав до дому, міркуючи собі в голові:

— Треба справді відвезти викуп тому Русинowi. Адже сей святий як потермосив мене, то ще й доси кости болять.

Але приїхавши до дому, він і сим разом не повідав нікому про появу, почав зашпівати спомини про неї і по кількох днях упевнів ся, що все те був привид, що нема чогó боятися і нічого сму не буде.

Так минуло кілька неділь. Та ось трапило ся такé, що Половці зіхали ся на нараду: поприїзджали старі начальники їх орд і молоді воївники і всі багатирі; поїхав на ту нараду і той Половчін, що був у неволі в Києві. І коли всі поставали на конях і мала почати ся нарада, тому Половчинowi показав ся в третє святий Миколай, зіпхнув єго з коня і почав термосити ним приговорюючи:

— А не мовив я тобі, негіднику: відвези викуп тому Русинowi? Він поклав ся на мою заporуку і, вірячи мені, не тільки випустив тебе, а ще й свого добра дав тобі на дорóгу: а ти, поганій Половчине, ошукав єго добру віру, і тепер той чоловік плаче і зітхає перед моїм образом і я не можу дивитися на єго слёзи. Так ось же тобі за се!

Ані появи святóго Миколая не бачили присутні, ані тих слів не чули, але по них пішов страх, коли побачили, що діяло ся перед їх очима. Половчином почало кидати об зéмлю, тут голова єго стукне ся до каменя, то знов усього єго щось піднесе до горі і гримне до землі, то скривить єго так, що голова опинить ся між колінами, а ззаду тільки чути, немòв би молотило щось незріме у три ціпи. Так се тривало добру хвилю і всі, хто бачив се, були переняті таким страхом, що розбігли ся, хто куди бачив, а бідного Половчина лишили на землі мов мёртвого. Дехто побіг і доповів єго рідні всю єго пригóду. Приїхали своякі, знайшли єго на землі безтямного і ледво живóго і завезли до дому. Лежав бідолáха кілька день мов сам не свій, і тільки потім отямив ся на стільки, що міг говорити.

— Що стало ся з тобою? — питали свояки: і він почав оповідати їм про три появи святóго і про ту страшну кару, яку вітерпів за третьою появою. Віслухали єго оповідання своякі і дуже перелякали ся.

— О нещасливий! — сказали до него, — чом жеж ти не говорив нам зóраз про першу появу? — Ми сміяли ся

з дурного Русина, а так ми були би знали, що то сам Бог поклав за тебе заporуку.

— Ні, — мовив Половчін, — се не Бог! Яж вам говорів віразно, що се святий Миколай, намальований на образі. В такій самій подібі він і являв ся мені тричі і мучив мене.

— Нема що діяти, — мовили своякі, — відно, що се великий і могутний святий. Беріж зараз вікуп і вези его тому Русинови, а то сей святий до разу загубить тебе і ще й нас усіх з тобою.

Послухав Половчін ради свояків, покликав своїх слуг і велів їм із табуну спіймати дванайцять що найкращих коний, а крім того ще одного сніжно-білого, доси не сідланого: ті дванайцять на вікуп для его колишнього пана, а того білого для святого Миколая за поручне. Тоді Половчін з кількома слугами і тими кіньми зібрав ся в дорогу до Києва. Прибувши до Києва, він не йшов насамперед до свого вірителя, але подав ся до церкви святого Миколая, де дав себе в заporуку. Там упав навколїшки перед образом святого і промовив:

— О паночку Миколаєчку! Не муч мене зате, що я спроневірив ся перед тобою. Ось я сьогодні привіз вікуп так, як ти наказував мені в моїм домі, являючи ся три рази. А отсе для тебе, паночку Миколаєчку, привів я сего білого коника. Се тобі, паночку, поручне від мене, та ще й зате, що я хотів ошукати тебе, але се мені дуже на зле вийшло.

І полишивши білого коня коло церкви, Половчін пішов до дому свого колишнього пана і мовив до него:

— Отсе тобі, паночку, привожу вікуп за себе. А у свого заporучника я вже був і дав ему поручне, щоб не мучив мене.

Русин, що вже стратив був надїю на поворот Половчина, здивував ся, почувши его слова. Але ще дужше здивував ся, коли Половчін оповів ему про триразову появу святого Миколая і про тяжку кару, яку він витерпів за своє віроломство. Тоді Русин скликав свою рідню, оповів усім сю дівну подїю, а погостивши їх і Половчина, як належало, відпустив его в его рідні степи.

II. СЬМІХОВИНКИ (АНЕКДОТИ).

12. Праця.

Жалував ся раз мужик, як він мусить тяжко працювати, нім заробить кúсник хліба. А циган стояв на боці, слухав того, слухав, таї каже: „Що в тебе за праця? То в мене! Я мушу міхом дúти, желізо в кліщах тримати, мóлотом гúпати, обертати ся то сюд, то туд. А тобі: орі, мелі, їдж!“

13. Циганська вимівка.

— Цігане, чомú ти хати не покрієш? Адї, всюда затїкає!

„Та як тепér покривати, коли дощ іде“.

— Та тепér нї, але як погóда.

„Як погóда? А тоді на що?“

14. Бас і скрипки.

Як ішов гук (бас) на весіля з скрипками, таї скрипки мóвили: „Бúдем їсти, бúдем пїти, бúдемо ся веселїти“. А гук мóвив: „Як Біг дасть, як Біг дасть“. — Їдуть з весіля, скрипки мóвлять: „Не їли-сьмо, не пїли-сьмо; не їли-сьмо, не пїли-сьмо“. А гук мóвить: „Мóвив я, мóвив я“

15. Якого каміня в воді найбільше.

Мúдрий чоловік одén запровадив дрúгого в воду і питав ся вгó з бéрега, якого каміня в воді найбільше. А він емú в воді відповідав — білого; а потóму зобачив більше сівого, казав, що сівого. А той з бéрега емú відповів, що нї білого, нї сівого, лишé мóкрого, бо в воді каміня порухувати ніхтó не гóден, кїлько якого є; а кóждий знає, що мóкрого найбільше, бо що в воді стоїть, не мóже бúти сухе.

16. Вовк, коза́ і капу́ста.

Ніс одén чоловік три річи; ніс вóвка, козу́ і капу́сту. А як прийшо́в до кла́дки, не міг перене́сти. Дво́е лиші́в, а одно́ ніс і розга́дував собі, як би то зроби́ти: „Як ли́шу вóвка з козо́ю, а капу́сту понесу́, то зїсть вовк козу́. Як ли́шу капу́сту з козо́ю, то зїсть коза́ капу́сту“. А він лиші́в вóвка з капу́стою, а козу́ поніс на дру́гий бік. Вовк капу́сти не їсть і заста́в обо́е. Тоді́ верну́в ся, взяв капу́сту, таї́ перене́с, де коза́. Як верну́в но вóвка, взяв з собо́ю козу́ і лиші́в єї там, а вóвка перене́с і лиші́в з капу́стою. Тоді́ верну́в ся по козу́ і так всі́х перене́с.

17. Тяга́р.

Раз ї́хав мужи́к доро́гою, а жі́нка йшла до мі́ста і не́сла на плéчах спо́рий клуно́к: „Сіда́йте, кúмо, ка́же мужи́к, я вас підвезу́ тро́хи, бо й я до мі́ста!“ — Жі́нка сі́ла та й трима́є клуно́к на плéчах. — „Чому́ ви, кúмо, не поста́вите клунка́ на фі́ру? Та́же вам тя́жко єго́ трима́ти!“ — „Е, дай вам, Бо́же, здо́рове, що мене́ везе́те, на що ще такі́й тяга́р кла́сти на фі́ру!“

Літературно-естетичні замітки.

Пові́сть (роман).

Пові́сть подає в певній звязи образ поді́й з дійсного́ життя або видуманих відпові́дно дійсно́сти. Оповідане слх поді́й повинно́ бути предметове (обективне) а зображене звязаних з ними обста́вин — наглядне і у́порядковане. Відпові́дно предметови і тенде́нції, пові́сть може́ бути вельми́ рі́зномродна: і́сторична, фі́лософі́чна, суспі́льна, обача́ва і т. д. Що до спосо́бу пи́сання може́ бути пова́жна, педа́гогі́чна, гумористична, сати́рична, сенти́ментальна; що до фо́рми, опові́да, в листа́х, в ви́дї днєвника і т. д. Пові́сть є́ спорі́днена з е́посом і тепе́р заступає́ майже́ єго́ місце́.

Повість дрібних розмірів зве ся повістка, оповіданє, новеля.

Творцем повісти в українській літературі є Квітка, — історичної: Куліш, — суспільної: Левіцький-Нечуй і Мирний. Визначили ся також Федькович, Кониський, Коцюбинський. Франко і ин.

Ідиля (sielanka).

Іди́ля (грецьке слово: образець, картина) подає в прозовім, а частійше у віршованім виді (хуторна поезія), зображене домашнього щастя, мирних відносин і пригод з сільського (давнійше скотарського) життя. Предметом ідилії є щасливе, певніше життя людське посеред природи, а спокій і простота є головним живлом сего роду поезії. Обсяг твору може бути ріжпородний і обмежає ся або поодинокую подією, або простирає ся на більше подій і тоді стає епосом.

В грецкім письменстві славним поетом скотарського життя був Теокрит, в латиньскім Вергілій, в німецкім Фос (Лю́иза), Гете (Hermann u. Dorothea), в українськім: Куліш, н. пр. Орсея, Нечуй-Левіцький (Гориславська ніч), Франко: — в польськім: Шимонович, Бродзінський і ин.

Прозове оповіданє.

Прозове оповіданє подає образ людського життя в оповідній формі.

Предметом оповідання можуть бути дійсні події, або видумані з сучасного життя, або з історії (історичне оповіданє). В оповіданю виступають звичайно люди яко дієві особи, але можуть також бути звівірята і неживотні річи (в дитячих оповіданнях). Оповіданє має звичайно просту, легко зрозумілу форму, але деколи оповіданє зложено в умілій і штучній формі.

Ціль оповідання є, з підмогою розказуваної події убагороднювати, впливати морально на загал. Дуже часто має оповіданє зовсім виразну ціху педагогічну (поучне оповіданє).

Оповіданє або прямо розказує про діла і події морально добрих людей, або впливає посередню, виводить людські хиби і недомогли і ганить їх або висьміває. У народу українського багато є

гумористичних оповідань (гумореска). Коротке, дотепне оповідання зве ся анекдота (сѣмїховинка).

Дрібні оповідання прозові називаємо також новелями (з італійского la novella — щось нового).

В українськїм письменстві визначили ся оповіданнями Марко Вовчок, Ганна Барвінок (Кулішева), Стороженко (особливо гумористичними), Іван Левіцький (Нечуй), Коцюбинський, Маковей, Богдан Лепкий і ин.

III. КАЗКИ І ПЕРЕКАЗИ.

18. Глєгоріжечка.

(За Грімом.)

Давно колись був король і королева і оні говорили кождого дня: „Колиб то Бог дав нам дитятко!“ Раз якось купала ся королева, а з водї виплила жаба на берег і промовила до неї: „Твоє бажанє сповнить ся“.

Як жаба сказала, так і стало ся; королевїй уродїла ся дївчинка, а така гарна, що король не посїдав ся з радости і виправив великий бенкет. Він запросїв не лишє свояків, приятелїв і знайомих, але й чарівницї, щобї були прихильні і прїязні вго дитинї. А було їх тринайцять в вго державї, але що він мав лишє дванайцять золотїх тарелїв, з котрїх мали онї їсти, то одна з них була приневолена остати дома.

Бенкет відбув ся вельми величаво, а як скінчив ся, тодї чарівницї обдаровували дитинку чудовими дарами: одна чеснотою, друга красою, третя богатством, і так усїм иншим, чого лишє можна собі бажати на сьвітї. Коли одинайцять з них сказали вже своє, вийшла несподївано тринайцята. Она бажала пімстити ся зате, що єї не запрошено, а не привітавши нікого ані навіть не споглянувши на нікого, промовила голосно: „Най короївна в пятайцятім році вкбле ся веретеном і падє мертвā“. Не сказавши бїльше ані слова, обернула ся і вийшла із сьвітлицї. Всї злякали ся вельми. Тодї вїступила дванайцята, що мала

ще висловити своє бажанє, а позаяк не могла лихого віщованя змінити, лишє злагодити, то й промовила: „Але се не має бути смерть, лишє столітний сон, в який западе королівна“.

Король бажав оберегти своє любє дитятко перед нещастєм і видав приказ, щобі в королівстві попалено всі веретєна. Всі дарн бажані всіма чарівницями сповніли ся на дівчатку; бо онó було такє гárне, обичáйне, пріязнє і розумне, що всякий мусів єго полюбити, хто лишє побачив. Склáло ся, що як раз в той день, коли дівчинка скінчила пятна́йцять лїт, не було дома короля і королєвої, а дівчинка була зовсім сама в замку. Она ходила по всіх усюдах, оглядала комнати і комори з великою цікавостю а наостáнку зайшла на стару вежу. Вузкими крутими сходами вийшла на гору і опинила ся перед малими дверми. В замку стремів заржавілий ключ, а лєдво єго обернула, відскочили двєрі, а тут в малій комнатці сиділа старá жінка з веретєном і прýла лен. „Добрїдень бабусенько!“ промовила королівна. „Що тут порабляєте?“ „Пряду“, відповіла старєнка і ківнула головою. „Що се такого, що так вєсело вертїть ся?“ спитала дівчинка, взяла веретєно в рýки і хотїла такóж прýсти. Та лєдво доторкну́ла ся веретєна, сповнів ся чарівний вісказ: она вколóла ся веретєном у палець.

Та в тїй хвилі, коли вколóла ся, упала на постєлю, що тут стояла і заснула твердим сном. А сей сон обняв цілий замок: король і королєва, що як раз повернули і вийшли в світлицю, почали засипляти а з ними весь двір. В ста́йні заснули кóні, на подвірю пєн, голуби на крївлі, мýхи на стїні, а на́віть о́гнь, що палахкотїв на óгнищі, заснув, печєня перестала печі ся, а кúхар, що хотїв хлопця за якєсь недбáльство потóргати за чуприну, пустив єго і заснув. І вітер затїх, а на деревах перед замком не повору́шив ся ані одєн листок.

Докóла замку почав рости терновий пліт, що ко́жрого ро́ку був що раз ви́сний і о́кружав весь замок та вже так ви́ріс, що не відно було нічо́го, на́віть хорóгви на крївлі. По краю оповїдали собі кáзку про гáрну сплячу Глогорóжечку, бо так звáла ся королівна, так що від часу́ до часу́ приходили королєвичі і хотїли скрізь живопліт дістати ся до замку. О́дна́че се їм не вдало ся, бо ко́лючкі так сї́льно

держали ся, як би мали руки, а молодці повісли на живо-плоті, не могли звідтам відобути ся і померли страшною смертю.

По довгих а довгих роках прийшов знов якийсь коро-лєвич до краю і зачув, як якийсь старець оповідав про глоговий живопліт; за тим плотом стоїть замок, в котрім спить королівна, звана Глогорójечкою, вже кількадесять лїт, а заснув там також король і королева і весь двір. Він чув се також від свого діда, що там заходили вже всякі коро-лєвичі і намагали ся перебити скрізь глоговий живопліт, але там повісли і померли страшною смертю. Тоді промó-вив молодєць: „Я не лякаю ся, я піду там і хочу побачити гáрну Глогорójечку“. Хоч як відрáджував єму старець, та він не послухав єго.

Але тимчасом як раз минуло сто лїт і наснів той день, коли Глогорójечка мала пробудити ся. Коли королєвич зближив ся до живоплота, були се самі гáрні цвєти, що самохіть розступили ся, а за ним знов зійшли ся і утво-рили живопліт. На замковім подвірю побачив він сплячі коні і лóвчі пси, на кривлі сиділи голуби повтикавши го-ловки під крила. Колиж вступив у двір, побачив сплячі мұхи, кұхар в кұхні держав ще витягнену руку, бо хотїв зловити хлопця за чуприну, а дівка сиділа з чорною кұр-кою, котру мала обскубати. Він пішов дáльше до свїтлиці і бачив, як весь двір спав, а біля престóла лежав король і королева. Він пішов ще дáльше, а всюди було так тїхо, що можна було чути єго віддих; наостáнку вийшов на вежу і відчинив двєрі до малóї комнáти, де спáла Глого-рójечка.

Онá тут лежáла, а була такá гáрна, що він не міг спу-стити очий з неї, він схилив ся і поцїлував її. Скóро лишє доторкнув ся устáми, відчинила Глогорójечка очи, пробуділа ся і глянула мило на єго. Онї зійшли обóв на до-лину, а тоді пробудили ся король і королева і весь двір і споглядали на себе здивованими очима. Встали в дворі також коні і стрясали ся, ви́скочили пси і почали вимáху-вати хвостáми, голуби на кривлі пови́ймáли головки зпід крилєць, почали оглядати ся і лїтати в пóле, мұхи лáзили знов по стїнах, огонь на óгниці почав знов палати і ва-ріти їдý, печєня почáла смáжити ся, кұхар дав стусанá

хлопцєви, що сєй аж крікнув, а дівка обску́бала кўрку. Тодї справили гучнє весєлє королєвича з Глогорóжечкою, і онї жїли собі весєлі аж до смєрти.

19. Пта́шина пісня.

(Казка Андерсєна.)

Сидїв раз бідолáшний в'язєнь в мїцній та тїсній темниці, в однім великім мїстї на Уграх.

Закувáли єго в кайдáни тай кинули в невóлю. В темниці булó вóгко, хóлодно й сўмно. Зáмїсць лїжка кинули єму мóкру солóму; зáмїсць обїду — носїли хлїб та вóду; а він то — блїдий, хóрий, сумний — сидїв там не день і не два, а довгі лїта. Врядї-гóди¹⁾ сóнєчко зазирáло до нєго в малєньке вїкóнце, а сьвїже повїтрє й не подихáло. Дўмав він журну́ дўму про свою рїдню, про дрібнєнькі дїточкї; дўмав він, що мóже давнó вже забўли єго всї, вважáли єго мертвим.

„Що то рóбить ся на сьвїтї, в рїднім краю?“ дўмає. Підїйшóв він до вїкна́. Був чудóвий, лїтний вєчєр; сóнєце заходїло за лїс, купáло верхїв'я єго червóними хвїлями; лóди ішли й їхали по ўлиц'ях. Бáшта булá такá висóка, що лóди з горї здавáли ся малєсєнькими.

Крікнув до них в'язєнь, та нїхтó не почўв єго. А в сїньому нєбї мріяли птїцї; прóти вїкна́ тїхо лїнув орєл.

— „Орє, óрє!“ — клікнув до нєго в'язєнь: — „с'ядь на вїкóнце до мєне, та розкажї, що дїє ся на землї, засьпївáй менї пісню!“

— „Нї!“ — кáже орєл: — „вїкнó твоє дўже малєньке: менї нїгдє сїсти. Не розкажу я тобї, що дїє ся на землї, бо я рїдко спускаюсь на ню: на височєзних скєлях та старєзних дўбах кладу́ я гнїзда, гєть-гєть від лихїх лóдїй, щóб їх не зруйнувáли. Не про тєбе моя́ пісня, — бо й на землї я не сьпїваю пїкóли. Я піднимаюсь висóко — і мої піснї слўхàє тїльки довїчне сóнєце“.

І сїльним пóмахом своїх ширóких крил підняв ся орєл гóрдо до нєба, тай зник із очїй.

¹⁾ часáми.

— „Лéбеде, лéбеде! Розкажі мені, що діє ся на землі, засьпівай мені пісню!“

— „Ні!“ — відповів лéбідь: — „не розкажу я тобі, що діє ся на землі; я плаваю завсідн по воді між зеленими, гнучкими очеретами. Коли ранесенько зачервоніє вода, я гóлосно витаю зóрю — „на добрийдєнь!“ Не про тебе моя пісня: я засьпіваю її, як бóду умирати“.

І лéбідь полінув в повітре, посьвічуючи своїми білими крилами.

— „Ворóбчики, голóбчики! Сядьте на вікóнце: розкажіть, що рóбить ся на землі, — засьпівайте мені пісню!“

— „Цьвірінь, цьвірінь! Не маємо коли; нам ще треба позбирати зérно, що мірошник¹⁾ півне розсіпав“.

Коли се — раз, пóрхнула пташка сіренька, покрутілась пéред вікóнцем, таї сїла на зелізнй прут.

— „Добрийд-єнь соловейку! Спасібі тобі, пташко-го-лúbко, що привитала мене: розкажіж, що рóбить ся на землі, засьпівай мені пісню!“

— „Дóбре! я розкажу тобі, що рóбить ся на землі, я засьпіваю тобі пісню!“ почав соловейко.

І хвілею гóлос полінув.

Умів ся вязень дрібними слезами з радості, безсільний, уиав на солóму та все плаче, та все слóхає.

— „Вчéра рáно -порапéньку“, защебетав соловейко, — „було так гáрно, та здóрово; я прилетів до твоєї хáти, сїв на зеленій ліщині пéред вікóнцем, таї почав щебетати. Дитинка твоя спáла у колісці; розтворила ясні свої оченята: „Де тáто, де тáто?“ — питає, та слóхає моєї пісні. Твоя рідня плаче, згáдуючи тебе, она тебе шіро кохáє і жадає побáчити.“

„Не журись, та на Бóга дивись: Він бáчить твою невинність! Лихі люди звільнять тебе і ти знов вийдеш на волю, на сьвіт, на сьвіже повітре. Бóдуть пеститись кóло тебе ще твої дїти, цілуючи й мїлуючи тáта. Настáне тїхий літній вéчер, холодóк під вишнями ляже, засяють шибкі у вікнах від сóнця і сядеш ти на гáнку — розказувати дїтям про свої мпнóлі мóки, навчати їх, щоб, як виростуть, лихим людям не потурали²⁾, тільки не лóтим сéрцем, а тї-

¹⁾ мéльник. ²⁾ притакувати, вводити комóсь волю.

хим словом, та моли́твою зверта́ли ся до Бо́га за весь на́рі́д, — щоб любі́ли оден дру́гого, як брат бра́та!“

„І діти твої́ послуха́ють тебе́, як ві́ростуть; побáчиш ти їх до́брими й че́сними, побáчиш, як оні́ ста́нуть до по́мочи бідним!“

„Ти бу́деш жи́ти до́вго, до́вго; твій ву́с поси́віє; áле се́рце бу́де ра́дісно би́ти. Ко́лиж у́мре́ш, — то всі́ по то́бі запла́чуть, помóлять ся і в я́сний, со́няшний де́нь понесу́ть на зе́лєний цви́нта́р; поса́дять роже́вий ку́щ на тво́й мо́гілі, а я бу́ду на ню прилі́тати та шебетáти“...

20. Ге́ра́кль на розпúті.¹⁾

(З *Грúбого*.)

Ге́ра́кля вважа́ли си́ном Юпі́тера і теба́ньско́ї короле́вої Алькме́ни. Ви́далений з дво́ра, про́вів він ча́стину сво́єї мо́лодости на селі́, де пас че́реди Амфі́тріо́на. Се́ред сільско́ї самоті́ дозрі́вав хло́пець на му́жа. Тут зро́зумів він сво́є вели́ке посла́ництво, що ма́є ста́ти до́броді́єм лю́дства.

Раз яко́сь, роздúмуючи́ на самоті́ про вели́кі на́міри, зайшо́в він на розпúте. Ко́лиж при́дúмував над тим, в я́кім би на́прямі́ е́му пі́ти, побáчив пе́ред со́бою на́раз дві́ богі́ні. О́дна з них га́рної ста́ти і гордо́віта, зве́рнула́ ся пря́мо до мо́лодо́го Ге́ра́кля і обі́ця́ла е́му на́йбільшу щасли́вість, на́коли́б він пі́шов за не́ю. „Хто ти є́?“ спита́в Ге́ра́кль, при́гляда́ючись ї́й пи́льно. „Мої́ при́ятелі́“, сказа́ла богі́ня з ми́лою у́сьми́шкою, „назива́ють мене́ ро́зкошию, а мої́ воро́гі — про́ступком“. — Тоді́ мо́лодий ге́ро́й спо́гля́нув за дру́гою богі́нею; о́на не бу́ла така́ га́рна, áле е́ї ли́це сия́ло не́бесним споко́єм; сми́рна, áле пова́жна сто́яла о́на тут, а сво́ими я́сними о́чіма гля́діла сьми́ло і при́язно в ли́це Ге́ра́кля. „Куди́ бажа́єш мене́ пове́сти?“ спита́в Ге́ра́кль пова́жну богі́ню. „Я пове́ду́ тебе́ до тру́дів і небезпе́к; áле обі́цюю то́бі безсме́ртність, че́сть і сла́ву у́ богів і лю́дей, на́коли́ пі́де́ш за мо́їм про́водом“.

Сі́ слова́ трону́ли се́рце ге́ро́я; він відчу́в, що є́ си́ном бо́жим і ма́є до́верити́ на землі́ вели́ких ді́л. Ріши́в ся

¹⁾ роздорóже.

б'отже скóро і пішов за смірною чеснотою. Она повелá в'го трудніми дорóгами, дванайцятьмá пра́цями ви́пробувала в'го волю і сїлу; áле учинила в'го такóж добродієм людствá, пéршим гербóм свóго нарóда, про котрóго сьпівáли всі поéти. А що він визначив ся в усїх бóях áко герóй, дух в'го дїстáв ся до нéба і поселив ся áко бог між богáми.

21. Ліка́р і смерть.

(Нáродна ка́зка. Переказáв Ол. Баранський.)

Був собі чоловік та такий вбóгний, що не міг нікóго пайти́ за кóма для свóго новонарóдженого синка́. Ко́ли він так засумóваний ходів від хáти до хáти, зустрїну́ла в'го смерть і спитáла, чогó він такий сумний. Убóгний чоловік розповів про своé гóре і просів в тїм кло́потї смерть, щоби́ зми́лувала ся над в'го дитинкою і держáла її до хресту́.

Смерть приобіця́ла і вложи́ла свóму похрестникови в ко́лиску фля́щинку живúщої води́. „Ся фля́щина — ска́зала смерть — принесе малéнькому щáсте, а áко лі́кар здобúде він собі́ богáтство і сла́ву. Ка́пля сéї води́ вї́старчить, щоби́ вилі́чити вся́ку недúгу, а на́віть уми́раючий віджне́ від не́ї і бúде знов здоро́вий.“ О́дначе смерть додала ще й о́сторогу. „Як ваш синóк доросте́ і ста́не сла́вним лі́карем, то неха́й ко́жного разу́, як прибу́де до хóрого, дивить ся, де я сто́ю. Бо мене́ він усé побáчить. Як я бúду сто́яти в но́гах, тоді́ най да́є сї ка́плї живúщої води́; ко́лиж я ста́ну в го́ловах, то неха́й сéго не рóбить, бо се бу́ла би в'го смерть“.

Похрестник смéрти ві́ріс і став сла́вним лі́карем, а чу́тка про в'го чудотво́рну сїлу розпо́всюдила ся по всїх кра́ях. Де в'го заклі́кали, сто́яла смерть в но́гах, так що він ні́коли не був в кло́потї і не потребу́вав на́рушити за́борони смéрти.

Аж ось занедúжала малá царівна і в'го поклі́кали, щоби́ її лі́чив. Вже хотів він з фля́щинки ка́пнути одну́ ка́плю живúщої води́ на блїді уста́ гáрної царівни, що ле́жала вже зовсї́м в пестя́мі, аж ось в переля́ку загля́нув він смерть, що сим разóм сто́яла в го́ловах недúжої. Хви́лінку надúмував ся лі́кар, áле опі́сля та́кий ка́пнув живúщої води́ і недúжа зáраз пробудї́ла ся і подúжала.

Але коли цар і царіця горячо дякували лікарéви, смерть віддалила ся мовчки з грізно піднесеним в гору пальцем. Другої ночі явила ся смерть у свого похрестника і вказала ёму на нарушене заборони, та візвала ёго, щобі йшов за нею. Лікарéви більше жалé стало вмирати, як він сподівав ся, і тоді почав він просіти та здавало ся, що смерть справді була тронута. Она впровадила свого похрестника у велику печэру, де горіли міліони свічок; се були свічкі життя людий.

На запитанє лікаря вказала смерть з повагою на маленьку свічечку життя, що ледво блимала і здавало ся, що згасне кождої хвилини. Лікар спитав, чи не міг би заміняти сю свічечку на нову, яких там чимало лежало. Смерть мовчки притакнула головою. Але коли лікар жадібно хватів за свічечку, щоб ёї вимінати, поки она догорить, упала она тимчасом на вогкий поміст печери і згасла, а лікар повалив ся також мертвий у ніг смерті.

22. Дівчинка з сїрниками.

(Казка Андерсена)

На дворі був страшénний холод, заверюха крутила снігом і ніч насувалась, остáтня ніч старого року, — саме на Малáнки.

Такі́ темної та холодної ночі, що добрий хазяїн і собаки не вижене, убога дівчинка, боса, простоволоса, плéнталась улицею. На ній, правда, були черевіки, як она з дому виходила, але не надовго; она, бач, узула ся у материні старі та такі великі, що у першому за́меті ї за́губила, перебігаючи улицю по́перед ко́ний.

Одén черевік згубила она такі на віки, а другий ухопів якийсь збитошний хлопець.

Отóж, дівчинка перебирала босими ніжками, що аж посініли з холоду. У старенькій запаци́ні не́сла она богацько пачок з сїрниками, а одну тримала у руці! Поганий день тоді віпав; жадного купця, жадного шеляга!

Бідна! голо́дна й холо́дна тремтіла она, аж кривила ся! Лапа́стий сніг вкрив їй го́лову й на́падав між біля́ві, гарне́сенкі кучері, що звисали аж на плéчі. Та чи до кучерів їй було?

По всіх будінках сьвітїли ся вікна і сяли; а дух з смачніх страв аж на ўлиці заносїв ся; то було перѣдень новόго рѣку. У дївчинки тїльки й гадѣк було, що про се!

Сїла она собі й притулила ся у закутку між двома будінками, підгорнўвши ноженїята під себе; але хѣлод усє — знаї — бїльше, та бїльше проймав її; а до дѣмуж то вернўтись не насьмїлювалась, бо не продала нї одної пачки, не заробїла жадного шєляга. Раз — батько побїв би її, а другє — хибї і дѣма не було теж хѣлодно?

Жїли онї на гѣрици¹⁾, і хоч найбїльшї дїркї у стрїсї й були зїтканї шматками та солѣмою, прѣте вїтер, не вважаючи, провївав наскрїзь.

У дївчини рудєнїята зовсїм задубїли.

Гѣсподи! хочаб одєн сїрничѣк, — мѣжеб вїн запомїг хоч трѣхн! Колиб насьмїлитїсь, хоч одного стрїтити! Тєрнулаб об стїнў й погрїлаб свої одубїлї пальчєнїята.

От, она такї й навїжилась вїтягти одного. Черк! Гѣсподи! як блїснуло, як засяло! Она сїрник прикрїла долѣнею, вїн горїв точнїсенько, як сьвїчечка, а полумє було такє тєпле та ясє! Що за дїво? Здавало ся їй, нїбї сидїть она пєред пїньскою пєчию, обрѣбленою розкїшно у мїдь і зелїзо. Огѣнь так привїтно палає і грїє так хорѣшо та тєпло! Коли, тїльки що она до полумья захотїла простягтї свої нїжкї, — як нараз полумє згїсло і печ незнатї кудї дїла ся: зїстало ся дївчатко тїльки з недѣгарком сїрника у руцї!

От, чєркнула она об стїнў й другим. Блїснув огѣнь, загорїв ся, і тамечки, де сьвіт на мур упав, стїна зробїла ся, як намітка, прозѣрою, мѣжна було бачити крїзь нєї чїсту кїмнату.

Глянула дївчинка... а в кїмнатї стїл застєлений ска-тертїною²⁾ бїлою, бїлою, як молоко! На скатертїнї у мальѣванїм полумиску стоїть печєна гўска, начиняна яблѣками та сливками, а від нєї — горячим та смачним парѣм так і дўшить! От, дўмає, щастє! А тут, як скѣчить гўска з полумиска до дѣлу, а нїж і видєлка у слїд, та прямїсенько — до дївчини.

1) ша стрипку. 2) обрїс.

Коли се... погас сірник, і знов усё зникло: зістала ся тільки стіна висока та холодна!

От, черкнула она й третім! Зирк, — аж она сидить уже під ялінкою — чудовою, панською. Ся була більша і далёко krásша як та, що она торік у багатого крамаря бачила крізь скляні двері.

Господи! кілька свічок світіло ся по зелених гілках! Кілько-то висіло в горі ляльок! І здавало ся, ніби оні всьміхають ся до неї. Але, тільки що простягла она рученята, — а сірник і погас.

Зняли ся усі свічечки з дерева й полетіли в гору високо, високо. Дивить ся — то не свічечки вже, а зірки на небі: одна з них покотіла ся й покинула по собі довгу огняну стягу.

„Мабуть хтось умер!“ подумала дівчинка, бо старенька покійна бабуся, котра тільки й любила її щіро, було часто каже: — „Коли часом зірка скотить ся, то певно душа чиясь полинула до Бога!“

Черкнула дівчинка ще одним сірником об стіну. Блиснуло ясне та велике полумя, а серед него її бабуся явила ся — з таким ясним обличчям, з таким щирим поглядом.

— „Бабусенько!“ крикнула дівчинка: — „возьми мене з собою: я знаю, як сірник згасне, то ти зникнеш — як мідяна печ, і печена гуска, й чудово-хороша ялінка!“

От, разом запалила она усю пачку, бо бояла ся, щобі бабуся її не кинула. Сірники запалили і полумя з них здавало ся їй яснійшим від сонця. Ніколи бабуся не була такою гарною та величною! Узяла она дівчинку на руки, і обі, осіяні світлом, радісно полинули в гору високо, високо — туди, де нема ні холоду, ні голоду, ні туги — полинули до самого Бога!

Але другого зимного ранку, у куточку між двома будінками, маленька дівчинка усё ще сиділа з почервонілими щокми, з любяжною усмішкою, — тільки вже задубіла й замерзла.

Зійшло холодне сонце на новий рік й осіяло дівчинку з її сірниками. Одна пачка була зовсім спалена і люди казали: „Певно погрітись бідна хотіла?“ Але ніхто не знав про ті дівки, що она бачила, ні про те, у яким сяєві полинула она з старенькою бабусяю на нову оселю!

23. Очаківська¹⁾ біда.

(Народний переказ.)

Що тепер за війни? То як колись наші задніпрянські козаки воювали, так-так! То народ хоробрий і до війни спосібний. Як згадаю собі, що як був я сотником, то ходили ми з світліїшим князем Пóтемкином²⁾ аж край світа, під Очаків, де, казали нам, що жінки як перуть, то праники на небо кладуть: так небо там низенько! Та нашому козацтву і хотілось побачити такого діва. Хоч страшно було так далеко від дому одбиватись, — та щож, коли приказ!

Отто, ще може тіжнів зо два до походу, жінки давай всячину готувати в дорóгу: грінки сушити, сало в возі укладувати. Наготували повні мажі.³⁾ Посходились усі своїкі, — плач, жаль такії по всьому селу, що Господи! Деж бак! не близький світ до Очакова, де небо вже так низенько, що жінки праники на небо кладуть, перучі на річці. Прощались з нами більш як тиждень: провозжали за царину гурмою, з чарками, з фляшками. Плакали, як по мертвих, що і сам трóхи сплáкнув, а з козаків деякі такі добре заголосіли.

От і пішли ми до того Очакова, та аж остігло — так довго. Набрались холоду і голоду, бо стояли в шатрах, як цигани, і не було там ні борщу, ні вареників, а все тільки їли грінки з салом. Оттакé то лихо! Аж ось не стало вже сала, а тільки самі грінки позіставались. Що тут чинити? Колиб ще козаки з голоду не попропадали, то як тоді до дому вертатись?... Біда! Повісили наші носи, зовсім змарніли; тільки що дихання в тілі, бо, сказано, що з самих грінок за смак?

От я, взявши з собою писаря сотénного та осаула, тай пішли до світліїшого просіти, щоб позволив післати підводи до дому за салом. Приходимо, а світліїший стоїть на рундуку, люльку курить. Поклонились єму, а він: „Што ви, хахлі?...“⁴⁾ да так і лягнув по москóвски.

¹⁾ Очаків, твердіня над Чóрним морем в Херсонщині. ²⁾ Російський маршáлок польний за часів царіци Катеріни II. ³⁾ чумацький віз. ⁴⁾ Москалі прозивають Українців хахлами, бо носять чуби на підгóлених головах.

— Бідá, кáжу, вáша сьвiтлiсть: козакi з гóлоду мруть.

— Як з гóлоду, праклiтiє хахлi?

— Мруть, вáша сьвiтлiсть: самi грiнкi зiстали ся в обóзi, а за сáло ми вже i забúли, якé вонó.

Ще я не доказáв, а вiн: — Вон хахлi! Ребáта¹⁾, вазьмiте iх! Тут „ребáта“ як ви́скочать, та на нас, а ми пiдобрáвши пóли, та навтiкачá! Утiклi на сiлу.

— Егé, брáтя! — кáжу опiсля своiм: — се вам наўка, щóб брáли сáла ще бiльш, нiж хлiба, а то бач, якé ли́хо!

Отó вже стоiмó собi хiрнi, iмó тотi грiнкi. Як ось стáла чýтка, що Тóрки йдуть пiд Очáкiв. Посилáв менé сьвiтлiйший з сóтнею поперéду, а сам лáдить ся йти за нáми. Поiхали ми, та дýмаємо собi: Оттепéр же, мабúть, прийшлá на нас остáтня годiна!

iдемо, блукáємо по пóлю, як неприкáянні²⁾. Колiж де нi вóзьмесь у степу́ пил такiйi, мов би чнiя велiка пáнщина почáла вiяти жiто на току́ в сто лопáт. Отсéж Тóрки йдуть! Що тут чинiти? Стрiлятиб то до них, щóб почúв сьвiтлiйший та йшов скорiйш на пiдмóгу — так щож? Пóки прийде, то Тóрки нас пошаткúють на капúсту! А хоч i нi, хоч i пiдоспиють нáшi, то все такi нам ли́ха конéм не обiхати: трéба бúде стояти з перéду, то всi й пропáдемо нi за що. Що тут дiяти? Дивлюсь, аж мiстóк над яркóм³⁾.

— Брáтя! кáжу, сховáймось пiд сей мiстóк! Нехáй чортi бють ся, а ми пересiдимо тут лихú годiну таi живi до дóму вéрнемось.

Козакi зáраз менé i послóхали. Збiйлесь у кúпку кóло мене, так як пчóли кóло мáтки. Сидимó; колiж землi i звiдси i звiдти гудé, так нiби двi хмáри наступáють — однá з зáходу, а дрóга вiд схóду сóнця. Як зiйшов сяж Москáль з Тóрками, як стáли бiтись, — Гóсподи, твоя вóля; i родились, i хрестились, а такóго страхú не бáчили! А дáлi чýємо, що Москáль перейшов мiстóк таi погна́в Тóрка.

От ми тодi зпiд мiсткá. Дiвимось, аж конi так iгрáють кругóм нас по пóлю, а Тóрки, як трiскi на дрóвiтнi, валiють ся кúпами, а дéякi порáненi хóдять помiж ними

¹⁾ дiти, так звичáйно вiдзивáє ся комендáнт до вiйска.

²⁾ зрозпáченi, як не свої. ³⁾ яр, ярóк — до́линка.

і самі вже не знають, куді йти, бо і сили і смілости вже у них дасть-Біг, а напугані так, як овечки від вівка: що як розяжене стадо, то ще довго дурні стоять, випуливши очі, по горах, а пастух хоч гукай, хоч не гукай.

— Беріть їх! — крикнув я на своїх: — в'яжіть Турків, поки їм дух не відійде! ловіть коний!

Тут мої козаки давай їх в'язати; і навізали може сотень зо дві, і гробий повні кешені понабирали.

— Тепер же, кажу, хлопці, звернемо в бік з дороги, та відпочінемо трохи денэбудь у байраці¹⁾, бо може втомілись ганяючись за кіньми, а над вечер вернемося до світлішого.

Так і зробили. А як вже стемнілось і сам світліший вернувся до обозу, то й ми над вечер причвалали²⁾. Приходимо до рундука; аж він з люлькою такі в зубах. Зараз як побачив нас, так і загнўв по московски: — Што ви, хахлі?...

— Та ми отсе прийшли спитатись, ваша світлість, кому віддати на руки спійманих?

— Яких спійманих, проклятії чуби?

— Та от, бачите, ми ходили в обїзд зі своєю сотнею, то як напали на нас Турки, а ми як почали стріляти та рубати, то і самих розігнали, і двісті в неволю взяли, тільки шкода, що всі поранені.

— А людей кілька стратили?

— Ні одного, ваша світлість! уся сотня, слава Бóгу, жива й ціла.

— Тьфу, проклятії хахлі! Двісті спійманих і самі цілі!... Пашлі, глупії чуби!

Так нам загнўв на прощанє тай відпустів, спасібі і за те емў.

То вже тоді мої козаки й кажуть: — Який то тобі, пане сотнику, Бог розум дав! Як би тебе не послухали, то всім може марне пропали; а тепер, слава Бóгу, і добичі повні руки і самі осталися живі і здорові!...

¹⁾ долинка поросла лісом. ²⁾ гальопувати.

24. Потоп.

(Народний міт.)

Одно́го часу́ задума́в Го́сподь зато́пити зе́млю і ви́топити всіх лю́дий, які тільки бу́ли, так ка́же до одно́го св́ятого́ чолові́ка: „Робі́ ти“, ка́же, „корабе́ль, св́ятий чо́ловіче, бо я хо́чу зе́млю зато́пити!“ — Ото́ той чо́ловік і за́чав робі́ти корабе́ль; те́ше стовпи́, розпи́ловує дошкі́, сказа́но, щоб усе́ до мі́ри бу́ло. А чо́рт, як на збі́тки, при́йде у но́чі та́й усю́ е́го пра́цю переро́бить не до мі́ри: там надруба́є, там надпи́лує, там перестру́же, так що а́ні спо́собоу разо́м посклада́ти. А чо́ловік бі́дний нічо́го й не зна́є: все те́ше та́й те́ше, а ні раз не зми́ряє.

Аж Го́сподь і́знов го́ворить до не́го:

„Склада́й, пра́ведний, корабе́ль, за́втра пото́п бу́де!“

Ото́ й ки́дає він те́сати та пи́лити, за́чинає скла́дати, але́ що возме́ в ру́ки, усе́ не до мі́ри: то тонке́, то корóтке... Що́ ту́т робі́ти у св́іті Бо́жому? А за́втра пото́п. Залома́в він ру́ки та́й сто́ить над дош́ками. А Бо́г е́му і го́ворить з не́ба:

„Не жу́ри ся, чо́ловіче мій! що́ до́вше, то сту́лі і бу́де корóтке; а що́ корóтке, натя́гни, то й бу́де до́вге; та кінча́й мерщ́ий¹⁾ корабе́ль, бо за́втра пото́п!“

Тільки́ що скінчи́в він корабе́ль, аж зе́мля і за́чала в мо́рі потапа́ти. Злі́тають ся пта́хи, збира́ють ся зьві́рі, а той відби́рає зі всьо́го по па́рі і впуска́є в корабе́ль; одéн тільки́ носоро́жець не хоті́в і́ти в корабе́ль, та за то́ е́го і пока́рав Го́сподь, щоб він не горди́в зі сво́єї си́ли.

Ото́ потону́ла зе́мля в во́ду. Пли́ває корабе́ль, пли́ває і носоро́жець; а пта́хи бі́дні, пта́хи так крича́ть, так і бо́ють ся у пові́трі. У́же бі́дні й із си́ли спада́ють: ні́гдé відпо́чити. Аж підпли́ває носоро́жець і ри́г е́го як ві́ха стирчи́ть над во́дою; ото́ пта́хи і полети́ли на той ри́г. І сідáють та́й сідáють; а носоро́жець трима́є, да́лі не ви́тримав та́к і порину́в голо́вою в во́ду. Пта́хи позлі́тали та́й зно́ву сідáють, а носоро́жець і́знов голо́вою в во́ду; і злі́тали і сідáли аж по́ки зовсі́м не вто́пили носоро́жця. І з то́го часу́ про́пали носоро́жці́ з корі́нем і насі́нем.

¹⁾ скóрше.

Літературно-естетичні замітки.

Переказ.

З давньої минувшини зберіг нарід устним переказом розкази, в котрих зложив спомини про славні події народної хоробрости, або знамениті діла своїх лицарів. Се народні або лицарські перекази.

Перекази повстали зараз після події, але протягом часу доповнювано їх, так що опісля набрали надприродної ціхи, як казки. Одначе і в переказах, як і в казках, проявляє ся глибока віра в силу вишнього ества і Провидія.

Перекази різнять ся тим від казок, що мають дійсну основу: місце, історичну подію або історичну особу.

Подібно витворили ся перекази про визначні діла, знані в деяких місцевостях (місцеві перекази).

Найчаснійше перекази оповідають видуманим способом про початок місцевостей, городищ, н. пр. в літописи Нестора про за-
сноване Києва, про Кирила Кожемяку (Вибір з літератури для учит. семінарий, стор. 12 і 155), про Золоті Ворота (стор. 158).

Переказ є отже народне оповідане про надзвичайні, деколи надприродні події, звязані з дійсними місцевостями, особами або пригодами.

Маємо також уміло поетами оброблені перекази н. пр. Руданського про князя Олега.

Міт і казка.

Чоловік з давен-давна роздумував про явища природи. Не дослідивши правдивих причин тих явищ, зображав собі їх в уяві яко твори надприродних сил. Так витворив собі чоловік вишні ества ідеальні, — божища добрі і злі, відповідно тому, чи се були уособлення добрих або шкідливих явищ. На ті ества почав чоловік переносити свої власні прикмети і пороки і витворив так з первісних неясних зображень моральні ества тим доскональніші, чим більше сам був освічений. Такі боги були у Індів, Єгиптян а особливо у Греків, від котрих переняли їх знов Римляни.

Первісні свої погляди на природу природів чоловік у форму подій, які оповідав про своїх богів; се перші зароди епічної поезії. Так повстали природні міти, в котрих проявляє ся сві-

тогяд і богослужене поганьських народів. Збір усіх мітів народних зве ся мітольоґія. Найкрасну мітольоґію мали Греки. (Про мітичний світогляд українського народу написав Іван Лєвіцький-Нечуй).

З тих первісних народних мітів зложили ся перегадом іскусні міти, в котрих поети оповідають про богів у поетичній формі (н. пр. Гезиод у Греків, Овідій у Римлян). Рускі народні міти зберегли ся в колядах, щедрівках і інших обрядових піснях і в деяких казках з мітичним характером (див. Вибір з літер. для учит. семінарий: Коляди і Щедрівки стор. 104 і слїд. Казки стор. 137 і слїд.).

Міт є отже або народне або іскусне оповіданє, в котрім виступають боги, або котре загально поетичним способом поясняє якесь явище природи.

З міту витворила ся казка. В казці виступають виравді люди, але свїт там зображений є видуманий, чудотворний. Крім людий виступають часто також надприродні єства, чарівницї, відьми, русалки, чорти і т. п. останки давних мітів. В казках витворив собі нарід в добі свого дїтства свій власний ідеальний свїт і зберіг се до нинї устним переказом (традицією), витворюючи із знаних нові і приймаючи чужі мотиви.

Казки мають значіне не лише тим, що в них зберегли ся останки давних поглядів на природу (культурне значіне), але й тим, що їх внутрішні події впливають із здорових житєвих засад (моральне і педагоґічне значіне).

Народна казка є отже народним оповіданєм з надприродного свїта, в котрім окрім людий виступають і ділають також надприродні єства.

Казки є в усіх народів, а найбільш у східних: Індій, Персів і Арабів. Найзнаменитша збірка арабських казок є: Тисяч і одна ніч. Маємо також вельми багаті збірники українських народних казок.

Крім народних казок маємо також умію написані н. пр. Мирного: Про Правду і Кривду. Найзнаменитші є казки Андерсена, Грімма і ин.

Є також віршовані казки, н. пр. Руданського.

IV. БАЙКИ, ПРИКАЗКИ, ПРИПОВІСТІ, ПРИТЧІ.

25. Жа́йворонок і єго діти.

(З Читанки Маркіяна Шапківска.)

На полі в пшениці, що вже пристигала, вивів жа́йворонок діти. Одно́го разу́ сказа́ли діти до ма́тери, що їм жи́р прине́сла: „Ми чу́ли, як госпо́дар проси́в сусі́дів, щоби́ єму́ прии́шли пше́ницю ви́жати; тре́ба нам всту́пати ся, щоби́ не впа́сти в їх ру́ки“. „Не жу́ріть ся“, сказа́ла ма́ти, „ще нема́ ли́ха“. На drúгий де́нь госпо́дар та́кож проси́в сусі́дів і при́ятелі́в, щоби́ єму́ зроби́ли ту услу́гу. Розповіли се діти ма́тери, а ма́ти знов їх поті́шала, що ще нема́ ну́жди вті́кати. Але на тре́тий де́нь госпо́дар сказа́в до си́на, що при́йдуть за́втра жа́ти пше́ницю. „Аж тепе́р нам порá думати, щоби́ спасти́ ся“, сказа́ла пті́ча ма́ти.

Не жа́луйте са́мі приложи́ти рук і догляда́йте робо́ти, коли́ хоче́те, щоби́ зроби́ла ся.

26. Дво́є голу́бят.

(З Читанки Маркіяна Шапківска.)

Вівела голу́бця дво́є голу́бят. Коли́ вже пі́дрослі, пита́ло ся одно́ ма́тери, як би́ нау́чи́ло ся лі́тати? Пригляда́ло ся, як ма́ти лі́тає і са́мо ду́же ча́сто ви́літало, щоби́ зна́йти собі́ по́живи. Та́ким чи́ном нау́чи́ло ся до́бре і шпа́рко лі́тати. Дру́ге голу́бятко ли́ше сиді́ло за́всідги в гні́зді, дрі́мало і жда́ло, аж ма́ти жи́р принесе́. Не́раз ма́ти напо́мина́ла, щоб учи́ло ся лі́тати, бо она́ не бу́де єго́ до сме́рти жи́вити і хто зна́є, що ви́паде; але на да́рмо, лі́ннєве голу́бятко не слуха́ло. Аж ось надле́тів я́струб; ма́ти і ско́ре голу́бятко вте́кли, а я́струб впа́в на гні́здо і вхо́пив те, що не вмі́ло лі́тати.

Хто з мо́лоду учи́ти ся лі́нну́є,
Не́раз поті́м пла́че і гі́рко біду́є.

27. Воро́на в па́вляні́м пі́рю.

(З Читанки Маркіяна Шапківска.)

Воро́на, назби́равши пі́ря, що па́ви порони́ли, пристро́їла ся ним, а влі́зши ме́жн па́ви, ду́же горди́ла ся чу́жою

красою. Але пави, постерігши обман, кинули ся на ню і стали висмікувати своє піре, а з ним висіпали і пїтومه вороне. Ворона потім на встид і ганьбу, а дру́гим пти́цям на сьміх, літала обску́бана.

Не велича́йте ся і не горди́ть ся чужо́ю заслу́гою і не присво́юйте собі чужо́ї хва́ли, бо чи пе́рше, чи пі́знїйше, постережу́ть ся на тім лю́ди, а ви бу́дете встида́ти ся. З чужо́го коня́ і се́ред доро́ги зліза́й.

28. Перепелка в сіті.

(З Чітанки Маркіяна Паши́всича.)

Попала ся перепелка в сіть і стала пла́кати, лебедіти і просіти ся у чолові́ка, щоби́ її пусти́в на свободу́. Вже хоті́в її пти́чник пусти́ти, коли́ она́ в подя́ку обіця́ла прикли́кати єму́ до сі́ти бога́то дру́гих перепе́лок. „Аж тепе́р ти не го́дна, щоби́ я тебе́ пусти́в, кли́кнув пти́чник; тепе́р тобі́ ко́нче вмира́ти, бо ти хоті́ла сво́ї сестри́ці обману́ти і зра́дити“.

Будь че́сний і в недо́лі, а тоді́ тебе́ пожа́лують і бо́рше тобі́ помо́жуть; бо хто неща́стем дру́гих собі́ помочи́ хо́че, не го́ден милосе́рдия ні́ лю́дского ні́ бо́жого.

29. Лі́нівці.

(Якова́ Голови́цького.)

Ба́ба з донько́ю ходи́ли на по́ле ко́лосе збира́ти; та що у жни́ва назбира́ли, то в осе́ні зїли. Прийшло́ в зимі́, нема́ що їсти, зароби́ти лі́нівці, як одно́ так дру́ге; — ви́бігли знов на ні́ву та шука́ють по сні́гови за ко́лоска́ми. Наді́хав пан саночка́ми та пита́є ся: „Що ви по сні́гови бродите, за чим шука́єте?“ — „Ох па́ночку! ми бі́дні, їсти, нема́ що, ходимо, чи не дасть Бог зна́йти яко́го ко́лосочка.“ — „Дурна́! де тепе́р ко́лоскі́? Прийди́ до мене́, я тобі́ дам ці́лу мі́рницю ячме́ню.“ — „Бо́же за́плать, па́ночку, дай Вам, Бо́же, здо́ровячко!“ — Пан ру́шив з місця́, а донька́ ще за́пита́ла: „А чи опи́ханий, па́ноньку, ячмі́нь?“ — „Так, тобі́ опи́ханого хо́че ся? Зароби́ собі́, небо́го!“ — Не ва́рто лі́нівому пома́гати.

30. Лис а виноград.

(З Езона.)

Голодний лис побачив гърний виноград, що висів високо і намагався його дістати, але не міг. Відходячі промовив: „Ще квасній!“

Так і з деякими людми буває, як не мають сили щось досягнути, складають вину на що іншого.

31. Два плуги.

(З Чітанки Василя Ковальського.)

Одін коваль укував з того самого куска желіза тогож дня два плуги. Одін із тих плугів купів робучий селянин і уживав до своєї роботи в полі. Другий плуг лишився у майстра цілий рік і лежав в куті десь там в кузні і заржавів цілком.

В такім стані купів його якийсь другий селянин і привів slučajно близько до його брата, давнього плуга, котрого уживано цілий рік.

„Як то може бути!“ клікнув заржавілий плуг, „ти виглядаєш, брате, так красно, ти такий гладонький і блищійш ся мов срібло; та ти прещень, як був зо мною у коваля, не виглядав так! А я, говорив дальше, лежав спокійно цілий час, мене ніхто не тікав, я був у пошанівку, а прещень ржа мене так зогидила“.

„Як раз длятого, що тебе шановано“, сказав блискучий плуг, „почала ржа тебе їсти“.

Лінівство є завжди шкідливе; праця і вправа розвиває сили. Так само і дух без праці нидіє, а навіть і вода псує ся, коли стоїть і не відпливає!

32. Притча о яблуці.

(З часопису „Вістник“.)

Одного разу роздумували люди о тім: яке щастє кому суджено. Діло не було без заєвисти: слабї заєвдували здоровим, молодні старшим, а особливо бідні богатым. Бідні говорили, що щастє становить лише само богатыство, а коли чоловік богатый, то все йому веде ся.

Мудрець, вислухавши всі ті нерозумні придумки, сказав отсю притчу:

Знав я колись богача, що жив у золочених палатах, носів тонке, дороге плате, солóдко їв, солóдко пив; всякий день у него дома був мов пир¹⁾ якій. Раз приїхав до богача в гості старій друг — давнó вже оні не видали ся; з радости богач приготóвив пир великий і спросив гостий. На столі була заставлена золотá і срібна посúда, а в посúді були дорогі страви; чаркí також були золоті, а в чарках піїли ся замóрські вина.

Дóвго сиділи приятелі за столóм, їли і піїли і були веселі; лишé госпóдар máло що їв і пив, хотя́ і вів веселу бесіду із своїми гістьми. Під коне́ць обіду прибу́вший друг сказав до богача: „Нігдé не вида́в я тако́го богáтства і тако́ї рóзкоши, як у тебе; трéба сказа́ти, що нема́ чоловiка щасли́вого від тебе в ці́лiм сьві́ті“.

Богач зітхну́в, взяв із золотóї посúди я́блоко і пода́в приятелеви; я́блоко бу́ло румя́не і сьві́же на вид, áле коли́ его́ розкро́или — в нiм сиді́в червáк і точи́в его́ середи́ну.

Всі́ гóстi зачу́довані гля́нули на богача́, а той промóвив: „Се я́блоко то я: з ви́ду я щасли́в; а нíкому не за́мі́тно, що червáк мене́ то́чить“.

По тих слова́х богач розверну́в сво́є богáте плате́ і всі́ увиді́ли, що на гру́ди его́ бу́ла стра́шна, невилíчима рáна, зва́на ра́ком.

„От, і мо́є ща́сть“, сказа́в богач; „що мені́ по дорогíй стра́ві? — не солóдка она́ мені́: що мені́ по золотíх начи́нях? — нíми рáни не ви́лíчнш; що мені́ по гро́шах? — за них здо́ровля не кúпиш!“

І від то́ї пори́ перестáли за́видувати богачéви.

Що тут о богáтствí говóрить ся, то мо́жна і о вся́кiм íншiм дíлí сказа́ти. Не за́видуй нí стар́шим, нí сíльним, нí богáтим; їм мо́же бу́ти часóм сумнíйше, як то́бi. Малá лóдка по ри́цí пла́ває і рíдко на нíй бíда бува́є; бíльший корабе́ль пла́ває по мо́рю, за то́ бу́ря его́ розбива́є в дри́бнi кúсники. Глянь, де гро́ми бю́ть; — не в низки́й ко́рчик, а у висо́ке дере́во.

¹⁾ бeнкет.

Бог дав нам рózум на те, щобі ми могли і своё добро умножити і від біди охороніти ся. Хто розúмний і учéний, то́му частійше діло поведé ся; але Бог дав нам рózум і на те, щобі в нещáстю дáрмо не нарікáти, а блі́зше розслі́дити: від чо́го прийшло́ нещáсте. Та ще дав нам Бог рóзум і на те, щобі ні́кому не за́видувати, бо у ко́ждого є́ свій червák в сéрці.

33. При́повідь про сівáчá.

(З євангéлия сьв. Лу́кi.)

Вийшов сівáч сїяти насі́нє своё, і як він сїяв, одно́ впáло при дорóзї, і подóптано є́го, і пті́ці небéсні подзвóбали є́го; а інше впáло на кáмінь і зійшовши усхло́, бо не ма́ло во́гкости; а інше впáло помéжи тéрнє, а тéрнє, ви́рісши з ним, заглуши́ло є́го; а інше впáло на зéмлю до́бру, і зійшовши, дáло óвоч у со́теро.

Насі́нє — се слóво Бóже. А ті, що при дорóзї, се слýхаючі; потім же прихóдить дия́вол і вийма́є слóво з сéрця їх, щобі не спаслі́ ся віруючи. Що́ же на кáмени, се ті, що з радóстю прийма́ють слóво, ко́ли учу́ють; та сї ко́рєня не ма́ють, що до часу́ вірують, а в часі́ покýси відпада́ють. А що ме́жи тéрнє впáло, се ті, що слýхають, та відійшовши, журбóю та богáтством та розкóшами житя́ бува́ють приглу́шені і не да́ють óвочу. А то́то на до́брій землі́, се ті, що до́брим і щі́рим сéрцем вїслухавши слóво, держа́ть є́го і óвоч да́ють у терпіню.

34. Про зужиткóване талáнтів.

(З євангéлия сьв. Матéя.)

Чолові́к відїзджа́ючи при́кликав слуги́ свої́ і переда́в їм майно́ своё: і одно́му дав п'ять талáнтів, дру́гому два, іншомуж одéн; ко́ждому по силі́ є́го, і відїхав за́раз. Пішовши́ же той, що взяв п'ять талáнтів, ору́дував ні́ми і придба́в дру́гих п'ять талáнтів. Так са́мо і той, що два, придба́в і він дру́гих два. Той же, що взяв одéн, пішов і зако́пав є́го у зéмлю і схова́в срі́бло па́на сво́го.

По до́вгім часі́ прихóдить пан слуг тих і рóбить обраху́нок з ні́ми. І присту́пив той, що взяв п'ять талáнтів,

приніс і другіх п'ять талантів говорячі: „Пане! ти п'ять талантів мені передав; ось другіх п'ять талантів придбав я ними“. Речеш до нього пан егб: „Гаразд, слугб добрий і вірний; у малім був есь вірен, над многім поставлю тебе. Вийди в радіщі пана твого“.

Приступив же і той, що взяв два таланти, сказав: „Пане! ти два таланти мені передав; ось другі два таланти придбав я ними“. Рече до нього пан егб: „Гаразд, слугб добрий і вірний; у малім був есь вірен, над многім поставлю тебе. Вийди в радіщі пана твого“.

Приступив же і той, що взяв оден талант, сказав: „Пане! знав я тебе, що ти бистрий чоловік, що жнеш, де не сїяв, і збираєш, де не розсїпав; і злякавшись, пішов я і сховав твій талант у землі. Отсеш маєш твоє“. Озвав же ся пан егб і рече до нього: „Лукавий слугб і лїнивий! знав ти, що жну, де не сїяв, і збираю, де не розсїпав; так треба було віддати срібло моє міняльникам, і прийшовши, взяв би я своє з лїхвою. Возьміть же від нього талант та дайте тому, що має десять талантів. А слугу ледачого вкиньте в темряву кромішню¹⁾, там буде плач і скрегіт зубів“.

Літературно-естетичні замітки.

Зьвіринна байка (зьвіринний епос).

Дослідний дух людський, що в казках довів до уособлення сил природи, помічав вчасно і у зьвірат певні душевні прикмети і витягнув се в обсяг свого думання. Вже в казках виступають справдешні і видумані зьвірята, обдаровані розумом і мовою. Описи зроблено в поезії дальший крок, що зьвірята поступають і ділають так, як люди. Так поведати байки, в котрих зьвірята ділають самостійно після своєї природної вдачі; — се зьвіринна байка. У вдачі зьвірат проявляється пайчастійше образ людського життя, яке поет в байці відоймас на сміх, дитого байки мають ціху комічної поезії.

¹⁾ страшиу, непроглядну темряву.

Зьвіринна байка є народне оповіданє, в котрім зьвірята ділають так, як люди після своєї природної вдачі.

В зьвіринних байках проявив ся вчасно моралізуючий напрям, дятого мало байок зберегло ся в первісній формі. Найбільше зберегло ся в устній словесности, звичайно в прозовій формі, котра заступила давнішу поетичну форму.

Моралізуючі байки звемо також приказками (п. пр. Гребінки, Глібова, Руданського, Грінченка (Чайченка) і ин. див. також Вибір з літератури для учит. семін., стор. 137—163).

Умілий зьвіринний епос написав Франко п. з. Лис Микита, на основі твору Гетого Reineke Fuchs.

Звичайна байка.

З первісної зьвіринної байки виробила ся звичайна байка. В ній проявив ся поучний (дидактичний) напрям, або подія обмежена в ній о стільки, скільки треба, щоби виложити яке правило життя або яку моральну ідею. Так повстали звичайні, короткі байки.

Основою байки є отже подія, в котрій дієвими особами є зьвірята, а з неї можна висувати науку. Спершу була лише зьвіринна байка. Перегодом однак на місце зьвірят яко дієві особи виступають люди і предмети природи (навіть неживотні) і людські вироби (п. пр. Ворона і комин). Так перегодом змінив ся тип байки, що оповіданє події перейшло в розмову.

Байка є отже коротке оповіданє видуманої події, в котрій виступають зьвірята або інші єства, особи або річи так, щоби з того впливало якесь правило життя або якась моральна наука.

Найдавнійшу збірку грецких байок приписують видуманому Езопови; у Римлян складав байки Федр, у Французів Ляфонтен, у Німців Лессінґ, у Поляків Красіцький, у Москвітін Крилов, у нас Гребінка, Глібів, Руданський, Павло Свій, Чайченко, Лука з Ракова (Данкевич), Федькович і ин.

Приповість (притча, параболя, з грецького = порівнанє, подібність, схожість) впливає з порівнянн і є спічно-дидактичним твором. Коли в байці наука, котра висновує ся або впливає з події, являє ся перенесенєм на людське життя, то в приповісті навіяки подія впливає з подоби образу або життя. Предмет при-

повідати взятий з людського життя, рідше з природи. Приповідь є коротке оповідане видуманої події з життя людського, котра своєю подобою з відповідними відносинами людськими поучає про їх користь або шкоду.

Найкрасні приповіді (притчі) маємо в Новім Завіті свв. Письма. У Німців між иншими складав гарні приповіді Крумахер, Гердер; у нас Глібів, Руданський і ин.

V. ЛЕГЕНДИ.

35. Пташина Матері Божої.

(Народна легенда.)

Коли прародич копав діку землю і тяжко трудився, щобі добути собі прожиток, та зрешував її потом з чола свого, — сумно ему було... Сумно з гадкою в душі о втраченім раю і о грісі.

Земля була ему непривітна і тверда; сонце гляділо на него косом, над его головою висіло захмарене небо і в глухій пустині ніхто не відзивався зовсім до него.

Навіть звір минав его у лісовій глуші, бо хто рай утратив — носить з душі пекло.

Коли він раз орав ялову землю, зішшов до него Бог, щобі приглянутись его праці. — Адам думав над своєю недолею і сумними очима глядів у землю, наче в німого ворога, так що в задумі не достеріг Бога.

А Сотворитель станув перед ним і спитав:

— І як же тобі поводить ся? Адаме!... — а він прокинувся з задуми і відповів:

— Зле, Господи; тяжко мені двігати твою строгу кару, не маю при праці над собою нікого!...

І зітхнувши при тім жалісно, глибоко, що милостивий Бог звернувши на него око; тогді Господь взяв грудку землі, кинув нею вгору, а з грудки злетів сірий пташок і затріпотав в горі крильцями та почав співати над головою Адама.

І від того часу в кожду робочу днину витав его веселою піснею жайворонки і літав над ним, піднімаючись

в небо, та пригадував милосерде Божє; протє Адам вже не сумував так, бо мав відряду в пташиній пісоньці.

А сїрий пташок був Божим слугою і співав на землі пісні про небо.

* *

Колиж Христос ходив по світі і учив людей правди в Назареті та голосив своєю спасительну науку, жайворонки приносили Матері щоденно вісти від Сїна до її хати, щобі супокій мала її матерна душа.

Коли самотна плакала в своїм смутку, він потїшав її в горді пісенькою, а перед поворотом Христа до дому чим скорше прилітав назад, щобі повідомити її о тїм, що праця нау́чування її скінчена, та щебетав:

— Мати, отрі слези, — син вертає!...

А на Голгофті, коли цілий світ торопів¹⁾, що Бог замучений на хресті вмирає, злетіло мале пташатко до святої голови, щобі відняти коліць з тернового вінця і хоч стілько злекшити муку Господєви, щобі Христос зронив каплю крові менше.

Злетів понад хрест і окружив в синяві неба і сумну пісоньку дзвонив над Голгофтою, що Бог за людей віддав своє житє...

Плакало пташатко над головою Христа, що мусить двігати вінець терновий і що за побїду правди — людські руки увінчали Їго голову кільцями.

* *

Богородиця, покровителька людського роду, взяла до неба свідка свого гора.

У стіп її престόла є місце для жайворонка і від тоді є він співакóм Матері Божої.

Она держить свого вірного співця в опіці і дарить ласкою, а хто її пташині зробить крївду, того Бог карає і судить стро́го.

Самá Пречіста стереже його гнізда і хоронить власною рукою від напасти, огортає жайворонка своєю синьою ризою²⁾, що сяє ясеними зьвіздами, і накриває його гніздóчко

¹⁾ лякати ся. ²⁾ одіж.

при землі — а во́рога, що зачіпає єї пташину, порážує сьвітлостію і осліплює блéском.

При престолі́ Діви що вéчера і що рана пташáтко сьпíває піснї, а хоч дзвони зéмскі перестáнуть б́ити, онó вливáє в свою́ пісоньку цілу́ дýшу і так тóне в тій чудовій піснї, як ко́либ житє бу́ло лишé піснею.

А Мати́ Бóжа з задумо́ю на лиці́ слýхає сво́го сьпíвака і дýмає...

* * *

Сьпíвай пташи́но, сьпíвай Ї́й про зéмлю, котру́ своїми сьпíвами б́удиш до пра́ці, і про орачів, що в ту чо́рну рі́лю в пра́ці і трóді засі́вають зéрно; сердéчним го́лосом дзвоні́ Ї́й пісню порáнну:

— Благословéнна Ді́во Марі́є!...

36. На́родна ле́гéнда про Вели́ку п'ятни́цю.

Сéред прóстого на́роду живé така ле́гéнда про Вели́ку п'ятни́цю:

Ко́ли Ісýса Христá засóджено на мýки і смерть, пішлó двох посі́паків до л́са, щоби́ злáдити прі́ряди мук. Дéрева, побáчивши їх, догада́ли ся всéго. Страшн́ий б́іль стисну́в їх сéрця, бо жа́дне не хоті́ло б́ути прі́рядом мук для сво́го Сотворі́теля. Ці́лий л́с заколисáв ся, мовби́ від віхру, зашумів́ тяжќим сто́ном, а з листків́ покоті́ли ся кра́плі слі́з-росі́.

Посі́паки ста́нули кра́й л́са. А ко́ли почали́ розгля́дати, що би́ там ві́тяти, всі́ дéрева перестáли шумі́ти, бо вели́кий страх за́пер їм віддих́ і здéржав їх рýхи. Оподалі́к стоя́в висóкий дуб — пан л́са. Він не міг здéржати вели́кого бо́лю і кри́кнув: „Лю́ди, лю́ди! Які́ж ви ка́мянні сéрця ма́єте, ко́ли хо́чете сво́го Спасі́теля розп'я́ти!“ Сей крик зверну́в ува́гу посі́паків на дуба; оні́ приступі́ли до не́го і сказа́ли: „З то́го дéрева б́уде хрест!“

І почали́ е́го стина́ти.

„Бóже мій, Бóже мій! Зми́лосерді́ ся наді́ мно́ю!“ блага́в дуб.

„Му́сиш пі́ти зо мно́ю — відпові́в є́му го́лос з не́ба — щоби́ сповні́ли ся слова́ проро́ків і щоби́ сьвіт був спа́сєний“.

„Зжаль ся, Боже, наді мною — просів дальше дуб — бо я негідний двігати Твого сьвятого тіла“.

„Невідмінімі є постанови Божі!“ — сказав знов голос з неба.

„Коли так, то не моя, а Твоя нехай дїє ся воля!“ — клікнув дуб і з тяжким зйком упав на зємлю.

Зараз при дубі росла струнка і гнучка осіка. Она подобала ся посіпакам, бо виглядала як пані, окр́ужена громадкою вродливих та хороших сільських дівчат. Коли посіпаки до неї наближили ся, осіка задрожала зі страху і ледви змогла вишептати: „Найсвятїйша Мати, рату́й мене!“ — Змилосердила ся над нею Мати Б́ожа. Посіпакам показало ся дерево осіки за мягке і оні дали їй спокій. Але бідна осіка¹⁾ так перелякала ся, що від того часу трепече і шелестить листем, хоч вітру нема; і так пригадує она безнастанно сьвітови м́уки і смерть Хри́ста.

Ќоло осіки стояла тонка ліщина, наче донька при матері. Коли́ бачила, що їй грóзить, трясла ся і плакала великими сльозами. Та сльози її не охоронили. Посіпаки витяли її і зробили з неї тростину, т. є. скиптр для Ісуса Хри́ста. Рівно випрошувала ся бідна деревина від того, але постанови Божі мусіли сповніти ся. На памятку рівних сліз і просьб казав їй Ѓосподь Бог родити оріхи.

Недалеко ріс бук, високий і плечистий, в білім уб́орі, нем́ов сільський па́рень²⁾ в білій полотнянці. Коли́ посіпаки забирали ся рубати дуба, бук пробував вірвати ся з землі: він хотів упасти на них і роздусити їх своїм величезним тягаром, або зім'яти їх своїми твердими жиластими рука́ми. Однак не міг відістати ся з землі: тож перестало ему́ біти серце, він поблід з бо́лю і стояв пригно́блений та німий. Аж як посіпаки почали стина́ти молоденьку ліщину, крикнув: „Поганці, то на́віть то́му біднятку не дасьт́е спо́кою?“ Почу́ли се посіпаки. „Добрі бу́дуть з не́го підпóри для підд́ержання хрест́а“, сказа́ли оні і вхопили за сокіри. „Ісусе Хри́сте, рату́й мене!“ йойкнув бук і стя́тий повали́в ся на зємлю.

Ќоло бу́ка росла береза з розпу́щеним во́лосем, нем́ов ма́ти, що оплакує смерть сина. Коли́ бачила, що ро́блять

¹⁾ осіка-трепета. ²⁾ па́рубок.

страшні люди, не могла з болю промовити ні слова. Она обвинула ся сильнійше волосем і ревно плачучи шептала: „Пресвята Діво, змилуй ся наді мною, а я зате буду карати дітй, кільки разів забудуть на муки і науки Твого єдиного Сіна“. Змилосердила ся над березою Мати Божя: посіпаки її поминули.

За березою стояв гліг наїжений кільцями, бундючний своїми цвітами, смілий і відважний задля своєї молодости. „Чого маю боїти ся?“ думав зухвало. „На щож міг би я їм придати ся?“

Але тяжка кара стрітила его за ту зухвалість, бо в тій же хвилі сказав оден з посіпаків: „Гляди! який се знаменитий корч на вінець для Христа!“ Посіпаки стяли гліг. З терня его упели вінець, котрий ранив чоло Христа, а з дерева его зробили рукоять для бича, котрим мали бичувати найсвятійше тіло Спасителя.

В ночі зі Страсного четверга на п'ятницю всі дерева в лісі по нинішній день німим шумом, тихими зітханями і сльозамп-росою обявляють свій біль ізза страшних мук і смерті Ісуса Христа. Гліг цілу ніч людським голосом плаче і заводить.

37. Кудюю іті?¹⁾

(Різдвяна легенда Трохіма Зінікєського.)

I.

Давно се діялось, коли ще на престолі Риму сидів пишний кесар Август, коли гордий Рим, увесь світ під свою владу підгорнувши, упившись славою і кровю людською, не дбав, що і его дні Парки²⁾ полічили, що і его славі і панованю прийде колись кінець. Не дбав про се Рим, думав вічно панувати і пишати ся, випишавши на своєму прапорі гордий клич: Regere imperio populos, Romane, memento!³⁾ — тонув у розкопах і оргіях і, не маючи вже

¹⁾ Quo vadis? ²⁾ Парки або Мойри, богині, котрі прядуть нитку життя і її розгинають. ³⁾ Памятай, Римляніне, володіти народами!

куточка на світі, де можна точити кров людську за славу і владу Риму, — проливав її на арені Колізея на втіху дикої черни... Коли і Богом улюблена Палестина, втративши свою долю і волю, покірливо неслла чуже ярмо, сподіваючись лишень, що от незабаром прийде її Месія грізний та можний, визволить її зпід нової єгипетської корми поганів і... поставить Єрусалим намісць Риму, — в ці часи Господь, справді втомившись дивити ся на неправду людську, хотів показати людям примір кращого життя. Але не новий потоп думав він на них післати — ні; він хотів післати людям Сіна Свого, лишень не таким царем, яким его сподівали ся сини Ізраїлеві, а царем правди і волі.

Як перед потопом стародавним люди переступили всяку міру беззаконства та неправди, так було і перед приходом Того, що мав обміти душі людські від бруду гріховного. Рим, осередок землі, пан і володар світа, зібрав в одне місце усі гріхи, усі нечисть і погань на світі, одяг его в порфіру і багрянцю і кадилом обкурив запахним, — так саме, як він зібрав богів усього світа, збудувавши для них пишний, чудовий Пантеон, мов би на те, щобі оні були свідками усього того, чим мусить гидувати усяке божество... Справді, досить подивитись у Колізей, щобі побачити, що ці люди збулись всего людського чувства.

На арену виходять глядятьори: Ave, Caesar, morituri te salutant¹⁾. У горі, на хорах, мов діброва в осені листем зашуміла, запліскала в долоні: буде на що подивитись! І бють ся глядятьори смертельним бєм... на втіху... проливають кров свою, щобі Римляни не забули, яка її краса. От оден падає і простягає руку в гору, — просить милосердя, — життя просить подарувати. Гнівливий гомін у горі: як, мовляв, маючи нагоду вмерти перед очима Риму, він сього не уважав за щастє, він іншого бажав, — бажав жити! І руки, тисячі рук, нараз звертають ся до долу, знак, що Рим не дає милости: і побідник, діждавшись сього клича, встромляє в товариша в останнє згубне зелізо... Рясні пліскання в долоні і дикі вігуки повітали послідний стогін людини!... І жадна душа сих запеклих людей не почула жалю, не

¹⁾ Вітай, цїсарю, тебе поздоровляють ті, що мають умерти.

здрігнулась, не вжахнулась; ніхтоб зпоміж них не міг думати і сказати, що подія, котру оні бачать, — тяжке, нелюдське злочинство, що люди не повинні різати людей, будучи самі людьми, а не звірями. Ніхто цього не міг сказати! усі дивилися на сю страшну подію, як дивляться на саму звичайну забавку; усякий з них, маючи перед очима кроваві пятна, супокійно брався за шматок хліба, — він йому не пах кровю, а хоч і пах — байдуже!

Одна лишень душа почула се, одна она вжахнулась, одна схаменулась, — се була душа молодого Германця — легіонара, що служив кесареви під римським іменем Люція. Германець скрикнув тяж, але не криком дикої втіхи радісного Колізею, а криком кровавого болю. В гляди́торах, що вбивали оден одного на втіху кесареви і вго рабам, він пізнав синів вільної Германії, братів своїх... він віразно почув, як гляди́тор, що валався на піску арени, копаючи прошепотів в останне: „Германіє, батьківщино, прощай!...“ Він віразно побачив, як рука убійника затремтіла на сей шепіт забитого, як він відкінув меч геть від себе і стояв остовпілий, несамо́вільний, забувши вклонітись, як то лічило, громаді Колізейній, що кричала йому: „славно!...“ Він запеклий гляди́тор почув, що забив брата свого; він може вперше почув, що і він син Германії; може вперше поміслив про те, на віщо він живе і що він робить... Все те почув і побачив молодий легіонар Люцій, вибіг з Колізею, мов несамо́вільний, і геть пішов темними улицями Риму, навманя¹⁾, не знаючи куди, — щоб лиш подальш від цього крику і гомону навислого, подальш від цих людодів...

Думки одна по одній, як сполóхане гайвороня, тиснулися йому в голові, просіли відповіди, світла, сплітали ся в якусь безладну мішанину і примушували лишень вго все йти та йти, чи краще бігти, неначеб від себе самого.

Чи ж я не такий самий гляди́тор, як є безщасні, — думалось йому, — чи ж і я доси жив хіба на те, щоб, коли то треба, вбивати братів моїх?

Нараз пригада́лось йому, як він не́давно верну́в ся з походу в непокірну Германію з Британіком²⁾, як він бив ся

¹⁾ на осліп, на здогад. ²⁾ син цесаря Клівдія і Месаліни, отро́бений Нероном.

із своїми такі братами задля слави несітого Риму, лишень не на арені Колізею, а на другій арені — на арені боєвища. І там він чув, як вмираючи Германці згадували свою мілу Германію, але чому він тоді сього не розумів, чому тепер лиш в тямці йому стало, що і він, — чи воюючи за славу Риму, чи то нівечучи батьківські звичаї та мову дідів своїх на користь паньського Риму, чи займаючи в полон Германців для глядятьорських шкіл та рабства, — що він не що інше, як глядятьор, що ріже брата, що нищить батьківщину, на втіху і вдоволене деспотичних примх римської, золотії і брудної черни. Лишень тепер зрозумів він, що дарма йому дивитись зневажливим оком на сих нещасних рабів — борців, бо він і сам такий, та не знав лиш сього, як не знав сього і той, що ось що йно вбив свого брата...

II.

Довго він ріс і набирав ся хисту¹⁾ та сили в школі глядятьорській, довго привчав ся він, як треба колоти і встроїти залізо в людське тіло — і байдуже! І от тоді лишень, коли почув, зарізавши брата, давно забутий, але милий гомін: „Германіє“, тоді тільки правіця йому затремтіла; тільки тоді став безталанний думати про свої вчинки... „А хибаж я не такий? — думав Люцій, — хибі і мене змалку не взято до школи, як і того глядятьора, тільки не до тієї, а до іншої, де привчали до римських звичаїв, де казано мені забувати і зневажати батьківську мову і звичаї, де призвичаєно мене себе вважати Римлянином й соромити ся своєї крові германської, бажати навіть забути про те!... Хибаж я не такий самий глядятьор? І мене, як вго, Рим готував до арени, — нищити, руйнувати несьвідомо, навіть не догадуючись, Германію, що мене породила, що мене вікохала... Хибі не я бив ся з непокірними Германцями, як з бунтівниками варварства, що не розуміють благ²⁾ римської культури та освіти і хочуть власної волі, бажать зістати ся самими собою?... Мені здавало ся, що я, послугуючи Римови, побачу благо Германії, коли она рабам таким, як отсі глядятьори, впаде під п'яту Цезареву... Либонь же я помиляв ся гірко!?“

¹⁾ хист — зручність, справність. ²⁾ добро, хосен, користь.

Так думав, так вагався серцем Германець Люцій, притулившись горячою головою до стовпа на форум. Низкою¹⁾ минали перед його очима минулі літа. Невіразно, як у сні, пригадалися йому ті щасливі години життя, коли він ріс малим хлоп'ям десь далеко, далеко звідси, коло шумно-дібровного Гарцу... Згадує він, як сні, повіті у туман минувшини, чудові казки, що йому неня, пестуючи розказувала, — про відьми на Гарцу, про богів злих і добрих: Одіна, Тора, про Валькірії; співала чудові пісні про славу дідів, про волю — гордощі Германця... Який він був цікавий тоді, як пильно прислухався до всього, як бажав усе знати. Погляне на небо, засіяне зорями — і зразу до неньки: „А то що, мамо, на небі так блимає хорошо та ясно?“ — „То, сину, зорі, чи віконечка у палаті в Одіна в Вальгалі, — через них дивляться душі славних Германців, що полягли за волю батьківщини, бючись з неситими Римлянами: оні дивляться, чи й їхні сини йдуть їхньою тропою, і як коли побачать, що хто зрадить Германію, поримщиком, або побіжить з бою, як бігають жінки (тільки не германські — сі знають, як умерти), зразу ж Одінові скажуть і на віки такому Вальгала заперта... І горе зрадникови!... Коли побачиш, що зоря падає, се з пересердя так грюкнув хтось віконечком небесним, побачивши погані вчинки зрадника, що оно геть одірвалося і впало... Пильнуй, сіночку, щобі звідти бачили твої лиш добрі вчинки...“

Побачить дитя потічок срібловодий, що камінцями біжить, журливо гомонючі, мов нарікаючи на когось...

— „А се, мамуню, що? А звідки се?“

— „Се потік — Журба германської Матери, — з повагом відказує матуся. — Колись жила там далеко мати, і син у неї був, та зрадив батьківщину — став Римлянином і бився з своїми... І коли безщасна мати дізналася про те, то не хотіла більш дивитися на сонце, не хотіла соромного життя і розлилася слізми, зробившись потічком жалібним, що аж до віку плакати ме й нарікати ме на долю, що дала їй породити зрадливого сина... І дивно: вода в цьому потічку солонна, як ропа, аж гірка, як слізи!... Дивіся, сину, щоб і твоя ненька не розлилася гірким потоком...“

¹⁾ низка, пасмо, ряд.

І поцілує е́го палко, і приго́рне лю́бо та пестли́во до мате́рино́го ло́на чи́стого... І бога́цько, бога́цько розка́зувала е́му не́ня, але й она́ все́го не зна́ла:

— „Про се мо́жна дізна́тись хиба́ в шко́лах у Ри́мі — там все те зна́ють,“ — бу́ло ска́же, ко́лі не змо́же вдово́льнити ці́каво́го хло́пця.

— „То ти менé, не́не, відда́си до шко́ли, щоб і я все знав?“

Зітхне́ мату́ся гіре́нько та й ска́же: — „Ох, мій си́ноньку, бога́цько, бога́цько вже таки́х, як ти ходи́ло до шко́л ри́мских, та чи бога́то з них верну́ло ся до до́му, чи бога́то з них зоста́ло ся вірними синáми Ге́рманії, чи бога́тож то їх, щоб не хоті́ли проми́няти сумні́, але розкі́шні лі́си, я́рі й доли́ни батькі́вщини на пи́шно зо́лотий той Ри́м? Чи бога́тож їх не схоти́ло проми́няти во́лю Ге́рманця на службу́ зо́лото́го раба́ ке́саревого? Чи бога́то тих, що не хоті́ли ста́тись слі́пими челя́дниками Ри́мля́нам і, спомага́ючи їм завоюва́ти наш ви́льний край, — не плундрува́ли е́го, не ни́щили на́ші зви́чаї старо́давні, не осьми́яли ба́тьківско́ї сла́ви і давни́х учи́нків, не гордува́ли ри́дною мо́вою і кро́вю?... Бо́ю ся, мій коха́ний, щоб і ти не став ся отта́ким гидкі́м перевер́тнем, я́ких у нас не ма́ло; бо́юсь, щоб і ти не спано́шив ся, не поромани́в¹⁾ ся, не занеха́в ри́дного кра́ю... То кра́щеб мені́ тебе́ не роди́ти, кра́щеб мені́ тебе́ мале́ньким поховати...“

І обі́ллеть ся би́дная ма́ти дрі́бни́ми слезáми.

— „Ні́, ма́мо, я не зра́джу Ге́рманії, я не хо́чу йти́ до Ри́мля́н, я би́тимусь із ни́ми...“ — па́лко ска́же хло́пя.

Поти́м він у́же не пригада́в собі́, я́ким по́битом опи́нив ся в Ри́мі: чи е́го узя́то до ви́ска, чи е́го прб́сто віддано до шко́ли вчи́тись му́дроши́й ри́мских, — ти́льки памя́тав себе́ вже в ри́мській шко́лі. Тут у́же дізна́в ся він про те́, чо́го не могла́ е́му зясува́ти²⁾ мату́ся; тут дізна́в ся, що і все те́, про що мату́ся опові́дала — бри́дня³⁾ ти́льки; що ні́ Оди́на, ні́ То́ра, ні́ Вальга́лі нема́, а є́ лиш Ю́пітер та йнші́ Олі́мпійці́; що і зо́рі зовсі́м не є́ віко́нечка ге́рманьско́го ра́ю, а дрі́бне́нькі, романо́гре́цкі бо́женя́та; на́йславни́йші́ зпо́між них — Еос⁴⁾ ро́жевопе́стра та Феб⁵⁾ бли́ску́-

1) не став Ри́мляни́ном. 2) поясни́ти. 3) пу́стé гово́ренє.

4) ри́мска Аврора́, бо́гinya дб́світу. 5) ри́мський Апо́лльон.

чий. Тут він дізнав ся, що е́го земляки Герма́нці — невігласи¹⁾ сьвітові, ди́кі лісові ме́шканці; що дух я́сний лю́дський му́сить горну́ти ся до Ри́му, до е́го осьвіти й культу́ри, і щастя Герма́нії на то́му зале́жить, щоб она́ я́ко мо́га швидче ста́лась слуги́нею Ри́му — він дасть їй пре́торів, софі́стів і кайда́ни; він навчи́ть її розу́міти і чита́ти Го́рація Фля́кка і сьпи́вати з ним у купі хва́лу Авгу́стови, я́ко бо́говн. Все отсе́ Римля́ни мо́гли да́ти Герма́нцям, ви́добра́вши зате́ вільну й чи́сту ду́шу. — Добра́, хоч прокля́та пла́та!...

III.

Усе́х му́дроший ри́мських навчи́всь Лю́цій, і сам став Римля́нином. Яко́ю те́мною, яко́ю ди́кою та проста́чкою пока́залась е́му рідна Герма́нія! І чу́тє знева́ги до би́дної Герма́нії, до е́ї зви́чаїв, до ди́кої е́ї до́лі росло́ з ним у купі. Як він бажа́в наблизі́ти її до се́го со́нця — Ри́му, щобі́ сяево́ від не́го осьві́тило хоч тро́шки сумні́ ліси́ Герма́нії.

В душі́ е́го на дні́ зберега́ли ся несьві́домо чи́сті пори́вання до ви́щої пра́вди на землі́. Розкі́шно-пога́не й зопсо́ване пові́тря Ри́му не торкну́лось е́ї свої́м бру́дним отру́йним по́дихом, — і коли́б він ві́ріс у пу́щах Герма́нії — він би́в ся́б за во́лю е́ї й до́лю; він би́ не знав ні́ Го́мера, ні́ Ге́зноїда²⁾, ні́же розу́мів ся́б на рабськи́х ві́ршах Го́рациєвих, зате́б зневажа́в зопсо́ваних, розпеще́них розкі́шників Ри́му й нена́видів е́го золоті́х кайда́нів, в котрі́ він ку́е наро́ди; во́ля Герма́нії була́б е́му ви́щою пра́вдою на землі́, — безпере́чною пра́вдою і бездога́нною. Але, коха́ючись у чуде́вих гекса́мтрах безме́ртних Гре́ків, розу́мюючи красу́ Пі́ндара³⁾, уважа́ючи культу́ру Ри́му сту́пенем ви́сшого житя́, пізна́вши́сь на софі́стичних му́дрошах, на дияле́ктиці, — він уже́ му́сїв диві́ти ся на сьві́т бо́жий очі́ма Римля́нина: він ба́чив у во́лі Герма́нії ди́ке варва́рство, в борбі́ е́ї за во́лю — війну́ з культу́рою. І хоч дух е́го не міг удо́вольнити́ ся ро́зкошами культу́рного житя́, хоч дух е́го шука́в, жада́в сьвято́ї пра́вди на землі́, але́ж хто е́му про не́ї міг сказа́ти? Хто міг сказа́ти, де она́, яка́ она́, що робі́ти, як

¹⁾ безмо́вний, те́мний, неосьві́чений. ²⁾ гре́цький пое́т в IX. або́ VIII. ст. пер. Хр. ³⁾ найбі́льший гре́цький лі́рик в VI. ст. пер. Хр.

треба жити на землі? Спитатись у римського народу, чого йому треба для его щастя?

— „Для мого щастя й слави, — каже Рим, — треба ось чого: коли в убогої вдові, твоєї матері, є остання телиця, нам треба взяти її, щобі було за що даровім хлібом нагодувати римську чернь, бо она дала за се здоптати останки вільної республіки; коли у тебе є брат, остання утіха твоєї неньки у старощах її — нам треба его взяти чи в ілядіяторі, чи то до легіонів, щобі було ким зовувати ще тих Германців та Партів і інших варварів, що не бажають підлягати римському володарєви.

— „А правдаж ваша де?“

— „А ось де наша правда: — кесар. Він носитель правди на землі, він знаменує Бога, ему ми ставимо божниці й вівтарі...“

— Невже се так, неਵже се правда, найвища правда? — думав він. І в мұках, у невірї та в розраді, в війні з самим собою йшов він в Сїрию, за Рен, воювати Германців та інших варварів. Тепер, збираючись ще в Палестину держати неспокоїних Євреїв під владою Риму, він завітав у цирк, у безславний Колізеї, де й перш бував, де й перше бачив те, що і тепер. Тільки ранійш ему се не здавалось ди́ким та нелю́дским — душа его й очи звикли бачити пролі́ту кров і не ва́жити житя́ лю́дского, ніхто бо его не ва́жив, ніхто не бачив у Колізею нічо́го, окрім театру, окрім видови́ща — нічо́го. Тепер же та подія, як два Германці били ся на втіху черни і вмирав оден, вмирав зі словом лю́бим: „Германія“ — тепер она, ся нелю́дска подія, вразила і розворушила его ду́шу, насунула і проясніла ему гадкі про давню давнину́, прокинулась его германська кров, пригадала ся ему мату́ся... її речі любі...

IV.

З важкими думами із смутком в серці, з ліотою пудьгою їхав він другого дня до Палестини. Ему лежав шлях до Єрусалиму, до претора Пилата через невеличке місто Вифлеєм юдейський. Наближаючись до Вифлеєму, він побачив блискучу велику зьвізду над одним будинком убогим. Ніхто не міг ему сказати, що се має значити. Він спинив ся у Вифлеємі, щобі переночувати.

Прокінувши ся вранці, чує ангельські сьпіви: „Слава во вишних Богу!“ бачить округі себе дівний, небесний сьвіт, чує якусь радість, полéгкість душі; озирає ся і бачить чудову людину в лелійно-білих шатах, невимóвно хоро́шої врóди, з ла́гідним, чудовим по́глядом. Тако́ї врóди земля ще не носіла.

— „Хто ти єси, чоловіче добрий!“

— „Я ангел, посланець Бóжий. Знай, що місце се сьвяте, тут недалéчко, на подві́рю он то́го будино́чку, що над ним сьє зьві́зда, родив ся сам Христóс“.

— „Хтож се такий Христóс?“

— „Се син Бóжий, сам Бог, істинний, єдиний, що прийшо́в спасти́ людий — як се призначено від віку“.

— „Коли́ се Бог, то єму́ бажа́ю поклоні́тись“.

— „Іди́ за мно́ю“, — сказа́в ангел і оні́ пішли́.

Перейшо́вши скрі́зь заї́здний дві́р, Лю́ций вступі́в у якийсь за́хисток, на́чеб печéру, де побачив на сїні́ в я́слах Божествéнне Дитя́; округі сиді́ло двóе вбо́гих людий: Ма́рия, Ма́ти Бóжа, та сьвя́тий Йо́сиф; над я́слами ремі́гав това́р, подиха́ючи те́плою па́рою на Дити́ну, на́че щоб ї́ захи́тити від погóжого порáнного пові́тря. Здава́ло ся, в очі́ях Рожде́нного відбива́в ся ро́зум ви́сший від лю́дського; здава́ло ся, сей ро́зум жив і сьві́тів ся вже від віку, все зна́в і знав і знáти ме, що єму́ нема́ початку́, нї́ кінця́, і здава́ло ся, в очі́ях сих небесних вся́ сі́ла й влáда сьві́ту, землі́ і не́ба, то́го, що вже бу́ло і бу́де. Окрúг голóвки Передв́ічного Дитя́ти сьй́во чуде́ве із е́теру розли́вало сьвіт на всю печéру.

Лю́ций погля́нувши на сю Дити́ну, почу́в у се́рці́ якéсь новé, невідоме чу́тє, яку́сь надзе́мну раді́сть і спусті́в ся на вкóлішки й при́пав до до́лу. Сьй́во над голóвкою Передв́ічного слі́піло єму́ очі́.

— „Я не мо́жу б́льше диві́ти ся на се Дитя́, — ка́же він сво́му повожа́тому¹⁾, — віведи мене́ звідси“.

Коли́ оні́ ви́йшли, Лю́ций ка́же:

— „Я ба́чу, що се дійсно́ Бог, а́ле мене́ одно́ диву́є: чому́ се Він у та́ким убо́жестві́ прийшо́в на зе́млю?“

— „Я то́бі ще не те ска́жу, — відка́зує єму́ сьвя́тий повожа́тий. — Він і в́мре ще скато́ваний, розпо́тий на хре-

¹⁾ провідник.

сті, самою зневажливою, соромною смертю, з розбійниками у купі...“

— „На щож се, длячого се? Хтож е́го за Бо́га тоді́ вважа́ти ме?“

— „На те, щобі́ спасти́ лю́дй. Ина́кшеж се зроби́ти не мо́жна. Щоби́ лю́ди зрозу́мили, як ї́м жи́ти, оні́ му́сять ма́ти зразо́к¹⁾ тако́го житя́, котре́ оні́ мо́глиб побачи́ти і по ві́к зга́дувати, щоб о́браз се́го житя́ сто́яв ї́м пе́ред очі́ма живо́ю нау́кою, живі́м при́кладом. Коли́б Го́сподь при́йшо́в на зе́млю у коро́ні і порфі́рі, у зо́лоті і шовку, коли́б яви́в ся Ви́н у ца́рских пала́тах, то лю́ди так би́ і гада́ли, то так би́ і розу́мили, що багряни́ця лише́нь і коро́на, що зо́лото лише́нь і самоцві́ти гідні́ бу́ти бли́зко Бо́га. Коли́б роди́в ся Ви́н у пала́ті — тоб думали́, що коли́ і Го́сподь ми́на́в вбо́гу ха́ту, то ї́й і при́значено́ бу́ти в знева́зі лю́дській. Коли́б Ви́н при́йшо́в з мече́м ка́ри й вла́сти, — лю́диб думали́, що Божестве́нного ла́ду озна́ка — се меч си́ли й ка́ри.

Ні́, навпаки́²⁾, — Го́сподь умі́сне все зроби́в не так: Ви́н не хоті́в на́віть в найбідні́шій ха́ті роди́ти ся; Ви́н роди́в ся у пече́рі, в я́слах на сї́ні. Не ца́рі зі схо́ду пе́рші принесли́ є́му да́ри і поклони́ли ся, а найубо́жші зпо́між лю́дй, — чабани́³⁾. Сим Ви́н показав, що про́сті, знева́жені від си́льних і му́дрих — найбі́льше щі́рі Є́го сло́ва слухати́ і хва́лу Є́му відда́ти. В тлі́нне⁴⁾ лю́дске ті́ло одя́г Ви́н сві́й Божестве́нний Ду́х; шлях убо́гого й злиде́нного житя́ зо всі́ма є́го приго́дами, зли́днями й стражда́нями Ви́н собі́ при́значив. Як спра́вжня лю́дина проживе́ Ви́н жите́ своє́ сьвяте́, покла́вши ко́жну є́го хви́льку на послугу́ лю́дям, усі́м отті́м убо́гим, безталанни́м, що у знева́зі у всі́х сла́вних і вельмо́жних, і вре́стї — у́мре за лю́дй, на хре́сті розпа́тий...

Для́чогож се? — спита́єш, на що се́го тре́ба? А на вели́ку нау́ку лю́дям і при́клад: щоби́ послужи́ти лю́дям, — ї́х тре́ба полюби́ти так, як полюби́в ї́х Бог, — аж до сме́рти Своє́ї. І коли́ Ти хо́чеш Хри́ста собі́ за Бо́га ма́ти, — йди́ Є́го слі́дом, за Є́го стопа́ми — на скі́льки лю́дський дух мо́же бу́ти до се́го зда́тний; — іди́ до тих, до котри́х

1) взоре́ць. 2) наві́дворіть, напро́тив. 3) па́стирі. 4) тлі́нни що підляга́є зне́суть.

душа твоя найблизша, іди до тих, де ти родив ся, чиї радість і горе мусять бути тобі найблизші; тільки там душа твоя найповнійше відчує те, що і оні чують, тільки там її обійме найпакійше полумя любови до людей і бажання найпревнїйше і жити і вмерти задля них, твоїх коханих і серцю близьких... До того і Господь, щобї взїта Ним на себе стать людська розгорїла ся найбільшою любовю до людей, мусїв родитись від людей і жити так між тим людом, де родив ся. Не до фарисейв, не до можних підє Він, — нї; Він возьмє в свою оборону люд темний і убогий, люд безпритульний і покривджений“.

І зник божественний вистун. Люций був як у сні. Все зрозумїв він тепєр, все єму стало ясно, став видний єму шлях правди і волї на землї... — „Поклоняюсь Тобї, Бже вбогих і малїх, і беру пробраз Твого житїя будучого, моїм малім і нїкчемним силам на приклад і науку! Зриваю з себе шати золотого раба римского владїки! Видираю, викорїняю із моєї душі усї прикмети рабської душі римской, що зацепило їх менї житє спільне із ними, що їх надїхав ся в повітрі римским отруїним. В Ренї рідним омїю я римского підніжа плями; поновлені згадки про лїта дитячі щасливі, вернуть менї і чїсту душу, і відвагу за правду єї стати, поновлять в менї бажання для неї жити, для рідної країни, що її топчуть тепєр легїони римскі й псують, мордують нещасливу. Сонце твоє побачивши, дїброви твої, гори і долини, серце в собі германьске почувши — я стану тим, ким мушу бути, й почую в собі силу й бажання йти тим шляхом правди, що вказує менї Господь новоявлєний... Германїє моя убога, зневажана і темна! Тобї від сїєї годїни усє моє житє, усїя любов моя, весь жар душі моєї; — з тобою, з твоїми синами я роздїлю твою сумну долю і муки і зневагу, що завдає тобі блискучий, в золотї й кровї потоплючий Рим... І смертї самбї, дай Бже Хрісте Святий, менї не злякатись з рук катів твоїх, за тебе, моя свята, рідна зємле, за волю твою й долю і за твою правду...“

Так молив ся цїро біля Вифлеєму в святий день народження Божого перший християнин Германїї.

Літературно-естетичні замітки.

Л е г е н д а.

Коли християнство випирало видумані поганські божини, найшла народна уява доволі поживи в чудотворних подіях з життя Ісуса Христа, Пр. Діви і святих. Поганський міт перейшов по-малу в християнський.

Події з життя святих жили не лише в устних переказах, але були й письменно збережені і читані на богослуженнях і звідси їх назва легенда (латинське слово, значить се, що має бути читане, а сим словом означувано книжки, з котрих читало ся про ці події з життя святих підчас богослуження).

Легендарні предмети (теми), які злюбила собі традиційна поезія, зберегли ся або в виді казок або народних пісень, а з них віс дух принадної простоти і глибокої віри християнської наших предків (легенди про Христа, про Пр. Діву); в многих проявляє ся народний гумор (легенди про св. Петра).

Спершу списувано легенди в західній Європі латинською мовою, а множили ся они так, що повставали багаті їх збірники (найбільший середньовічний збірник *Legenda Aurea* — Золота Легенда). На Русі списувано їх спершу церковною мовою, опісля із значною примішкою народної мови.

Сі легенди стали опісля багатим жерелом віршованих легенд і прозових перерібок, в котрих проявляє ся культурний стан середніх віків.

На Русі зложили ся легенди (яко оповідання релігійно-морального змісту) під впливом творів духовного письменства або апокрифічних оповідань (про апокрифи див. Вибір з літератури, стор. 33 і сл. *Ходжене Богородиці по муках*, *Про чуда св. Миколая*). Они то похожі на релігійні казки, в котрих із священого переказу остало само ім'я особи або назва події, а все инше є твором народної фантазії. Основною прикметою народних легенд є дидактичне живло. Они дають нам образ релігійно-моральних поглядів народу (н. пр. *Про померші душі*, див. Вибір з літер. стор. 149, тамже стор. 10. Легенда про Апостола Андрея).

Легенда є отже казка, що бере тему (предмет) з мітичного переказу церковного, релігійного, особливо з життя І. Христа, Пр. Діви і святих. ✓

VI. ІСТОРИЧНІ ОПОВІДАНЯ І ЗОБРАЖЕННЯ.

38. Соломón і Гірам.

(З Біблії старого Завіта.)

І післів Гірам, цар Тірський, слуги свої до Соломónа, як перечув, що єго помазано царём на місце отця єго. Гірам же був повсякчасно щирим приятелем Давідовим.

І післів також Соломón до Гірама сказати: „Ти знаєш сам, що мій отець Давід не спроміг ся збудувати дім імени Господа, Бога свого, через війни з приміжними народами, покіль Господь не положив їх під ноги єму.

Тепер же Господь, Бог мій, дав мені мир округі. Нема в мене противника, нема перепон.

От і задумав я збудувати дім імени Господа, Бога мого, як сказав Господь отцеві мому Давідові, словами: „Твій син, що єго посаджу на престолі намісць тебе, той збудує дім імени мому.““

Отсеж повелі, щобі нарубали мені на Ливані кедрини; мої слуги будуть разом з твоїми слугами, платуж за кметів твоїх давати му тобі, якуб ні призначив; сам бо знаєш, що у нас нема людей, що вмілиб так дерево рубати, як Сидонці“.

Почувши Гірам слова Соломónові, зрадів вельми та й каже: „Благословен сьогодні Господь, що дав Давідові мудрого сина над сим великим народом!“

І післів Гірам до Соломónа сказати: „Віслухав я, що послував єси до мене, й чинити му все, чого бажати меш із кедриною і яліною. Кметі мої провадити муть їх з Ливану до моря й повелію тратвами гнати їх морем до місця, якє мені вкажеш; там я зложу їх, а ти забереш собі; тільки ти доставиш хліба робучому домови моєму“.

От і відступив Гірам Соломónови кедрини і яліни, скільки він зажадав.

Соломón же давав Гірамови дваїцять тисяч мір пшениці на харчованє слуг єго й дваїцять мір олію з битих маслин¹⁾. Стілько віддавав Соломón Гірамови що року.

І наділив Господь Соломónа розумом, як обіцяв єму. І був мир між Гірамом і Соломóном і оні вчинили умову оден з одним.

¹⁾ óвоч олівного дерева.

І наложив Соломон панщину на всього Ізраїля, й було панщан трійцять тисяч чоловіка.

І посилав їх на Ливан-гору по десять тисяч що місяця, на переміну; по місяцю були оні на Ливані, а по два місяці дома. Адонірам же був доглядником над панщиною.

І було в Соломона ще сїмдесять тисяч двигарів, і вісїмдесять тисяч камянорубів у горах, не влічуючи наставників призначених Соломоном над роботою, щоб наглядати над робочим людом; а було їх три тисячі триста.

І дав наказ привозити величезне каміне, дороге каміне й тєсане каміне на основу дому.

І тесали їх будівникї Соломонові та Гірамові й приготавляли брусе на будову храму.

39. Олімпійскі ігрища.

(За Бєкером.)

Видном¹⁾ ігрищ була Олімпія, на північнім бєрезі ріки Альфєя. Се не було місто, лишє сьвятá область олімпійского Зєвса, поза котрою мали свої осєлі ерєї, пророки і вся духовна і жертівна служба. Учасники ігрищ таборували в наметах. Ся сьвятá область розкинула ся в гáрній долині, окруженій лїсїстими верха́ми. Верхї, що обмежували північний бєрег, називали ся горо́ю богів, Олімпом. Тут був, при у́стю річки Клядєя до Альфєя, сьвятїй гай (Альтіс) дїкнх дерєв олівнїх і старінний престіл Зєвса. Посєред сєго гаю поставлено опісля велича́ву сьвятїню незвичáйної красі, котру в другїй половині пя́того столїтя пер. Хр. атєньський різьбáр Фїдій украсів славною великáньскою статуєю Зєвса. На східнім кінці гаю простягáла ся плóща, де відбували ся ігрища. Ста́дион, довгий шлях, на котрім відбувала ся боротьба́ і піші перегóни, простягáв ся з полудня на північ; гіподрóм, місце для вoзові́х перегóнів, сходя́в ся в полуднєвій сторонї із ста́дионом а звїдтам зверта́в ся на схід, рівнобїжно з бєрегом Альфєя. Мєнше-бїльше двїчи так завдовжкї як ста́дион, мав гіподрóм довжину око́ло 200 кроків. На однім кінці гіподрóму було для

¹⁾ сє́на.

кобний і возів кілька повіток¹⁾, з котрих оні виїздили, а доко́бла сиділи на горбах непроглядні ряди видців, котрих блики одушевляли борців, хвалили або ганіли.

Ігрища починали ся із сходом сонця, а перед тим в ночі славлено богів жертвами і сьпівами. Судії сих боротьб сиділи посеред загороди стадіона, а силачі або перегонні борці виступали наперед і взивали богів на сьвідків, що оні десять місяців наперед приготовляли ся до тих боротьб. Коли ніхто не відзивав ся на пита́нє ге́рольда²⁾: „Чи може хто сим силача́м зробити докі́р, що оні носіли кайдани або вєли непримі́рне житє?“, тоді починали ся перегони. Хто перший діста́в ся до мети́, се́го імя́ і родінне місто викликував го́лосно ге́рольд, а всі видці повтаряли се радісно.

В гіподромі відбували ся перегони верхом, возами з двома кіньми або четвернею. Побіду четвернею вважали найбільш почєсною. Перегони возами були вєльми небезпєчні. Візник стояв на возі, а єго дікі коні їздили разом з іншими рівночасно на шлях. Чимало возів розбивало ся, а при тім нерідко доходило до каліцтва або смєрти візника. На меті стояли два стовпи́, поміж котрі віз повинен був в найбільшій розгоні переїхати, щобі тою самою дорогою двана́йцять разів обїхати. До того вишукувано найбистрі́йші коні́, а королі́ вважали се найбільшою чєстною, висилати на олімпійські ігрища свій найкрасший пові́з, щобі сей в їх імени́ здобув собі побіду, в якій оні не мали ніякої́ участі́, бо власникам коний припадала більша чєсть, як їздцям або візникам.

Окрім того відбувала ся також боротьба́ і бій на кулакі́. При боротьбі повинен був ви́тязь сво́го протівника найменше двічі кинути об зємлю, а відтак єго придержати, поки він сам не призна́в себе побідженим. В бою на кулакі́ не повинні були силачі одєн другого хватати, а лишє побивати і в тій цілі мали оні рю́ку і ра́мя обв'язані навхрєст тверді́м ремєнем. Деякі відноси́ли притім небезпєчні скалічення, інші проливали стру́ї крєви, а мно́гих трєба було вино́сити з боєвища. Оповідajúть про одного́ силача́, котро́му ви́бито зу́би; він заку́сив сей бі́ль, лі́кнув зу́би, а єго про

¹⁾ пові́тка = шю́ца. ²⁾ керма́нич ігрищ.

тівник, побачивши, що егo напад був безуспішний, признав себе побідженим. Окрім таких боротьб, скакали ще під музику флєтів і кидали металєвим кружкoм, званим дїскос.

Останній день ігрищ був призначений для вінчання побідників. Се вінчанє відбувало ся серед радісних окликів всєго присутного народу, в сьвятім гаї, по попередних величавих жєртвах. Побідники входили, сьвятóчно одягнені, з олівними вітками в руках, а сєму походуви пригрівано на флєтах. Ціню побіди був вінєць з олівних віток, котрій судії вкладали побідникам на гóлову; але сей вінєць був найбільшою славою в Греції, а співгорожани бачили у вінчанім в Олімпії прославленє свóго рідного міста. Онї супроводили егo в триумфальнім походї, сьпівали єму похвальні піснї, ставили в егo честь мрамóрну статую в Олімпії, де пере́годом нагромадило ся таких статуй кілька сот. Ім'я побідника гомонїло по цілій Греції. Одєн старій Грек умєр з радости в руках свóго побідного сїна, а на егo похоронї ішло за домовиною цілє збóрище Греків в Олімпії.

Олімпійські ігрища відбували ся правильно що чотіри роки, а іменно в липню. Онї тривали пять день. Когo не приманювали боротьби, сєго вабив зїзд артистів усякого роду; артисти користували ся іменно сим великим сьвятом, щобі показати себе пєред очіма всїх Греків: бєсїдники і поєти виголошували свої твóри, живописці виставляли свої образї. Поміж мнóгими з усїх усюдів приїзжими Греками зустрічали ся приятелї, котрі не мали іншої нагоди бачити ся; мнóгі з них тут тільки познако́млювали ся; тут навіязували ся гáрні зв'язи між поодинокими людьмі, як і цілими містами. Простóрі долини і гаї понад чарівними берегами ріки Альфєя залюднювали ся весєлими людьмі; Греки уживали тут в пóвній мірі усєго тóго, чим онї горділи ся. Се бу́ло величавє сьвято народнє, де Греки вчили ся з самосвѣдомостю споглядати на свій край і на́рид і прославляти ласку богів, котрі дали їм стілько краю, таких повáжних мужів і такі щєдрі дари.

Метóю олімпійських ігрищ бу́ло, зєдиніти всїх Гелєнів, тим то такóж пізнїйше справедливо стали онї основою спільної лічби часу. Прóтяг часу від одного ігрища до дрóгого, що обнимав чотіри роки, звав ся олімпіадою, а бажаючи означити час якóсь події, подавано числò

олімпіади. З почином сєї лічби не можна було однак сягнути дальше, як до сего ігрища, на яким вперше записано побідників; се було в 776 р. пер. Хр. і сей рік є першим роком першої олімпіади.

40. Вихованє в Аtéнах.

(За Штблем.)

Перенесім ся гадкою до дитячої комнати в старінних Аtéнах! В пеленках заповите лежить хлопятко в колісці, в нецятах або в поздовжнім кошї з ушками, завішенім на мотузї, щобї можна було колесати. Ніжна любов і печалівість матерїньска берегли мале дитятко. Але ще більш як мати, піклувала ся ним мамка, невільниця дому, деколи також вільна міщанка, приневолена житєвою нуждою прийняти ся такої служби. Візначні семї в Аtéнах, в часах Перікля й опісля спроваджували собі також спартанські мамки, бо сї вміли найліпше плекати діти.

Мамка мала не лишє кормити і плекати дитину, але й безпастанно її доглядати. По відлученю, кормила її мамка молоком, медом, а коли мала нагодувати якоюсь твєрдшою стравою, жувала її перше сама, а відтак вклала дитинї до рота. Мамка колесала дитину на руках або в колісці і приспівувала їй пісні. Діти виношено часто на двір, але щобї оберегти перєд уроками і чарами від лихого погляду, обвіщувано їх амулетами.

Хлопець оставав аж до почину шкільної науки в жіночих комнатах під доглядом матері і мамки і виховував ся разом з дівчатами. Вже змалку мали діти всякі забавки, тараккала, візки, коники й інші звір'ята, які нераз хлопець і сам собі ліпив з воску або вироблював з іншого матер'ялу. Навіть малєнькі хлопятка вирізували собі з корка човенця, ліпили хатки з воску, витинали візки із скіри або жабки з яблочногo лушпин'я. Також бавили ся хлопці обручами і фуркалами, мячами і гойдавками, а дівчата помальованими куклами з глини або воску. Мали оні також численні ігри товарискі, як ігра шестистїнником (кісткою), цятанє (ігра: цить чи лішка, до пари не до пари), королівска ігра, желізний комар, ігра в горнець і т. и. В коро-

лівській грі наслідувано короля і підданого, або короля і жовніра. Желізний комар був подібний до наших піжмурків. Хлопець із зав'язаними платком очима бігав з простягненими руками в кружку товаришів і кликав: „Я хочу зловити желізного комара“. Товариші вимикали ся перед ним і кликали: „Ти гониш за ним, але не зловиш его!“ і били его батогами з ліка або папірусу, поки він не зловив котрого, що йшов тоді на его місце. При грі в горнець бігав хлопець з горшком на голові навкруги, а товариші били его і питали ся: „Хто має горнець? „А він відповідав: „Я Мідас“. А когось він трутив ногою, сей ставав на его місце. Або сидав також оден хлопець на середині і називав ся горнець. Товариші бігали навкруги него, скубали, щипали его і били, поки він не обернувся скоро і не вхопив котрого з них.

Атенці уважали, що лише сей зуміє володіти і верховодити, хто навчив ся бути слухняним, тим то виховане було вельми строге. Не лише родичі послугували ся різкою, але й помічні їм у вихованю невільники й учітелі. Біли також нерідз капцями або підшвами. Для постраху дітйї були всякі страхопуди і почварї та оповідання про страхї. Наколі дитїна напирала ся, щобї мати взяла її з собою, тоді кликали до дитїни: „Тїхо, я тебе не возьму з собою, прийїде мормо.¹⁾ Кїнь прийїде і вкусить тебе“.

Для забави неспокоїних дітйї, як і для поуки та острогої, оповідали мамкі і нянькі всякі казкі, історїї і байкі.

З шестим роком, або й тріхи раньше, як починала ся наука, давали хлопцевї педогога (виховник і провідник). Се був звичайно невільник, що був з хлопцем аж до віку ефеба.²⁾ Він наглядів свого вихованця дома, ходив з ним усюди, іменно до палестри і до школи, носив за ним книжки й інші шкільні прибори, або й кїтару до школи, і приводив его із школи домів; але учіти хлопця, не було его обовязком. З почином шкільної науки розділювано виховане хлопців від дівчат. Дівчата були приневолені смїрно жити дома, а ціле образоване подавали їм матери й нянькі. Шкільна наука хлопців обнимала три предмети: граматику,

¹⁾ то, що у нас „вова!«. ²⁾ від 16-го до 18-го року житїя.

музику і гімнастику. Після того школи були граматичні, музичні і гімнастичні. Всі школи були приватні, а держава лише наглядала, щоб запобігати неморальности. Діяльність і метою учителя держава зовсім не журіла ся, а его оплачували родичі. Учителі взагалі мали невелику повагу, бо всякий зарібницький і платний завід уважано там несвобідним і простим. Особливо невеликої поваги зазнавав елементарний учитель граматики, позаяк часто до сего заводу горну́ли ся лишé з конéчности люди підупали, без знаня і образóваня. Так н. пр. Дионі́з мо́лодший, тира́н сираку́ський, після сво́го упа́дку, мав учи́ти хло́пців прилюдно на у́лиці в Коринті.

Перша нау́ка, яку подава́ли хло́пцеві, була граматична, то є нау́ка чи́таня і пи́саня, а се умі́в там ко́ждий. Чи́слене не було шкільним предме́том; сего ко́ждий вчив ся в практи́чнім житі́ о сті́лько, о скі́лько єму́ було́ треба. Нау́чане кля́сичної старі́нності не служі́ло практи́чним потре́бам пі́знійшого житя́; мето́ю єго́ було́ загальне, ідеа́льне обра́зоване.

Нако́лі хло́пець на сті́лько поступи́в у чи́таню, що зумі́в прочі́тане сяк-так зрозу́міти, тоді́ озна́комля́в єго́ учи́тель з твора́ми наро́дних пое́тів. Тим спосо́бом заці́пляли учи́телі ду́ха гелéньської пое́зії сві́жо в житі́ і збога́чували ум мо́лодеж на все житі́ досто́йними наслі́дованя по́ста-тями сла́вної бува́льщини, мо́ральними при́повістями і ро-зу́мними пра́вилами житя́.

Музична нау́ка почина́ла ся пі́знійше як граматична. Мето́ю се́ї нау́ки було́ також мо́ральне обра́зоване. Звичайно лучі́ла ся она́ із сьпі́вом; благо́рдне сло́во, вісьпи́ване ще до то́го мі́лими зву́ками, було́ ще важні́йше і вплива́ло ще могуті́йше, як сама́ му́зика. Хло́пцеві, озна́комленому вже грама́тиком з епі́чною і елегі́йною пое́зиею, подава́в тепе́р учи́тель му́зики пісе́нні засо́би на все житі́, а ті́ми пі́снями мі́г він в го́дінах супочи́нку або́ в това́ристві роз-веселі́ти і одушеві́ти себе́ й інших.

Гімнастичну нау́ку почина́ли мабу́ть також вже вча́сно. Ся нау́ка ма́ла мето́ю ві́творити га́рну гармо́нію духо́вого і ті́лесного ро́звитку, а оста́нним ві́слідом сего́ ма́ла бу́ти зве́ршена по́става ті́лом і ду́хом здоро́вого і практи́чно вда́тного му́жа.

До школи ходили що дня, перед полуднем і по полудні. Не було науки в свята, котрих було доволі багато.

З 16-им роком життя кінчила ся шкільна наука, з віткою гімнастики, котра тепер занимала перше місце. В два роки опісля, з вісімнадцятим роком життя, вступав молодіць в політичний вік ефеба. Після попереднього іспиту, чи він є чисто горожанського походження і чи є тілесно дорослий для почину військової служби, проголошено вго повнолітним. Імена іспитованих втягано у спис демотів, се є, областних товаришів. Опісля представляли їх зібраному в театрі народови, передавали їм щит і копії, провадили відтак до святині Аграваля, де оні присягою ефебів зобов'язували ся до служби вітчизні.

Присяга звучала: „Присягаю, що не зганьблю сеї зброї і не опущу мого товариша в бою. Хочу бороти ся за святищі і спільне добро як сам, так і вкупі з іншими. Бажаю полишити вітчизну без жадної втрати на суші як і на морі так великою, як я її наслідів. Хочу слухати тих, що мають кожчасно рішати, і повинувати ся обов'язуючим законам, як і тим, котрі наряд видасть в будучині. А не хочу допустити, щобі хтонебудь зносив закони або їм не повинував ся, і бажаю їх боронити сам і разом з іншими. А хочу також почитати рідних богів і святищі“.

Опісля ефеби протягом двох років сторожили в краю яко періполі. По скінченю двайцятого року життя уживали їх до військової служби також поза межами краю. Сучасно діставали оні право промавляти і голосувати на народних зборах. Але аж з трийцятим роком могли вповні користувати ся горожанськими правами, могли бути вибірані до ради, до судів і публичних урядів.

41. Сократ.

(За Платона.)

Сократ був сином Атєнця Софронїска, різьбаря, і навчив ся сеї штуки у вітці. Він мав участь в деяких війнах своїх родинних Атєн і визначив ся відвагою і хоробростю. Так само був він митцем стрілогого способу життя і при звичаєня тіла до не вигід. Підчас походу на Потидею була

зимá така люта, що ніхтó не виходів, не зазиву́вши ніг кожухом або по́встню. Сократ ходів бóсо і в тій самій одéжі, як усé.

Одна́че е́му не припа́ла до вподо́би а́ні ба́тьківска шту́ка, а́ні військове ремесло́, а на́йбільшою для не́го при́ємністю бу́ло, учи́ти га́рних і талапови́тих молодци́в і при́єднувати собі їх при́язню. Він учи́в прилю́дно і безплатно, а бездога́нним і че́сним жите́м ставав для своїх учени́ків на́йдостойни́шим при́кладом в часі́, коли́ в ці́лій Гре́ції бу́ло на́йбільше зі́псуте́ обича́їв. Він уми́в так приє́днати собі учени́ків, що Антисте́н, котри́й проживав у Піре́ю, ходи́в щодéнно 4 km до мiста, щобі́ послухати́ Сократа́. До більших у́спіхів доводи́в ще́ инши́й е́го учени́к, Евкли́д з Ме́ґари. Коли́ Ате́нці в пельопонéській війні́ заборони́ли Ме́ґаре́йцям під ка́рою сме́рти приходи́ти до сво́го мiста, відбу́вав Евкли́д 30 кі́льومتро́ву по́дорож, одя́гнений в жіно́чу оді́ж, щобі́ лишé прислу́хувати́ ся нау́ці Сократа́.

До сі́мдесято́го ро́ку сво́го жити́ намага́в ся Сократ нау́кою і при́кладом наводи́ти горожа́н до добра́; не обійшло́ ся без то́го, щобі́ мно́гі е́му не за́видували і е́го не знена́виді́ли, позая́к їм не сподоба́ла ся стрóгість е́го наук і беззгля́дність до́корів. Одна́к аж пі́сля упа́дку три́цяті ти́ра́нів підняли́ дея́кі Ате́нці прилю́дно жа́лобу про́ти не́го, що він псу́е мо́лоді́ж і заво́дить че́сть нови́х богі́в.

В Ате́нах бу́в звича́й, що обжа́ловані пе́ред су́дом боро́ни́ли ся високопа́рними про́мова́ми, а про́сьба́ми та слеза́ми нама́гали́ ся розбуди́ти милосе́рде́ у су́днів. Сократ погóрджува́в сим низки́м спо́собом; про́стою оборо́ною пода́в він су́дням о́браз сво́го мину́вшого жити́я. Одна́к су́ді́ї не зважа́ли зовсе́м на сю оборо́ну і засуди́ли е́го на сме́рть. Ате́нським звича́єм пови́нен бу́в ко́жний засу́джений сам означа́ти, яку́ він по свої́й думці́ заслу́жив ка́ру. Тако́ж Сократ мав собі́ назнача́ти ка́ру, а він зая́вив, що на е́го думку́ він заслу́гує́ на уде́ржане́ держа́вним ко́штом, се́бто на по́честь, яку́ призна́вано побі́дникам в олі́мпійських ігри́щах. Та відпові́дь розлю́тила су́днів ще́ більше́, і ба́гато зпо́між них, що спершу́ бу́ли проти́вні сме́ртній ка́рі, зая́вили́ ся тепе́р за не́ю.

Сократо́ви прису́джено́ ви́нити отру́ю і е́го відпрова́джено́ до вязни́ці. В де́нь е́го за́суду відпли́вав як раз

святій корабель до Дельос, щобі принести жертву Аполлонові, а звичаєм атенським не можна було перед поворотом сего корабля виконувати ніякої кари смертної. Так проживав отже Сократ ще трийцять днів у в'язниці, де ученики, пригноблені смутком задля близької втрати такого учителя, відвідували его щоденно і з ним розпівляли. Коли оден з них крізь слези промовив: „Ах, як ти невинно умираєш!“, відповів Сократ з усміхом: „Чи ж бажав би ти, щобі я умирав винуватим?“

Інший знов ученик, Критон, підкупив грішми сторожа в'язниці і ззивав Сократа, щобі в ночі відчиненими дверми утік з в'язниці і виїхав до Тессалії, де Критон мав приятелів. Але Сократ не згодився на се і доказував ему, що горожанін обов'язаний в кождім случаю повинувати ся законам держави.

Вранці в день смерти явили ся его приятелі вчасно у в'язниці. І его жінка Ксантіпа прийшла там з наймолодшою дитиною на руках. Щобі не слухати єї страшного голосія, велів Сократ випроводити її звідтам і розпочав останню розмову з учениками та поучав їх про безсмертність душі. Так проминув день і наспів вечер, коли прийшов слуга і заповів ему, що все приготівлено, що вже поря. „Не клені мені, як се інші діють“, сказав слуга; „я роблю лише то, що мені старші приказують. Я пізнав тебе яко найліпшого чоловіка зпоміж усіх, які тут бували. Прощай і старай ся сю конечність як найлекше перенести!“ З плачем виїшов слуга. „Який то чесний чоловік!“ сказав Сократ. „Весь час поводив ся він так, відвідуючи мене. Але принесіть мені напитек, як уже готовий!“ Приятелі просили его, щобі ще подождав; але він уважав се смішним, дорожити довше житєм.

„Що маю з тим зробити?“ спитав він, „коли ему принесено чашу. „Маш випити, а відтак ходити, поки ноги не омліють, а після того положити ся“. Він взяв погідно чашу, не змінивши ся ані на хвилю; навпаки споглянув на чоловіка звичайним смілим зором. „Чи дозволено уділити з того богам?“ спитав він. Ему сказали, що лише стілько натерто отруї, як потрібно випити. „Добре“, відповів він, „то бодай помолім ся, щобі перехід тамтуди відбув ся щасливо“. По тих словах випив він отрую. Его

приятелі, бачивши се, не могли здержати ся від сльіз; оні заплакали і заломлювали руки. Але Сократ велів їм втихомирити ся, бож задля того відослав він жінку. Відтак проходжував ся, а коли почув утому, положив ся і закрити собі лице. Коли долішня часть тіла почала холодути, відкрив ся нараз Сократ і промовив до Критона: „Ми ще вийнні Асклепієви когуті. Принесіть его в жертву, а не забудьте!“ Критон спитав его, чи ще що не має сказати, одначе Сократ уже не відозвав ся.

Такий був кінець найліпшого, наймудрішого і найправеднішого з усіх Греків.

42. Віхованє в Рімі.

(За Кельнером.)

Римляни були вельми практичними людьми, котрі не лише питали ся, що є гарне, але й що є хосенне. У них мало бже вартість се, що справді було пригідне для вийованя або для державного життя. Тимто Римлянин не був філософом як Грек, але істориком і речником. Він був вправді більше односторонний як Грек, але тою односторонністю надавав він собі поваги.

Римске віхованє є наслідованєм інших старіших народів, і ґрунтує ся на прикладах. В цілій римській педагогії переважав вплив родини, а подружжє є святійше, жєнщина більше поважана і почитана як у Греків і у східних народів. По найбільшій часті сам отєць ведє науку аж до віку, в котрім хлопцєви конєчно було вступити в чужі кружки. Розводи приключали ся рідко, а поважана і всевладна мати кермувала в дома занятями і забавами хлопців, котрих она сама вигодувала. Не занедбувано також віхованя дочок; оні учащали навіть до шкіл, де образували їх розум, але також не забували про сєрце і благородну жєньскість. Першу згадку про школи в Рімі знаходимо около р. 450 пер. Хр., а хоч єї школи були засновані по більшій часті приватними людьми, все такі в державнім житю мали оні важне значєнє. Також пізнійше, підчас світового володарства, були в ріжних сторонах держави,

особливо в Галії, цвітучі школи, в котрих молодіж здобувала собі потрібні для життя відомості.

Зпосеред родинного життя вступав молодіць на forum в публічне житє, щобі тут придивляти ся і прислухувати і практично образувати ся, не для пізнійшої слави, лишє для реального хісна рідного міста. Влучно зображає Ціцерон різницю між грецьким і римським вихованєм: „У Греків — каже він — звертають ся деякі цілою душею до поетів, інші до геометрів, інші знов до музиків, а знов інші, як діялєктики, відкривають собі новий круг діяльности і присвячують весь час і цілє своє житє штúкам, які винайдено для образóвання дýха молодежи в людяности і чесноті. Римляни виховують дітей, щобі колись стали в пригоді своїй вітчині, і длятого обзакóмлюють їх з потребами держави і з уладженнями предків. Вітчина зродила нас і виховала на те, щобі ми в її користи жертвували найкрасші сили нашого дýха, таланту і розуму; тїмто повинні ми вивчити ся тих штук, котріми можемо бути користними державі; бо се вважаю найвисшою мудростю і чеснотою“.

Тілесні вправи мали також у Римлян важне значінє у вихованю; але гімнастика не дійшла ані що до обсягу, ані що до ціли до сєї висоти, на якій була у Греків. Естетичне і штучне образóване тіла не було цілию вихованя у Римлян. Молодіць мав бути спосібний до бою, неустрашимий, закалений і сильний, щобі вітчині віддав прислугу на війні; до іншої ціли у Римлян гімнастика не змагала. Тїмто про жінóцтво з того огляду мало що дбали. В римськїм вихованю проявляло ся всюди справдешне житє, коли тимчасом у Греції (в Аtéнах) переважала ідеальна, естетична сторона. Навіть релі́гія мала піддати ся сему напрямови і длятого Римлянин був рівнодушним супроти всіх релі́гій на стілько, що він покорєним народам оставляв релі́гію без зміни, а навіть де́що з тих релі́гій переняв до свого богослужєня, позаяк бачив в тїм дуже добрий спосіб, щобі чужинців до себе привернути і погодити їх із своїм володарством. Розуміє ся, що чєрез таку мішанину поглядів і розуміння затємнювали ся, богослужєнє ставало щораз більше різнорóдним і формальним, а тим способом релі́гія в народі щораз більше занепадала і наостанку мусіла втратити всякий моральний вплив.

Тим і недостачею ідеального та естетичного напружання треба пояснити собі уподобань, які Римляни мали в пізнійших часах в огидливих ігрищах глядачів, а також розпусту і неморальність, в яку попало чимало найбогатших горожан. Напрямок і виховання були зовсім односторонні і для того мусів наріз морально занепадати і здрихнути, коли релігія була для нього лише формою, коли він дійшов до найвищого щабля, завоював світ і не мав ніяких зверхніх перепон, ніяких могутніх цілей, котрі держали б його в єдності і кріпили його моральну силу. Також докладніше знайомство з Греками причинило ся до уживання світа і оспалости, а тим можна собі пояснити, що опісля вийшло в звичай давати дітям педагогів, найчастійше знов Греків; і тим способом ослабити родинне виховання. Найбогатші Римляни держали окрім педагогів ще й учителів, звичайно зпоміж невольників. Невільництво панувало в Римі в найбільшій обсягу, а як-раз в тім треба глядіти дальшої головної причини щораз більшого розповсюдження неморальности. Римляни не були ні теоретичними педагогами ні філософами. Аж тоді проявили ся почини теорії, коли держава хилила ся до морального занепаду, а Катон (умер 149 р. перед Хр.) і Цицерон були першими римськими теоретиками на полі виховання. За ними слідували значно пізнійше Квінтілій і Плутарх.

43. Корнелія.

Корнелія, дочка старшого Публія Сципіона Африканського, була жінкою римського консула Тиберія Семпронія Гракха, а матірню славних братів Тиберія і Кая Семпронія Гракхів. Корнелії завдячують оні знамените виховання, бо вона належала до найблагородніших і найбільше вихованих жінок в стариннім Римі. Вона мала на розвиток своїх синів такий великий вплив, що історики часто, замість наводити її ім'я, називали її лише матірню обидвох Гракхів. Цицерон хвалить її листи за дачу краси мови. Вона жила лише для своїх дітей і дбала лише о те, щоб їх виховати на чесних і вдатних людей.

Раз якось прийшла до неї приятелька, пристроєна золотом і дорогоцінними каменями і пишалася вельми

сїми прикрасами. „Дорога товаришко, спитала чванлива жінчина звичайно одіту Корнелію, де твої жемчуги? Твої одіж такі надто убога як на достойну Римлянку!“ Корнелія веліла прикликати своїх синів і промовила з усміхом: „Се мої найкрасші жемчуги. Чи ж мати може повеличати ся більшими дорогоцінностями, як добрі діти?“

44. Кароль Великий і Вітекінд.

(Після Ріжкої Чітанки для серед. шкіль.)

Щірість і любов сильніші від меча. Не роздумав сего добре Кароль Великий, коли забажав зігнути хоробрий народ Саксонців під свій жезл і присілувати їх, щобі прийняли християнську віру. Він побивав їх нераз у кровавих битвах, розвалив великий стовп Ірмєна, що стояв недалєко нинішнього Падерборну на головнім майдані їх релігійних зборів і котрому оні віддавали божу честь. Стовп сей представляв величезного мужа в повній зброї, з хоругвою в правій, а списом в лівій руці. Не досить того: Кароль позабирав найзнатніших саксонських князів яко заложників до своєї столиці, побудував кріпости скрізь по їх край, понастановлював над ними намісників і вєсводів із свого народу, а народ саксонський велів кұпами гнати до воді і хрестити.

Та все те не могло у Саксонців підкопати віри в їх старіх богів ані прихильности до старіх обрядів. Лєдво тільки заклүчено присілуваний мир і Кароль поспішив до Італії на нові побіди, аж ось Саксонці підбурєні своїми старіми жерцями, повстали наново, скинули з себе пенависне ярмо накіненої їм християнської віри, котру ї так знали тільки з пазви, повбивали чужіх, франконських вєвєд, і під провідом Вітекінда напали на край франконського короля і поруйнували їх огнем і мечем.

Тодї постановив Кароль кроваво помстити ся на Саксонцях і сілою наверхнути їх на християнство. Він наспів з Італії, побив вієско своїх ворогів і щобі показати відстрашаючий приклад свого гнїву, велів на однім місці зарубати 4500 Саксонців взятих у невєлю, а пізнійше зігнати з хат окєло 10.000 населєнців і переселити їх у інші стєрони. Та сї страшні вчинки не застрашили Саксонців,

а протівно, побудили їх до крайнього опору. Цілий саксонський народ підняв ся аж до найдальших закутків і записяг спільну, страшну пімсту ворогам своєї віри і свободи. Всі складали перед жерцями присягу, котрої зміст заховав ся нам в однім старім пам'ятнику в Гібсларі і свідчить до нині про завзяту ненависть Саксонців. Ось як виглядає основа тої присяги:

„Святій і великій Водане! Поможі нам і нашому воеводі Вітекіндові, а також молодшому воеводі (Альбоїнові) побороти огідного Кároля, різунá! Дам тобі тура і дві вівці і всю добичу, а на твою честь поріжу всіх полонеників на святій горі Гáрцу“.

Як би та „гора Гáрцу“, т. є. найвищий шпиль її Брóкен, міг нам розповісти, що діяло ся на ній в тих днях, то у нас певно волóсе піднялось би в гору від страху над тими жорстокостями, які там творили ся. Та гора мовчить, а проїзжі, що тепér втішно на неї входять і любують ся відси відом прекрасних долин, певно би з дрозю відвернули ся від тих скель, що колись курили ся від крові людських жертв.

В р. 738 прийшло до битви коло Дётмольд і Кáроль. був приневолений відступити аж до Падербóрну. В другій битві над Гáзою близько Оснабріку побіда перехилила ся на сторону Кáроля, та протé повстанє не було зломане, хоч в обох битвах згинуло більш 80.000 Саксонців. Тоді Кáроль побачив, що меч і жорстокість не доведуть его до ціли, і длятого велів пріязним способом просити до себе обох найстрашнійших воеводів саксонських Вітекінда й Альбоїна. Як би був зробив се давнйше, то певно обá оні були би прийшли без вагання і з довірем; та тепér оні з обуре-нем відкинули за́прóсини „різунá“ і послали ему гóрдí образливі відповіди.

Та про те незломне серце Вітекіндове вельми боліло над недóлею рідного народу. Він почав зневірювати ся що до сили своїх богів, що не схотіли увінчати побідою зусілля своїх вірних, хоч принесено їм тисячі людських жертв. Таємна, непереможна сила тягла его побачити сего страшного Кáроля і поза битвою, і хоч прилюдно він з погóрдою відкинув був его за́прóсини, то все таки постановив разом зі своїм приятелем Альбоїном, перебравши ся за жебраків, удати

ся там, де проживав Кароль і придивити ся ему з близька, не даючи пізнати себе.

Потаємно викрали ся обѣ з саксонського табору, пустилися в дорігу і прийшли до міста, де пробував Кароль, саме в урочище свѣято. Їх увагу звернув на себе великий гарний будинок; думали, що се королівська палата, а що двері будинку були відчинені і багато народу входило до него, то ввійшли й оні. Та се не був дім короля, але дім Божий. В церкві побачили могутого Кароля, котрого доси видали тільки в битвах з кровавим мечем у руці; тут він, побожний і покірний, в простенькій одежі, клячав перед престолом посеред многих франконських вельмож. Швидко порозуміли Саксонці, до якого дому оні зайшли: се була свѣятиня, та без кровавого жертівника, без кріку і стогону людських жертв, без скаженого сьпіву жерців; тут панував тихий супокій, ніяка людська пристрасть не мала доступу до сего місця. Душі обох воевод були зворушені до глибини, оні почули, що незримий Бог християнський близький їм від їх кровавих божниць.

Коли скінчило ся богослуженє, саксонські воеводи мовчки ввійшли з церкви і змішали ся з кўпкою жебраків, що при дверех дожидали короля, котрий звук був кождому давати милостиню. Вітекінд сидів на сходах і пильно вдивляв ся в Кароля, в котрого поважним, гарним лиці ще видно балó сліди побожності і піднесеня духа. Щобі єго не пізнано, Вітекінд і собіж простяг руку по милостиню. Та Кароль підійшовши ближше і собіж почав придивляти ся сему незнакомому жебракowi: єго бистре око відразу пізнало характерне і енергічне лице саксонського героя, що стілько літ не давав ему спокою.

— Для тебе я тут не маю милостині, сказав Кароль, порівнявши ся з Вітекіндом, — та коли хочеш піти зо мною, я дам тобі щось далєко ціннїше.

І він подав ему руку і попровадив єго до своїх комнат. По довгій поважній розмові обѣ довголітні ворогї обняли ся по братєрски. Чого не доказав меч за 32 роки, те в одній хвилі довершила любов. Вітекінд і Альбоїн прийняли Христову віру, а за ними пішов і увесь саксонський нарід, і під конєць свого життя мав Кароль в своїх колишніх найзавзятїйших ворогах — найвірнїйших союзників.

45. Петро Моги́ла.

(Б. Лепкого.)

До піднісєня і розши́рення просвьіти на Рӯси причи́нів ся не́мало сла́вний ки́ївський митрополіт Петро́ Моги́ла.

Він родив ся ро́ку 1597. Ба́тько єго́ був господа́рем (волода́рем) во́лоским і молда́вским. Учи́в ся у Льво́ві і в Па́рижі; опі́сля вступі́в до ви́йска і брав у́часть у бі́тві під Хо́тином. Але мабу́ть не припа́ло єму́ до вподо́би ви́йськове́ житє́, бо неба́вом поті́м вступі́в до Ла́ври пече́рської в Ки́єві, де по трьох лі́тах став архімандрі́том.

Тоді́ то заснува́в він у Ла́врі шко́лу, а щоби́ придба́ти ї́й до́брих учи́телів, ви́слав де́яких тала́новітих мо́лоді́х лю́ди́й за гра́ницю на нау́ку.

В ро́ці 1632 став Моги́ла митрополі́том а коро́ль Вла́дислав да́в єму́ до́звіл перетво́рити ки́ївську бра́тську шко́лу в коле́гїю. Нау́ка відбува́ла ся ту по ла́тїнськи, бо тоді́ ко́жний обра́зований чо́ловік, умі́в по ла́тїнськи. Ко́ле́гїя бу́ла устро́єна на взі́р тоді́шних акаде́мій. Учи́ли в ній ла́тїнського, церко́вно-сלא́вяньського, по́льського і гре́цького язї́ка, а відта́к кате́хізму, ари́тмети́ки, по́єтики, рето́рики, фі́лософі́ї і богосло́вья.

Моги́ла за́нимав ся шко́льними спра́вами ду́же ре́вно. Він по́сьвяти́в коле́гїї бо́гато тру́ду і пра́ці та май́же весь сво́й ма́сток. Сво́ім ко́штом оснува́в він при коле́гїї мона́сти́р, це́ркву, печа́тню, книго́вню і бу́рсу.

В ті́м монасти́рі жи́ли мо́нахи, що бу́ли учи́телями в коле́гїї а в бу́рсї ма́ли примі́щенє бі́дпийні́ учени́ки.

На уде́ржанє коле́гїї призначі́в Моги́ла два се́ла, одє́н фі́льва́рок і записа́в ї́й 85.000 зо́лоті́х. Книго́вні да́рува́в усе́ї сво́ї кни́жки.

Уме́р Моги́ла в 50 ро́ці жи́тя, на жа́ль і вели́ку втра́ту ці́ло́ї Рӯси.

Ко́ле́гїя, осно́вана Моги́лою, ма́ла для Рӯси вели́ке значі́нє. О́на ви́ховала ці́лий ряд свѣ́тлих і учє́нних мужі́в, котрі́ у́ровнем сво́го обра́зованя рі́вня́ли ся за́хідно-євро́пєйським учє́ним.

Б. ОПИСИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ.

46. Помпії і Геркуланум.

(За Михайлом Подольнським.)

Два міста старинного світа, заскочені в півнім вірі буйного життя забійчою рукою Везувія, поклались нагло на вічний спочінок в глибоку сиріу могилу. Минули століття; над головами загребаних живцем міст зазеленіло нове житє і навіть прогуля їх пам'ять до того, що наконєць імена їх забуто.

Аж ось по 17. віках — перші розкопи почато р. 1748 — розкриваєсь перед здивованим світом страпна німа могила, і віддає на світ божий свою жертову майже такою, якою її приспала, якою її лишили перед сотками літ нещасні поселенці. Так можемо нині блукати по улицях воскресних міст, заходити до їх святинь, театрів, приватних будинків, можемо звідати закутки навіть такі, що були скриті перед сучасними людьми. В пивницях находимо засоби живности з послідних жнив перед катастрофою, і вино в амфорах¹⁾; по мурах читаємо оповістки купців, закливи до виборів міських достойників, та карикатури і епіграми²⁾. В одній гостинниці бачимо на стіні імена довжників власителя. Образи і малюнки по стінах часто так свіжі, як колиб що-лиш вчєра були намальовані; хлїб в печи перепалив ся і дожидає, щоб єго віняти. Одним словом: минувшість тут так прямо зв'язана з теперішністю, як колиб все поглотяючий зуб часу був тільки пустою відумкою і Везувій не знищив, а уратував для потємности єї міста.

Знаємо нині, що нї Помпії нї Геркуланум не заглядила лява. В Геркуланум найшлась ціла бібліотека, писана на папірусї; найшло ся много малюнків і річій підлягаючих цілковитому знищеню під впливом огню; так само відкрито в Помпії неупшкоджене насїне, непопукане скло і т. д. Крім того винайшов в році 1863 знаменитий консерватор Фіореллі спосіб відкривати і розпізнавати навіть

¹⁾ двоушний збан. ²⁾ наймен.

такі предмети, котрі зотліли під впливом часу. Спосіб сей такий: скоро при копаню земля починає дудніти і сим вказує на порожнє місце, зараз застановляють роботу і доперва приготівивши плінного гіпсу, копають осторожно дальше. Колиж покаже ся перша дірка найденної порожні, вливають до неї зараз приготівлений гіпс і дожидають, поки той не ствердне. Відтак обирають гіпс осторожно з окружаючого каменя, і він представляє тоді як найкрасші відливи різних предметів, котрі зроблені були з матерії підпадаючої легко знищеню, як н. пр. дерево, полотно, шовк. В такий спосіб відобляно між иншими цілі статуї людей в положеню, в якім їх смерть заскочила. Сі статуї так вірні, що показують як найдокладнійше вираз лиця погібших людей, їх одѣжу, і навіть можна пізнати, чи полотно на їх тілі було грубе чи тонке і т. д. Лява, хочби не знати як прохолоджена, не обійшлась би так людяно з надібаними предметами. Колиб отже ми і не знали, що ні в Помпії ні в Геркуланум не найдено дотепер ані грудки ляви, то вже з сих заміток буде ясно, що о загляді тих міст лявою і мови бути не може.

Геркуланум є для туриста майже нічим в порівнаню з Помпії і ледви десятій, що звідус се послідне місто, загляне до Геркуланум. Причіна сего в тім, що в Геркуланум відкопано дотепер ледви кілька улиць, хоть оно відкрите скорше як Помпії. Крім того лежить Геркуланум глибоко під нинішніми містами Портичі і Резіна, і вхідимо до него з факлями, як до катакомб. Тому і я звідав Геркуланум всього-на-всього тільки оден раз і не чув потреби навідуватись до него вдруге, хоч і їздив до Портичі майже що тижня. Помімо того має Геркуланум для археологів незрівнано більше значінє, як Помпії, а то по сій причині, що вже і дотепер найдено в нім статуї і предмети, з котріми помпейські і рівнятись не можуть, і що надія будучини полягає на Геркуланум, а не на Помпії. Чому оно так? — обясняє історія. Геркуланум (Геракліон) було містом грецьким і положене блізде Неаполя, мало богато палат та віль належних до римських і неаполитанських вельмож, було отже містом богатим; Помпіїж яко місто оскійске¹⁾,

¹⁾ Оски, хліборобске населєне Кампанії, самнітського племени.

що займа́лось виключно торгівлею і було убо́ге, ма́ло подає надії на ва́жні відкриття. Дру́гою причи́ною ва́жності бога́того Геркуля́нум є землетру́с з ро́ку 63. по Христі́. Сей то землетру́с, як ві́домо з істо́рії, зруйнува́в Помпе́ї май́же до на́щадку і май́же всі буди́нки, які відко́пують тепе́р в сі́м мі́сті, похо́дять з часу́ ме́жн се́ю пе́ршою а дру́гою вели́кою ката́стро́фою в ро́ці 79. Помпе́ї є протé не тільки прові́нціо́нальним і убо́гим, але ще й на скóрі відбудова́ним мі́стом. Не так ма́є ся рі́ч з Геркуля́нум. Оно́ перебу́ло май́же без шко́ди пе́ршу ката́стро́фу в ро́ці 63, і сла́вить ся протé до́вшою мину́встю, цінні́йшими за́бітками.

Геркуля́нум залі́те до 80 сті́п глубо́кою стру́єю мі́лкого боло́та з везу́війского по́пелу. Се боло́то назива́є ся в уста́х неаполита́ньского лю́ду „lava bava“¹⁾: оно́ сту́жило в на́слідок часу́ і сво́го вла́сного тяга́ру і твóрить ка́мінь, котри́й да́є ся впра́вді ле́гко лупа́ти, одна́к утрудня́є робо́ту при ро́зкопах.

II.

Більше як тре́тя ча́сть Помпе́їв тепе́р вже відко́пана, протé стра́шна є́го істо́рія нам дово́лі я́сна, — тим яспі́йша, що о́крім ні́мих сві́дків (ви́копалищ) зна́ємо ще від набо́чного сві́дка мно́го обста́вин, котрі́ товарі́шили за́гладі́ мі́ста. Таки́м сві́дком є́ Плі́ній Це́цилі́й Дру́гий, сестрі́нець ста́ршого Плі́нія, зві́сного приро́допісця, що за́гіб при не́сеню по́мочи за́гробже́ним мі́стам, привезу́війским. Також Діо Ка́сий, що жи́в зна́чно пі́знійше, ли́шив нам де́які цінні́ за́писки про сю́ ката́стро́фу.

Коли́ зложимо́ всі́ сві́до́цтва ра́зом, то факт представля́є ся в корóткості́ так: Дня 23. се́рпня ро́ку 79. по Христі́ о 1. годі́ні з полу́дня підня́лась стра́шенна хма́ра над схі́дною ча́стию неаполита́ньского за́лива. Населе́нці́ Мі́зенум не зна́ли зра́зу, що би́ се могло́ озна́чати. Аж пі́знійше діста́є пре́фект рі́мскої фльо́ти, Плі́ній ста́рший, за́візване́ спі́шити з помо́гою рі́мському ві́йску, що сто́яло за́логою в Реті́нії, як зва́лась тоді́ геркуля́ньска при́стань. Він хо́че бра́ти з собо́ю сво́го сестрі́нця, але сей ли́ша́є ся

1) лі́ва кле́йова́та.

з матерю в Мізένум. В ночі наступів в Мізένум страшнний землетрус і вигнав насесенців міста на сусідні поля. Над ранком Везувій вкрив ся цілий огнем. Від 9. години з рана до вечера 24. серпня падав попіл в такій скількості, що треба було обтрясатись з него і тільки огонь Везувія осьвітляв хвилево темну мов серед ночі околицю. Аж над вечером попіл устає, сонце проявляєсь і в ночі з 24. на 25. вертає в Мізένум спокій, перериваний часами легкими землетрусами.

Старший Плїній пустив ся був 23. серпня, добре з полудня, морем в дорóгу. Чим бiльше зближав ся до Ретїни, тим бiльше стрічав він падаючого попелу, перемішаного легкими, часами чорними, перепаленими камінцями. Плїній не міг вже дістатись до ретїнської пристани, бо наплив на міліну: дно морске піднялось. Тому звертає ся він до Стабій, до свого підвласного Помпеніяна, що стояв там з частию римскої фльоти. Приїхавши там, застає свого приятеля в великій тревозі і готового до утєчі, тільки що єго не пускав протівний вітер. Плїній успокоює єго, купає ся і вечеряє. Горючі гази осьвітляють і дальше Везувій. Плїній не розуміючи сєго явища, думає, що то пожари, повсталі чєрез неосторóжність в домáх. Наконєць кладє ся спáти. Над ранком будить єго сторожа, відячи, що двєрі єго комнáти з подвіря були вже майже до цілої висоті завáлені попелом. Почав ся землетрус, котрий і в Мізένум, як вже згадано, повиганяв о тій самій годині людий з міста. Утікаючи над бєрег моря, треба було держáти подушкї над головами, щобі заслонїтись пєред числєнними дрібними камінцями, котрі вправді людий не калїчили, áле мїцно їм доскулювали. Хóчуть сїдáти на кораблї, та се не можливе з причїни зворушеного моря. Тодї велїть Плїній постелїти собі на бєрезі моря, і кладє ся на зємлю. Колиб був сєго не вчинїв, був би сам описав нам все, що бачив. Не знáючи однакож закóнів природи, стягнув він на себе смерть чєрез удушенє газами, тяжшими як вóздух. Зáраз зробїлось єму слáбо, він жадає водї, попивáє два рáзи і встає, та лєдви підняв ся на нóги, падає неживий. В тій хвилї бұхаюча довкóла поломїнь розганяє єго слуги на всї сторони. По трох днях, як ужє все втихомїрилось, найдено тіло Плїнія, присїпане попелом.

Хоч катастрофа, що заскочила місто, була неперечно одною з найстрашніших, яка лиш може постігнути людскість, то прещінь в порівнянню до судьбі Геркуланум показує ся она ще лагідною. Верства землі, покриваюча нині Помпеї, виносить всього-на-всього разом 7 метрів, з чого припадають два на пізнійші вибухи Везувія. Чотири спідні метри становлять туфові камінці, верхній же, пятий повстає з везувійського попелу. Так отже Помпеї засипане переважно тільки до половини перших поверхів і люди мали час не тільки втікати, але навіть вернути по вибуху на місце і повиносити з домів усе, що хотіли, що і дійсно наступило. Правда, що многі будинки стратили через землетрус свої горішні поверхи, но все такі ще довго по вибуху знати було вистаючі понад попіл домів.

Число жертьв показує, що незмірено більша часть населенців мала час утечі. Дотепер найдено около 500 кістяків людських. Порівнявши се число з приближним числом всіх населенців, а також і з відкопаною дотепер частию міста, покаже ся, що ледви десятий чоловік упав жертвою вибуху.

В Помпеї загіб окрім немічних, хорих і убитих валячими ся при землетрусі домами лише той, хто був надто сьмілий і не хотів вступитись, аж як було за пізно. Навіть такі, що остались до послідньої хвилі, булиб ще повтікали, колиб на дорозі не були стрітіли їх забійчі гаси, що під кінець вибуху стали добувати ся із землі; переважна часть трупів находить ся уже понад верствою камінців під попелом і в положеню, вказуючим на утечу.

Рад би я ще повести читателя за собою по відкопанім місті. Такий хід був би дуже поучний, хоч не так цікавий, як більша часть читателів певно думає. Розкопи до часу упадку Бурбонів ведено дуже нерозумно і недбало, — більша часть відкопаних домів повалилась. Аж від р. 1870. стали при копаню відновляти домів з горі в низ, так що тепер они можуть постояти ще довгі часи. Однакож і ту вже слідно все поглотіаючий зуб часу. Що при відкопаню було ще свіже, майже нове і хороше, те виглядає тепер по кільканайцятьох, а навіть по кількох роках, вже і не подібним до себе.

До того пригадую, що кожда пізнійша річ, чи то малюнок чи мозаїка, чи хороша стукатуря — так само як

статуї, амфори й інші начиня і посуди — не можуть оставатись на місці, бо тут знищив би їх час та — подорожні. Все то хоронить ся по музеях: неаполітанським, португальським і місцевім. Хочаби протє студіювати римські старинности, треба би заходити до Помпеї аж на самім кінці. Хто незадовий, той окрім мурів, руїн, вузеньких і горячих уличок, переважно маленьких кімнаток, дуже мало що побачить. Одєн з моїх знайомих, що був зі мною в Помпеї, дивував ся цілий час самім тільки тротуарам і значнім ще нині на бруку коліям возів. Лиш від часу до часу побачив він хибя яку сьмішну надпись на мурі.

47. Вилив Нілю.

Першим подорожним, що звіджував Єгипет і полишив опис сего краю, був Геродот з Галікарнасу, і він то висказав вражєне, якє на нїм учинїв сей дивний край, короткими словами: „Єгипет — се дар Нілю“. І справді; колиб не плодоносні філі Нілю, то Єгипет вже в короткім часі мусїв би стати такою самою пустинею, як лїбійска на заходї, або арабска на сходї Єгипту.

Щобї зрозуміти значїне Нілю для прибережного краю, треба бачити сей край підчас найнижшого стану води в Нілю. Він тоді лєдвї половину так широкїй як звичайно, а єго мутні, лїнівї філі стоять майже неподвижно. Русло Нілю завалєне лавами піску та намулу, а по обох берегах відно лиш нагу пустїню та піскї гнанї горячим хамсіном, що віє безнастанно чєрез 50 днів зі сходу. В розпалєнім вєздусі, крізь туманї пілу лишє з трудом мєжна розпізнати пні дерєв та їх галузє, а все вкрїте так грубою верствєю пілу, що годї щонебудь відрїзнити від сїрого тла пустїні.

Нараз знимає ся північний вітер і дме з щораз то більшою сілою, холодячі жаркїй вєздух та звїваючи верствї пілу з дерєв і корчїв; се першїй знак надходячої півєни. Аж ось із Каїра, з обсерваторїї, наспїває звїстка, що Ніль починає підносити ся. На сю звїстку обжортає усіх Єгиптян шалєна радїсть; але фєляги, се є хлїбороби, молять ся горячо, щобї вилив не був за сильний або за слабїй, що для краю є однаковим нещастєм; — одєн мєтер за висєка півїнь, мєже зруїнувати увєсь край, — одєн мєтер за

низка наводять на Єгипет посуху, неврожай і голод. Тому з тревогою і журбою вижидає фел'яг повени, стараючи заздалегідь ублагати бога Нілю молитвами та жертвами. Старинні Єгиптяни давнім звичаєм приносили в жертву богови Нілю багато прибрану дівчину, звану „судженою Нілю“, та кидали в ріку золоту; а й пізніше бувало нерідко, що уряд мусів силою здержувати товпу від таких кровавих жертвовань.

Скоро лиш Ніль почне підносити ся, то тратить він і той останок чистоти і свіжости, що дозволяє ще день перед тим его воду пити. Вода Нілю вчора ще ясно голуба, стає зеленкатою, мутною й липкою, та ще й до сьогодні не винайдено способу, щоб его воду під ту пору очистити від шкідливих примішок. Причиною сего зеленого Нілю є мабуть великі багна над горішнім Нілем, де вода, стоячи від торічного ще виливу через 6 або й більше місяців, гниє і псує ся від великої спеки; — колиж Ніль знов зачне прибувати, забирає на своїх філях ту гниль та несе у море. На щастє однак се явище триває мало коли довше чим три дні, а Єгиптяни вже заздалегідь заосматрюють свої збірники і цистерни¹⁾ здоровою водою.

По трох днях прибуває вода в Нілю дуже нагло, а за 10 до 12 днів прибирає она знов нову краску і стає брудно червоною, неначе кров. Під той час звуть Араби ріку „червоним Нілем“. Тоді нема вже в воді ніяких шкідливих частин, та й ніколи вода Нілю не є здоровішою і більш оживляющею, як саме під ту пору.

Зеркало Нілю не все підносить ся одночасно; часом діє ся се повільніше, часом скорше, а тоді несе він з собою тим більше намулу. Підносячи ся чим раз вище, прориває Ніль піскові лави одну за одною, вдирає ся чимраз далше в глибину краю, заливаючи чимраз нові обшари пустині своїми живоносними філями. Все, що лиш живе, витас радісно повинь Нілю; люди та стада диких буйволів нуряють ся розкішно в его струях; риби, поблискуючи срібною лускою, плывуть цілими лавами з могутним гоном ріки; ріжнопері птиці хмарами колишуть ся понад водою, шу-

¹⁾ збірники на дощівку.

каючи в ній поживи; безліч комах добуває ся з піску всіоди, куді лишé засягнуть філі могутної ріки.

В жовтню досягає повінь свого зеніта, а ріжніця між найвищим станом воді виносить в нілевій дельті до $7\frac{1}{2}$ метра. Куді Ніль сам не вірвє ся, туді спроваджують егò воду штучними каналами, або приладами до черпаня воді. Під ту пору цілий Єгипет, се однó велике озеро, з котрого випринають села та міста наче острови, а тами і грéблї, мов зелені ленти. В другій половині жовтня вода починає опадати; в грудни повертає вже Ніль до свого звичайного стану і знов вода егò прибирає ясно голубу краску.

Міжтім, коли вода опадает, феляги засівають випринаючи зпід неї поля, а заки Ніль зовсім опадє, то вже і засіви скінчені. Зараз по весні настають жнивá і заки почне дуги горячий хамсін, вже всі плоди звезені до загороди. В Єгипті ділять отже рік на три пори: від листопада до люгня трéвають засіви та збіже дорастает, від березня¹⁾ до червня в жнивá, а опісля наступають чотіри місяці повени.

Але вилив Нілю вистарчає лишé для упрáви звичайного збіжа і то лишé на одні жнивá. Упрáва індиá, сахáрної трóсти, бавóвни, тютюну, перцю і т. н. вимагає цілорічного зливання водою, а тим способом можна в однім році осягнути потрібні жнивá! До штучного наводнення служать звичайно великанські колéса з прикріпленими довго́ла глиняними горшками; в міру як колесо обертає ся, вода з Нілю дістає ся до горшків, а ті підносять її і виливають до ви́ше по́ложених водопроводів. Таких приладів повно вздовж Нілю, а одностайний скрип їх коліс дразнить безнастанно ўши подорожного.

49. С́еред степів.

(Панасé Мíрного.)

Доводилось вам їздити пізної весні, чи раннього літа по Україні? Міряли ви вї безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і вперек; де одні тільки високі могіли нагадують вам про давнє житє людське, про бої та чвáри²⁾,

1) мáрець. 2) незго́ди.

хияцкі заміри та криваві сїчи; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно висіке, безодне — глибівше шатро; де тоне ваш погляд в безкрайому просторі, як і ваша душа — у безмірній безодні того світу та сяєва,¹⁾ синьої глибини та сизопрозорої далечини?... Як що вашим очам доводилось хоч раз бачити все те, то не забути вам того до віку.

Ось ранок... Ясний та погінний²⁾ ранок після короткої ночі. Зірочки кудись зникли, поринули у синю безодню блакитного неба; край еґо горить-палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; понад степом віє єї послідне зітханє; положисті балки³⁾ дрімать серед темної тіни, а високі могили виблискують срібною росією; піднімаєть ся сізій туман і легесеньким димком, чіпляючись за росліпу, стелить ся по землі... Тіхо, — ніщо не мєрхне, ніщо не пісне... Ось зразу шугнуло світом, наче хто торкнув голівешку, що догараючи тїла, — і сізе полумє віхтем знялось у горі серед червоного жару. Вітрець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; деє далеко ударив перепел, а там над шляхом понеслась — поліла ся, наче срібний дзвончок, жайворонкова пісня. Недалеко від неї розкочуєть ся друга; перепели у траві розпочали перегукуванє; коники оден перед другим навперейми сюрчали... Рухив ся більший вітрець і пішов — похилив, по траві котючи непримітну хвилю, виграючи срібною росією... Ще наддало світу; ще раз кинуло зза горі рожевим огнем; краї неба, мов кармазіном укрите, мигоче, пашийть — мов ліченько стидливої дівчини... Аж ось, здаєть ся, наче хто приснув!... Зза горі зняла ся невеличка іскорка серед рожевого сяєва і довгою промінястою стрілою перетяла увесь степ; рядом з нею стелить ся друга, а третя мчить ся навздогінці... Ось цілий пук зняв ся! цілий оберімок мчить ся! І на далєкому небосклоні загрів-засвітїв край іскристого кола... Зраділа земля; усьміхнулись високі могили срібною росією; закурились положисті долини пахучим туманом; жайворонки щєбечуть; перепели хававкають та падьпадьомкають, а неугавні⁴⁾ коники завелі у траві такє сюрчанє, аж у ўхах

1) блєск. 2) світлий, здоровий, добрий. 3) доли́на в степу.

4) неутіми́мі.

ляскотить... Сónце! сónце! се тебе, довічний сьвіте, стрі-
ваючи, витає земля... „Геть собі все тёмне та зле, цур тобі,
лихе та недобре! Прокінулась сьвітова мати, показала нам
ліченько крásне! Слава тобі, пішная вéличе, моли́сь до
неї, живий сьвіте! Мчи ся їй на зу́стріч, тихесенький вітре,
і прогортай, продимай стежки й доріженьки, щоб на́ша мати
не за́порóшила дорого́ї сукні!“... Сьпівав кругом вас увесь
світ, все живе; і ва́ше серце трі́поче, як пта́шка під
сіткою, підсьпівує сьвітови, бє у ва́шій гру́ди. Яка то радість
єго огортає! яке нестáмно¹⁾ хоро́ше почу́ване єго коли́ше!...
Ва́ше тіло щіпає привітний холодо́к, ва́ші очі веселить
краса сьвітова, ва́шу ду́шу чарує єго щáстє. Ви почувáєте,
що ви — часті́на то́го сьвіту, невеличка цяточка²⁾ єго жи-
вого тіла, непримітний кутóчок єго безмірної душі.

Мовчить цар землі: зачарований сьвітовою красою він
на́че дрімáє... Ось десь узяв ся невели́чкий кі́бчик³⁾ і ви-
голóшючи своєю голóдну пісню, висо́ко зняв ся над ва́шою
головою. Сєред прозóрого сьвіту чорніє єго блискуче пі́рє,
широ́ко розпростóрені крі́ла лєдві тремтять у чістому по-
ві́трі; зда́ється — мов хто спу́стив єго на непримітній
ні́точці з са́мого не́ба і держить над землею. Ва́ші очі
упя́ли ся в єго; ва́ше серце дожидає, що да́лі бу́де... Ось
щось злє́гка лу́снуло — на́че перерва́ла ся нї́тка, що при-
де́ржувала то́го кі́бчика на́ одно́му місці; злє́гка трі́пнули
ся єго крі́ла, і кі́бчик ку́лею пу́стив ся на зе́млю. Не всти́гли
ва́ші очі вслї́дкувати за тим, де він спу́ститься, як він
зно́ву зняв ся в го́ру, дзьобаючи го́стрим но́сом невели́ч-
кого ко́ничка... „Смерть... розбі́й!...“ тьóхнуло у ва́шому
серці. „Сєред сіє́й краси́ сьвітової, де заклѝ́вуєть ся радість
та щáстє, де прокида́єть ся любóв до всьóго, — ли́ха смерть
та розбі́й появилїсь!... На́що то! за що?...“

Відрáзу помутїлись у ва́ших очах краса́ сьвітова,
ти́хая радість почала́ зникáти, щось вас злє́гка вщї́пнуло
за серце, не бо́лість — а якесь недобре почу́ване окрі́ло
ва́шу ду́шу.

Ясне сóнечко ві́котилось геть зза го́ри, обдає своїм
те́плим промі́нем, а легє́нький ві́тер несе́ з холодо́ком па́-

¹⁾ що го́ді стї́мтити, зрозу́мїти. ²⁾ ця́тка, — ку́сничок. ³⁾ ко-
бе́ць, червононо́гий со́кіл.

хощі степової рослини. Вам знову робить ся гáрно. Знову цар землі закриває свої очі, а тіха радість починає обнімати ваше серце.

Ось ви виїхали на невисоку горú. Сірим змаєм¹⁾ ве ся шлях з горі у долину поміж зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть підбило ся в горú, розсїває своє золотé мáрево²⁾ по зеленій долині. Нї пером не списати, нї словом не сказати тієї несподіваної красі, якою до вас усміхну́ла ся долина!

Зелена трава горить — палає зеленим огнем, на єї довгих листочках грає і сяє, мов самоцвітне³⁾ каміне, чиста роса; то стрільне вам у вічн тоненькою голочкою жовтого світу, то зачервоніє крúтлою горошиною, то засиніє синьоцвітом, то поси́пле зеленими іскорками... Куді́ ви не повернетесь — все горить — палає, вся долина пишáть ся мов зверху́ веселка́ми⁴⁾ вкрита!

Ви дивитесь і дивуєтесь; вам здаєть ся, що ви їдете не по вбитій дорóзі зеленого степу, а якімсь невідомим краєм красі та чáру, та вільного пахучого повітря. Вам лéгко дїшеть ся, лéгко живéть ся. Все, що вас ко́лись давило та смúток будило, — зникло; знову любі та мїлі почування почалі вас огортати, снн якісь дúшу колишуть; з самого глібу серця виринають думки непримітні, гадки легкокрімі, — самі мчать ся і вас мчать за собою... Куді́? не пита́йте! не шука́йте!

Сéред тієї п'яної омáни, сéред того чарівничого хмелю, до вашого ўха до́носить ся глухий гуркіт, якийсь неясний скрип...

Недалéко пéред ва́ми стоїть ва́лка⁵⁾ у вісім возів. Верхі́ на тих возах високі, ви́плетені з лозі́, прикрі́ті зверху́ лихо́ю рядни́ною. Шкапійчини́, що були́ запря́жені у возі́, замóрені, пону́рі го́лови посхи́ляли. Бі́ля пéршої шка́пи стоїть високі́й чолові́к, сухі́й, як ски́пка, чо́рний як са́жа. У є́го тільки зу́би білі́ють, та ви́блискують о́стрі очі зпід настовбúрчених брів, а то увесь він засмáлений сонцем та гúсто прикрі́тий чо́рною киптя́гою⁶⁾. Здава́ло ся

¹⁾ стéжка. ²⁾ гра дрожа́чого со́няшного промі́ня, фа́та ма́ргана. ³⁾ самоцві́т, дорогоці́нний ка́мінь: перенóсно — щось взага́лі гáрне. ⁴⁾ весéлка — дуга́, тесза. ⁵⁾ каравáна. ⁶⁾ верства́ пі́ллу з ви́горілого степу́.

стоїть перед вами стара верста¹⁾ з тріохлими²⁾ облупаними боками, вся почорніла від негоди.³⁾

Проїзжаючи побіля переднього вóза, ви бачите, що зпід вóго халабуди визирає до вас молодіця з невеличкою дитиною на руках, два хлопчики з білими, як молоко, головами, дівчинка з заплéченою у косах замість кісників⁴⁾ верйóвочкою з вáлу⁵⁾. Біля дрóгого вóза, схилившись на шкáпу, стояв ще молодій парубок і цікаво дивівся на вас а з вóза виставилося покарбóване обличчє бабóсї з пов'язаною чóрним платóчком головою; біла борода дїдова з червóним попéченим сóнцем лицєм та я́сними очі́ма.

— Се переселенці. — А он гляньте, якá хазя́йлива молодіця: і кóчу⁶⁾ з курмі за собою везе; а он — і котá узялі з собою...

Та і ви вже не дивитеся на переселенців, що виставились зпід своїх наметів і цікаво вас озирають; не мїлуєтеся красою світовою, що перед вами як килим розгортаєся, бє у вічи, до сєрця радістю доходить.

Голова вáша похили́ла ся, смúток облягáє дýшу, не-радісні думки почали́ за сєрце щипати...

Переїхавши долину, ви знову починаєте підніматися на згірок. Вітер не мчить ся вам на зустріч, не пестить холодкóм вáшого обличчя, — затіх; сóнце геть-геть підняло ся, почало допика́ти. Ось воно́ у бiк вас пригріло; ось припекло́ у плечє; жáрко цілує́ в щóку. Десь і докучлива мýха взяла́ ся, лізе вам пря́мо у вічи. Вас розбирає досáда на несподівану гóстю⁷⁾. І який лихий заніс її у се безлóдне місце? Ви одмáхуетесь рукою, а вона́ здійсметь ся, політає над вами і то об ніс удáрить ся, то сядє на щóку і знову лізе до óка.

Нúдно вам рóбить ся і дýшно; сóнце печє. На небі́ нї хмáрочки, нї пля́мочки — висóке та синє, онó де далі́ починає жовтіти; не то що від сóнця, — і від не́го починає пашіти та гріти. Степ, струсну́вши з себе росу́ та зігна́вши непримітні тїни, горить рівною жовтозеленою крáскою; висóка трава́ починає́ гну́тись — хилітись; повє́рх неї́ тільки

¹⁾ кам'яний мильовий стовп на шляху. ²⁾ збóтвілий. ³⁾ непогода. ⁴⁾ кісник, стрічка, яку вплітають в кінєць коси. ⁵⁾ вал, валовина, грубе прóсте полотні. ⁶⁾ ко́сць. ⁷⁾ гóстя, -ї, жен. рóду.

горячий вітер гуляє, та сонце розсїває своє пекучо-іскристе промінє. Зпід ніг та зпід вїззї починає виривати ся киштїга, кїрить, обдає вас пїлом; чїсте пахуче повітря стає важким, курним.

А сонце підпливає все вище та вище, пече все дужче та дужче; стає дїшно, аж млїсно. Ох, деб то́го холодо́чку узїти, хоч на хвилиночку під не́го своєю го́лову приткну́ти!

Он гень-гень у жо́втїй млї безмі́рної далині, аж біля са́мого небоскло́ну, до́вгою смужко́ю синїє щось. Що то?

Дошовá хма́ра висо́вує зза го́ри своє ве́рховє, чи те́мний ліс дрема́є на со́няшній спе́ці?... Ко́ли-не́коли тя́гне зві́дти холодо́чком.

Від нестáмної спе́ки ви зневі́ряєтесь на свої́ очі. Вас бере́ думка: а що, як то тільки одні́ ма́рево, що так ча́сто морочи́ть чолові́ка у безмі́рних піска́х безво́дного степу́? Пекуча спра́га та стра́шна спе́ка вго́ так знемогли́, що пе́ред очі́ма незна́ть, де беру́ть ся куче́ряві садкі́, те́мні лісо́чки і си́ні рі́чечки круго́м їх оббі́гають... Ось-ось оні́ пе́ред очі́ма гра́ють; ще тро́хи, — і ви загаси́те нестáмну спра́гу, поту́шите стра́сну спе́ку... Верствá всьогó зоста́ла ся до то́го, а як дві, то й бо́гато... Луп! і ви витрі́щаєте здивова́ні очі... Де ді́ли ся ті садкі́ та лі́скі і рі́чки чі́сті бігу́чі! Пе́ред ва́ми одні́ тільки пі́скі жо́втіють та безмі́рна пусти́ня розляга́єть ся бу́ро-черво́ним пїло́м...

— Ні́, ні́! — ду́маєть ви, — в нас то́го не бува́, то де́сь дале́ко від нас, у чу́жій сторо́ні...

А со́нце, мов розсе́рдилось на вас за такі́ думкі́; витрі́щило ся, пече́, тисяча́ми горя́чих голочо́к добира́єть ся до ва́шого ті́ла, то́чить, висмо́ктує горя́чим по́том з його́ всю во́ду, сма́літь і су́шить почервоні́ле облі́чє. Ви чу́єте, як у вас гу́сне кров, ле́дво тече́ она́ у набря́клих жи́лах, • тру́дно до се́рця дохо́дить, — скі́льки то бі́дному на́ддає́ лишньої́ робо́ти! Омлі́ваючи, воно́ так поривча́сто беть ся: то застугони́ть, мов з пересе́рдя, у глухі́ гру́ди, то, одхо́дячи, затру́сить ся ва́жко та дрі́бно, то на хвили́ну зове́ім перестáне кидати́сь — замре́. Сон — не сон обляга́є вас — яка́сь со́нна мля́вість, і думкі́ сную́ть у ва́шій голо́ві — не думкі́, а які́сь невели́чкі уривки му́чених думо́к. Шви́дче до місця́ дої́демо, де́сь у холодо́чку спо́чїнемо... Он, бач, ліс боввані́є...

49. Торго́виця в Ате́нах.

(За Штблем.)

Скоро Атенець досьвіта схопив ся з постелі, умів ся і на сніданок випив нерозпущеного вина та закусив хлібом, виходив з дому, щобі взятт ся до роботи за містом в полі або в лісі, відвідувати людей в місті або проходжувати ся в околиці, відбувати рұханку в гімназії або приглядати ся тілесним вправам інших і так забавляти ся. Колиж надходила третя годіна дня, час коли заповняла ся торго́виця, тоді йшов він своїм звичаєм на торго́вицю. Там сходили ся щоденно мало що не всі міщани; там можна було все побачити щось нового або почути; там можна було зустрінути ся, з ким було треба, закупити, чого бажало ся, полагджувати всякі справи і робити умови. Можна було наперед знати, де глядіти того, кого було треба, бо хоч неоден довний час вештав ся по торго́виці, то всеж такі наостанку засідав на своїм звичайнім місці.

На торго́виці і поблизу около неї мало багато торговців і ремісників свої варстати і буди, а звичаєм полудневих народів працювали они перед домами на дворі. Перед тими варстатами і будами сходили ся особливо знакомі люди, щобі поговорити та постояти. Оден поступав обстрипти ся або обголити до буди голяра, що все мав на поготові сплётні і новинкі; інший глядів торговця мастиий або сідляря; у ору́жника збирали ся знатнійші старші люди; молодші знов сходили ся у сандальника або по дру́гим боці у лямпаря. Але там на розі ко́ло малого дімка щось особливо оживлено, там жартують і сьміють ся, а неоден переходячі туді втікає чим скорше, щобі не бути предметом до́тепу; бож там є убо́гий варстат старо́го, окалі́чого шеломника з блідим, хитрим лицем і малими живими очима; він так убо́гий, що з державної скарбони дають ему́ щоденно оден оболь¹⁾ милостині; але він при всім тим такий веселий і жартовливий товариш, що всі боять ся его́

¹⁾ обольос дрібний грінш, шестіна дра́хми, мало що більше, як 10 феників. Мерця́м вкладали оболь в уста́ для Ха́рона за перевіз через Ле́ту. — У на́шого наро́ду є звичай записувати гріші мужи́нам у ша́нку, котру́ вкладають у домови́ну, же́нщинам записують у ко́нець ху́стки.

гумору і їдкого дотепу. Ось тому зібрав ся там гурток молодіх людей, що разом із старім хотять поглузувати з людей. Таких півних місць глядали правильно в означених днях населенці тої або сеї місцевини або товариші поодібних дем¹⁾). Так приходили Плятейці, що належали до атицького міщанства, на те місце торгівці, де продавано свіжий сир; Декелейці збирали ся коло голярні біля Герм.

Довго поперёд уже, поки ще заповни́ла ся торгівця, бірали ся запопадливо крамарі на торгівці і докола неї. Онї поправляли свої плетені буди і розкладали товар на столах і на лавах. Деякі приладжували всякі предмети на продаж, як н. пр. отся молодá пильна віночниця, що весь день робить вінці. У неї радо замавляють і купують, позаяк її вироби взначають ся добі́рним смаком. Ковбасники і різники приготавляють вже і варять ковбаси і м'ясні страви. А ось надходять люди з села, що вже досвіта повставали, продають свої плоди крамарям, щобі́ ті подрібно да́льше їх розпродували. Рибакі наспівають із своїм по́ловом з останньої́ ночі, пті́чники із пті́цями. Ахарнейці, що в сусідній місцевості займають ся випалюванем у́гля, привозять у́глє. Селяни і неві́льники двігають на плечах або привозять ослáми дровá, а майже ко́ждий з них має своїх півних поку́пнів між дрі́бними торгівцями. Файні́п висилáв щодівно із свого ма́тку шість ослів з дровáми, ко́ждим разом по 12 драхм²⁾). Але деякі з тих людей вважали користнійшою подрі́бну продаж; оні ходили по торгівці або улицями і викликували свій товар. „Купуйте у́гля!“ викликував Ахарнець улицями; інші́ кликали: „Купуйте олі́ви!“ „Купуйте о́цту!“ Там іде́ Беотець і продає́ квóти до лямп із стрі́ження сїтнику́. Також торгівці і торгівниці, поселені в місті, ходили улицями і викликували свій товар, пекарі з кошáми, ковбасники з ковбасним крáмом. Прості ковбасники і торгівці солених риб і деякі інші́ мали свої́ станóвища в брáмах. Взагалі́ по́живу продавали на різних місцях в усі́х частях міста, але головна́ торговля́ відбу́вала ся на торгівці.

Ті́ часті торгівці і сусідних у́лиць і площ, де відбу́вала ся дрі́бна́ торговля́, були́ поді́лені на різні́ відділи,

¹⁾ демос — люд; але також громада; gmina. ²⁾ грецький гринш. трóха мє́ншої вáртости як корóна.

а кождий з них був призначений для окремого товару. Се були так звані округи, а мали оні назви від продаваного там товару. Коли хто йшов на торгівницю огородовини або на торгівницю мастиї, то говорив: „Я іду до огородовини, до мастиї“. Поділ був незвичайно різнорідний і подрібний; була торгівниця часнику, цибулі, овочів і т. п. Але звичайні поживні предмети складано менше більше на однім місці, так що нарід міг свої найважливіші потреби разом дістати. Дальше були торгівниці з мастями, каділом, вінцями, дрібним крамом, з смолоскипами, черепляною посудю, торгівниця невільників і вівни. Також продавано всяку одіж, мегарійські плащі, тесалійські капелюхи, аміклійські і сікіонські черевіки, ору́же і всякі металічні предмети, коси, серпи, ключі і багато дечого іншого.

Не легко було визнати ся в тім натовпі різнорідного товару і все те переглянути. Перейдїм ся раз під ту пору, коли все спішить на торгівницю і перетиснїм ся в саму середину сеї товпи! Сей пхав ся до тих місць, де продають всяку поживу. Тут бачимо всяких купців, чужинців, що бажать купити собі якоїсь поживи; бачимо невільників, котрих вислано з дому на закупно до обїду; там знов убогих міщан, що самі несуть закуплену для своїх родин поживу, і богачів, що кількох невільників мають до послуги, але оні закуповують самі, бо такий у Атенців звичай. Ось тепер спинїлись ми перед м'ясарами, кухарями і ковбасниками. Тут бачимо горячі ковбаси, що йно виняті з котла, всякі роди сирого і вареного м'яса: козини, свинїни, волівини і баранїни. Можна дістати і товстої печенї осл'ячої. Якийсь смакун купує якраз частину жолудка, бо се великий присмак. Інший знов волить кілька фунтів козини, бо сю вважають найпоживнішим м'ясом. А ось тут можна дістати соленої і вудженої шинки вепрової. Ковбасник не має там великого збуту: его підозрівають, що він січе до ковбаси п'єсяче і осл'яче м'ясо. Тут купує собі якийсь убогий чоловік ковбаску з малими нирочками, інший чотири куснички приправленого м'яса; тамтій знов купив великий кусень м'яса, що ледви зможе его нараз зїсти. Ідїм дальше до становищ, де продають дріб і дичину! Все те привозять найбільш з Мегари і Бебції, а особливо богата в такий товар Бебція достарчає товстих гусей, курей,

качок, плисок, куликів, пурців, кавок і т. п., котрих тут навантажено побіч куропатв, косів, шпаків, диких голубів і іншої дрібної і великої птиці. Деякі знов вісять, як ось сей цілий ряд обскубаних, надутих квичолів і косів, простромлених власними перами скрізь ніс. Що можуть коштувати такі птиці? Се мабуть синиці. Якийсь невільник саме купує по сім штук за оден оболь, кавка стоїть оден оболь, так само куропатва; ворона стоїть три оболі; дрозди о много дорожчі, оні були найбільшим присмаком і війшли в пословицю, як у нас печені голуби.

Минає полудень, товпа на торгівниці проріджує ся щораз більше, хоч продають там аж до самого вечера.

50. В лісі.

(Панас Мірюго.)

Ви в лісі. Серед грубого високого дерева ген на горі корітом потяг ся шлях; довге гіле поспліталося над ним високими верхами; на шляху зелена тінь та холодчок, хіба денеде ясне сонечко пробівшись крізь густе лістя, метушнє ся по землі ясною плямою, або тліє невеличкою жарнябою...

Ще недавнічко вас пекло і палило, ще недавнічко ви не знали, де дітись серед рівного безкрайного степу, а тут де не взяла ся гора і ліс по горі густій та високий. Страшенне дубе гордо повиганяло свої голови в горі, широко розпросторило гілки на всі боки; гонка бугілова¹⁾ та широколісті лопухи примостили ся коло них у холодчку — розкошуют; по широкіх полянах молоді ліщина з жовто-зеленим листом грієть ся на соняшній спеці; на низах кущі темно-зеленої калини посхиляли віти до долу; по них соловії неугавні засіли, безперестанно несеть ся їх щебетанє вподовж всього лісу; невеличкі пташки сперечають ся з ними своїми піснями: цьомкає та прицмокує в чорнобилі²⁾ кропивянка, щось белькоче чийник з високого вязу, віщує літа сівая зазуля, жовтоцера іволга перегукуєть ся з одудом, а з кущів ліщини іде-несеть ся важке горлічине туркотанє...

¹⁾ бугиль, бугіла, лісова петрушка. ²⁾ політ.

Помалу ви берете ся все в гору та в гору. І непри-
мітно на́че, а натуга¹⁾ горячить вашу кров, серце сту́кає
дрібніше, зітханє важчає, затинаєть ся. Та ось незабаром
і ви на горі, на широкій поляні. Тут уже і дерево рідче,
і трава ніжча — запекло її сонцем. Ось уже і край неба
стає відко, не ховаєть ся він за лісом, а тікає кудись
далі за гору. Може знову на степі безкраї, на лані ши-
рокі, де горячий вітер віє, де пече-припікає сонце ясне?
Ось, ось і... ви стали як укопані.

Мати уроди, красо світо́ва! Де ти береш такі пишні
барви, краскі блискучі? Який митець²⁾, якою талановитою
рукою наложив їх на тебе так густо та рівно, так втішно
та мило і покрив зверху чарівним світлом, на́че золототка-
ним серпанком?...³⁾ Ой ви малярі, на весь світ славетні.
Дайте мені вашу палітру і краскі, пензлі й полотно!
Я буду малювати тебе, небесний раю, невеличка крихітко
світової краси!... І ви, кобзарі голосні, співакі пророчого
слова! Дайте мені того живого вогню, що ним ви загріваєте
людські душі, чаруєте серце і здійсмаєте цілий ріі думок та
гадок, ціле пасмо пишних мрій в заклопотаній голові
людській! Бо не моїм слабим голосом виявити мірови про
той закуток щастя, де краса світова побратала ся з тихим
спокоєм, де чарівна врода подружилася з незвичайним
дівом!... Краю мій!...

Ви на горі, на самому шпильчку. Від вас по праву
руч збігає униз шлях, на́че змії-вєлетень вєть ся він поміж
деревом, а по ліву — ярі та пропасти, непролазні хащі
та острі голови червоного глогу, а прямо перед вашими
очима розіслала ся доли́на... Самá наймисливіща ткаля не
затче такої рясної плахти, як мати природа заткала на
діво лю́дям ту широкую долину! Зелені лу́ки з пишними
квітками стали її за основу; поодинокі кущі зеленого де-
рева порозкидали ся темним затканєм; над річкою село
з білими хатками та вишнівими садками облягло її мере-
жаною ліствою, а чиста річка оторочує синьою смугою.
У єї темній глибині відбиваєть ся і ліс, і гори і село
з хатками та садками, і небо безодне та синє з білими,

¹⁾ утомлене, висилене. ²⁾ митець, артист. ³⁾ тарлятан, рід
мушліну.

на́че павути́не хмарка́ми, і со́нце пеку́че та я́сне з е́го не-
звичай́ним ся́вом. А там да́лі за рі́чкою, що обста́вила ся
стіно́ю те́мно-зеле́ного очерету́, потягли́ ся ні́ви до́вгими
пояса́ми, розісла́ли ся лані́ широкими килима́ми, хова́ючи
сво́й кра́й аж там, де землі́ сходи́ть ся з не́бом, де блакі́т-
ний кра́й не́ба злива́єть ся з те́мно-зеле́ною далечи́ною...
І над усі́м отсі́м шатро́м розки́нуло ся висо́ке та глубо́ке
не́бо, ся́є іскрі́сте со́нце і обда́є усе́ горя́чим сві́том; я́сні
пля́ми і те́мні ті́ни ходи́ть, по́взають з місця́ на місце́.
О. чарі́вни́це при́родо! на що ти мене́ ва́биш сво́ім ча́ром?
На що прикува́ла на одні́м місці́ та й не пуска́єш?

Со́нце геть поверну́ло на за́хід, як ми ру́пили з місця́.

51. В лі́бійській пусти́ні.

На за́хід від Ка́йру лежи́ть се́ред лі́бійско́ї пусти́ні
доли́на Фа́юм. Кра́йна ся була́ в старині́ знамені́то навод-
нена кана́лами, що їх збудува́ли Єгиптя́ни. Осере́дком вї́
було́ о́зеро, штучно забезпе́чене грє́блями, що е́го Гре́ки
зва́ли о́зером Мо́йріса. Ні́ні кана́лі підупа́ли, а о́зеро Мо́й-
ріса вже́ давно́ перерва́ло грє́блі і ви́ляло сво́ї води́ у най-
ни́зшу ча́сть кітло́вини, де ні́ні розлива́всь о́зеро Бі́ркет-
ель-Ка́рун. На огля́дини се́го кра́ю ви́брало ся ці́ле това́-
ри́ство ло́вців.

З Ка́йру виходи́ть желе́зниця́ зарі́вно до горі́шнього
Єгипту́, до міста́ Сіу́т і до кра́йни Фа́юм.

З початку́ перебіга́є желе́зниця́ че́рез ву́зький по́яс
упра́вленої землі́, що простягну́в ся між за́хідним бе́регом
Ні́лю а пусти́нею. Кра́свид ма́є всі́ ви́значні прикме́ти управ-
лених око́лиць Єгипту́: подоро́жні ба́чили на пере́міну нуж-
де́нні се́ла фе́лягів, т. є. єгипетских рі́льників і пальмо́ві
га́ї, більші́; ніж в доли́шнім Єгипті́. Впада́ли їм в о́чи без-
числе́нні голу́бники́, побудова́ні в ара́бські́м сти́лю; в них
живу́ть тися́чі голу́бів. Населе́нці́ держа́ть їх лиш́е за́для
ці́нного на́возу, котрі́й сі́ пти́ці лиш́ають; де́неде забира́-
ють їм тако́ж яйця́ і пух, що ним висте́люють гні́зда. Мі́мо
то́го голу́би туте́шні ні́коли не ма́ють прикме́ти дома́шних
пти́ць; оні́ остаю́ть за́всїди правди́вими ди́кими голу́бами,
так що до вели́чині́ і упі́рення, як і спо́собоу житя́.

Ча́сто іде́ желе́зниця́ по́над сами́м бе́регом Ні́лю; на
схі́д ба́чимо скалі́сті го́ри, що присува́ють ся місця́ми аж

до ріки; за захід плоску, декуди легко філясту пустинню лібійську.

Поїзд минає усі піраміди: наперед показують свої думні, сірі вершки піраміди коло Джізе, ті царіці свого роду; далі видно ряд низших пірамід коло Саккари. Просторі ліси пальмові в околиці і коло руїн старинного Мемфісу показують нам вельми наглядно типові африканські кравиди. Ми Европійці споглядаємо з подивом вже на поодинокі пальми в теплярнях, або на полудневих бережах нашої сусі; та доперва просторі, шумлячі ліси пальмові оказують в цілій повноті величність того дерева, що може служити образом розпаленої лучами горячого сонця Африки.

Около 10. години перед полуднем скрутив поїзд в бік від головного шляху, що веде до Сіут, і повів товариство, що вибрало ся на оглядини краю, просто на захід у нагу, глуху пустинню. Дівна і чудна видаєсь їзда желізницею в тих околицях, так величних своєю безкрайністю і мертвотою.

Минувши границю, до котрої доходять плододайні виливи Нілю, приїзжі перенесли ся нагло з країни буйної рости́нності, що красуєсь на тих плідних нівах, в світ мертвий і німий, безводний, бездеревний і безлюдний.

Нехай ніхто не зображує собі пустині так рівною і плоскою, як пр. деякі угорські пу́сти, або рівнинні північно-німе́цкі. Протівно, її вигляд є ріжний ізза фалістних височин, долин, деколи глибоко вижолоблених, і горбків. Але за́всіди одна їх прикмета: са́мітна ти́ша і бра́к всякої рости́нності; тільки кра́ями заселяють її зві́р'ята, що на́дають ся до пусти́нного житя́.

Га́рною і вели́чною представляє ся чужинцеві пусти́ня яко́ образ ві́чного споко́ю. Та вид її ми́мо того́ не є одностайний, бо скелі, зложені з всіляких ка́менів, то ясно-жовтих, то те́мних а наві́ть пе́стрих, на́дають е́му рі́зної ро́дності мно́жеством красок, обі́лляних яскра́вим со́нцем африка́нським.

Ізза горбка́ вийшло кілько́х Бедуї́нів у білих во́вняних одя́гах, з до́вгими стрі́льба́ми: во́льні сині́ то́ї землі́, відва́жні і похопні́ до розбо́ю, зухва́лі і безка́рні до кра́йности. Поодинокі пле́мена рі́зня́ть ся че́ртами ли́ця, одя́гом і узбро́єнем; одна́к що до краси́ і живопи́сности не до́рівнують.

егіпетські Бедуїни своїм побратімцям в Марокко і в полуднево-західній Азії.

Около полудня знов показує ся свѣжий, зелений пояс добре справленої землі; се велика, кругла оаза Ель-Фаѳум, оточена докруги пустинею. На західнім кінці долини на границі управленої землі, вилискує ся велике озеро Біркет-ель-Карун. Побізд перетинає буйні поля, обсажені особливо сахарною тростію, і стає в кінцевій стації Абу-Ксар. Справді середньо-африканський, до половини завалений дворець разом з приналежними забудовами і фабрикою цукру творять ту малу оселю. Однак нехай ніхто не зображує собі такої фабрики цукру, яку пр. бачив в Чехах, цвитучих управою сахарного бурака. Тутешня фабрика — се будинок дуже простий і занедбаний, котрому лишє кілька досить низких коминів надає вигляд фабрики.

Товариство приїзжих подорожних постановило відтак уладити ловецьку каравану. На сході не є се легка задача. Отсе опадала їх юрба нагінників; кождий в спосіб вельми влізливий захвалює і віддає себе на службу, свого осла, свого коня; кождий відтрючує і відпихає другого. Всі верещать і розмахують руками наче божевільні, аж наостанку бідний чужинець наче оголобшений, здає себе на ласку і неласку першому ліпшому. Подорожні були приневолені такі добре обганяти ся від тої напасти і лишє при помочи кількох жандармів довелось їм наостанку зробити якийсь лад серед тої дикої юрби.

Кождий з ловців одержав коня і слугу; треба було також наняти людей, щобі несли ямників, незвісних в тім краї, а конечних до польованя. Крім того замовлене було до помочи в ловах ціле плем'я Бедуїнів. Їхали оні або йшли пішки всі наперед, одіті в свої білі або радше брудно-жовті вовняні одєжі з довгими стрільбами і кривими ножами. Кождий мав завішений на собі кашук на, тютюн, мішочок з порохом і кульками з олова. Їх довгі, худі ноги, обнажені понизше колін, були обуті в червоні постолі. Одєж убѳга і запущена, не відзначувалась нічим гарним; навіть турбанів не мали на головах лишє тісні, темні шапки, яких уживають феляги. Молодші йшли з відкритими головами. Крѳска їх лиця була темно-брунатна, тем-

нійша ніж населенців долішнього Єгипту, стать струнка, але черти лиця не були так гарні і благородні, як у Бедуїнів північних повітів краю. Деякі з них зовсім чорною шкірою і кучерявим волосом були похажі на муринів. Багато муринів з глибокої Африки, пірваних у дитячій віці в неволі, дістає ся до Єгипту і між єгипетских Бедуїнів.

Коли каравана впорядкувала ся, почали ся лови в горах і серед піль, засіяних сахарною тростю, довкола фабрики. Добичею було багато птахів, незвісних в Європі. Убито також вовка, виполошеного з густої сахарної трости. Ловці чудувались ізза багатства звірини, а особливо всілякого птаства.

Каравана почала віддаляти ся від фабрики по лихій, місцями багністій доріжці. Сонце пекло справді по африканськи; гарна фата-моргана була доказом, як розігрілись верстви вѳоздуха. Навіть Бедуїн, що йшов біля коня, кляв завзято на спеку і прів страшенно. Один з ловців дав йому нести свою стрільбу. Зрадуваний приглядає ся знаменитій європейській збруї оком знавця і скалив білі зуби. Гарний вид отворив ся перед подорожними на дорозі: поза буйними, управленими полями простягли ся сіро-зелені кущі прибережні, за ними зеркало озера Біркет-ель-Карун, а за озером довгою, жовтою смугою простягла ся — Сагара.

52. С к и т.

(За Василем Глиницьким.)

Хто з галицких Русинів не наслухав ся переказів о Скіті Манявскім, о єго старині і єго значеню для нашого краю?...

Чудові мурі, просторі і величаві, голосять славу, могутність і багатство колишнього монастиря Скітского. Нині в мурах тих розвалених — груз, болото і дикий бурян, поміж котрими повзає гадина, вертить ся ящірка по щелях стін, паук кутами засновує свою тканину, цвіркун цвіркає по скритих закутках, а нічу зловіщим го́лосом гукать пугачі, сковілять сови... Велика башня без верхів сторчить до неба, здвигаючи чоло своє гордо мимо упадку;

по стінах її мальовані ікони Сьвятих ще до нині не стра- тили своєї живої краски, мимо слотів, дощів і непогоди, мимо бурі і вітрів в протязі століть. Під ногами прохó- жого дуднить земля в значнім прómірі в окрyгї тих звá- лиц; се знак, що хóдить ся по підзёмних склепáх, в котрих криють ся спорохнáвiлi тiла колишних поселéнцiв мона- стиря. А колись крили ся там також бочкi заграничних вин i чималi скáрби дорогiх кáменiв, зóлота i срiбла, знó- шенi побóжними богомóльцями, що приходили в тi сьвятi мiсця з усéї простóрої i далéкої Рýси i шукали тут для душі духової поживи. Нинi не одén прихóжний бушував би рáдше по тих підзёмних склепáх, шукав би лáкомо за тими мнiмими скáрбами, абó за старiнними вiнами...

По стiнах звáлиць подiбуемо чáсто записанi iменá при- їзжих гóстий, що бодáй тим чiном намагáють ся передáти потóмности своé нiчим незáмiтне iмá.

Що в сьвітi тривáле? що незмiнне? Скит, ви́кликаний до житя обста́винами, сповнивши свою за́дачу, положи́в ся в грiб до вiчного сну, а натóмiсь повстають новi вiди, новi про́яви, новé житé, ви́кликанi новiйшими услiв'ями часу!... Такий то вже всесьвiтний закóн!

Скит лежить посéред невели́кої, травóю зарóслої до- лiнки, недалéко вiд бiтого гостiнця, посéред лiса; лишé вiд вхóду невели́ка безлiсна прогáлина. Давнiйше окру- жали прáлiси Скит доокóла; в них то любувáли ся на́шi старiннi Васи́ляньскi мóнахи, чогó дóказом монастирi в Кра- сноу́лицi, в Гóшовi, в Погóнi й iншi. Мурóвану доро́гу, що нинi тягне ся по́при Скит Маня́вський, збудóвано вже в австрiйских часа́х, коли в селi Маня́вi залóжену соляну́ бáню. Але i тотá бáня вже пережи́ла ся i лишé мурóванi, крáснi, простóрi домi з горóдами, вже опу́щенi i в руiнах, сьвiдча́ть о колишнiм добрóбитi піджу́пників i дрýгих салiна́рних урядникiв.

Огля́нувши Скит i подóмавши на вго́ звáлицях, пішли ми круто́ю стéжкою чéрез лiс до горi шорáз ви́сше, до так звáного „Блаже́нного кáменя“, вiддалéного вiд Скiта з добру годiну хóду. Кáмiнь той вистаé з скалистої горi, а рáдше вiн в нiй заглóблений. Дóлом стéлить ся широ́ка плита кáмiнна, я́ко по́мiст, а пад плито́ю здвига́е ся прá- вильним лóком дрýгий кáмiнь; лук так за висóкий, що

в середині е́го мо́же про́сто сто́яти му́жчинна́, хоч би і яко́го ро́сту. Ка́мінь то́й чу́дно ві́творила приро́да. Тут під ка́мінним лу́ком прожи́вав, пі́сля пере́казу, побо́жний аске́т-мо́нах, прибу́вший туди́ з кі́єво-пече́рського монасти́ря.

Бі́ля ка́меня журчи́ть пото́чок по скалі́стім гру́нті, в котри́м нахо́дить ся пра́вильно ві́різана ми́сочка; її пе-репли́вав то́й пото́чок, так що ми́сочка за́всїди напов́нена сьві́жою водо́ю. З то́ї то жи́вучої керни́чки, котру́ еремі́т ві́різав у скелі́, че́рпав він во́ду, а жи́вив ся, як ка́жуть лю́ди, я́годами, гриба́ми, квасни́цями, що оби́льно ро́дять ся в око́лиці, а без су́мніву тако́ж і ри́бами, що лови́в у Маня́вці. Не без то́го, щобі́ до́брі лю́ди не доно́сили єму́ поживни́шого харчу́, мукі́, оли́ю і со́ли. Опі́сля ознако́мив ся то́й богомо́лець з сусі́дними посе́лєнцями, відві́дував хати́, оселі́, в щора́з да́льшім про́мірі; лі́чив недужи́х, дава́в ра́ду в приго́дах, чита́в псалти́р, поті́шав у сму́тку, хресті́в, учи́в христия́нської ві́ри, розсі́вав зе́рно ві́чної пра́вди. Оно́ повби́ло корени́ло ся в се́рцях Русині́в, а з ча́сом розпо́всюджува́ло ся в щора́з ши́ршім кру́зі... От і по-чу́ли Руси́ні потре́бу ма́ти сьвя́тіню, побудова́ли це́ркву і монасти́р, а да́льше повста́в з мале́нького то́го за́родку, мов де́рево з мало́го зе́рнятка, велича́вий Скі́т Маня́в-ський. Тому́ то доро́гими па́мятниками ко́ждому ру́ському се́рцю бу́ли, є і бу́дуть: Блаже́нний ка́мінь і Скі́т Маня́вський, я́ко ва́жні підойми христия́нської ві́ри і культу́ри в на́шій кра́ю.

До неда́вна ще бу́ло „Ехо¹⁾ Маня́вске“ тако́ж ува́ги досто́йне. Ста́нувши на горбо́чку, по пра́вім бо́ці зва́лищ Скі́та (і́дучи́ від го́єтинця), у відда́леню 100—150 кро́ків, і кри́кнувши го́лосно, повби́ли і ви́разно я́ке сло́во, хоч би і чоти́ро-скла́дне, чу́ло ся по хви́лі з проти́вної сто́роні́ відбі́тий від лі́са відго́мін, я́сний, ви́разний і го́лосний з тим са́мим на́голосом, ви́говором, з то́ю са́мою висото́ю то́ну. Сьміє́ш ся, е́хо сьміє́ ся; пла́чеш, е́хо і со́бі заво́дить і пла́че; шу́ткує́ш, і е́хо з те́бе шу́ткує́. З то́го вихо́дять ці́каві рі́чи, коли́ лю́ди, що тут пере́гу́кують ся, є до́те́пні, ці́каві і обра́зовані. Мої́ това́риші ба́вили ся е́хом тим ду́же

1) відго́мін.

хорошо і весело; а коли оден з них вістрілив з півки, ехо відбіло ся грóмом і рознесло грóхит по лісах далеко-широко...

53. Ніч на степу.

(Панасі Мірного.)

Ось ви за селом, у царині¹⁾. Сумні млині облягли широкій майдан, мов сторожі; сірий їх покліт²⁾ здається вам пузатим павуком, а довгі крила чорними пазурами. То оні виставились на край села сторожити здобичи. Поглядають з горі на безкраї поля і тихо регочуть: рості, буяй, зелена рослина, на нашу користь! Вигрівай та вирощай, ясне сонце, добре зерно: не мине онό нашого ненажерливого рота, перемелемо ми вго своїми кам'яними зубами! Як та земля зимою покриється білим снігом, переведемо ми все те на біле борошно³⁾. На що нам твої теперішні краса та пишні убори? Годуй ними нерозумну скотину, а ми свого господаря чимсь м'якшим погодимо!

Ось ви минули царину, минули й млині; віхопились знову на безкраї поля, на безмірний простір степу. Бурою гадюкою вить ся по степу шлях битий, а він — німий та мовчазний — розпростер ся по землі — дрімає. Сонце блискучим кружком кóтить ся до спокою; здається, аж палає рожевою поломіною. Від неї і той край червоніє, що присусідив ся до неї. У повітрі тихо; туман чи киптяга завісли в немұ, здіймається над степом димчатым пологом⁴⁾; темні тїни стелють ся довгими поясами від заходу аж до сходу. Високе небо починає синіти, діше на землю прохолодою. А сонце спускається все нижше, наближається ся до горі все більше та більше; вго блискуче сяєво мёркне, густа, червона краса криє здоровенне коло... Вам стає сумно; голова хилисть ся на груди.

Ви зводите очі. Серед рожевої поломіни наче червона кўля стоїть-колішеть ся соняшне коло. От-от онό черкнеть ся темної горі, що здіймається біля самого неба! От-от

1) управне поле за селом. 2) головна будова, зруб. 3) мукá.

4) верства, димчата хмара.

онó стукнеть ся об неї!... Що то тоді буде?... Ні, не стукнуло ся. Тіхо, на́че хто бере́жно рука́ми спустив вго́, посу́нуло ся онó за горóу... Широ́ка т́нь зняла́ ся від неї, яка́сь невідома́ сі́ла погна́ла її звіт́ля на вас, розсти́лаючи впо́двж степу́... Западпа́дьомкали перепе́ли в траві́, засю́рчали неуга́вні ко́ники й жа́йворонки, кача́ючись чо́рною гороши́ною у си́ньому не́бі, поси́пали свої́ дзві́нкі пі́сні. Як і ра́нком, оні́ защебетали́, загу́кали, та тільки́ без тіе́ї відра́ди, що ра́нком, — не бу́ло то́го молодóго завзя́тя, що тоді́; якось су́мно, боля́че — су́мно, на́че хто провожа́в куді́сь когос́ь бли́зкого собі́ і розляга́еть ся та розлива́еть жа́лісли́вим плаче́м.

Ось со́нце ще бі́льше осі́ло; мов ски́ба сти́глого кавуна́, черво́ніє онó тільки́ полови́ною... Ось і полови́на зменша́еть ся... тільки́ четверти́на... да́лі ски́бочка... кі́льце тільки́... ось і онó пли́ве-зника́є... Зра́зу ки́нуло вам у ві́чи темнотóю, а че́рез хвили́ну се́ред черво́ного за́ходу зня́в ся здоро́вний блискучи́й стовп, сяга́ючи висо́ко у не́бо сво́єю широ́кою верхови́ною... Не́бо нахму́рило ся, темні́є, степ вистила́є гу́ста чо́рна т́нь. Жа́йворонки спуска́ють ся низше́, ти́хнуть, сі́даючи на зе́млю; ко́ники переста́ють пере́гукувати́ ся у траві́, одні́ перепе́ли неуга́вно па́дьпа́дьомкають... Ще тро́хи зго́дом за́хід почина́є блі́днути; я́сний се́ред не́го стовп ме́ркне-зника́є; се́ред висо́кого не́ба на вго́ темно-си́ній осе́лі почина́ють загоря́ти ся зі́рочки; мов у да́леко́ї да́лечи хто жаринóю гра́еть ся — дохо́дить є́ї сві́т до вас, — то блі́сне, то зні́кне. Темнотá кругóм розхо́дить ся, зді́ймаєть ся з землі́ в горóу, сяга́є під са́ме не́бо. Вже́ вам ста́є відко́ тільки́ кругóм се́бе, а да́лі — все ме́ркне в си́рій темноті́ ти́хого ве́чера. Покрива́еть ся пе́ю степ, мов порина́є в сі́рім мо́рі туману́ та пі́лу; кра́й вго́ чорні́ють, схода́ть ся й злива́ють ся з да́леким кра́єм не́ба; си́не не́бо темні́є, ви́бли́скуючи зі́рочка́ми я́сними, мов хто розі́слав над земле́ю темно-си́ній оксамі́тний покрóв, оздобі́вши вго́ золоті́ми гудзи́ками. Скільки́ то їх там? і які́х тільки́ не ма́є? То о́дсторонь да́леко́ одна́ від дру́гої порозбі́гали́ ся, сто́ять собі́ й мо́ргають до вас сво́ім сві́том, то позби́рали́ ся в гурті́ і позлива́ли ся у до́вгу предóвгу смугу́ й бі́луватим по́ясом перетя́гли́ все не́бо... Піску́, ка́жуть ме́нче на всі́й землі́, ніж зі́рочок тих в які́йнебу́дь

частині неба. І тож усé живі істóти, як і на́ша земл́я; ко́жна з них живе своїм жит́ем, тя́гнеть ся до сво́бі по-дру́ги, от як на́ша земл́я до со́нця... І всім нам місце є в то́му безмі́рному кра́ї... Яко́уж величезно́ю повинна бу́ти та о́бшир, що їх у со́бі розмісти́ла? Чим ти ви́міриш ту безмі́рну пусти́ню, що зовет́ь ся свѣ́том? І думко́ю не збагне́ш то́го без кінця-кра́ю простору́. А там за не́ю що? Та нічо́го, то все она́, безмі́рна свѣ́това о́бшир-пусти́ня. То тільки ми тут, на земл́ї привікли ба́чити ко́жному початок і ко́нець, і дума́емо, що все на свѣ́ті повинно їх ма́ти... Щож ти таке́ тут, пи́ліно¹⁾ свѣ́това, ца́рю зѣмний, чоло-ві́че? Коли́ твій ро́зум не збагне́ то́го свѣ́тового простору́, тво́ї о́чи не прогля́нуть є́го кра́ю; скажи́ж мені́, що ти таке́ з свої́ми висо́кими думка́ми, з свої́м гордові́тим ро́зумом? Куди́ ти пнеш ся з ні́ми, куди́ лі́зеш? „Земл́я е́сі — і в зѣмлю́ пі́деш“ і твій го́рдий ро́зум-мо́зок ви́точить гидкі́й черва́к, що ти є́го за сво́го жит́я топта́в нога́ми.

54. Дніпро́вий лі́ман.

(За Омелья́ном Парті́циком.)

Була́ неді́ля в пе́рших днях се́рпня. День був го́рячий, в го́роді стоя́ла духотá; сті́ни до́мів, ка́мінний хі́дник — все було́ розпече́не, як че́рінь²⁾ у пе́чи. На одѣ́скім буль-ва́рі не було́ ні душі́, тільки ні́зом снува́ли лю́ди з прости́-ралами та з рушника́ми в плѣтених коши́ках: оні́ йшли купáтись, хто на мо́ре, хто зби́рав ся їхати на лі́ман. На при́стані, ко́ло мале́нького дві́рця, стоя́ла сі́ла на́рода. Пі́дїхав ду́же до́вгий ряд ва́гонів — задзвони́в дзвоник і сі́ла на́рода за́лила ва́гони. На́рода було́ так бога́то, що не ставáло місця́; бога́то лю́дій стоя́ло в ва́гоні́. Пі́їзд ру́шив по́над са́мим бе́регом і обі́хавши круго́м за́лив, ви́біг на одѣ́ске передмі́сте Перѣ́син, че́рез у́лиці котро́го було́ ві́дно сі́ні водяні́ го́ри мо́ря. Тут висо́кий бе́рег розсту́пив ся: одна́ сті́на пі́шла пр́ямою лі́нією до лі́мана, дру́га над са́мим вже мо́рем. Передмі́сте Перѣ́син стоя́ло між ті́ми го́рами, ненáче в воро́тах, на пі́сковаті́й рівни́ні, котра́

¹⁾ пил, пилі́на, по́рох, пороши́на. ²⁾ спід у лека́рській пе́чи.

колись була дном морським. Море насипало тут широкі греблі і відділило від себе два довгі, але неширокі лимані-озера, розділені оден від другого тільки горію.

Поезд загнув ся дугію поза Пересипом і покотив ся по рівнині, на котрій ще й доси місцями не ввійшла в землю морська вода. Подікуди рівнина блищить на сонці від кристалів соли, подекуди она вже вкрилась травою та червоним, як кров, низеньким солончаком¹⁾. Близший лиман зостав ся з боку: він покинутий експлоататорами, бо в нім не було соли.

Залізна дорога доведена до дальшого лимана, в котрім лічать ся хори. Поезд їхав над самим берегом лимана, дуже мілкого в сім місці. Тут добувають з него сі~~ль~~с. Весь куток лимана перегорджений тинами вздовж і впоперек. Густа маса солоної води то біліла проти сонця, то червоніла по верх воді.

По другий бік поїзду стояли гори ніби висока стіна: тут на пригірках розкинув ся ніби маленький городок. Всі нижші тераси забудовані невеликими білими домами, де хори наймають собі квартири за немалі гроші. Білі домики тонуть в акаціях. В самим низу, під горами, стоять дві гостинниці в зелених садках, де можна пообідати і напиться пива або кави. Ще нижше на рівнині розкидані маленькі з дощок крамниці, де простий нарід купує собі харч, розкидані довгі буди з дощок, де біднійші хори живуть ціле літо.

Над самим берегом лимана забіліли під самими вікнами вагонів білі полотняні шатра, всіх з 50, поставлені для даремного проживання убогих на ціле літо. В шатрах видно убогий люд, більше всего жидів.

Поезд став над самісіньким берегом коло маленького деревляного двірця. Товпа народа понесла ся з вагонів на берег і все розбіглось купати ся. Сказати правду, картина була дуже неестетична. Тут вигрівалось на сонці багато обмазаних грязею тіл, качалось в болоті на березі. На цілу верству берег лимана був закиданий тілами: і тих, що приїжджають з Одеси, і тих, що живуть коло лимана в квартирах та шатрах.

¹⁾ сільна верства.

Кватіри коло лиманá такі дорогі, що богáто хóрих вважає вигіднійшим жити в Одесі і що дня їздити на лимán по зелізній дорóзї, де курс туди і наза́д коштує всего 40 копійок (1 М). Богáтші купа́ють ся в купа́льнях по дру́гим бо́ці двірця. Купа́льні невеликі, ко́мнат для роздя́гання ма́ло, тим то вся публіка, і му́жеска і же́ньска, прóсто біжи́ть на вздо́гони, щобі захо́пити осі́бну ко́мнату. Купа́льня сто́їть на мі́лкому місці́; від не́ї йдуть два до́вгі кри́ла в лимán. На га́лерійках сто́яли ві́дра з ці́лющою грязію. Публіка ви́сипала з ко́мнат і на палко́му со́нці нама́зувалась грязію, чо́рною як ма́зь, і мягко́ю як окса́мит, з мі́цним ду́хом йо́ду і боло́та. Білі ті́ла в одну́ хви́лю ста́ли чо́рними, блиску́чими. Де́які лю́ди нама́зували собі́ ли́ця і на́віть го́лови. Ті́лько поде́куди бі́ліли нена́мазані чо́ла, що́ки або́ ру́ки, ненáче білі лі́сини. На́рід ку́пами то́впив ся на дошкáх, виставля́ючи на огне́в со́нце то плече́, то гру́ди, то но́ги, а хто сво́є ли́це. Карти́на бу́ла ду́же ко́мічна! О́на нага́дувала картинки Не́грів в їх ди́ких та́нцях та ігра́шках з чу́дацкими по́зами. Тут бу́ло вся́кого на́рода: жи́ді, жовні́рі з слі́дами глибо́ких ран на ті́лі, Поля́кі, що поверта́лись з Си́біри, украї́нські — херсо́нські та полта́вські — жартобл́іві пані́, сьвяще́ники з бо́родами та до́вгими ко́сами. Тут бу́ло чу́ти і жа́рти пото́мків Запоро́жців. „Прóшу по́кірно, панóве, промовля́в одén Херсо́нець до публі́ки по украї́нськи: не церемо́ньтесь! бу́дьте, як до́ма!“ і при ті́м показува́в на ві́дра з грязію, ненáче на ми́ску з стра́вою. — „Що́сь бо ду́же солóне!“ — відка́зував дру́гий. — „А нама́сті, бра́, мене́, а я то́бі, говорі́в трети́й; ось по́стрива́й, я то́бі ви́малюю на плече́х ди́дка з ро́гами“. — „Про ме́не, хоч са́мого себе́ нама́люй, ті́лько шви́дше нама́зуй!“ го́ворить е́го това́риш і в то́й час розма́льовува́в плече́ при́ятеля таки́ми взірця́ми, таки́ми па́смами, що він став по́хожий на зе́бру.

Напі́кшись на со́нці, всі́ полі́зли в лимán. Во́да в лимані́ стра́шно солóна, як на́йгу́стїйша ропá. В су́ху лі́то во́да ду́же випáрює і зіста́є ся така́ гу́ста ропá, що во́да вино́сить чо́лові́ка на верх, як су́ху дере́вину. На дві́ о́стрі дрі́бкі со́ли ко́лють но́ги. Во́да так нагрі́ває ся, що на ду́же мі́лких місця́х ста́є зовсі́м те́пла.

В лимані дозволено купати ся тільки п'ятнацять хви-
лін. При виході з лиману прислуга збрискує кожного
з конівки прісною водою — і церемонія скінчила ся. Після
купання чужі собі легко, здорово з першого разу. Тільки
для слабих грудий купання в лимані зразу стане шкідливе.
Вода в лимані така солонна, що за третім купанням флегма
і слина стають солоними. Лиман і справді лічить від рев-
матизма, від золотухи, поправляє жолудок, упорядковує
рух крові. Один молодий крамар з Сибіри, з Іркутська,
приїхав з такими скрофулами, що в него на ногах поро-
билися рани і проїли тіло так, що було видно кість. Він
купав ся ціле літо, і рани загоїлись і позарастали.

Над лиманом, в саду з кущів, похожих на кипарис,
в гарячі бані з болота. Там лічать ся дуже слабі ревма-
тичні та золотушні. У ванни наливвають гарячої грязі і са-
довлять хворого як у діжку з тістом.

Після купання публіка не каву або обідає в гостин-
ниці, або просто гуляє в садочках з акацій, з кипарисів,
лазить по горах. Я пішов по садочках між домками і побачив
картинки дуже невеселі: коло домків на возиках возили
калік, діти, бліді жінчини, з страшними обличчями, — во-
зили параліжованих, дітей з посохлими руками. В цих са-
дочках проходить ся нижче одеське міщанство, виїжджа-
ючи на чистий воздух за город. Між кущами кипариса,
в буряні, в одному місці сиділа міщанська семья: убрані по
празничковому міщанка і міщанин. Перед ними на просте-
леній скатертині печена курка, вареники, фляшка вина.
Дрібний рідкий лист кипариса зовсім не закривав їх від
сонця. Сонце сіпле на них огнем через листя. Духота така,
що важко дихати, а Одесцям здає ся, що оні сидять в гаю
в тіни... В другому місці міщани поскидали сурдуги і ка-
чають ся по траві під акаціями з дрібним листем, котре
мало заслоняє їх від сонця. Там купа Німців не своє пиво
коло столика, також трохи не на сонці... Зелених дерев,
тіни, — от чого не достає в Одесі.

Я пішов на висічку крутї гору, щоб глянути на лиман
з верху. Лиман сияв до сонця, як скло, а за ним синіло
море, як дощова хмара. Під ногами вниз бігли на терасах
домки з плоскватими покрівлями. У відчинені вікна було
голосно чути гук фортеп'яна. Сонце заливало лиман, домки

і долину таким світлом, що ледви видержували очі. Духота стояла зовсім тропічна. І весела музика дуже підходила до тої розкішної, з горячими тонами картини, до блискучого тихого лимана, до далекого гóрода на гóрах, до широкого синього моря, на котрім білїли кораблі, як чайки. На порожніх берегах пустині блиснула цивілізація і буде розвиватись більше і більше.

В. ПОУЧНІ РОЗВІДКИ, ПРИПОВІДКИ І ЛИСТИ.

55. Народні приповідки і пословиці та примовки.

Сво́я ха́та — сво́я пра́вда, сво́я стрі́ха — сво́я вті́ха.

Яка́ хатка, така́ й па́німа́тка.

Хозя́йка в до́му покрóва всьóму.

Ба́тько вми́ре — то півси́ротіни, а ма́ти — то вже ціла́ си́роті́на.

З ха́ти по нї́тці — си́роті́ свиті́на.

Тоді́ си́роті́ неді́ля, як со́рочка бі́ла.

Не паде́ гру́ша да́льше від ли́стя.

Терні́на грушо́к не ро́дить.

Яка́ я́блінка, такі́ й я́блока.

Яке́ дере́во, такий́ клин; який́ ба́тько, такий́ син.

Яке́ корі́ня, таке́ й на́сіння; яке́ на́сіння, таке́ й корі́ня.

Де є до́брі лю́ди, там і пра́вда бу́де, а де кривда́ бу́де, там до́бра не бу́де.

Дай Бо́же, між лю́дьми́ бу́ти любі́.

Хто лю́дій не слуха́, той Бо́га не бої́ть ся.

Спі́лка дво́х году́є. У гу́рті́ і ка́ша ї́сть ся.

Там ся до́бре ді́є, де два о́ре, трéтій сї́є.

Пошли́, Бо́же, з не́ба, що ко́му́ тре́ба.

При до́брій годі́ні — бра́ті й побра́тіми; а при ли́хій годі́ні — нема́є й роді́ни.

Хто в пі́ря пораста́є, най́ на бі́дного погляда́є.

Яко́ю мі́рою мі́ряєш, тако́ю і то́бі відда́дуть.

Що посі́яв, то ся вро́дить.

Щоб ліха не знати, треба своїм плугом та на своїй ниві орати.

Не кай ся рано встати, а молодю учити ся.

Чого Петрусь не навчить ся, того й Петро не буде вміти.

Не учи ся розуму до старости, але до смерти.

Як би ви вчилися так, як треба, то й мудрість була би своя.

Не штука наука, а штука розум.

Ворона й за море літала, а все дурна вертала.

Не там щастє, куди люди справляють, а там, куди розум і наука веде.

Науки не носити за плечима.

56. Золоті мисли з Шевченкових творів.

Чи є що краще, лүчше в світі,

Як у купі жити,

З братом добрим добро певне

Пожить — не ділити.

*

Раз добром наліте серце в вік не прохолоне.

*

І не має злому на всій землі безконечній веселого дому.

*

Добре тому, чия душа і дума добро навчила ся любити.

*

Ще змалечку треба вчитись, як на світі жити.

*

Учіте ся, брати мої, думайте, читайте,

І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь;

Бо хто матір забуває, того Бог карає.

*

Слухай добре та записуй.

*

Хто не лічить, то той і не має.

*

Чи жать, чи не жать, а сіяти треба.

*

Хто не вміє заробіть, той не вміти ме пожити.

57. Любів ближнього.

(З євангелія св. Лукі.)

Ісус, знявши очі на учеників своїх, рече:

Любіть ворогів ваших, добре робіть ненавідникам вашим.

Благословіть кленучих вас і моліть ся за кривдників ваших.

Всякому, хто просить у тебе, дай; а хто бере, що твоє, не жадай назад.

І як хочете, щобі чинили вам люди, так і ви чиніть їм.

І коли любите тих, що люблять вас, якá вам вдяка? бо й грішники люблять тих, що їх люблять.

І коли добре дієте тим, що вам добро діють, якá вам вдяка? бо й грішники те самé чинять.

І коли позичаєте тим, від когó маєте надію відобрати, якá вам вдяка? бо і грішники грішникам позичають, щобі стількож відобрати.

Але любіть ворогів ваших і добро робіть і позичайте, нічого від них не сподіваючись; і буде нагорода ваша велика і будете синами Вишнього: бо Він добротливий для невіддячних і злих.

Будьте отже милосерні, як і Отець ваш є милосерний.

І не судіть, а не будете суджені; не осуджуйте, а не будете осуджені; прощайте, а буде вам прощено.

Давайте, а буде вам дано; міру добру, натолочену, натрясену і перевершену дадуть вам на лоно ваше. Такою бо мірою, якою міряєте, відмірять ся вам.

58. Про читанє.

(Після Збійлера.)

Читанє може виповнити сі недостачі і прогалини, які остали при звичайних обставинах людського життя. Читанє хоронить від дармованя і покус до всього злого, до чого веде дармованє. Читанє може бути відпочинком по немилій або трудній роботі, відрадою в сумнім положеню. Читанє дає нам нагоду вийти в товариство з ліпшими людьмі з усіх століть і з усіх сторін світа, а впровадивши нас в ту благородну гармонію духа, може нас довести до самопізнання, до пізнання людий, природи і Бога. Читанє напроваджує нас на гарті гадки, збогачує наше знанє, розясняє наші погляди, скріплює наші переконання, зєдінєє розсіянні сили до добрих діл, щобі тим способом злагодити людське горе.

Але читанє лишє тоді може мати корисний вплив, наколі дійсно маємо намір чогось розумного і доброго дізнати ся і навчити: коли задамо собі також труду, все те, що ми доброго прочитали, приложити до нашого розуму і серця і своє житє відповідно тому уладити; наколі книжка містить в собі правду і її так проповідує, що може зробити вражєне, наколі читанє не відбирає нам часу і охоти до інших хосєнних занятій.

Не всі книжки вийшли письменникам з серця і не всі, що є виразом їх серця, вийшли з чистої понуки. Для того при всій пильности до читаня богато читачів остає однаковими, не богато людий поправляє ся читанєм, деякі навіть псують ся. Трудно описати, як нечїста думка письменника спогаєє все, що він пише, а також шкідливо впливає на читача. Віпари багнїстої околиці є вельми нездорові і треба такої околиці вистерігати ся; але нерівно шкідливійші є впливи поганого духа в слові і в письмі і нема може небезпечнійшого способу, щобі чоловіка попсувати, як без ради і проводу полишити єго впливови недобірного читаня.

Колиж книжка написана в добрім і чистім дусі, може в нас розбудити і скріпити любов до доброго, а нечїста думка письменника може читача попсувати, — то з книж-

ка́ми повинні ми так поступа́ти, як з прия́телями. Б́удемо о́тже виби́рати, а щобі́ до́бре ви́брати, б́удемо розслі́джувати, а щобі́ розслі́дити, спита́ємо до́свідного чолові́ка о́ раду. Не б́удемо заприя́знювати ся з лихі́ми кни́жками, але́ тим пи́льнійше возме́мо ся до такі́х кни́жок, що наво́дять до до́брого. Б́удемо чита́ти, щобі́ попра́вити ся, б́удемо переи́ма́ти ся при́зною і улю́бленою ве́іма́ пра́вдою, а пи́льність в чи́таню не б́удемо оці́нювати пі́сля чи́сла прочи́таних кни́жок, ли́ше пі́сля до́брих плóдів чи́тання. До́брого чолові́ка пі́зна́ємо тако́ж по єго́ улю́блені́й кни́жці і по спо́собі, як він її́ чита́є.

59. Потре́ба просьві́ти і на́уки.

(З аргіте́рейского послáння Митрополі́та г-р. Андр. Шенті́цького.)

Справедли́во лю́ди ці́нять собі́ на́уку і просьві́ту, бо на́ука для ви́сших верств суспі́льности є́ сі́лою більшо́ю, чим бога́тства. На́рід, що ма́є учéних, здо́бува́є собі́ у і́нших при́знане та че́сть і лю́ди му́сять з ним числі́ти ся. Для лю́дій по се́лах є́ просьві́та пе́ршою ма́йже потре́бою; — на́рід те́мний ле́гко марну́є все, що ма́є; да́є ся ошу́кувати на ко́ждім мі́сци, — є́ непристу́пним для ко́ждої, на́віть на́йліпшо́ї га́дки; на́віть сво́єї сьвято́ї віри не зна́є, і псу́є її́ гру́бими, пога́ньскими забобóнами. Для́того́ Ісýс Хри́сто́с і Єго́ сьвята́ Це́рков не є́ чу́жими для на́уки і просьві́ти. Хри́сто́с назива́є себе́ само́го сьві́тлом: „Я є́ сьві́тлом сьві́та; хто всту́па́є в мо́ї слі́ди, не бу́де ходи́ти в темноті́, но бу́де ма́ти сьві́тло житя́“. Назива́є себе́ пра́вдою; „Я є́ доро́гою, пра́вдою і жите́м“. Учени́кам сво́ім прика́зує бу́ти синáми сьві́тлости. Він при́йшов на сьві́т і на се роди́в ся, щобі́ сьві́дчи́ти о́ пра́вді. В на́уці́ сво́ій відкли́кує ся до лю́бви́ пра́вди: „Ко́ждий, хто і́де пра́вдою, слуха́є мо́го го́лосу“. Він вкінці́ на́йважні́йший хосéн сво́єї на́уки — свобо́ду, при́писує пра́вді: „Пі́знане пра́вди освободи́ть вас від грі́ха, від сме́рти ві́чної“.

Тому́ не дівно, що на́ука Ісýса Хри́ста́ причи́няла ся і причи́ня́є до безнаста́нного по́ступу лю́дско́ї культу́ри. Она́ ко́лісь ви́свободила лю́дій від тьми пога́ньства, пога́ньско́ї розпу́сти і на́йди́кших забобóнів і ста́ла підста́вою

новіої нашої культури. Се признають навіть ті, що не є Христівими учениками, коли тільки без упередження дивлять ся на Бгб дїло. І в нашім народі українськїм донєрва зі свїтлом християнства зачала ся правдіва культура, а в цілій нашій історії не знайдемо добіи більшого, а так наглого поступу в культурі і просвїті, як за часу св. Володиміра, коли то Русь прийняла християнство. Христова наука працює віків не вічерпала своєї культурної сили. Она носить в собі до тепер черезмірну силу поступу і просвїти. І кожний, хотїй би заблуканий на бездоріжжя невіри, що з любови до правди її щиро шукає, той скорше або пізнійше найде Христа. І в наших часах Церков Христова помагає людам в їх змаганнях над придбанем просвїти і тїшить ся з кожного добутку, в якимнебудь обсягу науки або культури. І я з нею тїшу ся з ревної праці над наукою і просвїтою, котру розвиває наш нарід, і заохочую ще до сєї праці в будучности.

Здобуваїте собі просвїту, братья мої рідні, працюйте над нею усїльно, цїніть собі її, лишє памятайте, що наука правдіва не може протівити ся науці Христа, як правда правді протівити ся не може, бо наука не є прєці нічим іншим, як тільки пізнанєм правди, а наука Христова є правдою. Закладайте, братья мої, по селах читальні, за-хоронки для дїтїй, дбайте о се, щобіи дїти ходили до школи, але стережіть ся — закликаю вас Богом живім — стережіть ся всякої науки, що протівить ся науці Христа. Така наука, се лож і темнота, а не правдіва просвїта.

60. Які повинні буть учителя і як мають вчити?

(З архієрейського послїння Митрополита гр. Андр. Шенгіуцького.)

Ви, що працюєте над вихованєм молодежи, старайте ся о просвїченє вї розуму, а не мєнше о ублагородненє вї сердець. Давайте молодежи таку просвїту, котра би її научила не лишє теорії, але також і практики житя. Учїть її жити. Звертайте вї бажання і охоту до того, що є підставою богатства і сили народної. Нехай вже дїти учать ся любити свою зємлю, нехай учать ся на нїй працювати.

Нехай і будучі покоління візьмуть у свої руки торгівлю і промисл, бо слабкою завжди є суспільність, що свого промислу не має, убогою суспільність, в котрій торгують чужинці. Не ся суспільність щаслива і богата, що численних має теоретиків, але ся, що в кождім напрямі сама собі вистарчає. Вирабляйте в молодіжці самостійність, індивідуальність, учіть її більше числити на себе, ніж на других, не оглядати ся на поміч уряду і краю, але власним трудом дорабляти ся самостійного біту.

В молодіж, поручену вашій опіці, вщипляйте сильні пересвідчення християнські, учіть її бути добрими християнами. Показуйте їй, як віра опирає ся на розумі; дбайте о то, щоб і цінїла собі віру, щоб і її розуміла, і щоб і після неї жила. Пам'ятайте, що як моральність у життю, так у науці кождій віра має бути провідним світлом чоловіка. Пам'ятайте, що не до самих священників-католиків належить моральне вихованє молодіжці, але до всіх, що мають який-небудь уділ у вихованю; а що пересвідчення релігійні, віра, є підставою морального вихованя, вирабляйте в молодіх серцях почутє правости і совісної праці. Бо коли дитина не привикне від молодости до совісного сповнюваня обов'язку, коли не привикне до правости, — легкодушно і безсовісно буде колись розкидати чужими грішми. Нехай від молодости учать ся шанувати себе самих, нехай соромом уважають всяке нарушенє чужої власности, чи то онó буде простою крадіежкою, чи нечесною спекуляцією, чи безсовістним занедбанєм обов'язку зглядом других.

А передовсім давайте добрий примір молодіжці своїм власним поступованєм. Примір, чи злий чи добрий, се та кож навчанє, а навчанє без порівняня вимовніше, чим слова.

61. Початкі просвіти на Русі.

(За Богданом Лєпким.)

Християнство на Русі запровадив князь Володимір Великий, котрого по смерті святі Церков признала святым. Він то спровадив священників з Греції і Болгарії, а разом з ними і писмо, книжки та освіту. Писмо було

слов'янське, що е́го зложив св'ятій Кири́ло, а язик був старослов'янський, або староболга́рський, або, як де́хто ка́же, церковно-слов'янський, то є такий, якого тоді уживали ті Слов'яни, що жили над Дуна́єм, там де нині Болга́рія. Тим пи́сьмом і то́ю, чужо́ю для Русинів, мо́вою пи́сали уче́ні лю́ди прот'ягом кілько́х ві́ків сво́ї кни́жки на Ру́си.

Князь Володимі́р Вели́кий закла́дав пе́рші шко́ли при церкв'ах а діти знатні́йших Русинів ходили до тих шкі́л та учи́ли ся пи́сьма і утве́рджували ся в но́вій, св'ятій ві́рі. Син Володи́міра Вели́кого, Яросла́в Му́дрий, прова́див да́льше ді́ло сво́го вели́кого ба́тька. Він заснува́в шко́лу в Но́вгороді́, при́збира́в бога́то кни́жок і зложив з них пе́ршу на Ру́си бібліоте́ку, та́кож у Но́вгороді́. Не бу́ла она́ та́ка вели́ка, як тепе́рішні, але не тре́ба забува́ти, що тоді́ кни́жки пи́сано руко́ю а не печ'а́тано їх на ма́шинах паро́вих, як нині́, і тому́ они́ були́ ду́же доро́гі. Одну́ кни́жку пи́сав та́кий уче́ний мо́нах, або впра́вний переписува́ч не́раз кілька́ лі́т і не хоті́в її за що́бу́дь прода́ти. Тому́ то при́збира́ти хот'ь би кілька́сот кни́жок бу́ло на ті часи́ не-абі́ яко́ю заслу́гою та же́ртвою.

Яросла́в Му́дрий зве́лів та́кож спи́сати ру́ські пра́ва, щобі́ усну́ти самово́лю і несправедли́вість у судови́х спра́вах. Сі́ пра́ва зва́ли ся „Пра́вда ру́ска“. Опира́є ся она́ в бі́льшій ча́сти на зви́чаях і оби́чаях, я́кими в давни́х часа́х суди́ли ся Русини́. „Пра́вда ру́ска“ є́ найда́вни́шим пи́саним збі́рником пра́в не то́льки на Ру́си, але взага́лі в зе́млях слов'я́нських і тому́ она́ ма́є нині́ вели́ку сті́йність.

Разо́м з хри́стия́нством повста́ли на Ру́си та́кож мо-насти́рі. З тих монасти́рів найбі́льше всла́вив ся ки́ївський, що зве́ть ся Ла́врою пече́рскою. Св'яще́ник Іля́рион, що став пі́зні́йше митропо́літом Ру́си, ви́копав був собі́ над Дні́про́м ко́ло Ки́єва невели́чку пече́ру, в котрі́й жив моля́чи ся та розду́муючи о Бо́зі. Ту́ю пече́ру заня́в по ні́м препо́добний Анто́ній, ро́дом з Лю́беча, мі́ста на ліві́м бе́резі́ Дні́пра. Він при́йшов з Гре́ції, з Ато́ньско́ї гори́, де бу́ло бога́то монасти́рів всі́ляких наро́дів, а де і Русини́ ма́ли та́кож сві́й монасти́р св'ято́го Пантале́ймо́на. Отже то́й мо́нах Анто́ній, верну́вши з Гре́ції на Русь, посели́в ся в я́скіні́, котру́ ви́копав був митропо́літ Іля́рион, розши́рив її, а оде́н з е́го уче́ників, Теодо́зий, зібра́в око́ло со́тки

черцїв, з рїзних людїй: панїв, мїщан, селян, поставив над тою печерою церкву, що звѣть ся Лаврою, та збудував коло церкви монастир, який є і до нїнї та називає ся Кїєво-печерскою Лаврою.

Той монастир причинив ся чимало до розширення освїти на цїлій Українї-Руси. Тамошні черцї читали пильно всїлякі книжки та переписували їх, складали гярні проповіди та науки, писали житя святих, історію свого монастиря та записували важнїйші подїї на Руси. Там повстала перша історія руских і словянських земель, котру називають Лїтописию Нестора.

62. Про руску просвїту в XII. віці.

(Омельяна Огонівського.)

В давніх часах, особливож в XII. віці, руска просвїта була зовсїм відмінною від тої культури, що розвивалась у західній Европі. Тільки не годить ся думати, мабутьто руска просвїта протів західно-европейского образованя на низкій стояла степені. Правда, що в Нїмеччинї та у Франції заходились тоді коло розвитку літератури переважно свїтські люди, котрі переймались бувало вищою якоюсь ідеєю сучасного товариства: міжтім коли на Руси займались письменством найбільше черцї, що навіть у лїтописях, не то в богословських писанях, ненастанно навертали на лад церковної словесности. Правда і тє, що тоді не було на Руси такої ідеї, котраб вітхнула авторів до написаня якогось цїнного твору: князї бо воювали часто між собою у кривавих усобицях, міжтім коли протий люд, не користуючись охороною ўряду, невеселу жизнь коротав без свїтла науки.

Коли отже в Нїмеччинї за Гогенштавфів весело гомонїли співанки міннезенгерів та й в послїдній редакції написана була величезна епопея о Нїбелюнгах, — коли у Франції, в північній Іспанїї та Італїї романтичні трубадури творили пісні любовні, історичні, сатиричні і дидактичні: то на Руси всякий здібнїйший писателъ приневольний був придержуватись стереотипних взірців византийських. Та й взагалї талановитий автор не міг розвинути всєї краси поетичної у своїх творах, тому що попав сяб

у суперечність з урядом і з церковними властями, наколіб хотів був згадувати про сучасні повіря і мітичні перекази народні...

Однако побіч того намагання вчених грамотіїв в утвореню книжної літератури розвивалась незамітно простонародня словесність, що своєю учителькою вважала матір-природу. Творить тої словесности переказували тільки тайком від уст до уст, тому що византійско-руська цивілізація не дозволила змагатись поезії самородній. Справді, ми не зналіб досіль, який чудовий світ скривався за тою неподвижною завісою, як би оден поет XII. віку не відхилив її неначе крадькома і не показав нам у головних зарисах безсмертну красу тогдишньої поезії народної. Се був автор Слова о полку Ігоревім, котрий у своїм творі відкрив нам словесну скарбницю, о якій вчений світ і не догадувався. І от яке диво склалось! Гарні пісні німецьких міннезенгерів і трубадурів французьких та іспанських вже давно перестали бути предметом подиву, між тим коли Слово о полку Ігоревім межи просвіченими людьми Європи щораз більше находить прихильників. Теве бо, що основуєся на творі всього народу, не може ніколи без сліду загинути, хочаб дивовижні погляди старовіrcів не дозволяли ширітись гуманним ідеям межи земляками.

63. 3 Шевченкових Записок.¹⁾

(В перекладі Ол. Кониського.)

Записки мої годило сяб мені розпочати з того часу, коли мене віссьвячено в новий сан²⁾, себ то з року 1847. Досі був би вельми здоровий і вельми нудний зшіток. Згадуючи про ті минулі сумні десяти роки, я вельми радю, що тоді не прийшла мені думка: завести зшіток на записки. І про щоб я записував туди? Оно правда, що впродовж отих десяти літ я бачив те, що не всякому доводиться побачити. Але як я дивився на все те? Так як з острожного³⁾ вікна через крати дивить ся ўзник⁴⁾ на весілий побід

1) Під кінець 10-літньої неволі, коли вже там дійшла вість про визволене Шевченка, писав він московскою мовою Записки або Дневник, котрий кидав вельми цікаве світло на вдачу і погляди поета. 2) сандатский. 3) острог — в'язниця. 4) в'язень.

весільний. Самі спомини про те мину́ле, про те, що бачив за отіх д́есять років — ќидають мене́ в жах!! А щож би було́, як би я списав оту́ темря́вну декора́цію і розпо́вів про тих грубія́нських лицед́їїв¹⁾, з які́ми судило́ ся мені́ справля́ти моното́нну, десятирі́чну дра́му?

Мина́ймо, мина́ймо, мо́я о́блесна па́м'яті, оте́ моє́ мину́ле. Не завдава́ймо спо́минками про те мину́ле тугі́ се́рцю лю́бого прия́теля! Забу́дьмо, прості́м те́мних лю́дїй, як прості́в Милосе́рдний Чолові́колюбе́ць свої́х жорсто́ких розпина́телів. Оберні́м ся до я́сного, до ті́хого, як наш украї́нський ве́чір осі́нний, та запи́шемо усе́, що бачив, що чув, усе́, що перека́же се́рце.

17. ма́я 1857 р. Сего́дня в четве́ртій годі́ні ра́нку прийшо́в я на горб́д. Ра́нок ті́хий, чудови́й! Ті́льки і́волги та ласті́вкі й́нколи зруша́ли спо́кійну, соло́дку ти́шу ранкову́. З яко́гось часу́, відко́лі не забороню́ють мені́ перебува́ти самото́ю, я незвича́йно полюбі́в са́мітність. Лю́ба са́мітність! В житі́ не мо́же бу́ти нічо́го бі́льш соло́дкого, бі́льш чарі́вного, як са́мітність. Найпа́че пе́ред лицем не́ні-приро́ди, ко́лі она́ кві́тчасть ся, всьмі́хасть ся. Під є́ї впли́вом соло́дким та чарі́вним лю́дина, мі́мо во́лі, порина́є са́ма в се́бе і „ба́чить Бо́га на землі́“, як ка́же по́ет. Мені́ й пе́рше не подоба́ла ся гучна́ ді́яльність, або́ лу́чше мо́вити: гучне́ байди́кованя, а перебу́вши д́есять років жит́я в каза́рмі, са́мітність зда́сть ся мені́ ді́йсним ра́зм. Отже, все́ такі́, я не спро́можен ні́ до чо́го взя́ти ся. До пра́ці нема́ найменшо́ї охоти́. По ці́лих годі́нах, ко́лі не леж́у, так мо́вчки сизж́у́ під мо́єю вербо́ю; і, хоч би на глум, щонебу́дь заво́руши́ло ся в голо́ві! такі́ ні́чогісе́нько ці́лком! Пóвний за́стїй. Отака́ нудотá напáла на мене́ з 7. кві́тня, себ то́ з то́го дня, ко́лі одер́жав лі́ста від М. Лазаре́вского²⁾. Во́ля та подоро́ж усьо́го мене́ проковтну́ла. Ще́ спасі́біг Кулі́шеви, що догада́в ся присла́ти мені́ кни́жок, а то щоб́ я й робі́в з собо́ю; прóсто не т́ямлю. Найпа́че дя́кую є́му за є́го „За́писки о́ Южно́й Ру́сп“. Неба́вом сю́ кни́жку я чи́тати му́ з па́м'яті. Она́ так ві́разно, так чарі́вни́че ві́разно, нагада́ла мені́ мо́ю бі́долашну́ Укра́їну, що́ я, немóв з живі́ми, розмовля́ю з є́ї слі́пими лі́рниками́ та з кобза́рями.

1) комедія́нтів. 2) прия́тель Шевче́нка.

Благорідна, коштівна праця! диямант в нашому письменстві історичному. Дай тобі, Боже, друже мій щирій, снаги, любові і терпіння і на далі провадити сю дорогоцінну працю.

18. мая. Сьогодні, точнісенько так, як і вчора, прийшов я вранці на горід; довго лежав під вербою, слухав іволги і паостанку заснув. Наснів ся мені Межигірський Спас¹⁾, Дзвінкова криниця²⁾, далі Видубицький монастир³⁾; потім Петербург і моя любва академія. Нещодавно почали мені сніти ся знаємі речі, яких давно вже не бачу. Чи скоро то побачу все те справді? Сон на цілій день зробив на мене гартний вплив, тим паче, що сьогодні сподівали ся оренбурскої пошти. Присмерком она дійсне прийшла, та ні мені, ні про мене нічого не привезла. Знов туга і сподівання без кінця. Чи вжеж такі з 16. квітня тай досі в корпусній канцелярії не спромогли ся написати приказ про мене? Байдужі, холодні тирани. У вечері вернувшись до фортеці, отримав приказ від фельдфебля лаштувати ся на огляд. Се добіток давно сподіваної пошти, та сподіваної з таким тремтінєм волі! Тяжко! невимовно тяжко! Я паостанку збожеволію через отакé безконéчне сподівання.

Як швидко, як з жаром виконують приказ — арештувати, так, навпакі, мляво і холодно справляють наказ — виволити; а наказ іде від тієїж самби особи і справляють его тіж самі бргани. Чому така ріжниця? Рóку 1847 в семуж такі місяці мене на семий день примчали з Петербурга до Оренбурга, а тепер дай Бóже на семий місяць одержати приказ, якогобудь баталіонного командіра, щоби забрали у мене казенні речі та спинили харчевий пас на мене. Фóрма! áлеж я не тямлю такої нелюдської фóрми!

19. мая. Учора приплив парохід з Гурева⁴⁾ і привіз з відтіля другу рóту і самого баталіонного командіра. За приводом приїзду такої значної особи, та рóта, що зістаєть ся тутечки (до неї і я належу), лаштуєть ся на огляд. Задля такої важної події сьогодні і на мене прилаштували муніцію. Яка гидка отся сподівана подія! Якé гидké і без-

¹⁾ Монастир Межигірекого Спаса 18 km від Кієва. ²⁾ Дзвінкова, майдан коло Межигірекого монастиря, де є криниця. ³⁾ Видубицький монастир у Кієві. ⁴⁾ місто при в'їзті ріки Урала.

конечне те прилаштовування муніції! Чи вжеж отсе не в останній ще раз виводять мене на пляц, показувати бучім безсловесну животищу? Сором і приниження! Трудно, тяжко, неможливо приглушити в собі усяке людське достоїнство; стати „на вітяжку“¹⁾, слухати команди і рушати, як бездушна та машина.

Скільки я памятаю, коли я був ще дитиною, мене салдати не вабили, як се звичайно буває з дітьми. І требаж було облесливій долі моїй так уразливо, з такою от злістю, поглумити ся з мене: взяла тай пхнула мене в найвопучішшу гущу отсего стану. Колиб з мене був душогуб, кровопівець, то й тоді не можнаб було приміркувати про мене більш тяжкої кари, як завдати мене салдатом до оренбурского „отдільного“ корпусу. От в чому причина моїх невимовних страждань! А до всього того мені заборонили ще й малювати, відняли найблагороднішшу частину життя мого. Трибунал під проводом самого сатани не спроміг сяб віректи такого холодного, нелюдського присуду, а бездушні справники справили єго огидливо до ниточки! Авіуєт — поганін, засилаючи Назона²⁾ до хижих Готів, не заборонив єму писати і малювати, а християнін Микола заборонив мені і те й друге.

20. мая. Чудно мені ще от що: усе отсе невимовне горе, усі різноманітні недуги і приниження минули ніби не чепляючись до мене. Найменшого сліду по собі оні не лишили. Кажуть, що досвід єсть наш найлуччий учитель; але гідкий досвід пройшов поуз мене невидімкою. Мені здаєть ся, що я і нині точнісенько такий самісенький, який був і десять літ назад. В моєму образі внутрішньому не перемінїла ся ніже єдина риса. Чи добре се? Добре! Принаймні так мені здаєть ся. І я з глибини моєї душі дякую Господа Бога зате, що Він не дав отому страшному досвіду зачепити своїми зелізними пазурами моїх думок, поглядів і моїх віровань, ясних, наче у дитини. Дещо вияснило ся, покруглішало, набрало ся більш природного розміру і віду, але все отсе єсть здобутком старого Сатурна³⁾, що летить незупинно, а не добутком гіркого досвіду.

¹⁾ в ряд. ²⁾ Овідій Назон, поет римський. ³⁾ Кронеос (у Греків), отець Зевса, представник часу.

Одérжавши од Кухарénка¹⁾ ліста з додátком 25 р. значіть з додátком дýже реальним, я відписав до нéго, пославши і власний патрёт; а при дрýгому лістї додав оповідання про варнака, звісно вігаданого. Оповідання те я назвав „Москалёва криниця“. Написав я егó небáвом після тóго, як одérжав ліста від бáтька отамáна-кошовóго. Вірші по доброті вийшли ма́йже такі самі, як і прéжні, тільки трóхи більш цупкі²⁾. Та се байдýже! От дасть Бог, вірву ся на волю, так літимуть ся оні у мене плáвко, вільно, простійше і веселійше. Та чи діждý ся я кульгáвої отієї во́лі-чарівниці?!

64. 3 лістів Тарасá Шевчénка.

(До Лизогуба³⁾ і до Лазарévского.)

I.

Кріпость Орска ро́ку 1847. .

Дрýже мій єдиний! На дрýгий день, як я од Вас по́їхав, арештува́ли мене в Кієві, а вже на деся́тий посади́ли в каземáт в Петербу́рзі і че́рез три місяці́ я опини́в ся в Орскій кріпости в салда́тській шинелі. Чи не діво, ска́жете! Отже онó так. І я тепе́р точнісенько як той Моска́ль, що егó змалповав Кузьма́ Трохимович па́нови, що дýже кохав ся в огоро́дах. От вам і Кобза́р! Позабира́в гро́шики та́й шморгну́в на Ура́л до Ки́ргізіз гуля́ти. Гуля́ю! Бода́й ні́кому не дове́лось так гуля́ти. А що ма́ємо робіть? Треба хили́ти ся, кудá нагина́в доля.

Бода́й і во́рогови мо́єму лю́тому не довелóсь так кара́ти ся, як я тепе́р караю́сь. Усі́ ліха упали на мою́ го́лову. Одно́ те, що нудьга́ і безнаді́я да́вить се́рце, а дрýге, незду́жаю з то́го дня, як привезли мене́ в сей кра́й. Ревма́тизм, ці́нгу⁴⁾ перетерпів, сла́ва Бо́гу, а тепе́р зу́би і о́чи так боля́ть, що не зна́ю де ді́тись. І чи не чу́дно, ска́жете: як принесли́ Ваш лист, мені́ полéкшало, так що на трéтий день мені́ вже мо́жна бу́ло написáти отсе́й лист до Вас. Вибача́йте тільки, що коротéнький; одно́ те, що бо́ю ся

¹⁾ Отамán Чорномóрців і письмéнник. ²⁾ гнучкий, сильний.

³⁾ Андрій Лизогуб, дідич Сédнева, приятель Тарасá. ⁴⁾ шкóрбут.

бчи натрудіти, а друге, сказавши правду, такі і папэру не достача. І купіти нема́ де, звичайно як у степу́.

Просів я Вас, щоб мені книжочок якіх прислали, а тепер знов прошу, бо крім Біблії нема́ і одної літери. Як що найдете в Одесі Шекспіра або́ Одисею, то пришліть ради Розп'ятого за нас, бо їй Бо́гу з нудьги оду́рію. Посла́в би гробши́й на все те, так дасть Біг! до шеляга пропали. Ще чи найдете в Одесі Лєрмонтова і Ко́льцова¹⁾, пришліть — ради поє́зні сьвято́ї.

На са́мому сьому сло́ві одчиніли ся двє́рі і почи́тїон пода́в мені лист Ваш, напі́саний 7. лі́нія. Неха́й возда́сть Го́сподь Вам і до́му Ва́шому, що по́сїтили сьє́те нево́льника і тяжку́ єго́ тугу́ розва́жили. Не зна́ю, чи зраді́лаб так ма́ла ненагодо́вана дити́на, побачивши ма́тір свою́, як я вчо́ра, приня́вши подару́нок Ваш. Ці́лісеньку ніч не спав, розгляда́в, диві́в ся, переверта́в — по трі́чі ці́люючи вся́ку фа́рбочку; і як її не ці́лува́ти, не ба́чивши рік ці́лий. Бо́же мій! Який тяжкий та до́вгий рік! Та дарма́, Бог поми́г, мину́в такі. Сього́дня неді́ля — на му́штру не поведу́ть, ці́лісенький де́нь бу́ду пере́глядати Ваш подару́нок, ші́рий мій, єди́ний дру́же. Ді́йшло все до крихі́тки ці́ле: і Шекспі́р, і папє́ри, і цизо́рик, і олі́вці, і пензлі́, все ці́лісеньке.

Се́й і дру́гий міся́ць я ще бу́ду в Орє́ській Крі́пости, то напиші́ть знов хоч стрі́чечку, бо то́лько Бог сьвя́тий зна́є, як я раді́ю, коли дійде́ до мене́ хоч оди́о сло́во з моє́ї рідної кра́їни. А тепе́р (поздо́ров Вас Бо́же!) хоч і бога́тий в па́пір, а все такі на кла́нтику пи́шу, бо сказа́но — пу́стїня — де я во́зьму, як потра́чу; та такі і уді́літи де́кому тре́ба хоч по арку́шнику.

Молю́ ся Бо́гу, щобі́ посла́в здо́ровля Вам і раді́сть всьо́му до́му Ва́шому. Не забува́йте вдя́чного Вам і безта́ланного — Тараса́ Шевче́нка.

II.

Крі́пость Орє́ска 20. гру́днѧ 1847.

З но́вим ро́ком бу́дьте здо́рові, любий і ші́рий мій земля́че, де вас Бог по́сити, чи вже у Піте́рі²⁾, чи ще й

¹⁾ моско́вскі поє́ти. ²⁾ Пете́рбу́рг.

доси у Одесі? Нехай де хоче но́сить, та тільки шляху́ таланом стэле... Тяжко, брате мій добрий, карати ся і са́мому не зна́ти за що. Отже так зо мно́ю тра́пило ся; спершу́ я сьміліво загля́нув ліхови в очи і ду́мав, що то була́ сі́ла во́лі над собо́ю; аж ні, то була́ го́рдість сліпа. Я не розгля́дів дна ті́єї бе́здни, в котру́ впав. А тепе́р, як розгля́дів, то ду́ша мо́я убо́гая розсі́пала ся мов пи́ліна пе́ред лицём ві́тру. Не по христія́нськи, брате мій, зна́ю, а що́ж ді́яти?

Опрі́ч то́го, що не́ма з ким щі́ре сло́во промо́вити, опрі́ч нудьгі́, що в се́рце ви́пла ся, мов лю́та га́дина, опрі́ч всі́х лих, що ду́шу му́чать, — Бог покара́в мене́ ще й ті́лесним неду́гом; занеду́жав я спершу́ ревматі́змом; тяжкі́й неду́г, та я все та́кі потро́ху боро́в ся з ним, і лі́кар, спасі́бі є́му, тро́хи помага́в і те, що я прозяба́в собі́ хоч у погані́й, та все та́кі во́льній хати́ні: так ба́чите, щоб я не зрисува́в (бо мені́ рисува́ти за́казано) сво́го неду́га (у́глем у ко́мні), то і положи́ли за блага́го пере́вести мене́ в каза́рми.

Став я потро́хи приви́кати, а тут спі́тка́ла мене́ ці́ні'а лю́тая, і я тепе́р мов Йо́в у гно́їщі; тільки мене́ ні́хто не прові́дає. Так мені́ тепе́р тя́жко, так тя́жко, що як би не наді́я, хоч колинебу́дь побачи́ти сво́ю безталанну́ю кра́їну, то блага́в би Го́спода о сме́рть:

Так Дніпро́ рутобере́гий
І наді́я, брате,
Не даю́ть мені́ в нево́лі
О сме́рти блага́ти.

Ино́ді так мене́ нудьга́ за се́рце зда́вить, що аж запла́чу. Як би все те розка́зувати, що я терплю́ тепе́р... то і за ти́ждень не розказа́в би. Цур же йо́му. Нехай воно́ снить ся то́му, хто лю́дям добра́ не хо́че.

Як побачи́те ся з Да́лем,¹⁾ то поклони́вшись йо́му од мене́, попросі́ть йо́го, щобі́ він ублага́в В. Петро́вского, щобі́ той ви́зволив мене́ хоч із каза́рми (спрі́ч ви́просив мені́ позво́ленє рисува́ти). Даль чо́ловік до́брий, розу́мний і могу́чий, він до́бре зна́є, як тут ми пропада́ємо, то тяж-

¹⁾ Пові́сті́р моско́вский.

кий гріх йому́ буде, як не схоче промовити за мене хоч одно́ слово.

Докучаю я вам, добрий мій земляче. Та шож я маю робіти? Як би мені тільки рисувати було можна, то я і не журив сяб, ходив би собі в сирій шинелі, поки дійшов би до домовини, та всеб хвалив Бога, а тепер!... ой лишенько і вимовити не хочеть ся.

Напишіть до мене, коли́ мати́ мєте час, хоч малесенький листочок, пехаї хоч трішки я заплачу добрими сльозами.

Будьте ласкаві, розпита́йте гарненько, де тепер живе Васи́лій Жуко́вский¹⁾, він перше жив у Дисельдорфі на Рейні, а тепер не знаю, та пришліть мені його́ адрес, а коли надрукována його́ Одисея, то й її пришліть: — прочита́вши, я оддам, бо єї́ Боду, окро́ме Біблїї, нема́ в мене ні однісенької книжки. Та вже чи раз по лобу вда́рити, чи двічі — одна́ково, хоч воно́ тріхи і не до ре́чи просіти мов той ста́рець, та шож робіти, коли́ нігде́ взяти; пришліть ра́ди по́езії сьвято́ї Лєрмонтова хоч оден том, — вели́ку, превели́ку ра́дість пришле́те з ним ва́шому вда́чному і безталанному земля́кови — Т. III.

65. Лист Володимі́ра Барві́ньского до товари́ша.

Дорогі́й Па́не Товари́шу!

Вже й слів не знайду, щобі́ перепросіти Вас за моє опізнє́нє та мо́вчанє на Ва́ші любі́ листи. Давно́ збираю́сь я писати́ до Вас, та тим то й мо́я біда́, що не ста́рчить мені́ на те часу́, але́ й си́ли, все то зробі́ти, що задума́лось. А скі́лько то разів злі́тав я до Вас думка́ми, бажав розговори́тись з Ва́ми хоч листовно́. Так ба́чте і сей лист пі́шу в по́дорожи, як вка́же Вам почтова́ печатка. Не беріть же мені́ за зле моє́ опізнє́нє, бо ось і в по́дорожи се́ред кло́потів ро́динних, якими́ наві́щує мене́ Го́сподь се́го ро́ку, не забува́ю на Вас. Зва́жте, що й „Пра́вда“²⁾ забирає́ мені́ час і „Просьві́та“ не дає́ спочи́нку, а ще щоденно́ до то́го

¹⁾ По́ет моско́вский, що причи́нів ся до ви́зволу Шевче́нка з крєпа́цтва. ²⁾ Лі́терату́рна часо́пись.

жде канцелярійна праця. Сподіюсь на Вашу добрість, що простите мені мою провину. Ще півні тямлю Ваш лист любий про Вашу долю. На его відповісти я дуже збирався та її не зібрався.

Дуже Ви добре робите, що наукою здобуваєте собі ту силу, перед котрою мусить все покорітись. З тої науки для Вас найбільша користь, а для Ваших знайомих найбільша радість. Вже тим одним ділом Ви зробили своє і ніхто не може більше жалати над те; щоб усі тільки так робили. Ідемо разом, бо разом учимось, а в науці сила чоловіка. Повеличаємось тоді перед світом нашою душею, наукою сталеною. Ніхто її не похилить, ніхто не посміє глузувати, а доля усміхнеся для праці і науки. Се дорога — то заповіт безсмертного гения нашого. Розглянувшись по світі, бачимо, що тільки наукою та працею стають люди у задуманої меті. І як би Ви були тут, де я тепер обертаюсь, Ви побачилиб, як задля нестачі научно вироблених працевитих людей, усе майже нидіє. Більше світла, більше праці — сей поклик не треба прикладати тільки до самого народу, але й до нас самих. Господи, нерідко прийдеся зітхнути, дивлячись, як найбільше покликані люди, на котрих спадав одвічальність превелика, скорше горнуть до пустіці, ніж до того, що совість каже робити. Чи ж дивно, що в житті не стрітати тіни ідеї, хоть тріхи ідеального життя, правдивої статочності, що ті люди замолоду ніби то поривісті, ідеальні, тонуть в багні світової байдужности, матеріялізму, деморалізації?

Мало-помалу тільки прокидаєся слід правдивої науки, наче воскресав надія кращої будучности. — Усе, що я доси дізнав, могло мене крайне знеохотити, як би не віра в одвічну правду нашу. І ось наче на провесні то ту, то там прокидаються цвіточки. Мало-помалу вже й у Галичній є люди, що розуміють науку, хоч несміло, але все таки самотійно беруться до літературної праці, чують дотепніший смак, гідяться оспалостю і безділністю.

В моїм теперішнім стані мав я нагоду по довгим вижданю діждатися тих первісточків наших. Бачите, колиб мені прийшло видавати „Правду“ на безрік, она вже малаб запевно на цілий рік зб-дві оригінальні повісті більші, а кілька повісток дрібніх, мала би свої, а не перекладані

статі наукові, малаб і проби новіх молодіх писателів. Шкода тільки, що все те більше коштує, як небогаті читателі дати можуть. І їх то дуже, дуже мало. Шкода, що я, утомлений трюха, приневолений похилити ся перед твердою недолею, та відступити трюха в тишину, щобі сили набравши послужити ще опісля новою силою обов'язкам для батьківщини. Жалую, що мало людей охочих до научної праці літературної, а ще менше охочих до читання. А як би то було добре, як би не тільки „Правда“ але й „Просвіта“ поступала вперед, як би появилась правдива історія наша, не тенденційно та не по князівські розказана, як би люди дізнались не тільки, що таке світ, але й нащо люди на світі, як би селянин знав, нащо він живе в громаді, в повіті, в краю, в державі, як би цвіт дівочий пізнав красу нашої мови, величавість нашої історії, святість нашого посланництва на світі!

Так, любий Пáne Товáришу, серце в'яне, як поглянути на нашу недолю, але й знов оживає, як згадати усє, що було, і що в нас ще є доброго, високого, шляхотного, величнього. А ніхто нам не може сказати і слова неправди в очи, бо ми тільки бажаємо науки, правди і світла. Сам Господь з нами. Нічого нам тривожитись, а віра наша тверда в нас самих.

Здоровлю Вас щиросердечно

Ваш щирий — Володимір.

66. Пєрша поміч в наглих нещастях.

Утопленє.

Був гарний літний день, коли до мене приїхав верхом посланець з сусідного села з вісттю, що одиняк знайома мені вдові утопив ся в ставі. Она благала, чим скорше приїхати до неї. Я велів зараз запрягти коні і чим скорше їхати, хоч не мав надії щонебудь допомогти, позаяк неміг перед двома годинами доїхати на місце нещастя.

Коли я прибув на місце, вийшла мати урадована мені на зустріч з вісттю, що син відратований. Тут дізнав ся я,

що єї син, десятилітний пустяк, мімо заборони вплив човном на глибокий став в городі і так довго на нїм гоїдав ся, поки човен не перевернув ся а він упав у воду. Огородник, що недалєко робїв в городі, скочив зразу у воду, але ледви по десяти хвилях повело ся єму відобути топельника з дна ставу. Коли мати прибула і побачила свого одинака смертноблідого і неживого, розложеного на мураві, попала в невимовну розпuku. Лікаря не було в селі, отже прикликали старого господа, котрий знав ся на ліках. Він радив піднести хлопця за ноги в гору і так довго ним трясти, поки з него не вийде вся вода. Відтак радив так довго натирати, поки тіло не розогріє ся, а як се не приверне життя, то всяка поміч марна.

Тимчасом надійшла сільська учителька, що скінчила семінарію і там учила ся і про такі річи. Она рішучо супротивила ся такій раді, а єї свідомо промова натхнула нещасну матір таким довірем, що благала її о поміч. Учителька веліла чим скорше відслати післанця до міста по лікаря, а відтак казала загіти пару вовняних ліжників і взяла ся чим скорше сама до роботи при помочи послугачки. Передовсім розтяла ножицями куртку і сорочку і стягнула одіж з горішньої часті тіла. Хусточкою вимпла намул з рота і витягнула язик та привязала конець язика хусточкою міцно до підборідка. Опісля почала з послугачкою робити штучне вдихання, як сего учила ся в семінарії. В рівнім усє такті підносила руки хлопця аж понад голову, розширюючи тим способом можливо значно малу грудну клітку, а відтак знов спускала єго руки і натискала на боки грудної клітки. Можна було чути шум, з яким вѳдух у груди входив і виходив. Однак хлопець лежав без життя блідий, коли дівчата утомлені сєю роботою хвилю відпочивали.

Чверть години минала одна за другою, а надія матері і всіх присутних щораз меншала. Наостанку, коли так більше як цілу годину роблено такі рухи, клікнула учителька: „Тепер поміже, вже починає дихати!“ І ось коли перестали робити згадані рухи, мала грудь сама піднесла ся, а легонький румянець закрасив бліді лиця. Голосна радість всіх присутних проявила ся, але обидві помічниці не спочивали ще, поки лиця зовсім зарумяніли ся і хло-

пець відчинив очи. На по́клик учітельки принесено огрі́ті вóвняні лі́жники, котрими вго́рнено роздя́гненого зовсі́м хлопця і ні́ми нати́рано е́го мі́цно. Хлопець почав гово́рити і ба́жав чо́гось на́пити ся. Да́ли е́му те́плого ча́ю а по́витого лі́жника́ми зане́сено до́мів, вло́жено до по́стелі, де він крі́пко засну́в. Ко́ли я о́пісєя по дво́х годі́нах до не́го прибу́в, він у́же зовсі́м поду́жав.

Про та́мове́нє крòві.

Не́ра́з ужи́вають до та́мове́ня крòви на́йневи́дповідні́йших рі́чнєй, бо лю́ди не розу́міють, звідки кров бе́ре ся, а чу́ли лиш́е про рі́жні спо́соби, я́кими мо́жна затамува́ти кров. На́йча́стїйше ужи́вають до се́го паву́тини, ко́тру не́ра́з зди́мають з на́йбі́льш за́порóшено́го ку́та, що́би́ затка́ти ра́ну. Як се не по́мо́же, то́дї ужи́вають ду́бово́ї гу́бки, а́бо ста́рої, зви́чайнò бру́дної гу́бки мо́рско́ї, ко́тру вти́скають у ра́ну. Де́які лю́ди зно́в ду́мають, що си́льним на́тиском мо́жна затамува́ти кров. Як і що о́дначе на́тиска́ти, про се не зна́ють і для́то́го не́ра́з у не́ви́дповідні́м місці́ гне́ту́ть, так що кров ще бі́льше йде за́мі́сть затамува́ти ся. Бува́є о́дна́к, що і не́ліка́рі, ко́трі на́вчили ся від лі́ка́рів пово́дити ся в та́ких приго́дах, ви́повідни́м на́тискане́м охоро́нили від сме́рти за́для кро́вотече́и.

В о́дній дере́вній фа́бриці, ко́тра́ за́трудня́є бо́гато ро́бітників, збли́жив ся о́де́н ро́бітник за́на́дто до ко́лєсно́ї пи́ли, ко́тра́ із стра́шно́ю ско́ростю о́бєрта́ла ся о́коло сво́єї о́си. Вми́ть ви́пи́лува́ла о́на ра́м'я по́ви́сьє су́ста́ву з ко́стию, так що ру́ка ви́се́ла лиш́е на ски́рі. З о́бидво́х арте́рій бу́хнула че́рво́на кро́в стрі́лою. Розда́ли ся кри́ки о по́міч, інні́ побі́гли за лі́ка́рем, а́ле аж по годі́ні мо́жна бу́ло спрова́дити лі́ка́ря. На щастє́ бу́в у фа́бриці ро́бітник, що учі́в ся на ку́рсе́ по́мочи в на́глих приго́дах. Він зня́в з се́бе чим ско́рше шли́йкі, зе́сунув з них спря́жки і о́бпаса́в ни́ми так, як на́учи́в ся, ті́сно го́рішню ча́сть ра́мени, що кро́в перестала́ йти. Ви́дта́к за́винув зра́нену ру́ку чи́стою ска́тертю, за́мóченою в ле́гкий ро́зчин карбо́ле́вий, і по́ложи́в омлі́лого зра́нено́го ро́бітника на при́несе́нім шви́дко сї́ннику́.

За годину наснів лікар, зняв обов'язку і скатерть і вглядів передовсім обі артерії, щоб їх підв'язати. Але що артерії скорчилися, розв'язав він поясок (з плійок), однак мусів зараз назад обв'язати, позаяк кров вибухла напово з великою силою з обидвох жил. Він найшов прорізани артерії, підв'язав їх, зшив розділені жили і нерви, прив'язав обов'язку, при чім помагав ему вивчений в таких річах робітник. Тяжка рана загоїла ся без роплення, і нещасний не буде без рукі. Колиб не було на місці сего вивченого робітника, був би нещасливий певно ще перед приїздом лікаря умер з впливу крові.

Зломане кісти.

Підчас великої, нічної пожежі у Львові, упав оден огневий стражник, так нещасливо з драбини, що зломив обидві кісти в носі, а острі кінці передіравили шкіру. Лікаря не було в тій хвилі, але між стражками був також вивчений до помочи в наглих пригодах, зробив лещата з розломаних віконниць і обв'язав дуже зручно хустками. Відтак з комнатних дверей зроблено носі, на котрі обережно вложено нещасного і занесено до подальше положеного шпиталю. Нещасливий стражак не мав підчас перенесення значнійших болів, а лікарі в шпиталі заявили, що тимчасова обв'язка була зовсім добре зроблена.

Які сумні наслідки виходять з недостатчі такої свідомої помочи, показує ось який slučaj:

Оден робітник їхав пізно в ночі трамваєм домів і вискакуючи з воза, зломив ногу. Нещастє се постігло его у віддаленій часті міста, де не було поблиско лікаря. Товариші, що з ним їхали, не вміли ему допомогти. Колиб оні були вивчені до помочи в наглих пригодах, моглиб були з палиць, парасолів, хустинок і т. д. зробити тимчасову обв'язку і положити нещасного десь в пригіднім місці на улиці, покиб не дало ся спровадити з найблизшої поліційної стації носі або ратунковий віз. Замість того спроваджено дорожку, вдрулено нещасного в тісне сиджене і відвезено домів. Там доперва спроваджено лікаря, котрий зробив тимчасову обв'язку, а відтак відвезено его до шпиталю, де він прибув страшно вже обезсилений і безпа-

мятний та в три дні опісля там умер. Очевидно їзда в тісній дорбжці і без обовязки лещатами, котріб держали в купі зломану кість, причинила ся до погіршеня.

67. Страшний ворог людства.

(За Д-ром Шенбергером.)

Головною причиною всяких недуг є несвідомість людей що до розумного способу житя. Богато освічених і неосвічених людей не знає найважніших засад, як треба берегти свого здоровля. Найбільший вплив на здоровля чоловіка має пожива, відповідний вибір страв і напійків. Але про ніяку страву нема стілько баламутних і хибних поглядів, як про се, що чоловік повинен пити? Наукові досліди і щоденні досвіди не находять звичайно ніякого послуху у людей, що бажають лише заспокоїти свої жадоби вином, пивом, горівкою або іншими горячими напійками. А тимчасом і наукові досліди виказують і щоденні досвіди поучують, що наліг пиянства доводить людей до найбільшого морального занепаду, відриває від праці та призвичаює до бурлакування, наповняє в'язниці, шпиталі, домі божевільних і убогих, спричиняє численні самоубійства і зводить людей на жебрачу торбу. Війна, холера, чума і всякі пошести не заподівають стільки горя і недолі на світі, як пиянство, бо оно нищить тіло і дущу. Сей ворог домашнього і горожанського щастя вдирає ся на жаль до многих хат, господарє тут страшним способом, ломить домашні наряди, розбиває посуду, виносить постіль з хати, нищить одіж, бє діти, зневажає жінку, а наостанку накладає мотуз на шию батька родини, або женє вго з розпукки на водну глибінь, щоб там на все загасити єго спрагу.

Чиж горячі напійки справді є таким ворогом людства?

„Я маю спрагу“, каже неоден п'яниця і проводить вечері за чаркою, щобі ніби то угасити спрагу, а такі вернувши домів, хватає за склянку воді. Алькоголь, якого він напів ся з вином, пивом або горівкою, зменшив в єго тілі засіб воді і викликав спрагу. Одна склянка воді загасила би спрагу, а кілька чарок горячого напійку спри-

чинили ще більшу спрагу. „Я змерз, мені студено“, каже інший, „я хочу загіти ся жаркою горівки“, а тимчасом тепломір поучує вго, що при споживі вина, піва і горівки опадає теплота крoви. Алькоголь знесилює деякі частини мозку і викликає наплив крoви до шкіри, тому то лице зачервоніє ся і здає ся, мовби то чоловік огрів ся. Та злуда є причиною, що зимою стілько нещасливих замерзає, котрі думали розогріти ся горівкою. Кров, що ударила на верхню тіла, озяблює ся від студени, а відтак в середині тіла щораз остигає.

„Мені дуже горячо“, каже знов інший, „я потребую випити для охолоди“. А тимчасом подорожні, що проживають у вельми горячих краях африканських, запевняють, що найліпшим способом проти спеки є здержати ся від усяких горячих напійків.

„Я тяжко працюю, отже потребую покріпити ся“, каже деякий, що привик на роботу вибирати ся все з фляшиною. Оцеї люди очевидно не чули ніколи того, що горівка не покріплює, лише піднукує, приглушуючи чувство утоми. Як коня бичем лише підганяємо, а покріплюємо хіба вівсом, так і для чоловіка має горівка подібне значінє, як бич для коня. Велику, витревалу працю можемо виконати лише в тверезості і здержливості. „Не уживай алькоголю, як хочеш бути добрим пішходцем“, говорів Вестон, що обійшов пішки половину світа: „не уживай алькоголю, наколи бажавш бути добрим плавником“, наминав капітан Веб, що переплів канал Ляманш; „не пийте горячих напійків, як хочете влучно стріляти“, говорять славні швайцарські стрільці.

„Але я безсильний, я потребую покріпити ся і уживаю поживного напійку, піва і вина“. А тимчасом пещотрую! бо справді алькоголь є отруєю для чоловіка, як се доказали наукові досліди. Давнійше думали, що алькоголічні напійки мають поживну силу і вартість, але сей погляд показав ся зовсім хибним. Склянка воді з цукром дає більше поживи, як чарка горівки, а малá скібка хліба, як каже Лібіг, поживить ліпше, як скляниця піва. Отже хто глядить поживи у вині, піві або горівці, вибирає собі найдорожші предмети, а до того отруї.

„Я уживаю коняку і червоного вина на мій слабкий жолудок“, замітить дехто. Справді, на що то не уживають алькоголю? На біль голови і ломане, на корчі серця і ядучу (дихавицю), на прискорене або втихомирене живчика, на заворот голови, проти безсонности, сухот, холери — все оден і той сам лік. Аж чудно, що на все те має бути алькоголь ліком!

„Я потребую розвеселити ся по цілоднівній роботі“, каже неоден, а се найбільший доказ, як то розповсюдився наліг пиянства і як мало в людей, котрі би уміли розумно користувати ся житєм. Кожний чоловік потребує відпочинку і розвеселення, але такого, щоб не шкодило здоровлю. Тверезий чоловік згадає собі мило гярні хвилі товариства і приязни, а радість і веселість викликана алькоголем є лише наслідком заголомшення мозку. Тоді щезає розвага і розум, розв'язує ся язик, піднітому здає ся, що він одушевлений, охочий, розумний; але тверезий, котрий єму придивляє ся, не бачить ані розуму, ані духа.

„Треба журбу утопити“, каже знов інший, забуваючи про се, що те затоплюване вимагає чимало грошів, а журби такі не утопить. Алькоголь заголомшує на якийсь час чувства журби, але ще збільшає її причини. Замість засягнути щирої і розумної поради, глядять п'яниця відряди в корчмі, де єму наговорюють лжеприятелі, що не він винен, але нинішній лад суспільний, а відтак вітрутять єго за двері, наколі вже не зможе заплатити за нап'итки.

„Мій завід не посилає мені здержувати ся від алькоголю“, каже неоден, хоч нема такого заводу, в котрім не можна би без того обійтись. Всі такі вимівки приятелів алькоголю є лише викрутами. Мільони грошів тяжко заробленого ідуть щорічно на заспокоєне сєї шкідної жадоби, щорічно припадає на одну голову в державі кількадесят марок злишнього видатку, а крім того понад сотню тисячів стає перед судом наслідком п'ятики.

Але тим не кінчить ся ще людське горе і лихо! Учені лікарі дослідили, що алькоголь є отруєю, причиною вських недуг. Всі органи чоловіка перемінюють ся в хоробливий стан під впливом алькоголю. Протяглий нежит горла і челюсти, протяглий нежит жолудка, спричиняє алькоголь. Невилічими недуги ниркові і печінкові

затягнув неоден наслідком безнастанного уживаня алкоголю. А вжеж найшкідливіше впливає алкоголь на нерви і доводить до удару мозкового, до божевільності.

Коли́ отже не помагає умірковане в боротьбі з сим ворогом людства, то цілковита тверезість є найпевнішим на се способом. Справедливо каже премудрий Соломон в книзі приповістей: „Не бувай між тими, що впивають ся вином, ані між тими, що переїдають ся м'ясом; п'яніці бо їй немірні зубожіють, а довге їх спане вбере їх у лахи.“

ПОЕЗИЯ.

І. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

А. ЕПОПЕЇ, ОПОВІДАННЯ, БАЛЯДИ, ДУМИ, ЛЕГЕНДИ.

68. Гомéрової Іліади пёрша пісня.

(В перекладі Ксенофонта Елимовича.)

Пісню сьпівай нам, богіне, о гніві Пеліда¹⁾ Ахіля,
Гніві страшнім, що Ахайцям сто-сотнього ліха накбів,
Та пребогато до Аду повтручував душ непобідних
Ліцарів, їх же саміх порозкидував псам на поталу
5 І різнорóдному пта́ству; та Зевеса воля сповнілась
З тої добі, коли вперше у свáрці обá розедна́лись,
Людоволóдець Атрід і хорббрий Ахі́ль богові́тий.

Щож се за бог, що привів їх обóх до завзятої рáспрі?
Син то Лято́ни й Зевеса; бо на коро́ля розізли́вшись,
10 По́шесть стра́шну він в обóзі розгні́тив і гіну́ло ві́йско,
Тим що Атрід²⁾ володі́тель зга́ньбів богомі́льника Хрі́за.
Раз бо при́йшов отсе́й Хриз до наса́дів ско́ристих аха́йских
Бра́нку-дочку́ визволя́ти, бога́тий підно́сячи о́куп,
Ма́ючи бе́рло в рука́х зо́лотé, а на ні́м Апо́льонів
15 Бо́жий віне́ць повива́в ся; усе́х умоля́в він Аха́йців.
Двох же Атре́я синів особлі́во, нача́льників ві́йска:

„О ви, Атріди, і ви всі озбру́ені пі́шно Аха́йці!
Най вам усі́м помага́ють бо́гі, що в Олі́мпі до́мють,
Го́род При́ямів розбі́ть і шаслі́во верну́тись до до́му:

¹⁾ син Пелєя. ²⁾ син Атрея.

Тількиж дочку мою лібу пусти́ть і при́міть подару́нки 20
Зэ́веса си́на шану́ючи, дале́кострі́лого Фе́ба.“

Отже всі́ інші́ тоді́ і згоди́лись прихі́льно Аха́йці,
Що шанува́тиб жре́ця, та бли́скучи́й той о́куп при́няти;
Лиш Ага́мемно́на се́рцю оте́ не бу́ло до вподо́би,
Злю́що е́го ві́н відпра́вив та ще́ і ось́ так лихосло́вив: 25

„Ді́ду, аби́ я тебе́ не заста́в на опу́ких наса́дах,
Ні́ щоб те́пер ти зага́явсь, ні́ знов же́ туди́ волочи́в ся!
Бо а́пї бе́рло тоби́, а́нї бо́жний віно́к не по́міг би.
Бра́нки не пу́щу скорі́йш, аж до ста́рости лі́т дові́кує
В Аргосі́, в на́шій пала́ті, від ба́тька і ро́ду дале́ко. 30

Йди́ж собі́ геть, не розя́руй мене́, щоб верну́в ся здо́ровий.“

Отшо́ він рі́к, а ді́дусь наляка́всь і при́казу послухав;
Мо́вчки й побрі́в узбе́ре́жем невга́мно¹⁾ шумя́чого мо́ря,
Геть іду́чи від наса́дів, та в го́лос тоді́ й помо́лив ся
Фе́бу мо́гучо́му, си́нови красноволо́сої Ле́ти: 35

„Ви́слухай ти срі́бполу́кий, що на́вкруги Хрі́зи²⁾ колу́єш,
Ки́лю³⁾ сьвяту́ стере́жеш і мо́гучо в Те́неді́ пану́єш,
Смі́нтею⁴⁾: Ско́ро хоч раз до вподо́би хо́ром тві́й у́брав я,
Ско́ро хоч раз я й спо́жожив⁵⁾ тоби́ що́-найто́встші́ бедри́ці
Кі́з та бикі́в, то й мені́ж се́ одно́ уво́лі ось бажа́не: 40
Сльо́зи мо́ї покара́й на Да́наї́цях стрі́лами тво́їми!“

Так гово́рів мо́лячи́сь, Апо́льон же́ почу́в і услу́хав.
Гро́зен зі́йшов із вершо́чків Олі́мпа, лю́туючи в се́рцю.
В не́го був лу́к на пле́чах і сайда́к дооко́ла затві́рний
Та аж зве́нїли стрі́лки за пле́чима се́рдї́того бо́га, 45
Скі́льки ні́ ру́шивсь. Отта́к він ішо́в, мо́в та ні́ч насту́пала.
По́тім же́ сів від наса́дів опода́ль та́ї кї́дав стрі́лами;
Бре́нькотом стра́шним тоді́ й залу́нало від срі́бного лу́ка.
Зра́зу ще́ тільки́ у му́лів стрі́ляв та в соба́к дармохо́дів,
Але́ опі́сля і лю́дем зенла́в він за́калену стрі́лку; 50
І ко́стирі́ з умерця́ми го́рили невпи́нно та гу́сто.

Де́вять так дні́в по табо́рі лі́тали сї́ бо́гови стрі́ли,
А на де́сятім Ахі́ль ці́ле́ вій́ско поклі́кав на ра́ду.
Се́ж наусті́ла є́му бі́лора́менна Ге́ра бо́гїня.
Жа́ль бо́ їй ста́ло Да́наї́ців, як ба́чила стра́шний їх по́мір. 55

¹⁾ безнаста́нно. ²⁾ Мі́сто на бе́резі Троа́ди, з сьвяті́нею Апо́льона. ³⁾ мі́сто в Троа́ді, з сьвяті́нею Апо́льона. ⁴⁾ Смі́нтея, ірї́звище Апо́льона. ⁵⁾ спали́в, прині́с у же́ртву.

Скóрож зійшли ся старші тай зібрали ся всі на нараду,
Встав тоді зпóсеред них і промóвив Ахіль скоронóгий:

„Нині, Атріде, нам, щó наблукáлись довóлі, гадаю,
Требаб до дóму вертáть ся, як хочемо смérти минúти;
60 Аджеж війна вже і помір поспільно нас гóбить Ахáйців!
Отже хибáб віщуна, чи й яко́го жреця́ запитáти,
Або й спогáду яко́го — бо й сон від Зевéса бува́є —
Най би сказа́в, задля чо́го отсе́ Аполóн так озлóбивсь:
Чи за обіт нас кара́є він, чи за сотéнную жéртву?
65 Мо́же бажа́є він д́иму із с́тих ќізлів та агня́ток?
Чей же опі́сля і звóлить від нас відверну́ти погі́бель.“

Так-то промóвивши сів він; а зпóміж сидя́чих підня́в ся
Тéсторів Ка́льхас, що був наймудрі́йший з усіх пта́хо-гада.
Знав він докля́дно усé те, що е́сть, що й бу́ло і що бу́де;
70 В по́ході під Іліо́н провoдів він ахáйским наса́дам
Тим, що мисте́ць був віщу́н, осі́нений ла́скою Фéба,
Доброзичли́во річ сво́ю зача́в він і так-ось промóвив:

„Зéвсови м́илій Ахілю! велі́ш ти мені́ розпо́вісти,
Чом то розлі́отив ся так Аполóн, далестрі́лий влади́ка?
75 Я розпо́вм; але ти обі́цяй і мені́ забожі́ ся,
Що і слова́ми готóв захисті́ти мене́ і рука́ми.
То бо, я д́умаю, м́ужа розсе́рдим тако́го, що крі́пко
Всі́ми Аргі́вами пра́вить, котро́му й Ахáйці послóвні.
Вельми бо д́ужий коро́ль, розізли́вшись на прóстого кмéтя,
80 Бо хоч зда́єть ся, що жовч на разі́ вже у н́ім проки́піла,
Все-такі́ він перехóвує лю́тість у сво́ій утрóбі
І доко́на́є опі́сля; гляди́ж, чи мене́ оборо́ниш.“

Зара́з е́му одві́чав і промóвив Ахіль скоронóгий:
„Зóвсім відва́жно розка́зуй, яké не було́б віщува́нє!
85 На Аполóна, любі́мця Зевéса, котро́му, Ка́льхасе,
Мо́лиш ся й во́лю е́го обявля́єш Дана́йцям сьвя́тую!
По́ки я жив і дивлю́ ся на сьві́т, то ніхтó вже на тебе́
Бі́ля ону́ких наса́дів важко́ї руки́ не піді́йме,
Зі всі́х Дана́йців ніхтó, Ага́мемно́на хоч би назва́в ти,
90 Що велича́єть ся нині́ з усі́х наймо́жнійшим у війску.“

Отже відва́живсь тоді́ і промóвив віщу́н неомі́льний:
„Ні́ за обіт не кара́є нас бог, ні́ за жéртву сотéнную,
А задля то́го жреця́, що знева́жив е́го Ага́мемно́н,
Во́лі не да́вши дочці́ і богáтий відкі́нувши о́куп.
95 Так за отсе́ й покара́в далестрі́лий та й ще покара́є,

Ані важкої руки не відверне скоріш від помору,
Аж чорнобкою доню сердечному батькови звернуть
Дармо, без окупу, її докіль до Хризи не вишлють сьвятої
Жертви сотенної; тільки тоді її убогаємо бога!“

Так то промовівши він сів; а зпоміжи них і підняв ся 100
Ліцар Атріда, широкомогучий король Агамемнон.

Лютий був, серце у нього довкола аж чорне від жовчи,
Злістю наповнилось вельми, а очи мов полумя сяли.

В Кальхаса позір лукавий найперше впилив і промовив:

„Тих ворожбите! мені ще ніколи добра не звіщав ти; 105
Завше від серця-душі ти і рад наворожити ліха.

Гідного слова мені не сказав ти ніколи, ні вдіяв.

Так от і нині віщуєш мов божую волю Данайцям,
Начеб то й справді на них далестрілий наводить ту кару,
Ніби зате, що блискучого окупу взять не хотів я. 110

Але і так я готів відослати її, як се треба,

Сам я волів би раднійше, щоб військо жило, ніж погібло.

Тільки сьогодніж мені і придбайте ралець¹⁾, щоб оден я

Зпоміж Аргівів не був без дарунку, бо так не годить ся;
Аджеж ви бачите всі, мій ралець дістаєть ся деінде!“ 115

Зараз ему відповів і Ахіл, багатір скороногий:

„Славою гордий Атріде, зі всіх ти найбільше захланний!

Відкіляж возмуть для тебе ральця веледущні Ахайці?

Аджеж громадський який щоб був запас у нас, я не знаю; 120
Здобич усю, нажаківану²⁾ з городів, ми спаювали,

На новож пай відбирати від війська ще більш не годить ся.

Отже ти богови бранку віддай, а опісля Ахайці

В трое і в четверо ми нагородим, як Зевес колись нам

Трою, варівний і кріпкий той город, здобути поможе.“

Тутже ему і король Агамемнон у відповідь каже: 125

„Ні вже, хоч скільки й удалий всі, боговітий Ахілю!

Ти не хитрий, бо мене не змудруєш ти, ні не намовиш!

Хочеш либонь, подарунок свій маючи, щоби оден лиш

Я, та не мавши, сидів? та щоб бранку віддав я, ти раїш?

Добре, як інші дарують ралець веледущні Ахайці, 130

Розміркувавши як слід, щоб дарунок для мене був збожний;

А не дарують оні, то і сам я прийду, і напавши,

¹⁾ дарунок. ²⁾ жакувати = рабувати.

- Возьму чи твої, чи Аясів ралєць, чи ралєць Одисєя,
Тай відведу. Та не рад же і буде, когó навіщу я.
135 Алеж бо правда, об сїм поговоримо ми ще опісля.
Нинї же чорний насад скотимо на широкєє морє,
Вправних гребцїв доберемо, сотєнную вложимо жєртву
І гарнолицю саму в корабель уведемо Хризівну;
А кораблєм хтонебудь зпоміж старших най править на морю,
140 Чи Ідомєн, чи з Аясів котрий, чи Одїс боговітій,
Або і ти, найстрашнїйший з усіх лицарюго, Пелїдо.
Дїло святєє сповняючи, йди й умоли стрїло-бога.“

- Глянув Ахїль скоронїгий на нєго, й озьвірившись каже:
„Ох, ти захланнику хїтрий, одїтий безстїдністю зовсїм!
145 Як жеж розказів твоїх буде слухати кождий Ахавець,
Чи на виправу іті, чи на остре із ворогом бїтись!
Яж не для сєбе прийшов, щобї ту списонєсних Троянцїв
Все воювати, онї против мєне нїчогó не вїнні;
Нїколи анї волів анї коний моїх не займали,
150 Анї у Фтїї моїй, буйнепашнім краю, людожївнім,
Пїль не спустошили, бо поміж нами широкї прослались
Гори, чорнїючі лїсом, і фїлї ревучого моря.
Але для тєбе, безстїдний, прийшли ми. тобі ужожаєм;
За Менелайову честь і твою, ти собача личино,
155 Трою воюємо; сам анї журиш ся ти, анї дбавш!
Щеж бо і грєзши менї, що у мєне заграбиш дарунок
Той, що зароблений тїжко, ахайскї синї дарували.
Рівного твоєму ральця яб нїколи й не мав, як Ахайцї
Инколи пишновитучу троянську розкінуть осєлю,
160 Завше, хоч більшу і тяжшу труднїї війни половину
Рўки мої підймають, то скóро до пая прийдєть ся,
Лўчний дарунок тобі все, а я і малім вдоволившись
Впять до насадів іду спочивати, охлявши у бїтвах.
Нинїж у Фтїю піду, бо далєко зносїйше до дому
165 Зновa на скрївлених човнах вернуть ся, нїж думаю осьде,
Ганьбу від тєбе приймівши, тобі й побільшати маєтки.“

- Зараз єму на одвіт людовладєць гукнув Агамємнон:
„Гей же, й біжї, як тєбє закортіло! Тобї я не скажу
Ту задля мєне остатнєсь; зі мною остануть ся иншї,
170 Що пошанують менє, а найпаче сам Зевс промислї-бог.
Ти з королїв всїх, годіванцїв божих, менї найнемїльшїй;
Що хоробрїйшїй єсї, то від бога якóгось се маєш.

Хочеш, до дому іді з кораблями і з всім товариством.
Там і царію Мірмідонцям; про тебе я й справді не дбаю,
Гнів твій байдуже мені; а грозить, то погрожу я ось-як: 175
Скоро-що Феб-Аполлон домагавсь у мене Хризівни,
Я на своїм кораблі і з своєю такі дружиною
Виплю її; а до тебе прийду й гарнолицю Бризівну
З намета вб'ю я сам, твій дарунок, щоб добре ти тямив.
Скільки я можливістю вісний тебе, і щоб кождий бояв ся 180
Рівним мені величати себе й заходити ся зі мною“.

Так він сказав. Та розлютивсь Пелід; а лицарське серце
В грудях его волохатих вагати ся стало на двох:
Або щоб острій та ясний добути свій меч, що при боці,
І розгромивши всіх стрічних от-ту й порубати Атріда, 185
Або й досаду смирити, вгамувавши озлоблену душу.
Втім, як сю думку іще ворочав він у мислях і в серцю,
І добував величезний свій меч, появилась Атена:
З неба зіслала її білораменна Гера богиня,
Люблячи рівно обох і обом благоволячи в серцю. 190
Стала в заплічю, Пеліда імівши за кучері русі,
Тільки ему й уявилась, а другим була невидіма.
Зжах ся Ахіль і, назад обернувшись, Паляду Атену
Зараз пізнав; та страшенно ясніли богинині очі;
Летним озвавшись ся словом промовив до неї він ось-як: 195

„Дочко егидодержавця Зевеса, за чим ту явилась?
Чи Агамемнона хочеш Атріда побачити лукавство?
Отож я й кажу тобі та гадаю, що й сповнитись ся тее:
Гнеть через гордість свою та от-тут і загубить він душу!“

Зараз ему відрекля синьообка богиня Атена: 200
„З неба злетіла я ту вгамувати, чей будеш послухний,
Гнів твій; післала мене білораменна Гера богиня,
Люблячи рівно обох вас, обом благоволячи в серцю.
Отже покинь ти свій гнів і меч не торкай ся рукою,
Тільки словами картай, щоб якнебудь зігнати досаду. 205
Яж обіцяю тобі тай оно і вконасть ся певно:
Скоро у трое тобі та таких же й блискучих дарунків
Ось заплатять за обиду; вгамуйсь лиш і нам повинуй ся“.

Йй на отсе скоронігий Ахіль так у відповідь каже:
„Бачу, що треба, богине, заховувати заповідь вашу, 210
Скільки від гніву душа не горіла, бо лучше се буде.
Того хто слуха богів, і оні знай услухають радо!“

Рік, і на чéресї срібнім затіс ваговітую рúку
Й̑ з́араз св́ій меч велич́езний у п́ихву вігна́в, і посл́ухав
215 Сло́ва Ате́ни; она́ же о́ня́ть на Олі́мп понесла́ ся
В двóри егі́оха¹⁾ Зев́еса, де й̑́ інші́ домúють богóве,
Тут же Пелі́д та нанóво догáнними д́уже словáми
Лáять Атрíда зачáв, вже п́іяк не гамúючи гні́ву:

„Ти винопо́ю, з облі́чем соба́ки та з о́леня сёрцем!
220 А́ні до б́итви ко́лії з бое́вим узбро́їти ся лю́дом,
Ні́ на засі́дку ці́ті в това́рістві хорóбрих Аха́йців
Ти не та́кий то цоква́пний; ти сьóго бо́їш ся як сме́рти!
Аджеж бо́ й̑́ лéкше о́но́ по ширóкім обóзі аха́йськíм
Гра́бить дарúнки в то́го, хто то́бі щос́ь протівного ска́же.
225 Цар-людо́їд ти вс́ї, й̑́ над леда́чими, відно́, папу́єш;
То́ бо, Атрíде, ти па́кости н́ині́ в о́ста́нне на́ко́їв.
Ті́лькиж я́ й̑́ ка́жу то́бі і вели́ким прокля́тем кле́ну́ ся,
Бе́рлом о́тсím, що́ уже́ а́ні лі́стя н́ї гі́ля н́іко́ли
Ві́льше не пу́стити́, як раз св́ій о́зéмок о́ста́вило в го́рах,
230 Й̑́ не зеле́нїти ме́ зно́ва, як з не́го зеле́зо зчímхáло
Лі́сте й̑́ ко́ру обстру́гáло, а н́ині́ аха́йські синóве
Но́сять в ру́ках, правосúдні́, що́ п́ільно бере́жать
Зéвса за́ко́нів; та́ко́ю прися́гою н́ині́ кле́ну́ ся:
Бúде ко́лісь, за Ахі́льом затúжать аха́йські синóве,
235 Вс́ї до од́ного, а сам ти не зд́ужавш́ — се́рдь ся як хо́чеш —
Пóмич ї́м да́ти, ко́лісь як від Гéктора ру́к, людогúбця,
Гі́нути б́удуть вата́ги; і д́ушу розша́рпавш́ в со́бі
З го́ря-жу́рі, що́ Аха́йця на́їлúчшого не ві́панува́в ти!“

Тéс сказа́вши Пелі́да, та́й бе́рлом ш́пурну́вши об зéмлю,
240 Цв́я́хами скрі́зь золоті́ми набі́ваним, сів́ собі́ та́кже.
Сúпротив сід́ячи, лю́тивсь Атрíд. Ось те́пér то́ аж Нéстор
Золото́устий, приві́тливий рéчник Пілі́йців, схо́пив ся.
В не́го солóдша від ме́ду із уст ви́ливалa ся мо́ва.
Два по́колі́ня уже́ миломóвного лю́дського рóду
245 Пере́вели́ ся, що́ з ним і роді́лись разóм і зроста́ли
В Пі́льосі́ пишнобúтнім, а він́ вже панува́в се́ над трéтим.
Мúдро мі́ркуючи́ сей́ промовля́ти зачáв о́сь, та́й ка́же:
„Прóбіг! вели́ке о́сь го́ре аха́йску наві́щує зéмлю!
Вéселий ста́не При́ям, і При́ямові́ ді́ти зраді́ють;
250 Вті́шать ся вéльми Тро́янці́ усе́ і окрі́пнуть на д́уху,

¹⁾ Той, що́ держі́ть егі́ду.

Скоро почують, що ви ось обѣ зачинаєте распрю.
Ви, що наїперші з Данаїців єстьє і на радї і в бою,
Будьте послухні, та чей же обѣ ви молодші від мене.
Лицарям ще й не таким, та від вас хоч кудї хоробрїйшим,
Був я товариш, а ради моєї они не цурались. 255
Нї вже таких я не бачив потому і бачить не буду
Лицарів, як Перитой, та Дриє полководець.
Та як Каїней, та Ексадий, та й сам Поліфем боговітний,
Чи як Егей Тезей богатір, з левмираками схожий;
Люди були між людьми, що годує земля, найспильнїйші, 260
Дуже могутчі були, та могутчих они й воювали,
Диких розбійників гірських, котрі до ноги всі погїбли.
Був я товариш і їм — то бувало і Пілос покинув,
Землю стороньску геть-геть оставляючи; скоро запробять,
З ними ішов воювати і сам. Оттакїх то піхто вже 265
З лоду, що нині виводить земля, побідити не зміг би;
Радуж мою уважали й они і були все послухні.
Отже і ви повинуйтесь, бо ради послухати лїчше.
Ти, хоч могутчий всі, не займай у Пелїда Бризівни,
Годї займати ралець, що ему й дарували Ахайці. 270
Ти же, Ахілю, вгамуйсь і не смій лихословить царєви
Лайкою, чести бо тої, що він, не доскочив же жаден
Цар-берлоносець, хоч Зевс прославив до тепер не одного.
Ти хоробрїйший, бо мати-богїня тебе породила;
Всеж такі він вельможнїйший і старший от-тут над усіма. 275
Ти же, Атріде, і сам погамуй ся від гнїву, се я вже
Пробшу тебе, таї Ахілеви вибач за гнїв ти, бо він же
Всім нам Ахайцям найкрїпша у лютому бою застава“.
Зараз ему відвічав і промовив крїпкий Агамемнон:
„Справді доладне все тебе, що ти ось, дїдусю говориш. 280
Алеж бо сей чоловік перевишпити хоче всіх інших,
Всім верховодити хоче й отут старшувать над усіма;
Приказ давати усім, а я слухать его не гадаю.
Вжеж, що хоробрим его учинить сподобили богове,
То ізза тогоб ему і позволено править зухвальства?“ 285
Річ же его перебивши Ахіль боговітний промовив:
„Трусом по правді мене та ледачим тодіб і назвали,
Скороб у всякім я ділі і слові тобі піддавав ся.
Иным ти верховоди і старшуй, а мені не приказуй
Більше ніколи, бо й я не послухаю більше тебе вже. 290

Ще одно скажу, та се затверді собі в пам'яті добре;
Бить ся, з ору́жєм в руці задля бранки не буду ніколи
Ані з тобою, ні з іншим яким; відб'райте, що далі;
З інших же ста́тків, що єсть біля чо́рного мо́го-наса́ду,
295 З тих нічо́гісінько ти про́ти во́лі моєї не ру́шиш;
Або як хочеш, пова́ж ся, неха́й би й отсі подиві́лись,
Як то та чо́рная кров по спису́ запосо́чить ся з тебе!"

Так посварі́вшись і наліхосло́вивши різько то́й то́му,
Вста́ли об́а і розру́шили збі́р у наса́дів аха́йських.

По тій ко́лотнечі відсе́лає А́гамемнон Хри́зівну і ви́бирає
Ахі́льови Бри́зівну. Ахі́ль, тим розя́рений, забирає ся з Мі́рмідо-
нами до свого табору і там осто́ронь від війська аха́йського їде,
поки А́гамемнон его не перепро́сить. Мі́жтим Зе́вес зсе́лає на
просьбу Тети́ди на військо аха́йське одне ли́хо за дру́гим: впра́вді
також Аха́йці побі́джають деколи Тро́янців, але по більші́й части
вихо́дять Тро́янці побі́дно. Коли таке ли́хо скла́лось, про́сить Ахі́ля
его побрати́м Патро́кль, щоб ему́ призво́лив на́дти его збро́ю і ви-
ру́шити з Мі́рмідонами на помі́ч Аха́йцям. Ахі́ль во́ляє во́лю Па-
тро́клеви: коли Тро́янці уби́ли Патро́кля і зде́рли з него чу́дову
збро́ю, розя́рений Ахі́ль діста́в від Ге́файста но́ву збро́ю на про́сьбу
мате́ри і виру́шив проти́в Тро́янців, щоби́ пі́мстити сме́рть побра-
тима, уби́в нача́льного во́жда тро́янського Ге́ктора, найста́ршого
сина При́яма, і ще на тру́пі ме́тить ся жо́рсто́ко за сме́рть Па-
тро́кля. О́після при́ходить до Ахі́ля ста́ренький При́ям з вели́ким
оку́пом, щоби́ вику́пити по́гиблого сина; Ахі́ль ви́дає Ге́кторового
тру́па, а похоро́нами Патро́кля і Ге́ктора кінчи́ть ся ці́ла ся вели́-
ча́ва е́попея, зложена з 24 пісе́нь, в котрі́й зве́личані поді́ї 51
по́слі́дних дні́в де́сятого ро́ку обло́ги Тро́ї.

69. Го́ме́рової Оди́сеї шéста пі́сня.¹⁾

(В перекладі Петра Ніца́нського.)

Так от в ку́щах спочи́ва́в небора́к Оди́сеї богорі́вний,
Сном та тру́дами здо́ланий. Бо́гіня Ате́на тимча́сом
В го́род пі́шла Феа́кійців, у зе́млю па́рба чу́жого,
Що про́жива́ли ко́лісь то да́вно в Гіпе́рії²⁾ широ́кій,
5 В бі́зкім сусі́дстві з Кикльо́нами, лю́дом жо́рсто́ким і ди́ким.

¹⁾ Порі́внати з Ку́ліше́вою іді́лею «О́рієа». ²⁾ Гіпе́рія і Схе́-
рія, ка́зочні кра́ї, в котрі́х про́жива́ли Феа́ки, де бу́ря кі́нула ко-
рабле́ Оди́сея.

Сі їх раз-враз ображали, бо були даліко сильнійші.
От задля сього відсіль Навзитої богорівній їх вівів
Тай посадив у Схерії, даліко від перших сусідів;
Город пострів, стіною обвівши, настрів будиноків, 10
Храмів богам, і усім задля оранки землю відміряв.
Та вже тепер він, літами здоланий пішов до Аїду,
І Алькиної над Феаками правив, владика розумний.
От, у його та палати пішла синьоока Атена,
Півний змисливши у серцю своїм поворот Одисею.
Прямо пішла она в тую світлицю, в котрій спочивала 15
Гарна царівна, красою своєю на богів похджа,
Себ Навзикая, дочка Алькиноя славетного вельми.
Спали з царівною теж дві подруги, мов Грації гарні,
Біля дверей на порозі, а двері як золото блищали;
Тихо-тихенько она підступила до ліжка царівни, 20
Та в головах зупинившись, промовила слово до неї,
Постать принявши й обличчя дочкі мореходця Даманта;
Була она її ровесниця й з нею давно вже дружила.
От у такому обличчі Атена сказала царівні:

„На що тебе, Навзикайо, такую недбалу, нехарну 25
Мати на світ породила? Не дбавш ти зовсім на пішню
Біле, лежить оно брудне, не пране; а от і весілля
Вже не даліко, коли і сама зодягнуться чепурно
Мусиш, і дати вдягнутись своїм поїзжанням¹⁾; одіжа
Добра почету²⁾ дає, та й родителям радість від того. 30
Встань же, ходімо на річку, лиш тільки займётся зірниця,
Піду з тобою і я, та поможу скоріше попра́ти,
Бо вже недовго прийде́ть ся тобі дівувать, Навзикайо.
Вжеж то до тебе отсе присилають ся за рушниками
Самі найлучші з отсеї землі, де й сама ти родилась. 35
Встань же, піді до отця й попросі, щоб рано-рапенько
Му́лів у віз запрягти приказав, щоб могла ти повезти
Біле й одіжу свою та і інші хусты на річку;
Та й задля тебе такі оно лучше поїхать, ніж пішки
Йти, бо до річки від города нашого дуже даліко“. 40

Так от, сказавши, пішла синьоока богіня Атена
Знов на Олімп, де, як кажуть, господа богів перухома;
Де ані вітри не віють, ніколи й дощу не буває,

¹⁾ весільна дружина, orszak weselny. ²⁾ поваги, пошани.

- Та і зима не приходить, де тільки лиш літо та літо;
45 В небі ні тучі не ходять, ні хмари, а все оно ясне.
Там то блаженні б́оги весь вік свій проводять щасливо,
І от туди то й пішла спльовка, напугавши сонну.
Скоро на небі зірниця зійшла бучнотровна й збудила
Гарну як квіт Навзікаю, і та, здивувавши ся спови,
50 Зараз пішла до палати родителям сон розказати,
Батькови мілому й неньці, котрі вже давно повставали.
Мати з своїми челядками біля кабіці¹⁾ сиділа
Й вонну сукала червону; отцяж на порозі зустріла,
Йшов він до славних дорадників своїх на ранню раду,
55 З вечера ще, бач, туди запросили його Феакійці.
От, підступивши близенько до батька, Навзіка сказала:
„Таточку любий! Просілаб тебе, чи не можнаб просторий
Віз нарядити на добрих колесах, щоби ним на річку
Біле попра́ть відвезти́, що лежить там у мене калнєє;
60 Та і самому тобі такі́ лү́че сидіти на раді́
Серед громади почесної в чистій сорочці й одєжі.
В пішних палатах твоїх пять синів виростають у тебе;
Два з них жонаті, а три, молоді хоч, так теж на порі вже;
Хочеть ся й їм молодім на весєлих бувають вечєрніцях
65 В чистій одєжі, а се все спорудить одна я повинна“.
Так говори́ла она́; об весілюж сказа́ть повстида́лась
Батькови́ свому́; та він догада́в ся вже сам і промовив:
„Я не жалю́ нічо́го для тебе, ні в́о́за, ні му́лів:
Гайда їзжай! от раби́ тобі́ зара́з налаго́дять віз той
70 Гарний на добрих колесах, просторий, широкій й високій“.
Так от сказа́вши, він зара́з приказ дав раба́м своїм вірним.
Миттю раби́ підмасти́ли просторий на добрих колесах
Віз, а потім привели́ й запрягли́ па́ру му́лів до в́о́за.
Вінєсла бі́ле своє́ молодя́ королівна з свѣтлиці́
75 Та й посклада́ла гарнєнько усе́ на обтєсаний віз той.
Матия́ у коши́к доро́жний накла́ла всѣляко́ї їжи,
Хлѣба́ й до хлѣба́, а пѣти — нали́ла вина́ у кози́нний
Міх; Навзіка́я тимча́сом вже вийшла та й сѣла на в́о́зі,
Потім дала́ в золотому́ пудєрку́ пахучо́го ма́сла,
80 Щоб то, скупавши́ ся, до́ня з подру́гами ним намасти́лась.
Взя́ла у ру́ки баті́г королівна і ві́жки блискучі́.

¹⁾ огнище.

Ляснула тим батогом понад мулами, й ті стрепенувшись,
 Прудко побігли й повезли і біле й саму королівну.
 Та не одну — поспішали за нею слідком і подруги.
 От незабаром оні і до бістрої річки достались, 85
 Де городянки раз-враз прали хусти, і де протікало
 Стілько води, що настарчилоб брудне все перепрати:
 Там оні стали, приїхавши, й випрягли мулів із воза
 Та і пустили їх берегом пасти ся на команицю
 М'яжку й солодку; саміж поздіймали руками із воза 90
 Біле і хусти, та все позносивши у темну воду,
 Стали у ямах топтати проворнійше одна від другої.
 Побіг, як всю кальнину¹⁾ ту попрали й переполоскали,
 Рядом усе простелили здовж річки на жовтім пісочку
 Там, де найбільше вода раз-у-раз камінці обмивала. 95
 Далі, скупавшись гарненько й натірни ся маслом пахучим,
 Сіли на м'якій мураві над самою річкою снідати,
 Та дожидались, щоб хусти від вітру й на сонці просохли.
 Після снідання, як всі — і сама і подруги наїлись,
 Грати в мяча почали, покидавши завівала з себе, 100
 А Навзіка́я єспівають зачала і пішла погуляти.
 Як от Дія́на з горі стрілоносная сходить в долину,
 Чи по Тайге́ті широкому, чи Ериманті полюв
 Діких от-тих кабанів та плохих скороногих оленів,
 А біля неї кругом дочкі Зевса еїдодержавця 105
 Бавлять ся німфи-панянки. Лятонаж втішаєть ся дуже,
 Що поміж ними дочка головою і чолом найвісша,
 Її легко її розпізнати, хоч німфи усі дуже гарні,
 Так між подругами своїми там видавалася Навзіка.
 Сеж як вже треба було їм до дому назад повертати, 110
 Її мулів оні запрягли й покладали всі хусти на возі,
 Інше знов вігадала синьоока богіння Атена,
 Щоб Одисей ось прокінувся та дівчину гарну побачив,
 Що показалаб йому ту дорігу у город Феаків.
 М'яч королівна взяла та і кинула ним на подругу, 115
 Та не попала, мячаж геть закинула в воду далеко;
 Скрикнули гучно всі разом, а тут Одисей і прокінувся,
 Сів на листві та почав розважати собі в мислях і в серцю:
 „Ох мені горе! у землю яких отсе смертних зайшов я?

¹⁾ брудне біле.

- 120 Може сї люди жорстокі та дікі і правди не знають,
Може й прихильні, гостинні і серце в них богобоязне?
Сеж, то, здаєть ся, почувсь менї голос тоненький, дівочий,
Німф молодіх, що живуть по кущах, та по горах високіх
Та у воді по глибоких ріках, і в дубровах зелених,
- 125 Чи, може, справді отсе я добивсь до людей такі справжніх?
Ну лиш устану, розвідаю сам, роздивлю ся, побачу!“
Так от сказавши, і вїповз з кущів Одисей богорівний,
Кинулись в рости́ч дівча́та, куді як попали, над річку,
Тільки зосталась одна Алькино́я дочка; їй Ате́на
- 130 Сьмілисть у ду́шу вложи́ла і страх геть прогна́ла з сусти́вів;
Ста́ла она́ супро́тив Одисе́я, а то́й собі ду́мав:
Чи то проси́ть отси́ дівчину га́рну, обня́вши колі́на,
Чи такі оддалеки́ та ласка́во й слова́ми мя́гкими?
Треба́ж проси́ть, щоб одѐжу дала́, показала́б і го́род.
- 135 Так він собі розва́жав і доми́сливсь, що лу́чше від всьо́го
Оддалеки́ попроси́ти ласка́во й слова́ми мя́гкими?
Щоб, як колі́на єї обі́ймѐ, не розсе́рдилась па́нна.
За́раз узя́в та й сказа́в їй ласка́веє й хитре́є сло́во:
„Зми́луй ся, па́ні! боги́ня яка́ ти єси́, чи то сме́ртна?
- 140 Як що боги́ня єси́ з тих, що не́бом ши́роким влади́ють,
То до Дня́ни хиба́нь, до дочкы́ лиш вели́кого Зе́вса,
Му́шу по ви́ду, по ро́сту й по ста́ну тебе́ прири́вняти;
А як що ти хто́ із сме́ртних, що все на зе́млі прожи́вають,
Три́чі блаже́нні у тебе́ оте́ць і ша́новная ма́ти,
- 145 Три́чі блаже́нні й бра́ті твої́: ду́же десь, ма́буть, їх се́рце
За́вше уті́хи та ра́доци́в по́вне такі́ че́рез тебе́,
Як оні́ ба́чуть, що йде́ у тано́к така́ га́рна кві́тка.
А від усі́х бу́де до́лею найшасли́віший сво́єю
То́й, хто тебе́ у сві́й дім пове́де́ та з бога́тим поса́гом.
- 150 Я ще ні́коли тако́го між сме́ртними й в ві́чи не ба́чив
Ні чо́ловіка, ні жі́нки; з по́вагою ди́влюсь на те́бе!
Тільки коли́сь то в Дельо́сі таку́ в Апольо́новім хра́мі
З фіні́ка¹⁾ ви́росшу ба́чить прии́шло́ ся стру́нку́ю га́лу́зку;
Бо я хо́див і туди́, і за мно́ю бога́то наро́ду
- 155 Йи́шло по доро́зі отси́й, де прии́шло́сь мені́ би́д нате́рпіть ся;
От саме́ так, і га́лу́зку вви́давши отси́ю, ди́вува́всь я
До́вго, бо з зе́млі ни́де́ таке́ дере́во не ви́роста́ло,
Як і тепе́р — от ди́влюсь я на те́бе й від стра́ху не сьмію́,

¹⁾ пальма.

Щоб то кодїна обняти твої, моєж гóре велике.
 Вчóра, в двана́йцять аж днів, я від тёмного збавив ся мóря: 160
 Стра́шнії фі́лі носили мене́ та бурхлі́ві буру́ни¹⁾,
 Як я попли́в із Огі́її²⁾, сеж мене́ знов які́йсь де́мон
 Кинув сю́ді, щоб і ту натерпіти ся го́ря; як ба́чу,
 Сьóму не бу́де кінця́, мені́ бо́ги іще́ щось готу́ють.
 Зми́луй сяз, па́нно, тебе́ мені́ пер́шу прийшло́ ся зустрíти 165
 Пі́сля тогó, як бі́ді перені́с я бога́то та го́ря;
 Бі́льше ні́кого з лю́дїй, що живу́ть в сї́й землі́, я не ба́чив.
 Го́род мені́ покажи́, та й одéжину дай одягну́тись,
 Мо́же рядни́цу яку́, сю́ді йду́чи, з собо́ю принéсла.
 Най то́бі бо́ги пошлю́ть усé тée, чо́го ти бажа́єш: 170
 І чо́лові́ка й госно́ду, і мир-тиши́ну у семе́йстві;
 Лúчно́гож в сьві́ті нема́ ні до́бра, ні милі́йшої до́лі,
 Чим як у згóді любéнько жена́ з сво́ім чо́лові́ком
 В до́мі сво́ім господа́рять на злі́сть ворога́м та сусі́дам,
 До́брим же лю́дям на раді́сть, со́бі на почéт та на сла́ву.“ 175

От Навзика́я йому́ білору́ка на сée сказа́ла:
 „Гóстю! на злóго або́ божеві́льного ти не похóжий,
 Ща́сте й богáтство лю́дям сам Зевéс розда́є олі́мпійський
 До́брим і злим, одна́ково ко́ждому, як ко́му схóче;
 Дав він отсé й то́бі, і ти повинен усé перенéсти. 180
 Отже тепéр, як прийшо́в ти в наш го́род і в на́шу зéмлю,
 Ти ні в одéжі не ма́ти меш нýжди, ні в чі́мнебудь іншім,
 Що тільки трéба подáти тако́му, як ти бідола́сі.
 Го́род то́бі покажу́ і імéння наро́ду відкрію́:
 Го́родом сї́м і сї́єю землéю Феа́ки владі́ють; 185
 Яж є дочка́ їх царя́, Алькинóя, жичлі́вого за́вше;
 Ним і Феа́ки усї́ ма́ють сї́лу і в сла́ві витáють.“

Сée сказа́вши, на гáрних то́варишóк сво́їх гукну́ла:
 „Стійте лиш, любі́ подрóуги! Куді́, чо́лові́ка узрíвши,
 Ви, біжні́те? Мо́же дýмка у вас, що він е́сть які́й злóдій? 190
 Ні, не такі́вський отсé́й чо́лові́к, та й ні́коли не бу́де,
 Щоб хто лука́вий забра́в ся у зéмлю лю́дїй феакі́йських
 Нас плюндрува́ть, бо ша́новні ми дýже у бо́гів безсме́ртних;
 Та́й живемо́ ми дале́ко-дале́ко від всі́х се́ред мóря,
 І не вчаща́є до нас сю́ді сме́ртний ні́який ні́коли. 195
 Сей бідола́ха тиня́єть ся й тут опині́всь ненаро́ком;”

1) бу́рні ві́три. 2) óстрів.

- Треба йому допомогти, бо всі странники та неимущі¹⁾,
Всі од Зевеса бувають; а всяке даєння — блага!²⁾
Дайтеж йому, ви подружки, чого попоїсти і випити;
200 В річці найвміє ся він, де найлучший від вітру затишок.“
Так говорила она, і подружки назад повернулись.
От, повелі Одисея к воді й посадили в затишку,
Як Навзикая, дочка Алькиноя царя, повеліла.
Дали йому простирало, хитон³⁾, положили й одѣжу,
205 Ще й в золотому пуздерку дали і пахучого масла;
Потім казали до річки піти та скупати ся в гірлах⁴⁾.
А Одисей богорівний почав обмивати на собі
Мул, що і спину йому покривав і широкі плечі;
Твань⁵⁾ з голови сполоскав, що налізла з безплідного моря.
210 Потім обмившись гарненько і маслом себе намастивши,
Став одягати одѣжу, що гарна царівна прислала.
Тут його Зевса дочка, синьоока Ате́на, зробила
Вищим над вид і гладчийшим і кудри густі на плечі
Позавивавши йому попускала, мов цвіт гіяцінту.
215 Так от як золото сріблом красить й вимережує штучно
Майстер мистець, що навчив ся в Гефайста й Пала́ди Ате́ни
Штукам усяким і гарнії дуже робити майструє,
Так Одисея Ате́на красюю цілого здобила.
От і пішов він на берег до моря та й сів на пісочку;
220 Вельми красюю він сів. Задивилась на його царівна.
Трохи же згодом сказала подругам своїм молоденьким:
„Слухайте, що я вам скажу, мої білоручі подружки!
Ні, не без волі безсмертних богів, що Олімпом владіють,
Сей чоловік от приходить до нас, богорівних Феаків;
225 Спершу мені показав ся він простим собі чоловіком,
Ниніж у богів вдаєть ся, що небом владіють широким.
О, як би от і мені та попавсь такий суджений мій,
Щоб тут і жив, щоб тут таки схотів і по вік зоставать ся;
Ну, поки що — йому дайте, подруженьки, їсти і пити!“
230 Так говорила она, і послушали слова подружки,
Зараз пішли й Одисеєви їсти і пити принесли.
Хіж почав уплітати неборак Одисей богорівний
Страву і пити, бо їжи давно вже не бачив і в вічн.

1) убогі. 2) дар — добрий. 3) верхня довга і широка одѣжа.

4) гірло — уїєте. 5) болото, намул.

А Навзикая пригoжа тимчасом задумала йнше.
Хусти згорнувши усї, посклала на гáрному вoзї, 235
Мицнокопїтних мулїв запрягла і сама потїм сїла,
Та, обернувши ся до Одисея, сказала ласкаво:

„Встань тепер, гoстю! у гoрод ходїм; я тебе запроважу
Аж до гoспoди отця мoгo, де зустрїнеш і побачиш
Сáмих що єсть найзнатнїйших і сáмих найкраснїх Феакїв. 240
Тїльки, бач, от що зробїм, тиж, здасть ся менї, не без глúзду.
Поки ми будем лугами широкими йти та ланами,
Ти, мїлий гoстю наш, і ви подруженьки рýдом, за вoзом
Йдїте скоренько, а я попереду на вoзї поїду.

Ми незабаром достанем ся в гoрод; вкруг йoго високї 245
Башти стоять, а по сей і по той бїк затїшная пристань.
Вúзка дорoга тудoю; загнúтїї чoвни шoглицї¹⁾

Геть запрудили її, бо над кождим чoвном є й повїтка;
Там і майдан Феакїйцїв, увесь буркований камїнем
Винятим з мoря й добутим з землї, там і храм Позейдoна 250
Гáрний, високий; поскладанї там корабельнїї снасти.²⁾
І парусї³⁾ і канати⁴⁾ і там же витесують вёсла.

Бо Феакїйцї нї лúків не знають, на стрїли не дбáють:
Ім тїлькиб чoвна прудкїї, та шoгли на чoвнах та вёсла.
Сим всїм пишáючись, геть по безкрайому мoрю вганяють. 255
Від поговoру людий сїх я й хóчу сховáтись, щoб потїм
Не насмїявсь хтонебúдь, а багáто з них є язика́тих,
Як нас зустрїне такий де лукавий, то скаже:

„...Хто отo йде з Навзикаею гáрний такий та високий?
Де сьoго гoстя найшла? Чоловїком їй бóде напéвно. 260

Чи заволóку якoго, що чoвна втеряв, запопáла
Здалека з краю чужoго, бо блїзко таких ту не мáв,

Чи то прийшов сам бая́ний божoк, за молїтви до неї,
З неба зїйшовши, і бóде она з ним весь вїк проживáти?

Лúчше такий, що сама от пішла, та знайшла чоловїка 265
В йншому краю, бо з тих легїнів феакїйских замoжних,
Що присилáлись до неї, щoб свáтать, раз-враз глузувáла.““

Так говорїти муть; піде на мене недóбрая слáва.
Гoстю! глядїж не забúдь отсїх слів моїх, щoб найскорїйше

Прoвїд від мoго отця ти дїстáв і дїждáвсь поворóту. 270
Бїля дорoги найдеш ти дїрoву Атени зелéну

1) шoгли — мáнти. 2) на́ряди. 3) вітри́ла з гру́бого полотна́.
4) лї́нви.

- З чорних високих топіль; і криниця в ній є і левада,
То бач, держава є мого вітця і цвітучая нива,
Стільки од гóрода, скільки, як крикнути, луна досягає.
275 Йдиж от у тую діброву, сюди й дожидай ся, аж поки
Ми не приїдем у гóрод, до дому отця не прибудем.
А як собі розміркуєш, що вже ми достались до дому,
Зараз у гóрод іди Феакійців, іди і розпитуйсь,
Де ото двір і палата є мого отця Алькиноя,
280 Та його легко пізнати; до него дорóгу покаже
Й хлопчик маленький: ніхто, бач, з усіх Феакійців не має
Гарного дому такого, як батька мого Алькиноя.
В двір увійшовши, ти мавш комбри й челядні хати,
Потім скоренько пройди і передню сьвітлицю, то й стрінеш
285 Неньку шанóвну. Сидить она біля кабіці із жаром
Та, до стовпа притулившись тонкóю, що любо й дивитись,
Вóвну червóну сукáє, а ззаду сидять покоївки.
Тамже такі при кабіці стоїть і стілець пап-отцєвий,
Де Алькино́й раз-у-раз, немòв бог той, винце попиває.
290 От і минóвши його, обійми ти рука́ми колі́на
Неньки моєї, щоб день поворóту, на втїху і радість,
Як найскорійше побáчив, а ти відсїля далеченько.
Як-що ласкаво она тебе прийме і буде прихильна,
Мати меш певну надію — і рідних своїх привитати
295 І у палати високі та в рідную зéмлю вернутись.“
Так от сказавши, она батогòм понад мýлами зно́ву
Ляснула, й ті за собою далéко покинули річку.
Мýли собі підтюпцём тупотіли нога́ми об зéмлю,
А Навзика́я віжками їх здéржує, щòби за нею
300 Пі́ші могли поспіша́ть, Одисей і єї всі подру́ги.
Сонце спочило й оні у сьвящену діброву Атєни
Сла́вную віхали, де Одисей і зостав ся чекати.
Сів таї́ почав так мо́литись дочці Олі́мпійця Зевеса:
„Віслухай, дочко Зевеса єїдо-держáвця, мо́літву!
305 Сей раз бода́й ще почу́й, коли перш мене́ чуть не хоті́ла,
Як потопа́в я, як гнав мене́ сла́вний землі́ потрусі́тель.
Да́й же, щòб бу́ли Феа́ки прихильні́ до мене́ й ласка́ві!“
Так він мо́ливсь, і почу́ла мо́літву Пала́да-Атє́на;
Тільки́ йому́ не явля́лась, бо дуже́ боя́ла ся дядька.
310 Сей же серди́тий раз-враз вельми́ ремствува́в на Одисе́я
Богоподóбного, поки́ він в зéмлю свою́ не верну́в ся.

70. Латинці лагодять ся в похід на Енея.

(З перелицьованої Енеїди Івана Котляревського.)

О музо, панночко Парна́ска!
Спусти́сь до мене на часо́к;
Неха́й тво́я на́учить ла́ска,
Неха́й тві́й шепче го́лосо́к,
Лати́нь к ві́йні як зна́ряжа́лась,
Як а́рмія їх наби́рала́сь,
Які́й поря́док в ві́йску бу́в;
Ве́ї опи́ши мунду́ри, збро́ю
І ка́зку мні скажи́ тако́ю,
Яко́ї ще ніхто́ не чу́в.

Бо́яри в мить ско́мпонува́ли
На а́ркуш ма́ніфест круго́м,
По ве́їх пові́тах розісла́ли,
Що́б ві́йско йшло́ під хорухо́в;
Що́б го́лови ве́ї обго́ля́ли,
Чупри́ни до́вгі оста́вля́ли,
А у́с в пі́влото́ць би сти́рча́в;
Що́б са́ла і пи́шона́ набра́ли,
Що́б суха́рів по́напіка́ли,
Що́б ло́жку, каза́нок ве́як ма́в.

Ве́се ві́йско за́раз розпо́сали
По рі́жним со́тням, по полка́м,
Полко́вникі́в по́наста́вля́ли,
Да́ли па́тенти со́тника́м.
По го́родам ве́як полк на́зва́в

[ся,

По ша́пці ве́який розли́ча́в ся,
Впи́сали ві́йско під рани́р¹⁾;
По́шлили си́ні ве́сім жу́дани́,
На спи́д же бі́лії ка́птана́,
Що́б бу́в коза́к, а не му́гир²⁾.

В полкі́ люди́й розпо́ділі́вши,

І по́ квати́рам розвेलі́,
І ве́їх в мунду́ри на́ряді́вши,
К при́сязі за́раз привелі́.
На ко́нях со́тники́ гони́ли,
Хору́нжі у́сики кру́тили,
Таба́ку по́хав оса́ул,
У́рядники́ з ота́мана́ми
Нові́ми чва́нили́сь ша́пка́ми,
І ра́тник ве́який гу́бу дув.

Та́к, ві́чної па́м'яті, бу́вало
У́ нас в Ге́тьма́нщині́ ко́лісь:
Та́к про́сто ві́йско пи́кува́ли,
Не зна́вши: „сто́й, не ше́ве-
[лісь!“³⁾

Та́к сла́вні́ї полкі́ коза́цкі́,
Лу́бе́пський, Га́дяцький, Пол-
[та́вський,
В ша́пка́х, бу́ло, як ма́к, цви-
[ту́ть.

Я́к гра́нуть, со́тнями уда́рять,
Пе́ред се́бе спи́си на́ста́вля́ть,
То́ мов ми́тло́ю ве́се мету́ть...

Не хма́ра со́нце за́ступі́ла,
Не ви́хор по́рохом верті́ть,
Не га́лич чо́рна по́ле вкри́ла,
Не бу́йний ві́тер се шумі́ть,
Се ві́йско йде́ ве́сіма́ шля́хами́,
Се ра́тне бря́зкоті́ть збро́ями́,
В Арде́ю го́род⁴⁾ поспі́ша.
Сто́вп по́роху́ під не́бо ве́ть ся,
Са́ма зе́мля, зда́єть ся, гне́ть
[ся,

Е́нею! де те́пер ду́ша?

¹⁾ станювище, місце. ²⁾ мужик. ³⁾ не рұхай ся, не круті ся.

⁴⁾ Ардея — столичний Ругульський го́род.

Тут вісько кінне валилось — З люльок тютюн тягли смач
І дуже рұчес¹⁾ було, [ненько,
Отаман звав ся Покотилос, А хто на конику куняв⁷⁾.
А осаул Караспуло. Не можна далєбі злїчити,
Се Греческїї проскіноси²⁾, Які народи тут плелись,
Із Біломоря все Пендоси³⁾, І на папір сей положити,
З Морєя, Дельта, Кефальос; Як, з ким, коли, відкіль взя-
Везли з собою лагомїни, [лісь.
Оліву, мїло, риж, маслини⁴⁾ Віргїлій, бач, не нам був рівня,
І капама, кебаб кальбос⁵⁾. — А відно, що начухав тїма,
Цекул⁶⁾, Пренетский ковален- Поки дрібненько описав.
[ко, Були Рутульці і Сиканці,
В Латїю з віском також Аргївці, Лабики, Сакранці,
[пхавсь; Були такі, що враг їх зна.
Так Сагайдачний з Дорошен- Така то збірниця валилась,
[ком, Енея щоб побити в пух;
Козацким віском величавсь. Ужє Юбона де озлилась,
Одєн з буньчуком перед ратю, То там запри кришкєнько дух.
Позаду другий пїну братю Жаль, жаль Енея неборака,
Доньскім нагаєм підганяв. Коли його на міль⁸⁾ як рака,
Рядочком їхали гарнєнько, Зевєс допустить посадить!...

71. Части́ни з поє́ми „Ски́т Ма́нявський“.

(Анто́на Моги́льни́цького.)

1. Вступ.

Комуж не зна́на Підгі́рска краї́на?
Де по́над ро́вень Бески́д ся спи́нає:
Де кру́та Кли́ва і Попа́дя си́на⁹⁾
З бокі́в но́рами дві рі́чки пуска́є?
Дві рі́чки чи́сті — бли́зкі як сестри́ці —
Дно ма́ють срі́бне — кришталє́ві лі́ці,
З ма́тери ло́на чим бо́рше вті́кають,

1) жвавий. 2) вазалї. 3) троїньське плємя. 4) олівки. 5) капама — тїсточка. кебаб — печєня, кальбос — гарний, хоро́ший.
6) Цекул — син Вулькана. 7) дрімати. 8) мільна. 9) верхі гір в Бески́дах.

По оболонях, по лу́гах гуляють;
Потом злучені в одну: дві Бистріці
З Дністром синеньким сердечно-сь стискають.
Комуж незна́на Маня́ви¹⁾ доли́на?
Красов удачнов зді́бна від природи!
Де з скал шумлячи — стрімко летять води,
Бата́жків піснями звенить полоні́на.

Комуж незна́ний над Маня́вки стру́єв
Бовду́р, що сумно в доли́ні стреміть?
Що всіх дивує, ва́бить зга́дков сво́єв,
Що зме́жи зва́лиць знакомі́тий Скит²⁾?
Що то за му́ри, те́сані з опо́ки,
Де в пів зві́нця, і ба́шта ці́ла?
Де шу́ка, — рі́чки му́ром спе́рти бо́ки
Ка́мінним мо́стом до ку́ни звела́! —
А ре́шта в гру́зах! — Ке́льні, — пивни́ці
Гу́сто гадю́чий вигріва́ють плід!
Без віко́н, двері́й, без стрі́хи сві́тлиці,
З Бо́жого мі́сця мхом заросли́й слі́д! —
Зме́жи них гу́сто буря́н ви́растає,
Де́колись сумно пуга́ч загуде́;
Ніби́ ся ме́ртвих розва́лин пита́є:
„Чи́ ту вже да́вне жите́ не буде́?“
Що́сь подоро́жний дума́є глубо́ко,
Спер ся на зва́лиць примше́ний порі́г,
Влі́пив ціка́вий в ме́ртві гру́зи око́,
Чей би́ ся з них до́відати мі́г!
Але — на да́рмо! ка́мінь не промо́вить,
Гру́зи не ска́жуть у́плину́вших лі́т!
А думка́ да́вне жите́ чи відно́вить,
Сли́ стерта на́пись на при́стінках з плит?
Со́сни, сме́реки, — бу́ки і ялі́ці
Веду́ть шумя́чий з ві́тром розго́вір;
Але слова́ їх, та́йні неби́лиці, —
Не осві́тля́т нам в тьмі́ заме́рший дві́р!
То́ вже на ві́ки се ве́личне ді́ло.

¹⁾ притока Бистріці. ²⁾ Скит Манявський, монастир заснований Йовом Княгині́цьким, знесений цісарем Йосифом II. Нині́ остали́ лише́ зва́лиця.

Має покрити непрозрінна тьма?
То вже на віки в сумраці¹⁾ ся скріло,
Вже до тих таїн приступу нема?
Таку я думку в тій думав долині,
І слезним оком довкола повів;
А в тім під гущев в зеленій ліщині
Схилену-м постать чоловіка взрів. —
Вєремя²⁾ було погідне і мило,
Гей би позлітков небо прикрасів,
Сонце ся звільна к вечеру хилило,
Сумрак з долини горі-сь підносів!
Лиш горбів щити ще ся румяніли,
Гомін по лісі сумно-сь розлягав;
Бо птічки в гнізда з пісеньков летіли,
З думков в кошару скот ватаг зганяв! —
Зближусь — з поклбном старця повитаю;
Красно відрєкши голову схилив:
З ліця і з ока щірість му читаю,
І млість правди з простодушних слів. —
Старість глибока к землі го схилила,
Костур зівялі кісти підпирав,
Рідонький волос снігом побіліла, —
Що рече слово — тяжко віддихав.

2. Розмова з старцем.

„Скажіть ми, отче, де ваша хатина?
Що вас під вечер сюди привело?
Де ваш пробіток, де ваша родина?
Чи сеся пуста — чи близьке село?
Скажіть, старенький, — може-сте свідомі,
Хто сесі мюри кріпко збудував?
Хто в тих світлицях, в тім каміннім дбмі,
Хто, коли, докіль — мірно пробував?
Скажіть, сивенький, — сли би-сьте уміли,
Хто сесі мюри люто розвалив?
Де `ся тутешні жителі поділи,
Хто весь добуток звідси розточів?

¹⁾ сўмерк, zmrok. ²⁾ поря, погода.

Чи страшний пѣрун з злобремѣнной¹⁾ хмарѣ
Громовим жаром хутко спопелів?
Чи горді Турки, чи дикі Татарѣ, —
Чи инший ворог все то погубів?
Чи джума стяла, — чи кримска невболя
Загнала газдів в тяженький ясир?
Чи добошевѣх легінів сваволя,
Чи може дикий їх розшарпав звѣр?
Може стрясли ся землі підваліни
І так камінний мур ся сколисав?
Скажіть, любенький, з якої причини
Все ся то стало, щобім ся дізнав:
Бо в жадних письмах, ані в жадній книзі
Споминки-м павіть о тім не знайшов;
Що-сте де чули тут в сусіднім блізі,
Скажіть! щобі я з нічим не пійшов!“

„Гостеньку милий! — Нїм сказати зможу,
Сядьмо си побіч на мягкий обліг²⁾!
Най слабі кости на спочінок зложу,
Бо-м сюді йдучи, дуже ізнеміг!
З бесіди віджу, що-сь чесна дитина,
Чоловік наський — правий християнин,
Хоть хребѣт криє міска жупаніна,
Мусиш ти бути правий руский син!
Отжеж ти скажу, що сам добре знаю, —
Що-м чув, тут буюши гбжий молодѣць;
Бо ще в псалтірі начѣркнений маю
Скіта початок, вóзраст³⁾ і конѣць. —
Чи відиш онде над бѣрегом хатку,
Що бік ся в зѣмлю нízко похилив?
Там я родів ся, мав вітця і матку,
Там я красенький, мирний вік прожив;
Діточкі мав-ем і лóбу дружину,
Але їх Господь давнó вже забрав; —
Менѣ лишіли, як в полі биліну,
Щобім ще бóльше нўжди тут зазнав!

¹⁾ зловіщій, страшний, важкий. ²⁾ муравою вкрита земля.

³⁾ рóзріст, рóзвиток.

Туй-туй дев'ятий десяток минає
 Життя моєго уплинувших літ;
 Ах, не єдна ми біда докучає,
 Вже ми ся спрікрив сей нуждєнний сьвіт!
 Жиню сам на-сам з давнього зарібку,
 Що-м за молодших літ собі зложив!
 Дóки-м мав грóші, — гáздівствó, — худібку,
 І цєркві Бóжій мно́го літ служив!
 Тепєр-єм виліз повóленьки з хáти,
 І приволік ся здовж цьвітучих нив! —
 Зайшов у гу́щу хворосту́ взбирáти,
 Щобім на вєчер трóхи протопів¹⁾!
 Але для тебе посьвячу́ годіну,
 І все, як б́уло, вірно розповім; —
 Сл́ухай з ува́гов; а як я загіну, —
 На вічну пáмять — скаж́и рáдий всім!“

Зміст I. частини поєми.

За князя Ярослава Мудрого вийшли по приказу Антонія Печєрського два черці, Пахомій і Йоанікій, проповідувати віру Христову в галицькій країні. Ігумен дав їм боклаг наповнений водою з печєрської криниці і поручив їм оснувати монастир на тій місци, де знайдуть воду, котра би в такій самій мірі переважила воду печєрську. Глядаючи такої води, перейшли Україну і Поділе і опинилися в Галичі. Старий свєщенос Архєрій, що жив там при „Рождєствєньській“ цєркві, порáдив їм іти́ там, де Маня́вка вливає свої води в Бистрицю. Там побáчили рибакá, що ловів рибу в Бистриці, і просіли єгó, щобі́ показáв їм захист пєред тучею, що наближа́ла ся. Рибак запросів їх до своєї хáтки і обіцáв їм на дру́гий день показáти, де моглíб знайти бáжану воду. Коли́ він провáдив черців до підзємної норі в великій скєлі, злякались оні́ чимáло, побáчивши сатану́, що записував в кни́гу ду́ші людíй, котрі відцура́ли ся нєба для мамони. Сей рибак обіцював їм всякі вигóди і прирі́к за дві дóби пострóити монастир, коли́ вийшуть свої ду́ші в сю кни́гу. Однак черці починають відхрєщу-

¹⁾ розпаліти; топліво — пáливо, — ора́к.

вати ся. В борбі з чортами утомлений Пахомій відобув ся з норі і заснув на мураві, а Йоанікії, полетівши стрім-голов в глибокий яр, зачепив ся о пень і переспав під каменем до світу. Вранці оповів Пахомій своєму братови чудний сон про ріку, потік і дві сусідні гори. Пішли отже над потік Скитець і там найшли воду, якої глядали. Там заснували монастир в скелі званій „Блажений камінь.“ Небавом рознесла ся чутка про черців, а слава їх стала голосною, коли уздоробили недужого сина багатого скотаря, що жив в долині Маняви.

72. Чернець з Києва.

(Василій Щураті.)

З Татарских рук приймав смерть Київ.

Чого живцем огонь не вийв,

Ішло під меч, ішло в неволю.

Втік лиш оден чернець на волю.

Степом, ярбом, здовж рік, лісами,

Як заяць вітровлений псами,

Біг, не спиняючись на хвилю,

Аж став на галицкім Поділю,

Аж став над Стріпою-рікою.

А темна ніч над головою,

У тілі жар, на тілі рани.

Куді не зверне ся, не гляне,

Самотно, пусто, мертво, глухо.

Не бачить зір, не чує ўхо.

Лиш у блакиті мліють зорі,

Лиш вітер з листем плаче в борі.

Заплакав же й чернець в знесилі;

„О Ти, що в найприкрійші хвилі,

Ведеш усіх до Свого Сіна,

Моя Провіднице єдина,

Вкажі мету моїм дорогам,

Моїм страданям і тривогам!“

Внав на коліна, серце томить,

А сон підходить, сілу ломить.

Заснув сердечний на мураві

І бачить в сні, немов на яві:

Над ним Пречіста, коло Нєї
 Два а́нгели; в рука́х — лиле́ї.
 Він ру́ку простяга́є в го́ру,
 Она́ кра́й Сво́го омофо́ру
 Єму́ дає, дає й підно́сить...
 Аж ось і не́бо зе́млю ро́снить.
 Просну́всь черне́ць, гляди́ть: поля́на
 Над річко́ю. А річка зра́на
 Під я́сним со́нцем аж пали́ть ся.
 Зирк на траву́ — щось в нї́й блищи́ть ся.
 Іде́ — крини́чку ба́чить чи́сту,
 А над крини́чкою Пречі́сту
 З мали́м дитя́точком на лоні́.
 Підня́в її в свята́й іко́ні.
 Впав під іко́ною свята́ю:
 „От тут зрівня́в ся я з мето́ю! —
 Сказа́в, — ту я моли́тись бу́ду,
 Щоб на вся́к час для всього́ лю́ду
 Моя́ мета́ мето́ю ста́ла.
 А місце, де крі́зь сон зарва́ла
 Кра́й риз свята́х слаба́ десни́ця,
 Неха́й назве́ ся — Зарва́ни́ця“.¹⁾

73. Бог заплати́в.

(Степані Руді́нського.)

Іде Семє́н утру́джені́й	Хистку́ю ступа́в.
Із поля́ до до́му,	А у рі́чці жовти́м ва́лом
Несе́ ко́су... Боля́ть кри́жі...	Пови́нь ко́тить во́ди;
Не ле́гко само́му	Видно́, в го́рах ту́чі впа́ли —
Працюва́ти! Тяг ко́сою	Не дай, Бо́же, шко́ди!
Від ра́на аж до́си,	Не встиг Семє́н че́рез кла́дку
Та за те́в, сла́ва Бо́гу,	Пере́йти по́мало, —
Поляглі́ покоси́.	Чу́є, діти́ закри́чали:
„Сла́ва Бо́гу!“ Семє́н шепче́,	Одно́ в во́ду впа́ло.
Домі́в поспі́шає.	Тут над кру́чею гуля́ли,
Ось і рі́чка, — че́рез кла́дку	І одно́ спі́ткну́лось...

¹⁾ місцевина в Підгаєччині, сла́вна чудотво́рним о́бразом
 Пр. Ді́ви і про́щами (відпу́стами).

Зіркнув Семён, в жовтих фі-
[лях
Знікло, захлинулось¹⁾.
Що робіти? мійний Бóже!
Сам плавать не вмію,
То дитя втонé на-пéвно!
Що я бідний вдію?
І не думаючи довго,
Кóсу геть кидає,
І в ту воду каламúтну,

Як був, поринає.
І хоч вáлом жóвта філя
На нéго валить ся,
Такі здужав з дитиною
На беріг добить ся.
„Слава Бóгу!“ — Семён шéп-
[че, —
„Що живá дитина!
Та чия се?“ Глянув, крикнув,
Пізнав — свóго сина.

74. М а р і й к а.

(Василь Пцурата.)

Йшла в поле жати бідна мати.
Когож лишити при дитяті?...
Пречисту моли́ть: „Ти будь нині
Опі́кою мо́їй дити́ні!“
Єще́ копí не вжа́ла мо́же —
Бє́ дзві́н тріво́гу. „Мій Ти, Бóже!
Рату́й дити́ну, бо спали́ть ся!“
З розпу́кою біжи́ть вдові́ця.
Прибі́гла, — ха́та йде з пожа́ром.
„Марі́йко, до́ню!“ — клі́че да́ром;
Ніхто́ поті́шити не сьмі́є.
А ма́ти пла́че, ма́ти млі́є,
Аж со́нце в жа́лощах захо́дить.
А з бо́ру ні́би дру́ге схо́дить,
Мов дру́ге со́нце для вдові́ці, —
Іде́ Марі́йка від каплі́ці.
Як кі́не ся до не́ї бідна:
„Ти зіро́нько мо́я погі́дна!
Ти де бу́ла, мо́є коха́не?“
— „Я, ма́мочко, бу́ла при па́ні.
Така́ висо́ка, га́рна, не́не.
Рані́сінько при́йшла до ме́не,
Мене́ умі́ла, вбра́ла чи́сто,
Дала́ на ши́ю те намі́сто,

¹⁾ захлину́ти ся, напі́ти ся воді́.

Вплелá в волóсє стрічку-чічку
І повелá аж над кринічку.
Такóго ягід там, такóго!
Я їх наїлась мнóго, мнóго.
Аж пáні кáже, що не мóжу
Вже бóти довше. Тую рóжу
Мені зірвáла на добрáніч
І відійшлá в каплічку нá ніч..."

75. Самсón.¹⁾

(Корінна Устиянівська.)

Висóкі Філістін палáти
Обвів із тіміяну дим,
Покріли добичі богáті
І цвѣтів весняний килим.
А чéрез дим, а чéрез хмáри
Музику чути, чути сьпів
І крик торжéств богатирів
І гóлос жерстяної фaнфáри²⁾
І мідяної лїтáври³⁾ стук,
А всьо в одén зливáєсь згук
Буйний, протяжний, величá-
[вний
Згук рóзкоші, побіди, славн.

Позá кедрóвими столáми
Сидять вельмóжі філістінські
І пють срібérними чаркáми
Винó солóдке кипарійське,⁴⁾
Шалéний пир. Но хтож се там,
Окрітий брúдними шматáми,
Стоїть марний, понúрий сам,
Похїлений поміж стовпáми?...
Із уст вóго прорвáв ся стон.

Хто сей чужинець? — то Сам-
[сón.
Самсón, Самсón той вїтязь бó-
[жий,
Сильнійчий над сильнійших
[всїх,
Борéць за правду прóтив лóжи
І мéстник крївди всїх своїх.

Однак вóго рукá страшéнна
Не грáне грóмом на вragів —
Вóго дух бóжий опуcтїв —
Він опянічений, він тёмний,
В неволі у своїх вragів...
Без мїсли ясної, без сїли,
В куті смиреннó він стоїть —
Собóю торжéство красїть,
Вragів, котрі вóго зловїли,
Зловїли в пóстели гнуснїй,
В волóві ярма запрягáли
І в гóрдости своїй бутнїй
Наглум і збїтки проживляли...
Глухїй на глум, зневаги пов-
[ний,

¹⁾ народний гéрой Гебрéйцїв, що вслáвив ся вели́кою сїлою в боротьбі з Філістїнами, поки гóжа Дaлїля хїтростю не обтя́ла е́му волóсє, в котрїм бу́ла вся сїла вóго. ²⁾ музїчний гучний інстру́мент з мосїжної бляхи. ³⁾ бубни. ⁴⁾ з острóва Кїпру.

Послушаний ласкавим врагам,
Сьпівав їм думки любовні
І висьмівав себе сам.

„Самсоне! псе невірний, хаме!
Скажи: коли нас будеш бити?
Коли нас знов спалиш огня-
[ми?

Ти похвалявсь, нерáz серді-
[тий,
Що всіх нас вірижеш до лаби,
Не хочеш більше? вжесь не
[гóден?

Накин'йтеж на е́го плечé
З паршівого теляти ко́жу,
А хвіст, як бéрло, най трима́є
І приведіть Далілю¹⁾ го́жу,
Нехай ним править, поганя́є.“

Усі сплесну́ли у долóні,
Розда́в ся заглуша́ючий
Крик, ре́гіт, виск по всьóму
[до́мі

І всі а всі гуля́ючі
Погна́ли гур́том ко Самсо́ну.
Самсо́н чув всьо. В е́го душі
Глубо́ко застрягла́ знева́га...
Розде́рла в ньóму бли́зни всі
І велика́ньска пі́мети спра́га
В боля́х збуді́ла ся у ні́м.
У не́му щось преобража́лось,
Щось задрожа́ло, хвилюва́ло...
Ли́це е́го горі́ підня́лось.
А з те́мних че́люстий зпід бров
Кипу́чая сльоза́ проля́лась,
Поля́ла ся стру́єю кров.

Що ста́лось з ним? Е́ще ні-
[ко́ли
Самсо́н, як ві́ріс, не рида́в...
Се бо́жий дух, дух си́ли, во́лі
На не́го із небес зступа́в
І підле́є пятно́ невóлі
З чо́ла сумно́го утира́в.
І він підня́всь, земля́ дрожа́-
[ла...

Уста́ е́го псалóм шепта́ли,
Ли́це мінíло ся, сьвіті́ло,
Гру́дь піднимáлась широчéнна.
І ру́ки ве́лита страше́нні
Розпе́рлись о стовпí з все́й
[си́ли,

А Філі́стíни остовпі́ли...
І ті́хо, ті́хо в до́мі ста́ло,
Як в грóбі ті́хо. Подалі́ ся
Під си́лов ве́лита стовпí.
Осно́ва до́му потря́сла ся;
А се́ред пра́зничной товпí
Крик заре́вів одча́яний
І в одні́й хвілі́ дім ці́лий
На зе́млю ру́нув. Закопа́ло
Гоні́теля, що люд допта́в
І гру́зом заби́ло невóлю...
Дрожи́ть земля́, не́бо пала́є,
А зпід димі́в, огню́ і кро́ви
Душа́ Самсо́на ви́рина́є,
Могу́чі крі́ла простяга́є,
І пісе́нь сьпівáє ві́чної сла́ви:
„Блаже́н, хто вмере в борбі́
[крова́вій,
Хто вмере для сво́его наро́да,
Хто вмере для пра́вди і сво-
[бо́ди!“

¹⁾ зра́дниця Самсо́на.

76. Цар Давід.

(Степані Гуданіського.)

I.

Був колись-то цар на світі,
Що Давідом звав ся,
Спав на сріблї, в дияманті,
В золото вбрав ся.
І палати мав на діво;
Стеля вся шкляная,
І під стелею ходила
Рибка золотая.
Стіни буди в диямантах,
В золоті підлога,
І на мільо вкруг палати
Срібная дорога.
Тількоб жити, царювати
Та молитись Богу.
Та Давід пішов з розкоші
На злюю дорогу.
Люди бхали, стогнали,
З голоду вмирали;
А Давід, що тільки бачив,
Грабив на пропале.

II.

І задумав Бог Давіда
До путя привести.
Нарядив ся купцем дальним
Став товари везти.
І отó він до Давіда
В місто заїздив.
Давід чув: „купець даль-
В гості запрашив. [ний“,
І приїхав купець дальний.
Став Давід питати:
— „Звідки, купче чужоземний?
Що маєш продати?“

Купець каже: „Я з Єгипту,
Найяснійший царю,
І при собі на сю пору
Не маю товару.
Все-м розпродав між царями,
Що-йно мав продати;
Тепер хочу в тебе, царю,
Замок купувати!“

— „Много грощий, купче,
[маєш

(В тім надію маю),
Лиш чи будемо сватами,
Того я не знаю;
Як насиплеш тільки злата,
Що всі мої люди
Наберуть ся, кілька зможуть,
То твій замок буде!“

— „Все то буде, ясний ца-
[рю!“ —

Купець одвічав:
„Нехай зараз цар вельмож-
[ний
Свій народ скликає!“

III.

Затрубili рано труби, —
Голос розілляв ся;
І до ранку, до другого,
Весь народ зібрав ся.
І повів їх купець дальний
Між високі гори,
І в мінуті стали гори
Як золотé море.
— „Беріть, люди!“ — купець
[каже,
„Доки в волю буде!“

І зачали злото брати
Давідові люди.

Брали, брали і ховали,
Далі й перестали.

— „Годі з нас! ми всі до-
[вільні!“

Разом закричали.
Закричали й розійшли ся,
Звідки хто узяв ся.

І з Давідом між горами
Лиш купець остав ся.

— „А що, царю!“ — купець
[каже:

„Не програв ся може?“

Але Давід йому каже:

„Не спиши, небоже!

Чия хата, того й правда.

Я не дам нічого,

Та ще дякуй, як тебе я

Випущу живого!“

— „Твоя правда, ясний царю,

Всеж такі годить ся

Нам з тобою, ясний царю,

Судом посудить ся.

Живі люди не розсудять —

До вмерлих підемо:

Там в півночі на могілах

Правду ми найдемо.“

IV.

Наступає тиха нічка,

Сьвітять ясні зорі,

І в тумани, як в намітку,

Завинулись гори.

За горами півний місяць

Личко підіймає

І на цвинтар серед поля

Сумно поглядає.

Було тихо між гробами,

Мерці міцно спали,

Лиш купець дивний з Давідом
Через них ступали.

І приходять в середину

Цвинтаря старого,

І зачав купець будити

Кожного вмерлого.

І говорить: „Встаньте, люди!

Встаньте, Божі діти!

І мене з царем Давідом

Вірно розсудите.“

І розкрились старі гроби,

Мерці повставали

І купцеві в ноги впали,

Впали і сказали:

— „Боже вічний, Боже дивний,

Праведний. Ти Боже!

Хто Тебе, правдивий Боже,

Осудити може?!

Не Тебе нам, але Ти нас

Будеш всіх судити,

Як захочеш кісти наші

З гробу воскресити.“

І пізнав цар, з ким судив ся,

Богу поклонив ся,

І від тоді зачав жити

Мов переродив ся.

V.

Замовчали у Давіда

Скрипка та цимбали,

І в палатах тільки гусла

Набожно бреньчали.

І зачав Давід на гуслах

Пісні вигравати

І в тих піснях Божу силу

Дівну вихвалати.

І тепер у кожній церкві

Пісні ті знайдуть ся

І ті пісні Цар-Давіда

Псалтірею звуть ся.

77. Син.

(Переклад з польського.)

Неділі сьвяті
Від церкви сільської
Під вечір озвали ся дзвони.
Аж от із дорogi
Якийсь неубогий
Паніч дзвонареви ся клонить.

Й питає несміло;
— „Щож се ся скоїло,
По кім ви, дідусю, дзвонили?“
„Сумні отсє справи!
Колиж ти цікавий —
Послухай, панічику мійий.

„Ще перед літами
Жив тут в селі з нами
Кметь з кметів, поважний,
[уцтівий,
Нї хліба, нї соли
Не бракло ніколи
Єму, був заможний, щасливий.

„І було їх троє,
Він з жінкою — двоє,
Синок-одиночок був третій;
Веселий, цікавий,
Розкішний і жвавий,
Звичайно богацкиий син кметий.

„Раз батько, вернувши
З двора, та зітхнувши,
До жінки отак озивавсь:
— „Ой жінко кохана,
В дворі то син пана
Учений, небого, ховаєсь!

„Простак же — що вдіє,
Де кождий щось вміє?

Що праця, що вік му поможе?
Якаж би причина,
Щоб наша дитина
Не вивчилась так же, мій Бо-
[же?!

„Воли два продаймо,
До школи віддаймо. —
Хто знає, що з ним ся ще
А вчитися буде — [стане?
То вийде у люди,
А може й духовним зістане.“

„Сказали — вчинили.
Та тяжко схибили,
Сподіючись вдяки, не згуби.
Наука — як мати,
Колі лиш глядати
Єї не з пихи, пане любий.

„Що року на школи
Від батька з stodoli
Йшло збіже, з обори добиток
Синок ріс розумний,
Та кажуть і — думний,
Собі, не батькам у пожиток.

„Літа йшли повόли
Та син щось ніколи
Не звідаєсь до рідної хати.
Й казали щось тихо,
Що син сей на ліхо,
До батька не рад ся й при-
[знати;

„Що й думки не має,
Що ненька чекає,
Соромить ся батька сукмани.

А Богом караєсь,
Батьків хто стидавсь!
Не правда? — Та щож бо вам,
[п'ане?

„А тутки зусюди,
Як то кажуть люди,
Під низку біда пхавсь стріху.
Достатки втікають,
Літа прирастають, —
Хтож дасть їм підмогу, потіху?

„Старому й землєнька,
Колись то як нєнька —
Кукіль вже лиш родить й бо-
! в чорну годину [д'яче.
Нєраз на дитину
Свою, убожіючи, плаче.

„Марнів так повб'іи,
Аж раз десь на полі
При плузі не стало вже сили:
Замкнулись повіки
Зболіли на віки —
Ви плачете, п'аночку м'ілий?

„Дослухайтесь всєго.
Бож прєці у нєго
Лиши́ла ся нємична ма́ти.
Слиж го́ре са́мому
На сві́ті ста́рому —
То й їй пришло́сь го́ря за-
[знати.

„Писати казала
До сина, благала:
Верни́ ся, бода́й на хвили́ну,
Ой згляньсь на старє́ньку
Утру́джену нє́ньку,
При́дь же до ме́не, мій си́ну!

„Пусті, п'ане, труди,
Сли ка́мінь у гру́ди!

Прийшло́ ся йти з ха́ти з тор-
[ба́ми.

Прийшло́сь при доробі́
Просі́ти небо́зі
І їсти гіркі́й хлі́б з слєза́ми.

„Неживу́ сегодня
Найшли́ їй до́дня,
Кра́й сво́ї коли́сь-то ха́тини.
Та ми ся зжа́ли́ли,
Їй передзвони́ли —
Гей, що вам, п'аночку вди́-
[ний?!”

Пані́ч побі́лілий
Воді́в остовпі́лий
Взі́р вко́ло і вив ся весь з
[бо́лю:

— „Я — ба́тька і нє́ньки
Убі́йник тяжє́нький
І вл́асний, на ві́чну недо́лю.

— „Грі́ш ба́тька кєрва́вий
Йшов весь на забави
І вті́хи з дру́жиною зло́ю.
У ну́жді, печали́
Ба́тьки тут пропа́ли —
О Бо́же, зжа́лись наді́ мно́ю!

— „Ко́лиж я верну́ти
Задума́в і збу́ти
Грі́хи і прові́ну слєза́ми,
Жу́рбу відо́ймати
І з ні́ми тут жи́ти —
Не ста́ло ні ба́тька, ні ма́ми.“

К землі́ припада́є
Слі́зми ся злива́є,
Вмива́є тяжку́ю прові́ну.
Дзвона́р на убо́чи
Уте́р ни́шком о́чи
І ка́же: „За пі́зно, дити́но!“

78. На Голгофті.

(Бориса Грінченка.)

Він ледви хрест важкий доніс
І став, схиливши ся з несили;
Каті той хрест тоді взяли
І в землю глибоко встромили;
Одежу вбогую оні
Зняли нечистими руками,
Єгож: святого до хреста
Прибили острими гвіздями.
Желізо в тіло йшло, текла
Свята́я кров із ран пробитих,
Але добору не було
У бо́чах му́кою повітих.
І ось — прибили на хресті...
Запеклий кат глузує з Нього,
Але ні муки, ні знева́г
Тепер не чує Він — нічого!
Він муки власні забу́в,
В Ньому́ живе́ свята́я сила:
Єдина думка й на хресті
Єму́ всю ду́шу обхопи́ла
За тих убо́гих і малих,
Що зали́ває Він на сві́ті,
Святе́є се́рце і тепер
Не покида́ Єго́ боліти.
Для них на сві́ті тільки й жив
За них пішов на муки лю́ті —
І поки́ сві́т не кінув Він, —
Не сила́ їх Єму́ забу́ти!
І думка́ ся живе́, пала́,
Єму́ всю ду́шу обнима́є,
В посоловілих знов о́чах
Святи́й о́гонь небесний сяє.
І в час тяжкий, оста́нній час,
В се́й передсмертні́й хвили́ні
І знов прохóдять пе́ред Ним

З житя́ мину́лого карти́ни:
Неначе зно́ву устаю́ть
Наро́дні стóвпища́ круг Нього́:
То ду́шу зму́чену прині́с
Наро́д і сло́ва жде́ свято́го.
Усе́ жалі́, усе́ стражда́ня,
Всю́ силу́ мук сво́их тяжкі́х,
Ждучи́ розва́ги і пора́ди,
Наро́д зложи́в Єму́ до ніг.
І жде́ наро́д... і сло́во рі́не...
І відгук бу́дить у се́рцях,
Любо́в до вбо́гих і безща́сних
Гори́ть огне́м у тих сло́вах;
І сло́во рі́не... Сум без кра́ю
І му́ки лю́ті і страшні́,
Що всі́м у се́рці накипи́ли
За безпросві́тні до́вгі дні́,
Зника́ють з душ тих набо́лілих
І лю́ди ду́хом знов живу́ть
І, по́вні віро́ю, без кра́ю,
Наро́дні стóвпища́ іду́ть
За Ним за Вчи́телем, що в
[се́рцях]
Житя́ нове́ збуди́в у них,
І чує́ Він: смерте́льна му́ка
Єму́ всю ду́шу розрива́,
До до́лу хили́ть ся́ свята́я
В вінку́ терно́вім голо́ва.
В оста́нній раз на сві́т Він
[гляну́в]
І на лю́дй, що так люби́в,
І вмер свя́тий і пе́ред сме́ртю
Прости́в сво́их Він вороги́в...
І вмер свя́тий... І тільки сло́во
Єго́ зоста́лось се́ред нас,

Алѣж нї людска злѣба люта,
Нї той, що все вбиває, час —
Не зруйнували досї слова,
І, як тоді, так і тепер
Живѣ любови й правди слово,
Що він за нѣго жив і вмер.

79. Дума про вдову та синів,

що співав кобзарь Остап Вересій.

У сьвятую неділю як та бідна вдова,
Старая жена,
У своїй домівці з діточками маленькими гомоніла,
Та по наймах не пускала,
Чужім людям у муки на поневірок не давала;
То она собі при старости літ прожити сподівала.
Стали сини до розуму доходжати,
Стали собі молодѣ подружжя¹⁾ мати,
Стали свою матір рідненьку, вдову стареньку, зневажати,
З домівки зганяти:
„Ідиж ти, мати, в чужій дім проживати,
Най наші молодії жѣни не будуть з тебе насьміхатись,
Діти маленькі не будуть тобі докучати.“
Тоді вдова тѣс зачуває,
Словами промовляє;
„Ай сини́ж ви мої, діти молодії!
Стілько я з вами літ горювала,
Моїми ручками хліба заробляла,
Та вас годувала, —
Тепер чогó я від вас діждала!
Деж мені смѣрти дождати,
При старости літ віку свого докінчати?“ —
Тоді близький сусіда тѣс зачуває,
До вдови́ слова́ми промовляє:
„Ой удо́во, старѣнькая жѣно! Не плач, іди в мій дім про-
Будеш ти в мене хату помітати, [живати;
Малих діток доглядати,

¹⁾ жінокі.

Будеш ти в мене до смерти-віку хліб-сіль уживати,
Я буду тебе за матір рідненьку почитати.“
Тоді вдова на чужому подвірі проживає,
По всяк день дрібними слезами проливає,
А синам усім трем на своєму подвірі уже й прожитку не має.
Стали люди тебе зачувати,
Стали з удовиченьків посьміхатись,
Стали вдовиченьків на сьміх підіймати.
Що мовив найменший удовиченько до своїх старших братів-
[козаків словами:
„Братки мої старші рідненькі,
Як голубонькі сивенькі!
Не добре ми, усі три брати, починали,
Що свою матір рідненьку, вдову стареньку, зневажали,
Та з домівки зігнали:
Ходімож ми усі три брати на чуже подвіря,
Своїй матері рідненькій, удові старенькій, до ніг упадімо...
Свою матір рідненьку, вдову стареньку у свій дім призо-
Ідиж ти мати у наш дім проживати: [вімо...
Лучше ми будем малих дітей навча́ти,
Будем тебе до смерти-віку почитати і поважати.“
Тоді вдова тебе зачуває,
Словами промовляє:
„Ой Боже, милий Боже!
Що которий чоловік батьківску-матчину молитву чить,
[шанує, поважає,
Отцівска-матчина молитва в купецтві, в ремеслі на поміч
[спомагає,
Отцівска-матчина молитва зо дна моря досягає,
Од гріхів душу одкупляє,
До царства провожає.“

80. Дитина-сиротина.

(Амвросія Метлінського.)

Як тільки гульк на світ свята неділя,
То й стане зараз веселіший світ,
І вийде сонечко, мов на весіля,
Червоне й гарне, як та рож-а-цвіт.

Дитина біля цѣркви смутна, тиха:
Хибá однієї їй якé ліхо?

Старé й малé, до цѣркви, знай, пильнує;
Бо дзвін давнó вже кліче: бов та бов!
Сьпівáв дяк, аж все сусѣдство чує;
З каділа дим по цѣркві вже пішов...
Однім-одна на улиці дитина,
Й старенькая на ній свитина.

Посіпали вже з цѣркви чоловіки,
Хлопята, молодіці і дівкі;
Ось по дворах пішли старці, каліки:
Частують ся, комú когó з рукі...
Дитину щось ніхтó не привітає,
І на пиріг не закликає.

В піску, на сонці, дїтворá играє...
В біленьких сорочках... прийшло й онó...
Ніхтó вгó і словом не займає;
Між ними все собі одним однó...
Чи мир томú мов травка зеленіє,
Комú мов сонце щастя гріє?

Он, біля цѣркви, влять, бачу, дитина...
Перехрестило ся, та й дальш бредє:
Тим шляхом дяк, та домовина,
Та пав-отець з каділом все іде...
Прийшло, та й сіло собі на могїлу;
А їх багáцько зеленїло!

В вечерню дзвони вже людий скликали,
І аж позá селом гуло: бов, бов!
Над гробовищем ластівки літали,
Вітрéць на нéго з поля йшов...
Онó к землі мов к рідній прилягáло,
З могїлою мов розмовляло...

Й радесенька дитина уставáла,
Мов рідних, бáтька й мáтїнку знайшла;

На сонечко вечірнє поглядала,
Мов рідная там хатонька була...
А слізоньки яснєсенькі як скло
Кап, кап з очіць... і в церкву йшло.

81. Рекрутка.

(Миколі Устияновича.)

По горах ходила,
Дитятко носила,
Дитятко, ягідку дрібную,
І цвітки збирала,
В китиці вязала,
І клала 'му в ручку малюю.

„Цить, ах цить, дитятко!
Повєрне наш татко;
Повєрне — говорять: мир буде.
Принєсе дитині,
Колáчик в гостині,
І маму притїсне до груди“.

Ходила і ходить;
Нїм день ся розплóдить,
Спїшїть в полонїну висóко,
І бїстрі сокóли¹⁾
Спускає на доли
По шляхах рекрутка ширóко.

І тóлить дитїну,
Голóдну пташїну,
Бо тóска-журиця корм спїла;
І плаче-ридає
Себе проклинає,
Що бідну на сьвіт сей родїла.

„Цить, ах цить, голубко!
Повєрне наш лóбко,

Принєсе колáчик дитині.“ —
З зарáня до нóчи
Лелїє, і очи
Внуряє по шляхах в долині. —

Замріло на пúти, —
Вертають рекрути;
Заблїсли рекрутки сокóли¹⁾;
Бе в груди сердєнько,
Палáс личєнько,
Голóвка ся крутить в роздóли.

„Дитятко, дитятко!
Вертає наш татко!
Вертає нам сонце до хати!
Обміймо росóю
Личєнька сьвїжою,
Щоб стáлись милїйші для
[тата!“ —

І лїчка обмїла,
І цвітку задїла
В голóвку обóїх рукóю;
І скóро помчала
На стрїчу, і стáла,
При пúти, на скáлу стромóю.

І взнєсла висóко
Дитя, і глубóко

¹⁾ бчи, в перенóснїм значїню.

Зітхнула, бо в серцю щось Твій друг упав в бою,
[тісне: Аї там під Мадженті мура-
„Ах, сїну, мій сїну!
Споглянь на долину,
І в ручки на тата заплєсни!“ Невіста здрожала,
Поблідла, взридала,
Надходять рекрути — Притїсла до серця дитину,
„Гей брата! чи чути,
І в небо соколи
Де друг мій? чи може він Піднесла повόли
[з вами?“ І верглась з ягідков в глублину.
„Жєно, Бог з Тобόю!

82. Лісовий цар.

(Переклад Василя Чайченка з Гєтого.)

Хто їде в негόду тим лїсом густїм?
То батько, спізнївшись, і хлōпець із ним. —
Малόго, обнявши, в руках він держить,
Йогό пригортає, йогό він пестить.

„Чом лїчко сховав ти, мій сїнку малїй?“
— „Ой тату! чи бачиш? он цар лїсовий:
У довгїй кирєї, в коронї — дивїсь!“
„То сїнку, тумани навкрўг простяглись.“

— Мій хлопчику любий! до мене сюді
На лўки зелєні ти грātись їдї;
В мої матусї є пїшні квіткї,
Гафтованї злόтом тобї сорочкї.

— „Ой тату, він кличе на лўки рясні,
І квітї і злόто дає він менї.“

„Немá там нїчόго, мій сїночку, цить!
То вітер між лїстем сухїм шелестить!“

— „До мене, мій хлопче, в дїрόвах густїх
Побáчиш вродливих дочόк ти моїх;

1) мїсто в Лїомбарднї, памятне бόєм в 1859. р.

Вести-муть таночок і будуть співать,
Співаячи будуть тебе колихать!

— „Ой тату мій, тату! туди подивись:
В танку королівни за руки взялись.“
„О, ні! усé тихо у темряві там:
То верби старії схилюлись гіллям.“

— Менé, хлопче, вабить урoда твоя:
Хоть хочеш-не-хочеш — візьму тебе я!
— „Ой тату! вже близько, він нас доженé!
Він давить, він душить, він тягне менé!“

Наляканий батько не їде — летить,
А хлопець нудьгує, а хлопець кричить.
Добіг вже до дому і дивить ся він:
В руках, уже мёртвий, лежить його син.

83. Б е л і з а р .

(Даниїла Мліки.)

Босфoр грає, реве, стoгне,
Аж сум побирає,
Ізза хмари блідий місяць
Лячно виглядає,
Византия горда, славна,
З вежами, з хрестами,
Днесь прибрала ся, убралась
Мраков-туманами.

Мріє в мрaці там сiм вежий,
Хвиля їх полоче.
Хто там долю проклинає
Грізно серед нoчі?
Хто в темниці мoкрій-темній
Тяжко так зітхає,
Важко стoгне, оковами
Брящать і збиває?
Белізар старий то, сивий
Зносить тяжкі мукы:

У кайдани закували
Старі нoги, рyки;
А до того ещé очи
Виняли ножами,
Щоб не бачив сьвіта-дoлі,
Ні сонця з лучами...

* * *

Сонце сходить, Византия
У лучах палає,
Тёмний Белізар по ринку
Нішечком ступає.
А рука, що раз двосічний
Острий меч тримала,
Персам і Болгарам й Готам
Страшною здавалась —
Нині костур як для старця
Бідного тримає.

Его хлопець молоденький
Містом провозжає.
„Мілий хлопчику-сокоме,
Одну просьбу маю:
Заким піду вік скінчити
У чужому краю,
Поведи мя до родини,
Най хоч у послідне
З нею серце поговорить,
Серце моє бідне!
Поведи мя, мілий хлопче,
До моєї дитини,
До красної, до любої
Рідної Ірини, —
Най пригорну її до серця
Як то раз бувало,
Коли вї біла ручка
До ран прикладала
Ліки-зілля, і старого
Пильно доглядала.“
„Тату, тату мій рідненький,
Я твоя Ірина!
Деж у нїждї тя лишилаб

Рідная дитина?“
„Іриночко-голубочко,
Дитино рідненька!...“
І обое пригорнулись
Щиро до серденька;
І тихенько заридали
Тїхими сльозами
І поволн пішли далї
Ранком — улицями.

* * *

На далекій на чужинї
Бўтийнї вітер віє,
Белїзар там свїтом нудить
Тужить, вїане, мліє...
Доглядає як зїнишу
Вїрна доч старого —
Ії байдуже, що минають
Віку молодого
Наймилийші днї за днями...
Она посвятила
Вік вітцєви, бо як щїра
Доч его любила.

84. З р а д н и к.

(Легєнда з далєкого сходу В. Гринченка.)

I.

Було се в півдєнному краї.
Де сонце так нїжно сїя,
Де гордая пальма пишавєсь,
В розкошах втопає земля;
Де небо блакїтне й широкї,
Безмєжні простори степів, —
В тїм краї ще в давнїї роки
Народ наймогутїйший жив.
І славою гучно пишав ся
Той край у народів сїмї,

Друг кожен тїй славі вклоняв
А вброд лякав ся вї. [ся,
Не тим тая слава, що в полі
Козак із народу того
З війни не втікав ще нїколи,
Не кїдав ще місця свого;
Не тим тая слава, що з роду
Нїхто ще з усіх ворогів
Того переважить народу
Нїколи й разу не здолїв:
Не тим, що над їх парубоцтво
Хоробрішї підє не було:

Не з того, що їхне дівóцтво.
Як пішні троянди¹⁾ цвіло; —
Ні, тим така слава велика
Була у народу того,
Що з їх ні оден спокон-віку
Не зрадив ще краю свого.
В якій нелюдській мукі
Не кинув би кожного з їх:
Але ні уста їх, ні руки
Не зрадилиб з роду своїх.
І „зради“ — пекельного слó-
В ті давні колишні дні [ва —
Не знала ще їхня мова,
Не знали й не чули оні.

II.

Отóж у ті давні години,
Що спомин про їх уже згас,
Жив парубок в їхній країні
І звав ся той хлопець — Кин-
[дарс,

Судилось емú виростати
Безри́дному серед чужих, —
Давно́ бо в землі е́го ма́ти
І ба́тько у бо́ї по́ліг.
Зате́ був воя́цкої в́роди,
Як со́кіл у бо́ї літа́в;
Не раз і не два у походи
Ходів він і слави при́дба́в.
Хоч ще молодий був лі́тами,
Та в ра́дах уже́ радува́в, —
Він го́лос промі́ж козака́ми
За вчи́нки славе́тнії́ мав.
І го́лови си́ві старі́ї
Схиля́лись до сло́ва е́го
І ба́чив себе́ він у мрі́ї
Гетьма́ном в наро́ду свого́.
І сто́ючи в ра́ді коза́цкій,
І до́ма у ха́ті свої́й,

І лі́нучи в бу́чі воя́цкій,
Не ки́дав ві́коли тих мрі́й.
І го́рдая ду́мка бу́є:
„Тепе́р я з старі́ми в рі́вні, —
Мину́ть ще го́дини — і в кра́ю
Не бу́де вже́ й рі́вних мені́:
Я бю́ ся — і во́рог ті́кає,
Чи ме́ртва́й ляга́є до ні́г;
Я в ра́ді й ні́хто не здола́є
Так справ розважа́ть ви́йскових.
То́й до́свід уве́сь, що зумі́ли
Придба́ть ті́льки си́ві ді́ди,
Не втра́тивши му́жної си́ли,
Здобу́в я в мій час молоді́й.
І чо́м же мені́ не держа́ти
У ду́жих рука́х була́ву?
Я кра́щеб змі́г кермува́ти
Тим кра́єм, в я́кому живу́...“
Та ро́ки мина́ють швидко́ї,
Хоч сла́ва е́го́ й ви́роста́,
Та ще́ не спра́вдили́сь наді́ї,
Дале́ко бажана́ мета́:
Старі́й ще́ гетьма́н за́правля́є
І ви́рвать не дасть була́ви:
Кинда́рс ли́ху ду́му хова́є
В свої́й молоді́й голо́ві...

III.

Ось чу́тка пішла́ помі́ж лю́ди:
Кра́й рідни́й їх во́рога́ жде.
Збира́єть ся ви́йско з усю́ди.
Зібра́лось, — на во́рога́ йде.
Не бли́скавка не́бо то кра́є,
Не в хма́рах насуплених грі́м, —
Гетьма́н то в похі́д виступа́є
І ви́йско славе́тнее́ з ним.
Як хи́жі орли́ налеті́ли,
На во́рога́ впали́ усі́, —
І ні́кнуть воро́жії́ си́ли,

¹⁾ рід ро́жі.

Як в полі травá від коси.
І, трúпом заслáвши країну,
Від їх ужé вóрог тїка, —
Борóтись змогла до загїну
Старóго гетьмáна рука!
Над їм іще вóрог нїко́ли
В бо́ях перева́ги не брав, —
Тепе́р же в широ́кому полі
Полїг він і вже не встава́в.
І ра́да зітїпла ся о́брати,
Як звича́й дїдівський велїв,
Гетьмáна ізнóв, щоб скара́ти
За ба́тькову смерть ворогів.
„За кров на́шу й ба́тька ста-
Ходи́мо, ходи́мо на них! [рóго
Нам тре́ба гетьмáна тако́го,
Щоб він їм віддя́чити зміг!“
Кинда́рс чу́в всі сї бажа́ня
І дума́: „дїжда́в ся і я!
Справди́лись мої дома́гáня, —
Моя́ булава́ вже, моя́!“
І чу́ти е́му — вже гука́є
Хтось в ра́ді: „Кинда́рс по-

[веде́!“

У се́рці надїя пала́є,
Він го́рдий і впевне́ний жеде.
Але між дїда́ми старі́ми
Щось думи́ були не такі:
Мовча́ть ще дїди́, а за ними́
Мовча́ть і усі́ коза́кі.
Наре́шті старі́й і похи́лий
Озва́в ся зміж їх дїдугáн:
„Хоч вóрога ми й подо́ли́ли,
Та вби́тий полїг наш гетьма́н...
Наві́щож нам до́вго шу́кати?
Тепе́р серед нас є́го син —
Хтож бі́льше — за ба́тька

[скара́ти

Бажа́ ворогів, як не він?
Він зде́ржати ша́блю здола́є,

Здола́ борони́ти сві́тї кра́й, —
Так хай булаву́ він прийма́є,
Веде́ нас до бо́ю нехай!“
Замóвк дїдугáн, і вся ра́да
Гукну́ла у го́лос оди́н:
„Правди́ва старóго пора́да —
Гетьма́ном хай бу́де нам спн!“
І ось — молоді́й, але дужи́й,
До рук булаву́ він прийма́...
Кинда́рс — на́че зóвсім бай-

[дужи́й,

А лóтість у се́рці нїма́:
„Так ось як мене́ вшану́вали
За сла́ву й послóгу мою́:
Гетьма́ном ви хлóпця о́брали,
Яж зно́ву у бо́ці стою́!
Нехай! я не бу́ду проха́ти!
Ви би́ти йдете́ ворогів, —
Та тї́льки вам їх не зламáти,
Бо я вам іще́ не прості́в!
Коли́ менї ша́ни нема́є, —
Знайду́ її в вóрога я!
Помсти́тись над ва́ми здола́є
Гартóвана ша́бля моя́!“
Чорні́йший від чо́рної хма́ри.
Що со́нце хова́ серед дня
І грóзи ви́щує та ка́ри,
Сїда́є Кинда́рс на ко́ня —
І їде́. Сви́й кра́й вже ми́нає,
У зе́млю чужо́ю вступі́в...
Жене́ він ко́ня, поспіша́є
Скори́ш до сво́їх ворогів.
Але́ж не за рідну кра́йну
Тепе́р іде́ би́ти ся він:
Про по́мсту він дума́ єди́ну,
Голуби́ть замі́р той оди́н...

IV.

Ізнóву-вїйна́-неупи́нна,
Ізнóву кривáвії дні...

З ворожого війська частина
З гетьманом стає до борні,
А друга наближилась тихо,
Пройшла серед гір та лісів,
То рідній країні на лихо,
Киндаре тебе військо привів.
Прийшли — і палають вже хати
І трупи лежать навкруги —
І батька, й дитину, і мати
Всіх бють без жалю вороги.
Пала увесь край мов у пеклі
І тоне у власній крові...
Все бачить той зрадник за-

{пеклий

І дума: „Нарешті і ви
Згадали в час кари і суду,
Кого занехали колись!
Присягсь я, що вам не за-

{бұду —

Йі ви кровю тепер задились!“
Ой то не орел стрепенувшись,
Гніздо захищає своє, —
Гетьман молодий повернув-

{пийсь,

Боронячись, ворога бє.
І ворог не довго держав ся:
З усіх, що з Киндарсом прий-

{шли,

Ніхто не утік, не сховав ся, —
Усі там оні полягли.
Над трупами батька і брата,
Над трупом сестер, матерій
Зібралась народна громада
Йі дізналась, хто зраду вчинив.
Здрігнули ся всі: споконвіку
Того не було в їх землі, —
Йі Киндарса за зраду велику
Проклоном святим прокляли.

V.

Деж зрадник запеклий? Не має
На полі між труном его...
Від кари сховавшись, тікає
Він з рідного краю свого.
Тіка серед темної ночі
Тіка й серед білого дня,
І страшно блищать ему очі,
Присталого бє він коня.
Алеж від святого проклону
Не втік він і серед степів:
Бурхаючи вітер в розгону
У гору его підхопив,
І лютая бұря ревує
Киндарса туді понесла,
Де, в сніг загорнувшись бли-

{сқуций,

Країна вся мєртва лягла;
Де вічна зима закувала
Усє в крижані кайдани, —
Туді его бұря пригнала
З країни рясної весні.
Підкинувши в гору що сили,
Его швиргонула она
На мєрзлії скєлі похілі, —
Край скель же — безодня без

{дна

Йі здаєть ся ему, що в безодні
Усє він з круч пада крутих
Йі за гострії скєлі холодні
Хапаєть ся в мұках страшних.
Не держать знесилені руки,
Покинула сила его —
І скрикнути хоче він з мұки
І крику не чұє свого.
І крига ему усє тїло
Скувала й лягла на устах,

І сѣрце немов скрижаїло,	Її не буде во віки віків!...
І слѣози замѣрзли в очах...	Ні смѣрти сму, ні спочину:
І праведна кара сьвятая!	Страшнїш бо нема над той грїх.
І скількиб її нї терпів, —	Як зрадити рідну країну,
Кінця їй для него не має	Продати сьвятиню сьвятих!...

Літературно-естетичні замітки.

Епічна поезія.

Епічна поезія є починам і жерелом всякої поезії, з неї втворили ся всі инші роди. Грецький вислів епос означає: слово, оповіданє, мова, дії. Епопея означає властиво словесний твір поетичний взагалі, в супротивности до инших мистецьких творів, котрих не можна зобразити словами.

Предметом епічної т. є. оповідної поезії є отже дійсна або в переказу взята або видумана подія. Головною ціхою епічної поезії є предметовість (обективність), бо поет оповідає спокійно і просторо (епічна ширина) про саму подію, без додатку свого власного осуду або почування.

Роди епічної поезії.

Лицарський (героїчний) епос або епопея є оповіданє в поетичнім виді важних подій, довершених людьми або вчоловіченими, фантастичними ествами, котрі творять гармонійну цілість.

1. Народний епос черпає предмет з давньої минувшини народу або з переказу. Дієвими особами народної епопеї є звичайно лицарі, взяті з переказів або мітів, і тим поясняє ся надприродна ціха народної епопеї. Народна епопея втворила ся нерогодом з народних рапсодий, зложених в однойлу форму.

В грецьім письменстві: Іліяда й Одисея Гомерова.

2. Мистецький (умілий) епос. Коли народна епопея обймає народні перекази, зложені в органічну цілість, і має ціху крикмет цілого народу в певній добі, то мистецька епопея черпає предмет звичайно з історії або людського життя, рідше з переказу. В кождім случаю однак сей предмет оброблений поетом уміло що до основи і переведення.

Найважливіші роди мистецької епопеї є:

а) історична епопея: н. пр. Вергілія: Енеїда; в українськiм письменстві Куліша: Маруся Богуславка: невдала проба: Дідицького: Буйтур-Всеволод.

б) романтична епопея, котрої предмет взятий з пригод середньовічних лицарів, н. пр. Вольфрама з Ешенбаху: Парціваль; Вілянда: Оберон.

в) релігійна епопея, котрої предмет взятий з біблійної історії або релігійного життя, н. пр. Мільтона: Утрачений рай; Дантоґо: Божественна комедія; Кьлопштока: Месіяда; в українськiм письменстві перша проба: Могилницького: Скит Манявський.

г) комічна (гумористична) епопея виводить комічні (веселі, сьмійні) характери осіб, або зображує комічні події з життя, щоби розвеселити або сатирою впливати на поправу суспільства і відносин. Комічний епос може бути пародією або травестією поважної епопеї.

Пародія задержує форму оригінальної епопеї, але вибирає предмет простий, сьмійний, котрий не відповідає поважній формі і тому викликає комічне вражінє. Н. пр. Красіцького: Мишеїда, комічне наслідованє грецької епопеї, котрої основою послужили Енеїда й Одиссея.

Травестія (перелицьованє) задержує поважний предмет оригіналу, але надає творови комічну ціху н. пр. Котляревського: Вергілієва Енеїда перелицьована.

До комічного епосу зачисляємо зьвіринний епос, зложений із зьвіринних байок у гармонійну цілість: Гетого: Reineske Fuchs, Франка: Лис Микита.

Історична поема, дума.

Наколи основою історичного оповідання є історична подія, тоді зве ся оно історичною поемою.

Вже в давнину висьпівували народні сьпівці (у нас кобзарі, бандуристи) про визначні історичні події, а поети складали такі поеми умілим ладом. Новочасні поеми історичні мають ту ціль, щоби оповіданєм займавих історичних подій зобразити певну історичну добу і тим заґріти суспільність до любови і пошани славної минувшини.

Історична поема подає оповіданєм займавої події історичної поетичне зображенє визначної історичної доби.

На Україні витворив ся рід історично-поетичних творів званих думами, котрі складали і співали кобзарі (бандуристи), пригрававши на кобзі (бандурі) (див. Вибір з літер. стор. 113. і т. д.). Дума оснований звичайно на історичній події (історична дума, н. пр. Про бурю на Чорному морі) або на побитових, суспільних, родинних відносинах (н. пр. Про вдову та синів) і т. д. Дума, вірна своїй назві, є звичайно сумна, тужлива.

Дума має спільну з баладою форму, а склад її може бути різкий і залежний від вражіння, яке предмет робить на поета або слухача. Чим більше переважає чуте, пристрасть (ліричне живло), тим коротший склад (строфовий); спокійні і поважні дії вимагають навпаки довшого, епічного вірша. В деяких думах стрічаємо вельми живе, драматичне зображене.

Окрім народних дум, маємо також умілим ладом складані н. пр. Шевченка: Підкова, Гамалія, Невольник; Куліша: Кумейка, Дунайська Дума і т. и.

Поетичне оповідане.

Поетичне оповідане віжнить ся від прозового лише формою. Обидва розказують про дійсні або вдумані події з життя поодиноких людей. Предмет поетичного оповідання є отже взятий з дійсности і виключає все казочне. Одначе не всяка подія з дійсного життя надає ся до поетичного оповідання, бо зміст її повинен бути приманливий і поетичний. Що до змісту і переведення може бути поетичне оповідане або поважне або жартовливе, комічне.

Поетичне оповідане є отже віршованим розказом про події з людського життя.

Часто зближає ся поетичне оповідане до поучної (дидактичної) поезії, наколи его цілю є поука. Сей рід поучних оповідань впровадив в епічній поезії німецький поет Геллерт (XVIII ст.), і додаючи на початку або на кінці оповідання якусь поуку, зближив поетичне оповідане до байки. Часто знов зближає ся поетичне оповідане до балади, наколи оно не лише предметово подає подію, але також обнімає ліричні вставки.

Поетичну повість впровадив англійський поет Байрон, в німецькій літературі Ленав і Шаміссо, в українській літературі замітні: Наймишка і Москалева криниця Шевченка, в польській Гражина, Конрад Валленрод Міцкевича, Марія Мальчевського, Ян Белеккий Словацкого і т. и.

Б а л а д а

виробила ся у Германських народів (Англіїців і Німців). Що до основи є она повісттю, а що до форми і складу належить до лірично-епічної поезії. Її предмети поважні, епічні і трагічні, взяті найбільш з народних переказів. Поетови розходить ся о винайдене поважної, піднеслої або навіть трагічної події, котрої зображене зворушує і пориває нашу уяву, а наостанку робить поважне вражіє.

В німецькій літературі визначили ся як творці балад: Гете, Шіллер, Уланд, Біргер, в польській: Міцкевич, в українській: Шевченко (Тополя, Причинна; они звані у него поемами) і ин.

Б. БАЙКИ, ПАРАБОЛІ, АЛЕГОРИЇ, ЗАГАДКИ І АФОРИЗМИ.

85. Мірошник.

(Пріказка Е. Гребінки.)

На річечці якійсь маленькій
Стояв колись млинок, а в нім мірошник жив.
Хоч не величкий млин, та знаєш чепурненький;
Раз-по-раз, день-у-день крутивсь і гуркотів,
І хліба вистачав хоз'яїну чимало.

Мірошник паном ціло жив.

І требаж на біду, позаторішню весну
Його лихий поніс чогось на Десну.¹⁾

Хоч не богацько проходів,

Затé богато бачив світа:

Побачив він, як Сейм²⁾ мов бісений³⁾ шумів,

І як Десна ревля несамовита,

Мабуть воробчавши не пятьдесят млинів.

Вернувся мірошник наш до дому,

До церкви пр'ямо поспішав,

Та Богу молить ся св'ятому,

Щоб він акафісти його не в гнів прин'яв

¹⁾ лівобічна притока Дніпра. ²⁾ лівобічна притока Десни.

³⁾ скажений.

І річечку його зробив Десною,
Або хоча як Сейм, такою, —
„Тоді́ то вже я панува́в!“
Моле́бні день-у-день Спасі́телеви пра́вить,
У ставни́кі¹⁾ сві́чки по де́сять ф́унтів ста́вить,
Все мо́литця, ні ї́сть, ні пе́, ні спить...

„Земля́че, Бог з тобо́ю!
На тебе десь туман у Літві навелі́,
Хиба забу́в ти, що вели́кою водо́ю
Ворóчають вели́кіі мли́ні?
Їх Ні́мпці будува́ть умі́ють,
А вже не вдасть се́го наш брат;
Вони́ самі́ товчу́ть і ми́ють,
І ме́лють боро́шно²⁾ і сїю́ть,
Зда́ється, що самі́ й ї́дять.
А млин хоч чепу́рний у тебе́,
Та не для бистри́ни.“
— „Бала́кайте про себе́!“
Міро́шник заворча́в і рукаво́м махну́в,
Його́ мо́литви Бог почу́в!
По не́бу ві́терок дму́хну́в, —
Як во́рон не́бо почорні́ло;
Шварну́ла бли́скавка — грі́м грю́кнув і загу́в;
Із хмар, як з лото́ків, водо́ю зашумі́ло.
Мале́нька рі́ченька, що так тихе́нько йшла́,
Заклекоті́ла, заревла́,
І че́рез грéблю покоті́ла.
Як на осі́ці лист, тремті́ть млино́к од фі́лі.
Вода́ напре́, диви́сь — то ві́скочив гві́здок,
То па́ля³⁾ трі́снула, то за́ставку розбі́ло,
А да́лі і знесло́ млино́к.
Схопи́всь міро́шник, та пізнéнько!
Що по́ки йшла́ вода́ малéнька,
Що дня́ він хлі́ба мав шма́ток. —
Лі́т з де́сять бу́в у нас судде́ю Гли́ва.
Та, зна́єш, захоті́в на ла́комний кусо́к,

¹⁾ великі сві́чники в це́ркві. ²⁾ му́ка. ³⁾ замі́єнь палé: укра-
їньска мо́ва люби́ть закінчува́ти слова́ самозвúком, н. нр. мечéта
зам. мечéт.

В Полтаву перейшов: там, кажуть, є пожива,
Велика там вода, хоть є й богато мліва...
Глядіть, добродію, чи ваш міцний млинók!

86. Будяк та конопліночка.

(Пріказка Е. Гребінки.)

„Чогó ти так мене, колючко, в боки пхавш?“
На конопліночку в степу Будяк гукав.

„Та як рості мені? і сам здоров ти знавш,
Що зємлю у мене зпід коренця забрав.“

Бува і чоловік сьому колючці нара:
Людині товче, та й жде, щоб хто його кохав!

87. Лисиця і виноград.

(Байка Леоніда Глібова.)

Прибігла раз Лиси́чка у садók:
Вподобавсь дуже їй привітненький кутók:
І гáрно погулять, і любо подивіть ся,
То тим, то сим там можна поживіть ся.

Глядіть —

На тічках виноград стоїть,
Густенько, аж тічки нахиляє.
От, дума, сніданє смачнє;
Усяка ягідка ненáче привитає,
Ненáче ка́же: „Їж мене“.
Та от біда яка: відкіль она не гляне,
Де не запнеть ся — не достáне.

Облізує ротók.

Хоч би десяток ягідók.

„Бач, ка́же, люди як хитру́ють,
Ненáче нóсом чують“.

А на вершечку порáєть ся Воробець;
Усюди він проворний молодєць,
Уміє злакомитись на дурнічку,

На те вже вдавсь.

Побáчив він Лиси́чку

І зáраз обізвавсь:

„Здоровенька була, Лиси́чко:

Поласуй з нами, молодичко!
А виноград же то який!
У вашому гаю не віросте такий!
Лисичка каже: „Нам не йде, —
Оскома нападé!“
Розсёрдилась она́ і поплелась до до́му,
Жалкуючи, що бігла по дурно́му.
Так завидючий чоловік
На брехні зверне свій язик;
Чого не втне, чи не дістане —
Усе погáne.

88. Р і б к а.

(Байка Петра Артемовського.)

В ставочку Пліточка дрібненька
Знече́вя¹⁾ зу́здріла на ўдці червака́,
І так була́ раденька!
І думка то була́ така́,
Щоб підвечіркувать смачненько.
До не́го кину́лась пшвиденько!
То з бо́ку ускубне́,
То зпе́реду поцу́пить,
То хвóстика лизне́,
То зні́зу впять підсту́пить,
То ві́рне, то пі́рне,
То сї́пне, то смикне́.
Та ба! те ротиня́ такé узеньке, бач,
Що нічо́го не вдіе́!
Хоч сядь, тай плач!
Ой го́ренько мені́ на сьві́тоньку“, мовля́в,
„За́що мене́ так до́ля зневажа́в;
Тим гу́бу і живі́т дала́ з кова́льський міх,
Тим зу́би мов пшпичкі́, а нам, на глум, на сьмі́х,
Рот шпилько́ю непа́че простро́мила!...
Ой, пра́вду дя́дипа небо́га говори́ла:
Що тілько́ на сьві́ті вели́ким ри́бам жити́!

¹⁾ несподівано.

А нам малим в кулак трубить!“
Так Пліточка в воді на долю нарікає.

А на гачку черв'як все хвостиком киває!

Черв'як кива, — аж ось, зі дна

Гульк щука! ковть!... она

За удку хіп!

А удка сїп!

З воді шубовств в окріп!...

„Ой ліпечко! оцеж¹⁾ як дядина збрехала!...“

Із ляку Пліточка сказа́ла,

І більш не ска́ржилась на долю Пліточок

За ласенький на удочці шматок:

Що Бог послав — чи то багáто, чи то трóшки —

В шувáр залізни, їла мовчки.

89. Там хóроше, де нас нема́.

(Бáйка Лебнїда Гл'бова.)

I.

Над річкою стояв великий гаї,
Зимóю — затишок, а лі́том — Бóжий рай;

Уся́ка пта́шечка, радіючи, сьпівáла,

Весну́ і лі́то привита́ла.

В тому́ га́ю два Го́луби бу́ли

І як браті́ любесенько жили́;

Дай Бóже так і лю́дям жи́ти.

Чогóб, зда́єть ся, ще хоті́ти?

Коха́тиб до́леньку сво́ю

І воркува́ти мило́, тихо́,

Так пі́т-же! і в га́ю

Ника́є²⁾ завиді́ще лі́хо. —

Знайшо́в ся божеві́льний Шпак

І бра́та ме́ншого він став дурі́ть брехне́ю,

І так і перета́к:³⁾

„Що ви пи́ша́єтесь доли́ною сво́єю,

Ко́ли ще бі́льше сьві́та є?

¹⁾ = оте́ж. ²⁾ ші́бас ся. ³⁾ і не так.

От хоч і я — життя своє
До вашого не прирівняю, —
Я більше бачив, більше знаю,
Бо дома не сижу;

А ось тобі скажу:

У вашу сторону я в гості прилітаю,
А летючі сюди, усюди побуваю,

До всього придивлюсь

І розуму, як кажуть, наберусь.

У вашому гаю — що можна тут побачить?

Вівчар між нивами маячить,

Нічого дивного нема,

А там — подумай ти, небóже:

Стоїть тобі горá, на тій горі зима,

А під горóю літо Бóже,

Скрізь зéлено, усé цвітé...

Чогó там не ростé?

Від лáсощів аж віття гнуть ся:

Мігдáлики і виногpáд,

Їсі, їсі, аж рад.

Тут тільки й лáсощів, що прóсо та пшениця...

А що такé, спитáть би вас, жар-птиця?¹⁾

Дикóвини²⁾ такі як там,

І не приснять ся вам“.

II.

Наслúхавсь Голубóк шпакóвої дурніці,
Аж кpільця трúсять летіти до жар-птиці.

І став він бpáтови казáть:

„Я хóчу, бpáтику, летіть, побáчить сьвiта;

У нас ещé багáто бóде літа,

Далéко вспію облiтáть.

Почúв би ти, що Шпак розúмний кáже,

Зáвидно стáне хоч комú“.

Брат здивувáвся і так сказáв емú:

„Шпак нiсенiтницю такú тобі розмáже,

¹⁾ казóчна пtiця. ²⁾ дивнá, нечúвана рiч.

Що їй груші на вербі ростуть;
Шпакі не мовлять правди дуже,
А дурні їм і віру ймуть.
Не гріх, не жаль тобі, мій друже,
Менé покинуть і майнуть?

Нас птиці осьміють, —
Жили, жили та їй розлетілись...
Хибáж на те ми подружились,
Щоб потім плакати, жалкувати?

І день і ніч я буду сумувати;
Чи хмáра набіжить, чи ворон де закриче,
Я думати му: деж то він,
Голубчик мій? Серед чужих долин
Лежить в недугі, може, плаче?
Не мати ме спокóю сéрденько моé“...

А братик знов своé:

„Не надовгож я хочу полетіти —
На тиждень чи на два, а потім і верну́сь,
І знов ми будемо з тобою вку́пі жити!“

Не бій ся, братику, яж не бою́сь;
Побачить хочеть ся мені жар-птицю дуже.
Про все, про все тоді, мій друже,
Я розкажу тобі: де був,

Що бачив, що почу́в.

Я облитаю всі кутóчки“...

— „Бог знає, ка́же брат, чи доживу́“...

А слёзи капають тихе́нько на листóчки

І падають росóю на траву́.

Не допомогло, летіти та їй летіти!

„Прискучило тобі зо мною жити,

Промóвив брат: нехай і так,

Нехай сьміється Шпак;

Менé згада́єш, милий друже,

І пожалку́єш дуже, дуже“...

III.

Оста́в ся Гóлуб сам; сумуючи, сидіть;

А неслухняний брат летіть, летіть...

Де не взялась на не́бі чо́рна хмáра

І блискавка і дощ, неначе Бóжа кáра.

Зляка́в ся Голубо́к

І на суху вербу спустив ся;

Як не хова́всь, як не ту́лив ся,

А все-таки́ як хлю́щ обмо́к.

Пере́полох зати́х і со́нечко пригрі́ло;

Він да́лі по́леті́в, а ли́хо зно́в приспі́ло.

У полі́ пасі́ка сто́їть;

Під де́ревом пше́но розсі́пане леж́ить;

Голо́дний Голубо́к зрад́ів, не огляда́в ся —

Під сї́точкою опи́нів ся,

Бо то прина́донька бу́ла.

Чи сї́точка гни́ла,

Чи так онó вже скла́лось,

Хоч ніжку натру́див, хоч кри́лочко помя́лось.

Одна́че ві́рвав ся і полеті́в.

Одума́ть ся не вспі́в.

На зу́стріч зно́в біда́ вели́ка:

На ньо́го ќинув ся Шулі́ка¹⁾;

От-от би Голубо́к пропа́в, —

Де взя́всь Оре́л — і во́рога прогна́в.

Не ста́ло си́ли бі́льш леті́ти;

У ху́торі під ти́ном він присі́в,

Щоб тро́шечки спочи́ти;

Сиді́ть, заді́хав ся, змарні́в.

А хло́пчик недалече́к бу́в,

Дручо́м в його́ шпу́рну́в

І в го́лову якра́з уда́рив ду́же...

„Ой де́ж ти, бра́тику, мій дру́же!“

Схопи́вшись, ќрикнув Голубо́к

І поверну́в у рідний сві́й ку́то́к.

Де й си́ла та́я узя́ла ся;

Яка́ біда́ над ним стра́сла ся,

А як стрі́ла, він ле́гко полеті́в

Туди́ у ти́хий гай, де Бог благослови́в.

„Ой, кра́ю мій, мій ра́ю!

Тебе́ я приви́таю!“

Промови́в він, спуска́ючись у гай.

¹⁾ також шу́льпі́ка, шулі́ка — голу́бичий або ку́рячий ястру́б.

Розвеселив він брата невзначай¹⁾;
Всю ніч оні тоді не спали
І тихо, любо розмовляли,
Аж покіл сонечко не піднялось;
Жаль, що розказувать прийшлося
Не про диківинки, а про лиху годину:
„То Шпак мудрований хотів мене звести“,
Жалів ся менший брат: „голубчику, прости!
Тепер тебе до віку не покину“.

IV.

На крильцях правдоньки я бабчку пустив,
Щоб всякий знав і розумів,
Що в світі Божому нема кутка без горя,
Не тільки тут, а і по той бік моря.
Кому мандрівка сміх, кому усе дарма,
Хто вітрить ся кудись, шукать якогось раю,
Тому я приказку стареньку нагадаю:
Там хороше, де нас нема.

90. Край дармоїдів.

(Даніла Млаки.)

Чи чули ви, добрі діти,
Деся далеко там край світа,
За високими горами,
За глибокими морями
Є край, що там любо жити,
Бо не треба там робити;
Що лиш серце забажає,
Тої хвилі вже і має.

Там хаті всі з колачів,
А плоти всі з ковбасів,
З медівника всякі стріхи;
Золота там півні міхи,
Піва, меду і вина

Там течє ціла ріка,
Вєрби родять там грушкі,
Вісять на хобзі²⁾ булкі:
Там в ставку живє, пливє
Ріба вже печєна, жде,
Щобісь засягнув руків,
Котру хоч, пожив здорів.

Як у нас ростє травá,
Свіжі там ростуть що дня
З мясом ситі галушкі,
Варениці, пироги.
Там не треба зо млина
Нєсти мліво; бо мукá

¹⁾ несподівано. ²⁾ бадиліна.

З неба, як той сніг, паде
І сама в коріто йде;
З печі вилазить як миш
Вже готовий хліб і кнущ.

Де ступиш лишé ногою,
Всюди мід течé рікою;
Там жарéні голубці
Право в рот летять тобі
Сéред нóчи, сéред дня.
Приправлéне порося
З хріном, начинков біжить,
Острий ніж в хребті стремить,
Щоб собі ти відрубав
Найсмачнійше й заїдав.
В кож́дій хаті з сволока
Мож п́діти молока,
Як каміне там лежать
Бріндзя, ма́сла цілий склад.
Чоботи і постолі,
Пояс, чéрес, кожухи
Вісять стріхов, лиш сяга́й
І гарне́нько ся вбира́й!
З ове́ць во́вну не стрижу́ть,

Гото́ве сукно́ несуть,
Сіра́к ші́є ся самий,
Чо́рний, сі́вий, чи ря́бий.

Хто робу́чий і швидкий,
Там господа́р з не́го злий,
Е́го звідтам вигоня́ють
І наза́д вже не прийма́ють;
Недбали́цям там то дни,
Як у Бо́га за дверми́. —
Лю́бо в краю́ тім де́сь жити,
Там не зна́є люд тужі́ти,
Там лиш добро́, а нема́
Ні невóлі, слі́з, ні зла.

Мно́гі туди́ вандрува́ли,
Та сумні́ домів верта́ли;
Бо хотя́ весь сьві́т зійшли́,
Краю́ то́го не знайшли́.
То лиш ба́йка-неби́лиця,
Що в сьві́ті де́сь землі́ця,
Де би́ люди́ їли, пі́ли
А нічо́го не робі́ли.

91. Лис і Вовк.

(З зьвірі́нного е́посу „Лис Микі́та“ Ів. Франка.)

Чи да́вно бу́ло, чи вчо́ра:
Лис Микі́та й Вовк прожбо́ра
Вандрува́ли де́нь і ніч.
Раз ото́ іду́ть степа́ми
Голодні́сенькі без тя́ми,
Хоч ко́ліна вла́сні їдж.

Аж тут чу́ти „Га́тьта! ві-
[сьта!“

Іде́ шля́хом хлоп до́ міста
З рі́бою на то́рг мабу́ть.

„Гей, Лис ка́же, мисль ща-
[слі́ва!

Бра́те, бу́де нам пожи́ва,
Лиш гляди́ та му́дрий бу́дь!“

Скóчив Лис з одпо́го ма́ху,
Бач, і впав посéред шля́ху,
Мов мертвий прости́г лапки́
І лежи́ть отта́к прости́ртий —
Він же мі́г пожи́ти сме́рти
Від мужи́цької ру́ки.

Хлоп над'їхав — що за діво!
З вóза злїз, за кáмiнь жiво,
Щоб його добiти там.
Далi бачить: він не дiха!
„От мiй зиск!“ промóвив стi-
[ха, —
„На клапáню бóде блам“.¹⁾

Взяв Микiту за хвостiну
Тай на вiз мiж рiби кiнув,
Сiв i їде в Бóжий час,
А Микiта, той пронóза,²⁾
Нуж метáти рiби з вóза,
В кáдцi лиш лишiв ся квас.

Рiб не стáло, Лис мiй в нóги!
Здiбав Вóвка край дорóги, —
Той остáтню щóку мене.
„Ну-бо, брате Миколáйку;
Ти лишiв для мéне пáйку?
Погодiй тепер менé!“

„О — гóвóрить Вовк неси-
[тий, —
Ось де пай твiй знаменiтий!
На, смакуй та не вдавiсь!“
I — змiркуй безóдно злóсти!
Дав йому лиш самi бiсти.
З рiб, що вкрав так сьмiло Лис.

92. Два плуги.

(Прiпiзка Боровигóвського.)

З однóго зелiза скувáли два плуги.
Одén стояв дурно, — в пóлi орав другий:
Срiблом блестiв плуг той, що з пóля вертáв ся;
А що стояв дурно — iржю вкривáв ся.

93. Прiтча Христóва про сiячá.

(Володимiра Алексáндрова.)

Ось вiйшов, щоб сiяти, сiяч у пóле i сiяв...
I вiтер зérно йому всюди розвiяв;
Богáто упáло його край дорóги,
Та там i попáло прохóжим пiд нóги
I хияая птiця з степiв налiтáла,
До дóлу спускалась i зérна клювáла.
Не мáло зернá в камянистóю зéмлю лягло
I, дóброго кóрня не дáвши, зiйшло:
А сóнце опiвднi його припáлило,
Горячим промiнем його присушило,

¹⁾ кусень смушкá. ²⁾ хiтрый, проворный.

І бідне пожовкло... Пожовкло й зав'яло:
Землі під корінем було йому мало.
А деякі зёрна то вітер вхопив і поїс
В бур'ян нависний, що й несіяний ріс;
І там їх здавалось гаразд полишив,
Та скоро бур'ян їх зовсім заглушив.
Дарёмно там дощ пробігав полосою
І зорі кропили там землю росою;
Ті зёрна лежать, мов рості не поря...
Немає від них і не буде добра.
Которіж зёрна та в добрую землю лягли,
То ті урожаї шісдесят, або й сто принесли.
Так добра земля, як поря настає,
Не тільки ще йсту¹⁾ ще й прибиль²⁾ дає;
Її мов і сонце шадить і не сунить до сұха...
Всяк маючи ўши, щоб слухать, най слұха!

94. Т р о я н д а. Роска
(Бориса Гринченка.)

Матусю, голубко! сьогодні
Я вранці ходила в садок —
Такого богато росте там
Рожевих та синіх квіток.
Найкраща троянда. Та тільки
Я руки сколола свої,
Аж кров потекла по них, — поки
Зірвала з білини її.
А краще, колиб та троянда
Без острих колючок була,
Щоб дівчина кожна зривати,
Не колючи руки, могла.

— Ой, доню! все гарне на світі
Даєть ся не дурно людям:
Щоб щастя придбать, працювати
Всім тяжко доводить ся нам.

¹⁾ капітал. ²⁾ зиск.

Без праці і трудів на світі
Не можна нічого придбати,
І навіть, щоб квітку зірвати,
Доводить ся болю зазнати.
Та пальчики хіри забудь ти
І знай, голубятко моє:
Що важше здобути, те любійше
Тоді, як здобудеш, стає.

95. Три деревини.

(Василь Мови Лиміньського.)

Зимом у купці на краю долини
Стоять на узлісі аж три деревини.
І перва в тій купці — висoka сосна,
Що саме у зиму зелена й рясна.
Про літечко яснє сосніні байдуже —
Тоді она жовта, сумна і недужа.

І друга в тій купці стоїть деревина —
Гнучка та висoka тополя-раїна.¹⁾
Її листячко вітром холодним обдута,
І вітоньки голі у крігу окуто;
І думка одна їй не сходить з ума:
Коли то минеть ся лиха зима?
Коли то весняне живуче тепло
Увільнить від кріги їй віти й стебло,
Та щедро одягне у лістя ряснє,
Зелєне та ніжне, хороще, яснє?
Коли то в розкошах красою засяє,
Уклонами вітра з теплом привитає,
Тонким верховітям у небі заграє,
І після негоди, страждання і сну
Она засорбмить красою сосну?...

І третя в тій купці стоїть деревина —
Розложиста, біла, ярка березина.
Та голії віти у крігу закуті,
Дарємно у ростіч тепер розіпнуті,

¹⁾ раїїна.

І гóрдого шóму від неї нема —
Замкну́ла уста́ їй лиха́я зима́!
І жа́лібно сто́гне і беть ся она́:
Коли́ то наста́не весéла весна́,
Із про́мінem я́сним, з живóчим теплóм,
Одя́гне їй віти тремт́ючим листóм,
І гóрдо она́ їх по вітру розно́сить,
І шóмом серді́тим лісі оголо́сить,
І гóрду пíху сосні́ни на́ру́шить,
І гóмін сосно́вий забé і заглóупить?
Але ще далéко живóча весна́ —
І гóрдо панóв зелéна сосна́,
І сóмно куня́є топо́ля-ра́йна,
І рветь ся та сто́гне ярка́ березина́...

96. З и м а́.

(Бóриса Грiнци́нка.)

Хи́жо буйний ві́тер
Ві́в на доли́ни,
Го́ри намі́тають
З сні́гу хуртові́ни;
Укрива́є зéмлю
Скрі́зь намі́тка бі́ла,
І зéмля замéрла,
Ті́хо зані́міла.
По́ки аж весно́ю
Сні́гові кайда́ни
Не спаду́ть із не́ї,
То й она́ не вста́не.
Ті́льки бу́де ві́тер
Хи́жо завива́ти
І за́мети-го́ри
Бу́де намі́тати...
А як со́нце я́сно
Про́мінem засьві́тить,

Знов зéмля уста́не,
Щоб цвисті́ і жи́ти. —
І твоé так се́рце
Сті́хло-зані́міло,
Мов його́ морóзом
Зі́мним пригні́тило.
Ті́лькиж не жу́ри ся,
Бо у хо́рі гру́ди
Тéплий про́мінь злі́пне
І жи́тя там збу́дить.
І жи́тя уста́не
Молоде́ й коха́не, —
Ви́сохнуть всі́ слё́зи,
Зго́ять ся всі́ ра́ни.
І весна́ почне́ть ся,
І те со́нце я́сне
Зно́ву засія́є,
До зими́ не згáсне.

97. Ткач.

(Якова Щоголева.)

Бережно зняв я з варстату основу,
Людам роботу розніс і роздав;
Тож мій спочинок; теперечки знову
Берди¹⁾ наплавив, нитки наснував.

От і роблю я. Застукала ляда;
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачева порада;
Берди і цівки²⁾, ви — хліб мій і сіль!

Вчіть ся ви, діти, у мене робіти;
Вивчитесь — будете добрії ткачі,
Дасть вам варстат ваш і їсти, і пити,
Тількож робіть все і в день і в ночі!

Схочете спати, а лихо присніть ся,
З ліжка зжене вас оно до зорі;
Ляжтеж тихенько та спіть, поки спить ся!
Спіть, мої діти, в теплі та в добрі.

От і заснули по лавах хлопята;
Крикнув цівіркун, догоря каганець;
Трохи притіхло, побільшала хата;
Швидко... вже буде й роботі кінець;

Швидко, а все такі стукає ляда,
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачева порада;
Берди і цівки, ви — хліб його й сіль.

98. Загадка.

(Іваніда Глібова.)

Бачить — не бачить,	Мовчки говорить,
Чути — не чує,	Добре мудрує:

¹⁾ ткацкий грёбень. ²⁾ шпулька для намотування ниток
(в ткацькій човнику).

Кривду соромить,	Люба розмова;
Правди навчає,	Дай, Боже, діти,
Часом жартує,	З нею до віку
Сьмішки справляє, —	Знать ся, — дружити.

99. Відгадка.

Хтож то така́я	Як не вгада́ли,
В сві́ті шаслі́ва,	Ста́ну в приго́ді:
Му́дра, правди́ва	Річ короте́нька —
І жартовлі́ва?	Кни́жка, та́й го́ді!

100. Поетичні афоризми.

(Бориса Грінченка.)

На троя́нді шпи́лькі. Та як ро́жі цвиту́ть,
Все колю́че хова́ють кві́ткі;
Прийде́ осі́нь сумна́, — кві́ти всі́ опаду́ть
І стирча́ть са́мі о́стрі шпи́лькі.

Го́ре й ра́дість да́є нам житя́ молоде́ —
Колу́чки і кві́тки да́є всі́м;
Прийде́ ста́рість і ра́дість вся пропада́є,
І зоста́неш ся з го́рем са́мим.

* * *

Як со́нце могу́че, та́кий будь і ти:
На до́брого й зло́го ти рівно́ сві́ті,
Осві́чу́й їм шлях до пра́вди і́ті.

Як со́нце — в надхма́рному кра́ю сия́й,
Низко́му до се́бе сягну́ть не дава́й;
Висо́ке не́бо — то рідни́й твій кра́й.

II. ЛІРИЧНА ПОЕЗИЯ.

А. ЧУТЛИВА ЛІРИКА.

101. Молітва учителя.

(Олександра Пасвічука.)

Молю ся, Господи, молю ся: Спасі мене! Хоча дивітись
Від злоби тяжкої спасі! І тяжко й гірко на сей світ, —
Най агнцем тихим я зроблю Та я бажаю помирітись
[ся, — З усім, що душу нам кріпить.
Блэй Твій в душу принесі.

Напівни серце ти благою Бажаю стати непохібним
Прихильністю до всіх людей; На стéжці ласки і добра,
Най сілою Твоєв устрою Під стягом стать твоїм по-
Собі житя серед дітій. [бідним,
Що відвертає всіх від зла,

Віддам їм разом серце й душу, Науку вищу посилає
Всього себе най їм віддам, І на дорозі врозумля,
І перед ними не нарушу І те дає, що блага має,
Добра, що всім потрібне нам. Як слід тут жити — направля.

102. Народна слава.

(Пантелеймона Куліша.)

Нема в мене роду, Та й не позбираю:
Немає дружини, Розтекли ся сумуючи,
Ані брата-товариша По рідному краю.
На всій Україні. Від Лима́ну до Есма́ні¹⁾
Дума сумовита — Жовтіє пшениця,
То моя родина; Я безрідний, одинікий,
Серце оди́нке — Всюди чужениця.
Вірная дружина; Від Лима́ну до Есма́ні
Степí, го́ри і доли́ни — Моги́ли чорніють;
Товари́ство-побрати́ми. Ой жнуть лю́ди, рід із родом
Розпущу́ я свої́ думи, І на да́льше сіють...

¹⁾ правобічна притока Сѣйму, що вливає ся до Дѣсна.

Хвалі́ Бо́га, хто з подру́жем	Кому́ діти помага́ють
За по́стать заходи́ть ¹⁾ ,	Пшени́ченьку жа́ти; —
До ко́го старе́нька ма́ти	Я з моги́лами ні́мими
На ні́ву вихо́дить,	Му́шу розмовля́ти.

Ой, по тих моги́лах, у го́ру високі́х,
По тих гробови́щах у зе́млю глибо́ких,
Лежи́ть мо́го ро́ду без лі́ку.
По тих степа́х, по го́рах Дніпро́вих,
По ба́лищах²⁾ і лу́гах Низо́вих
Жи́ве його́ сла́ва від ві́ку до ві́ку.

Ой встань, сла́во,	Ти безри́дному — роди́на,
Уста́нь ра́но,	Одино́кому — дружи́на
Вийди, сла́во,	Товари́ство — на Вкраї́ні,
Із тумáну!...	Відрадо́нька — на чужині́.

103. Імпро́віза́ція.

(Миха́йла Стари́цького.)

Ходи́ли ми ра́зом до шко́ли,
Поті́м ми дружи́ли з тобо́ю,
І ко́жний на іншо́му полі́
Труді́всь для Вкраї́ни розво́ю.
Богáто вже пра́ці за на́ми:
І на́ша сівба́ зелені́є,
І ві́тер коли́ше нива́ми,
Ще хви́лька — і зє́рно доспі́є;
Та ми то́го ба́чить не бу́дем,
Не бу́дем збира́ти коло́ся!
Пора́б відпочи́ти вже гру́дям —
Вже й сні́г нам поро́шить воло́ся...
І ля́жем ми, бра́те, в моги́лу,
Й не жа́лко нам бу́де спочи́ти,
Лиш жа́ль нам Украї́ну ми́лу,
Жа́ль ні́ву, як мо́ре лиші́ти;
Встає́ яка́сь бу́ря, і гро́ми
Реву́ть які́сь стра́шні пі́сені...

¹⁾ перший, що починає на ніві збіже жати. ²⁾ вузка довга долина.

Хтож вдарить в завітні¹⁾ дзвони?
Хто тучі розгонить зловістні?...
Ні, брате, ещѣ не лягаймо,
Удармо у дзвони: „Вставайте!
Грім вдарив, занялось... вставаймо!
Не дайте Вкраїни, не дайте!“
А як отся бұря просуне,
Як знову заблісне погода —
Тоді вже кладім ся до труни
Безпечні свободи народа.

104. Річка.

(Якова Голосацького.)

Чом річенько домашня
Так пливеш повόли?
Чом водиці не розлїєш
З берегів на поле?

Годі плисти самотою,
Час вже тугу збути:
Шумі, гуді філенькою,
Щоб далѣко чути!

— „Як же мені, рідний сїну,
Не плисти повόли?
Високії береженьки,
Ще й рівненьке поле.

Я би в філю загреміла,
Та водиці мало;
Зато глადке личко моє,
Чїсте як зеркало.

Булі тучі, дощі; грóми,
Води забринїли,
Щож!... підри́ли береженьки,
Й воду сколотили.

Лүчше плисти по тихóньки,
Та певненьким хóдом;
Оминати острóвоньки,
Каміне й колóди.

Так поплину тихо, смірно,
Без шуму без гóря;
З личком чїстим, незмученим
Чей дїйдү до мóря!“ —

105. Не чужóго ми бажаєм.

(Володиміра Шашківска.)

Серед поля широкого дубець виростає;
Ой тим полем на ворóнім молодець гуляє.
Віють вітри, віють буйні, аж дуб похилив ся,
Скажи, скажи, козаченьку, куді ти пустїв ся?

¹⁾ Дзвони, котрі мають голосити якийсь заповіт.

Чи ти їдеш в Туреччину христ'ян визволяти,
Чи ти їдеш на Україну волі добувати?
Не їду я в Туреччину, ані на Україну;
Від могили до могили соколом поліну.

Поліну я, поліну я, до могил приляжу,
Батькам нашим всю тяженьку недолю розкажу.
Розкажу їм наше горе, наше лихолітє;
Тепер, скажу, сердешнії, поблагословіте!

Благословіть! погуляєм у чистому полі!
Не чужбі ми шукаєм, а своїй долі!
Не чужого ми бажаєм, а свійого права;
Де полягла, там воскресне наша руска слава!

106. Чумак.

(Якова Пцоголева.)

Іде чумак заморенний, курявою вкритий,
Іде шляхом чумаченько помімо рокіти¹⁾.
Не бє чумак волів своїх, бичєм не махав,
Іде собі та вічливо рокітї гукав:

„Рокітож ти, рокітонько, рясне твоє лістя, —
Сховай менє й волів моїх до себе в захістя!
Одєн я їду, товаришів шукав, та не має;
Старі степи зруйновано й чумак вимирає.“

Гук чумак загурений, а їструб з рокіти
Одвічує: „Широкій степ, та тісно прожити!
Колодязі зруйновані, вода висихав;
Волі їдуть та все ревуть, що наші не має.“

Гей гей, волі, волі мої, волі круторогі!
Покіпані, побрані чумацкі доріги.
Ужєж по тих доріженьках нам маж не возіти,
В останнє ми до Криму їдем, годі більш ходіти.

¹⁾ степовá верба.

107. Сиротина.

(Олександра Гонимського.)

Не той сиротина, когó рід не знає,
У когó хатини й худоби не має;

Не той сиротина, хто хóдить в десятці¹⁾,
У когó свитина вся — латка на латці...

Аби́ була в не́го голова́ та ру́ки,
Любо́в до наро́да, во́лі і нау́ки, —

Він не сиротина, він ро́дичів має,
Він кра́ю дитина́ і кра́й його́ знає.

108. Журба.

(Леоніда Глібова.)

Стоїть гора́ висо́кая
Попі́д горо́ю гай,
Зелéний та густéсенький,
Ненáче справді́ рай.

Під га́єм вєть ся рі́ченька;
Як шќло она́ бли́щить,
До́ліною зелéною
Куді́сь вона́ бі́жить.

Кра́й бе́рега у за́тишку,
Прив'язані́ човні́;
А три верби́ схили́ли ся,
Мов жу́рять ся оні́,

Що про́йде лю́бе лі́течко,
Пові́ють холода́,
Осі́плеть ся їх лі́стячко,
І понесé вода́.

Журю́ ся й я над рі́чкою...
Бі́жить она́, шумі́ть,
А в ме́не хі́ле се́рденько
І млі́є і бо́літь.

Ой рі́ченько, голу́бонько!
Як фі́лечки твої́ —
Пробі́гли дні́ щасли́вії
І ра́дости мої́!

До те́бе, моя́ рі́ченько,
Ще ве́рнеть ся весна́;
А мо́лодість не ве́рнеть ся —
Не ве́рнеть ся она́!...

Стоїть гора́ висо́кая,
Зелéний гай шумі́ть;
Сьпі́вають пта́шки го́лосно
І рі́ченька бли́щить...

¹⁾ гру́ба полотня́нка.

Як хóроше, як вéсело
На білім сьвітї житї!...
Чогóж у мéне сéрденько
І млїє, і боліть?

Боліть онó та жўрить ся —
Що вéрнеть ся весна́,
А мо́лодість... не вéрнеть ся —
Не вéрнеть ся она́!...

109. Косáрска пісня.

Ще росá з житів не спáла —
Ми взяли́ бруски́ й клепа́ла
І з зорі

Гóстрим ко́си, в рúчку йдем,
Ко́лос під но́ги кладéм
До зорі.

Прóйдем го́ни, дру́гі й трéті,
А житá, як очере́ти, —
Не пробéм;

Тя́гнем ко́си — так блища́ть,
Вда́рим в жі́то — аж бряща́ть, —
Ми все йдем.

Жóвте жі́то переспі́ло,
Тим і спі́ну надломі́ло, —
Аж болі́ть;

Ну́теж, ну́те, косарі́,
Недалéко до зорі́, —
Потягні́ть!

День заході́ть, со́нце сáде,
Кашова́р каза́н нала́дить
Над огне́м;

Ся́дем ми до казанá,
Поїмо́ кулі́ш до дна
Й віді́хнем.

На покóси впáли ро́си,
Не бряжча́ть об жі́то ко́си
На лана́х;

І до ра́нньої зорі́
Всі́ засну́ли косарі́
На стерня́х.

II. Останній борець.

(Бориса Гринченка.)

Без зневіри, без вагання
Дужий став він до борні,
І були його бажання
Чисті й сміливі в ті дні.

Гордо йшов він серед бою
І борівсь невтомно він, —
Під могутною рукою
Ворог згінув не оден.

Та богато й коло нього
Полягло тоді борців, —
Не злякав ся він нічого,
Голови не похилив.

Товариство гине й гине
Коло нього навкруги,
І невпинно, що хвилини
Прибувають вороги.

Глянув він до тих, що вкупі
З ним за стяг сьвятий пішли,
І побачив тільки труни
На скривавленій землі.

Ні хвилини не вагав ся
І до себе він сказав:
„Я оден з усіх zostав ся,
Але я ещє не вправ.“

Стяг похилить ся зо мною:
Я для нього тільки й жив!...“
І могутною рукою
Вдарив він на ворогів.

І поляг він серед бою
У руках з мечем тяжким,
І з шанобою німою
Ворог став над неживим.

В передсмертнім поривані
До грудий своїх горнув
Рідний стяг борець останній
І на віки так заснув...

III. Думки.

(Тараса Шевченка.)

Лічу в неволі дні і ночі
І лік забуваю!
О, Господи! Як то тяжко
Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі з тиха.
Забирають за собою
І добрє і ліхо;

Забирають, не вертають
Ніколи нічого...

* * *

Каламутними болотами,
Між бурянами за годами
Три годи сумно протекли,
Богато дєчого взяли

З моєї темної комори
І в море нішком однесли;
І нішком проковтнуло море
Моє не злото, срібрі —
Мої літа — моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тії незримі скрижалі,
Незримим писані пером...

* * *

І четвертий рік минав
Тихенько по-волі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі
Меріжати... Змеріжаю
Кривю та сльозами.
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажуться нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на світі! Нема слів
В далекій неволі!
Нема на що подивитись,
З ким поговорити;
Жити не хочеться на світі,
А сам мусиш жити!

* * *

Мішу, ось для чого мішу
Жити на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Вкраїну...
Може, ще я поділюся
Сльозами-сльозами
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,

Та все таки — не ті люди,
Що на сій чужині.

* * *

Гуляв би я понад Дніпром
По веселих селах,
Та снівав би свої думи
Тіхі, невеселі.

Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий!

На лані тії зелені,
І тії могили!

А не даси, то донеси
На мою Вкраїну
Мої сльози, бо я, Боже,
Я за неї гину!

Може мені на чужині
Лежать легше буде,

Як іноді в Україні
Спогадають люди.

Донесіж, мій Боже милий!
Або хоч надію

Пошли в душу... бо нічого
Нічого не вдію

Убогою головою;

Бо серце холодне,

Як подумаю, що може

Мене похоронять

На чужині — і сі думи

Зо мною сховають,

І мене на Україні

Навіть не згадають!

* * *

А може тихо за літами
Мої меріжані сльозами
І долетять коли-небудь
На Україну... і надуть,
Неначе роси над землею,

На щире серце молодее
Сльозами тихо упадуть.
І покивав головою,

І буде плакати зо мною,
І може, Господи, мене
В своїй молитві помяне!

Б. ОПИСОВА ЛІРИКА.

II. Покинтий хутір.

(Ікова Щоголеса.)

Он хутір той у балці під горю,
Що ще колись дитиною малою
Його я знав. Тоді ще темний бір
Нерушаний стояв, а панський двір
Як килим той коло хоромів¹⁾ слав ся
І весь в квітках, здавалось, аж сьміяв ся.
Нігде кінця не бачилось ланам,
Од жовтих скірт ломіло землю там.
На вільний степ, як хмара зпоза хмар,
Без ліку йшло овечої отари,
І рібою кишів холодний став;
Високий млин на ньому аж стогнав;
Невидимо пчолі тої гуділо,
На вигоні од птиці тільки мріло;
В дворі комор як улиці було,
Зерна туді зсипалось, аж гуло...
А понад всім блакитне небо слалось,
І сонце йшло та хутору сьміялось.
Здавало ся, що тільки рай святий
Колись стояв шанований такий. —
Але годі плили собі як хвилі,
Щоб все в одній збирати ся могилі;
А з ними й все, що тільки ні жило,
Кудись пліло, усє собі пліло.
Старі пані, що про худобу²⁾ дбали,
Уже давно по трунах спочивали,
А молоді із хутора кудись

¹⁾ більші домі. ²⁾ маєток.

По світові даліко розбрилісь.
Тоді його здоліла інша сила:
Найперше бір сокіра повалила,
Потім посхли рожевії квіткі
І вкрили двір бурян та будякі;
Ті, що були нелічені отари,
Погнав чабан із степу на базари;
Без призову¹⁾ заплинув мулом став;
Підгнівши млин молоти перестав;
Пчолі в лісі даліко залетіла
І птиця білым по вігону не мріла.

II3. Ранок.

(Бориса Грінченка.)

Сонце сходить ізза гаю,
Став як злото засіяв...
Соловейко ще раз тьохнув
І на гільці задрімав.

Мов каміня дорогес
Сяють крапельки росі;
Скрізь у лісі забреніли,
Задзвеніли голосі.

І на все живім диханем
Подимає округі;
Оksamитові зелені
В став схилились берегі.

Кожна гілька сколихнулася,
Кожна пташка вже співіа,
А з горі все дужше й дужше
Сонце світ свій розлива.

І немов проміня, сяє
І надія і любов,
І намученеє серце
Воскресає наче знов.

II4. Південь на степу.

(Бориса Грінченка.)

Супокій навкруг панує,
Нерухомо степ лежить;
Тирсу²⁾ гнучкою й густою
Вітерець не ворухить.

Рівний простір, як на морі...
Страшно-мертвий супокій...
Тільки сонце на просторі
Лле палючий промінь свій.

¹⁾ догляд. ²⁾ степові бистра трава.

Що було живе — сховалося,
Не почуєш голосів,
Наче скрізь в степу, — здавалося, —
Ангел смерти полетів...

II5. Ніч.

(Бориса Грінченка.)

Сном повиваючи землю,
Линула ніч небесами,
З темно-блакитної різи
Сиплючи рясно зірками.

Дуже дуби предковічні,
Вірби сумні і похилі,
Вічно зеленії сосни
Ночі назустріч шуміли.

Радісно хвилі дзюрчали,
З зорями ніч там одбілась:
Пахла трава запахнійше,
Поле з життями хилилось.

В темнім саді соловейко,
Коники в полі — що сили,
Славлячи ніч ясенозору,
Радісним співом дзвеніли.

І усміхалась як мати,
Линувши ніч небесами,
З темно-блакитної різи
Сипала рясно зірками.

II6. Осінь.

Знову темною грядю¹⁾
Ходять хмари з краю в край,
Знову плінуть, наступають
І на села і на гай.

Облягав дощ холодний
З усіх боків і країв:
Хмара зляканого птаства
Полетіла із гай.

Плінуть хмари, виринає
Мовчазний їх чорний гурт
І, неначе ті ватаги,
Впливають там і тут.

Пожовтіла вся рослина,
Обезсиліла, злягла.
Скрізь темнота, скрізь негода
Всюди темрява та мла.

II7. Зима.

(Бориса Грінченка.)

Зима навкруг... Давно вже час
Весні веселії розцвітати.

¹⁾ грядка.

А все мороз ще давить нас
І не пуска з сумної хати.

Зима навкруг... І де давно
Вже пахнути повинні цвіти,
Там сніг лежить, як полотно.
І сонце ще й не дума гріти.

Зима навкруг... Як би не знав,
Що мусить же весна ще бути, —
Давноб знесилений упав,
Не перемигши горя й скрути.

118. У селі.

(Олександр Коноиського.)

Втомів ся день — вже й сон-
[це сіло,
Мир Божий хоче одпочить;
На дворі вже повечеріло,
Вже чередá в село біжить.
Повагом, тихо йде отара,
За нею з нугою пастух;
Устала курява мов хмара,
На дворі вар¹⁾ займає дух...
Жінки покинули куделі,
[дуть овечок відлучать,
Хватають ся, щоб на вечері
Діток своїх нагодувать...
Возі навючені копами
Зже круторогії везуть,
Слідом з блискучими серпами
Женці з обжінками ідуть.
З вінках дівчата молодії,
У хлопців на брилях квітки, —
Брилі солом'яні новії,
Неначе золотоблищать.
То небі зірки так і сяють —
Здасть ся, чесний труд селян

І зіроньки сьвяті витають,
Сьпівають ангели: „мир вам!“
І сам Господь благословляє
Трудящий люд вночі спочить...
Старій як лунь²⁾ дідусь стрі-
[час
Своїх женців аж у воріт...
Уже женці вечерять сіли,
А місяць дивить ся на них
І усміхаєсь... Боже мільий,
Як весело й мені на них
Дивити ся й за них радіти!
Ти, Боже, труд їх наградів —
Не пропадає те на сьвіті,
Що по́том гірким хто полив...
Старій вже „чайку“³⁾ затагав,
Розбитим го́лосом веде,
„Кигі, кигі!“ гурт помагав,
І по селу луна іде...
А ось „обжінних“ засьпівали,
Старій на-вприсядки пішов,
І весело женці гуляли,
Покіль аж місяць не зайшов.

¹⁾ спе́ка. ²⁾ болотя́на лті́ця, błotniak. ³⁾ пі́сня: »Ой біда, біда чайці небозі.«

II9. У лісі.

(Бориса Грінченка.)

Тіхо проходів я лісом; зелене
Лістя рясне шепотіло круг мене;
Гро́на з кали́ни як жар черво́їли,
Кві́ти з трави́ ріжноба́рвні гляді́ли;
Со́няшний про́мінь купа́в ся між ні́ми,
Ро́блючи лі́стя й кві́тки зо́лоті́ми;
Хма́ра мете́ликів жва́вих вила́ ся;
Пі́сня пташи́на зве́їла — ли́ла ся,
В пі́сні ти́й одгуки ща́стя і до́лі, —
Кра́щої пі́сні не чув я ні́коли;
Ща́стем здава́лось тут все опові́те.
Се́рце наму́чене, ли́хом приби́те,
На́че заті́хло, а му́ка і го́ре
Мов потону́ли в безодне́е мо́ре,
В мо́ре промі́нів, як зло́то блиску́чих...!
Ра́дощі ду́шу мені́ обнима́ли,
Го́лову па́хощі з кві́тів завертали́...
І забажа́лось тоді́ мені́ до́лі,
До́лі пташо́к тих, пташи́ної во́лі,
До́лі, коли́ й гні́тючі́ й похму́рі
Ду́ми не да́вляють, не ша́рпають бу́рі,
До́лі безхма́рної, до́лі тако́ї —
Са́ме як со́няшний де́нь се́й ясно́ї!
І забажа́лось... Коли́ се у га́ю
Крик розі́тну́в ся... Відкі́ль, — я не зна́ю, —
Ті́льки така́ в йо́му му́ка почу́лась!...
Се́рце у гру́дях мені́ стрепену́лось...
Мабу́ть то пта́шка шулі́ці впи́ймалась,
Скри́кнувши так, як з жите́м розстава́лась.
Мо́же щось інше, — не знав я ні́чого!
Се́рце заби́ло ся з бо́лю тяжко́го:
Зно́ву згада́ли ся му́ки і го́ре,
З слі́з та із кро́ви згада́ло ся мо́ре,
Що розли́ло ся без кра́ю по сві́ті, —
Го́ді, у мрі́ях про до́лю, раді́ти!

Геть з сього лісу! Не тут, між квітками, —
Там, між людьми, що повіті сльозами,
Там знайду місце і долю єдину.

120. На полі.

(Бориса Грінченка.)

Блиснули вже коси, упали покоси,
Рядками снопи полягали;
Під сонцем пекучим із ліхом гнітючим
У полі усі працювали.

Ні пісні, ні слова — затіхла розмова:
Вся сила пішла на роботу;
З облича, як сльози, течуть на покоси
Струмочки гарячого поту.

Вже сонечко нижше і вечір вже ближше —
Не роблять потомлені руки:
Зійди, нічко, тихо, сховай усе ліхо,
Вкрий груди, зболілі з муки!

І ніч наступає, плыве-впливає
І сяє сріблом місяченько...
Вже край і роботи... забувши турботи,
Сплять батько і доня і ненька.

Зіркий серед ночі, як Божії очі,
З високого неба сияють,
Тихесенько-тихо на людське ліхо,
На стомлений люд поглядають...

121. На лимані.

(Дніпрові Чайки.)

Ой широко лиман
Розливається,
Верболозом кругом
Він квітчається.
Над ним сонце яснє

Усміхається
І по хвилях огнем
Розсипається.
Вітерець подиха
Тихо, з ласкою,

Маківки колнх́а
 Пóнад р́яскою,¹⁾
 А під не́ю в воді
 Гуля́ рибонька:
 Очи я́сні, сама́
 На́че срібненька.
 Очерéт шелестіть —

Нагинáється,
 Качкí тíхо пливу́ть —
 Не ляка́ють ся.
 За водо́ю судно́
 Тíхо сунеть ся,
 То заве́рне онó,
 То закру́тить ся.

122. Сон.

(Тарас́ Шевчи́нка.)

І до́си снить ся: під горóю,
 Між ве́рбами та над водо́ю,
 Біле́нька ха́точка; сиді́ть,
 Нена́че й до́сі, сі́вий дід
 Кóло хати́почки і ба́вить
 Хоро́шеє та куче́ряве
 Сво́є мале́нькеє вну́ча.
 І до́сі снить ся: ви́йшла з ха́ти
 Весéлая сьмію́чись ма́ти,
 Цілу́є ді́да і дитя́ —
 Аж трі́чі ве́село цілу́є
 Прийма́ на ру́ки і году́є,
 І спать несе́; а дід сиді́ть
 І усьми́хається і з ті́ха
 Промóвить нішком: „Деж те лі́хо?
 Печа́лі тії, ворогі́?...“
 І ніщечком старі́й чита́є
 Перехресті́вшись „Отче-наш.“
 Крі́зь ве́рби со́нечко сия́є
 І тíхо га́сне... День пога́с —
 І все почи́ло... Сі́вий в ха́ту
 І сам пішо́в опочи́ва́ти.

123. Ма́ти.

(Бóриса Грі́нчи́нка.)

Ізійшло́ бога́то но́чи,
 Сплять вели́кі і малі́,

А кага́нчик все́ мигóче
 В ха́ті вбогі́й на столі́;

¹⁾ вóдна рості́на, що вкрива́є ве́рхню стоя́чих вод, н. пр. ставі́в.

То на мить ¹⁾ мов погасає,	І щасливий усміх грає
То ізнов забліма він,	На губах йому у сні.
Вбогі стіни осяває,	Спить хлопця, щасливе сном,
Стіл та лави коло стін.	Прядкаж тихо торохтіть, —
Вбого, тихо у тій хаті.	Наболілими руками
Тільки прядка торохтіть:	Ледви, мógучи робить,
Не ляга ще доси мати.	Дóвгу нитку витягає
Син давно спокійно спить.	Вбога мати удовá;
Сьвітло іноді освітить	В хóрих грудях заниває,
Піл, де сон його повів;	Як під гнітом голова, —
Спить хлопця, рядном укрите,	Та не кáдає; на сіна
Бáчить море любих снів.	Заробляти трéба їй...
Снить ся хлопцеви пахучий	За годіною годіна
Ліс і лúки у квітках	Їде, усюди супокій;
І пташок рої сьпівучі,	Каганець самий у хаті
Сóнце снить ся в небесах;	Лéдви-лéдви миготить...
Снять ся забавки без краю,	І пряде бездóльна мати,
Снять ся радіснії дні...	Син, щасливий сном, спить.

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ.

124. Сьвятá правда.

(Олексiн, пра Конiського.)

В себе давно вже я вдивівсь,
Давно свої я змірив сили,
І з тим, над чим застановивсь,
Ужé я ляжу і в могíлу!...
Не рано вже учить мене!
Двох правд на сьвітi не буває;
Одну Христóс до нас приніс, —
Ї́ї одну я вірно знаю!...
„Люби́ других — як сам себе
І вóрогу не мiсли злóго;

¹⁾ хвили́на.

Чого не хочеш для себе,
Не побажай того й другому.“
Уся наука в сих словах;
Святої правди тут скрижалі¹⁾;
Другої правди не бува,
Одну її я тільки знаю. —
Не буде її во вік кінця,
Она не вмере і не загине,
І зпід тернового вінця
Она й до нас колись приліне!

125. Не гордуй ти житєм молодім.

(Бориса Грінченка.)

Не гордуй ти житєм молодім,
Не журись безнадійно над ним,
Не кажи, що не вмієш робити
Тим, що доси робити не міг;
Не кажи, що не хочеш ти жити,
Що радіючи в яму би ліг.
Носиш сили в душі молодій —
Не зрікай ся завчасно надій!

І покинь ти даремний свій страх:
Он розляг ся широкій твій шлях.
Ні, життя ще твоє не минулось,
Почало ся онó, молодé,
Ти недавно до його проснув ся,
І онó тебе тільки ще жде:
Сбором силу в душі своїй мати
І на працю її не віддати!

І не думай про те ні на мить,
Що не зможеш нічого зробити:
Коли палко і щиро кохавш
Ти убогий і рідний свій люд, —
То невже ти ще доси не знаєш,
Що любов може гóри звернуть?

¹⁾ таблиці, на котрих виписані заповіді Божі.

Ні, хто щиро уміє любити,
Може безліч між людом зробити!

Не гордуй же житєм молодім,
Не сумуй безнадійно над ним
І початки святаї надії
Ти зневірем тяжким не дави,
Вір у сили свої молодії
І весело й щасливо живи!
Алеж мусиш те щастя придбати
На роботі для рідної хати!

126. Д о п р а ц і.

(Бориса Грінченка.)

Праця єдина з недолі нас вірве:
Нуже до праці, браті!
Годі лякатись! за діло святее
Сміло ми будемо йти!

Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує:
Нуже до праці мерщій!

Праця не згіне між людьми даремне:
Сонце засвітить колись, —
Дякою нас тоді люди згадають —
Нуже! до праці берись!

Хоч у недолі й нещастю звікуєм, —
Долю унукам дамó!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо!

Сміливож, брата, до праці ставайте, —
Час наступає — ходім!
Дяка і слава робітникам щирим,
Сором недбалим усім!

127. Патри́от Іва́н.

(Володими́ра Салі́йленка)

Що за сла́вний патри́ота
Наш Іва́н, як би́ хто зна́в!
Тільки́ що роззя́вив ро́та,
Про наро́д уже́ й поча́в;
А каза́ть промо́ву ста́не,
То й не жди, щоб був кі́нець.

Патри́оте наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молодéць!

Він чита́в книжо́к бога́то,
Змо́же де́що й цитува́ть;
В голо́ві його́ напха́то
Сті́льки, що й не розібра́ть.
Стрі́не тру́дність — тільки́ гля́-
Вже й найшо́в їй ріше́нець. [не,

Патри́оте наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молодéць!

В не́го дух зове́ім наро́дний;
Не пі́знійш як за сі́м рік;
Ста́не він (хоч благо́родний!)
Говори́ти як мужи́к;
Ще й кни́жки пи́сати ста́не
Про наро́д, наш Іва́нець.

Патри́оте наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молодéць.

Пра́цю він ша́нує́ ду́же, —
В пра́ці все, мовля́в, лежи́ть.
Тих, хто ба́тьківщині́ служи́ть,
Скри́зь він ра́дий похва́лить.
Він і сам коли́сь приста́не
До робо́ти... в гама́нець¹⁾.

Патри́оте наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молодéць!

128. Поеті́чні афори́зми.

(Бо́риса Грі́нченка.)

Дух і ті́ло.

Розу́мом ду́жий ти будь і ду́хом незло́мним вели́кий,
Ду́хови ті́ло неха́й корі́ть ся, як Бо́гови сме́ртний,
Та не зважа́й ся протé і ті́ла свого́ занедба́ти,
Як що ти хо́чеш, щоб дух красо́ю вели́чно пи́шав ся, —
Пра́вда бо чи́ста й добро́ з красо́ю зедна́ли ся щі́льно:
Най же і ті́ло твоє́ красо́ю, як дух твій пи́шаєсь!

*

*

Тільки́ на се́бе раху́й,
Инши́х не ма́й ти наді́й!
Си́лу свою́ загарту́й,
Дба́й, щоб зміцни́ти ся їй.

Тільки́ хто вмі́є і сам
Вибороть щастя́ собі,
Помі́ч невто́мним рука́м:
Зна́йде в тяжкі́й боротьбі́.

¹⁾ гама́нець — мошо́пка на грóшні, значі́ть в ко́ристь сво́єї ки́шені.

Але на тебе нехай
Чесний рахує, і ти

Втомленим помічи дай
В бою дійти до мети.

* * *

Як малá у тебе сила,
То з гуртом еднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидче дійдеш до мети.

Як на силу ти багатий, —
Не однайся ти з гуртом:
Буде силу він сипцяти, —
Сам іди своїм шляхом.

* * *

Говорять люди: не зітхай,
Чого нема, то й так нехай!
А я говорю: не зітхай,
Коли нема — борись, придбай!

* * *

Щастя хочеш ти зазнати?
Щастє даром не даєть ся:
Тільки той його придбає,
Хто за него в бою бєть ся.

* * *

Краще кривду вже терпіти.
Нїж самім її чинити;
А ще краще, пане-брате,
Нї чинить, нї зазнавати.

* * *

От, кажуть, — пригоди
Учать людей згоди.
Невже на пригоди
У нас недороди?
Здаєть ся, багато,
Пригód нам бувало, —
Чомусь тільки згоди
У нас досі мало.

* * *

Не однайсь з розумами низкими,
Бо і сам понижиш ся ти з ними.
Та і рівний тобі головою
Не знесє тебе в гóру з собою.

Тільки вісший, на розум богатий,
Змůže дух твій у гóру підняти.

* * *

Сьвяті чутя в душі ховай,
В них зазирать людя́м не дай,
Бо осьміють, зневажать їх,
Зато́пчуть в грязь неправд гидких.
І тільки їх тому́ розкрий,
Чия душа́ — сестра́ твоїй.

Літературно-естетичні замітки.

Лірична поезія.

Лірична поезія має назву від пятиструнного інструменту ліра (відмінного від нашої ліри), в супроводі котрого старинні Греки співали пісні. Лірична поезія виявляє внутрішні чутства чоловіка і для того головною її рисою є суб'єктивність, чим вона різниться від епічної поезії.

Жерелом ліричної поезії можуть бути чутство і думане. Тому лірика може бути чутлива або лірика думана. Відповідно тому проявляє ся лірика головно в піснях або в думках.

Пісня.

Пісня (піти = співати) виявляє певні чутства в простій поетичній формі, пригідній до співу:

В народній (людовій) пісні зображає незвісний по імені поет чутства в народнім дусі простою співною формою.

Окрім того масо пісні зложені уміло поетами, після певних естетичних правил. Наколи єї умілі пісні підходять під лад і погляд народу, стають часто народними піснями. Розрізняємо релігійні і світські пісні, відповідно їх змістови.

Релігійні або церковні пісні можуть бути богослужební, обрядові, страстні і т. п.

Сьвітескі пісні можуть бути: прикошискові, волиці (ре-
крутські), чумацкі, бурлацкі, сирітські, весільні, похоронні, обжи-
нові, коломийки, шумки, чабаранки і т. и.

До пісень можна зачислити сонет, дрібний твір ліричний,
що визначає ся сталою зверхньою формою. Сонет зложений з 4
строф, дві перші чотири-, дві останні три-віршові. (Міцкевич:
Кримські сонети. В напій літературі: М. Шашкевич, Куліш, Чай-
ченко, Лепкий і ин.).

Ода (значить пісня) прославляє з великим одушевленем віт-
чину, визначних заслужених мужів, лицарів і т. и. В грецькій лі-
тературі визначились: Піндар і Сапфо, в латинській: Гора-
цій, в німецькій: Кльопшток. Замітна Міцкевича: Ода до
молодості, Шевченка: Ода до Основиненка і т. и.

Гимн є величальною піснею (в старинности в честь богів)
для звеличання вітчизни, володарів і т. д.

Псалма є пісня релігійного змісту, співана в старім За-
віті в супроводі гуслий або цитри. (Псалми Давидові, в пере-
співах і перекладах Шевченка, Куліша і ин.). М. Шашкевича
Псалми Русланові є поезією в прозі.

Елегія, се твір ліричний (деколи епічно-ліричний), сумного,
тужливого настрою. (У Римлян: Овідій, у Німців: Шілер,
Гете, у нас: Самійленко і ин.). До лірики, котрої основою є
рефлексії, яко вплив думани, зачисляє ся:

Д у м к а.

Думка виплекана на українській землі. Є она вірним обра-
зом вдачі українського народу. Лани широкополі і степи безкраї,
на яких око і серце не має де спочити, тута серед безмірного
простору, незлічені могили і кургани, все те нахляє до тужли-
вого думання і надає поетичним творам тужливого настрою. Від
думання над сумною минувиною, над нещасною долею, пішла
назва думки. Всі ті почування пливають рівною, спокійною струєю,
не розбуджують ані незвичайної пристрасти, ані нагальної роз-
пукки. Почування думки видобувають ся звичайно з відповідним
предметови напівом і тому мають думки багато музикальності
і ділять ся звичайно на строфи пригідні до співу.

В українськім письменстві визначили ся в тім роді лі-
рики: Шевченко, Маркіян і Володимир Шашкевич,
Федькович, Воробкевич, Лепкий і ин. До польского пись-
менства впровадив думку Богд. Залеский.

Поучна (дидактична) поезія.

Зображенням краси поезія піднімає духа, одушевляє, поправляє, а тим самим і поучує, хоч наука не є властивою ціллю поезії. Однак є деякі поетичні твори, котрих не можна зачислити ані до епіки ані до лірики. В таких творах є поучна основа найважнішою цілюю. Це дидактична, поучна поезія. В поучній поезії подає поет гадки, правду в гарній поетичній формі, зображає життєві досвіди і прояви і змагає до збільшення досвіду, просвіти, науки в припадній формі.

1. Описова лірика. Опис предметів, прояв або подій в природі, або з людського життя, з відповідним поетичним виразом чуття і фантазії стає поетичним описом, образом, поетичною картиною, характеристикою, (н. пр. «Вечір» Шевченка, «У селі» Кониського і т. п.).

2. Поучний вірш черпає теми з наукових предметів (філософії, етики, теології) а подає се в поетичній формі для досягнення більшого враження (н. пр. Кониського «Проповідь на горі»).

3. Сатира зображає людські недомоги, похибки і проступки, щоб людину відвести від злого, а повернути до доброго, поправити. Її ціль є етична. А хоч в сатирі виступає нераз дуже остро іронія, дотеп і гумор, всеж таки не повинна сатира зачіпати особисто. Сатира може бути поважна і жартувлива.

У Римлян визначив ся яко сатирик Гораций, в польській літературі Крasiцький, в українській Самійленко.

4. Ліст (поетичний) впровадив у латинській літературі Гораций, у нас між иншими Федькович. Ліст може бути поучної основи, як у Горация, або також Шевченкове Послання до земляків, або чисто ліричний, як у Федьковича.

Короткі відомости про письменників,

котрих твори заміщені в Читанці.

1. Артемовський-Гулак Петро, походив з Київщини, був професором харківського університету, † 1865 р. Найвизначніший его сатиричний твір «Іпан та собака», в котрім він оден з перших підняв голос в обороні кренаків. Перелицював оди і сатири Горация, перекладав, вільно балади Міцкевича і Гетого.

2. Барвінський Володимир († 1883) визначав ся яко публіцист (видавав літерат. часопись «Правда»), писав повісти, «Скошений Цвѣт», «Сонні мари молодого чинтомця» і ин. та популярні розвідки для просвіти народу. Замітні его промови в роковини Шевченка.

3. Глїбів Леонїд, († 1893) походив з Полтавщини, був учителем гімназій. Визначив ся яко знаменитий байкар, а крім байок, цінних педагогічною вартостю, писав віршовані загадки і жарти, та ліричні поезії, навіяні живостою уяви і сердечним теплом.

4. Головацький Яків був професором української мови і літератури в львівській університеті († 1888 р.). Брав живу участь у відродинах Галицької Руси в 1848 р. Цінна его «Роззирава о южнорускім язичі». Писав також поезії, байки і видав багатий збірник: Народні пісні Галицької і Угорської Руси, в 4 томах.

5. Гребінка Евгеній, походив з Полтавщини, був учителем у військовій школі († 1848 р.). Є він головою українських байкарів. Замітні его Приказки (байки) задля своєї сили, оригінальності і щиронародного кольориту.

6. Грінченко Борис (псевдонім: Василь Чайченко) походив з Харківщини († 1910 р. в Києві). Написав багато повістий і оповідань (Сосяшний промінь, На розпущті) і поетичних творів (ліричних, епічних і драматичних), перекладав твори Шіллера, Гетого й ин., а крім того видав чимало популярних книжко-

чок і вельми причинив ся до національного осьвідомлєня української інтелігенції.

7. Гільницький Василь був директором академічної гімназії у Львові і довголітнім членом Ради шкільної краєвої († 1895). Писав історичні, географічні і естетично-критичні розвідки, описи подорожній, популярні книжочки і приладив кілька шкільних учбників українських.

8. Климкович Ксенофонт визначив ся яко публіцист (видавав місячник «Мета» і «Руску Читальню»), писав поетичні твори і перекладав твори Гомера, Байрона, Міцкевича й ин. († 1881 у Львові).

9. Ковалів Степан (прибране імя Степан Пятка), довголітній заслужений управитель школи в Бориславі († 1920), написав чимало оповідань особливо з Бориславеского життя і педагогічних розвідок.

10. Кониський Олександр походив з Чернігівщини і проявив вельми різномодну і богату творчість. Писав поезії, повісти, драми, навіяні патріотичним духом і ясною свідомістю національною. Видав кілька учбників для початкових шкіл і написав Житєпись Т. Шевченка (2 томи); † 1900 р. в Києві.

11. Котляревський Іван, Полтавець, дав почин новій добі українського письменства перелицьованою з Вергілія Енеїдою, (1798 р.) а оперета его „Наталка Полтавка“ до нині не сходить з видні українського театру (ум. 1838 р.).

12. Куліш Пантелеймон, походив з Чернігівщини. З Костомаровом та Шевченком причинив ся найбільше до розбудження національної ідеї української та до розвитку письменства і вироблення літературної мови, котру впровадив і на наукове поле. Его поезії, повісти, драми, переклади Св. Письма і Шекспірових творів та педагогічні розвідки є невичерпаною скарбою язикового багатства. Видав цінну Граматку (Буквар) для початкової науки. Вельми цінні его Записки о Южній Руси (етнографічний збірник): визначив ся також яко талановитий критик та історик, хоч не був свободний від односторонности. Умер 1897 р.

13. Левіцький Іван (псевд. Нечуй), був професором гімназії, походив з Київщини, оден з найбільш плодovitих авторів повістей, в котрих зобразив не лише жите простолюди, але й инших верств суспільних. Він є властивим творцем українського роману. Писав також історичні повісти, популярні історичні книжочки і літературно-критичні та наукові розвідки, в котрих ясно

і виразно пробиває ся національна свідомість і горяча любов України († 1916 р. в Києві).

14. Лепкий Богдан, гімн. учитель в Кракові, здобув собі зпосеред молодшого покоління українських письменників поважне становище своїми ліричними творами і оповіданнями, котрі визначають ся незвичайною ніжністю і реальним зображенням життя.

15. Маковей Осип, директор учительської семінарії в Заліщиках, визначив ся головню яко новеліст. Їго новелі, оповідання і сатиричні картини, закрашені звичайно природним гумором, зображають вельми вірно народні і суспільні відносини. Писав також поезії і повісті (Залісє. Ярошенко) та наукові розвідки.

16. Мирний Панає (прибране ім'я), належить до найбільш талановитих письменників на Україні. Живописує прегарною мовою головню суспільні відносини (повість „Хліба режуть води“ й ин.), визначає ся яко великий мистець слова і стилю.

17. Млака Данило (Ізидор Воробкевич) був професором богословія в Чернівцях († 1903), причинив ся на Буковині побіч Федьковича найбільш до відродіння українського письменства і життя на народних основах. Писав ліричні й епічні поезії, драми, оповідання і визначив ся на полі музики яко композитор.

18. Могилницький Антін був душпастирем в Богородчаньскім повіті († 1873): окрім поеми »Скит Манявський“ писав ліричні й епічні твори (постичне оповіданє »Русин воєк«).

19. Навроцкий Олександр належав до Кирило-методіївського братства (в 1847 р. в Києві), став опісля губернским радником († 1892 в Дзєстаськім краю в Єривані). Перекладав пісні Оссіяна, твори Байрона, Лесінга, Шілера, Гетого, Міцкевича, Гомера, писав ліричні твори, з усього того багато ще остає в рукописах.

20. Ніщинський Петро походив з Київщини, був учителем гімназії в Атенах, а відтак в Петербурзі († 1896). Переложив Софоклеву Антигону і Гомерову Одисею та частину Іліяди. Визначив ся також яко композитор на полі музики (Вечерниці).

21. Огоновский Омелян, був професором української мови і літератури в львівскім університеті († 1894). Писав поетичні твори (трагедія Гальшка з Острога), розпочав першу систематичну Історію рускої літератури, однак не докінчив сєї довголітної праці (вийшло 8 частин), видав Староруску Хрестоматію, Граматіку руского язика, Слово о Полку

Ігори, Поезії Т. Шевченка і багато наукових розвідок і студій язикових і літературних рускою, польською і німецькою мовою, (*Studien auf dem Gebiete d. ruth. Sprache*), котрі становлять підвалини в науковім обробленю української мови і літератури, а також деякі популярні книжочки.

22. Партицкий Омелян був професором учительської семінарії у Львові († 1894). Зладив чимало українських учебників, видавав літерат. часопис *Зоря* і Газету шкільну і популярні книжочки, писав наукові розвідки з обсягу етнографії, історії і літератури.

23. Подольнянский Михайло був гімн. учителем, брав живу участь в літературних часописях, в котрих подавав головню описи своїх подорожей по Італії.

24. Руданський Степан походив з зазбручаньского Подля, був лікарем († 1873). Переложив Гомерову Іліяду, Слово о Полку Ігоря, написав багато ліричних і епічних творів. В многих его творах проявляється то щира туга, то веселий гумор в т. зв. сьнівомовках, анектодах і приказках, що пливають від самого серця і визначають ся великою красою і гарною живою мовою.

25. Самійленко Володимир (псевд. Сивенький), родом з Полтавини, визначив ся яко сатирик щирим гумором, а его поезиєм надає крім того гарно оброблена форма великої етійности. Перекладав також Дантову *»Божественну комедию«*, Мольєра й ин.

26. Старицкий Михайло походив з Полтавини, перекладав під псевдонімом Гетьманець твори Гайного, Андерсена, Лермонтова, Крилова, Гоголя й ин., писав драми, поезії і повісті, умер 1904 р. в Києві.

27. Устиянович Микола був священником в Скільщині а відтак у Сучаві на Буковині, († 1885). Писав поезії і повісті (*Страстний Четвер*, *Мєсть Верховинця*, *Старий Ефрем*), брав живу участь у відродинах Гал. Русь в 1848 р.

28. Федькович Юрій, Буковинець, один з найталановитіших письменників, писав поезії, драми й оповідання, в котрих вельми вірно описує жовнірське і гуцульське житє. Був якийсь час окружним інспектором шкіль. Написав також чимало популярних книжочок; причинив ся найбільш до відродін буковинської Русь, і має для Буковини таке значінє, як Котляревский для придніпрянської України. Умер в Чернівцях 1888 р.

29. Франко Іван походив з Бойківщини, оден з найталановитіших письменників, писав багато поезій, драм, оповідань, повістей, наукових і літерат. критичних розвідок, перекладав твори Байрона, Гетого, Гайного й ин. Їго твори визначають ся реальним зображенням народного життя, а особливо суспільних відносин, хоч деякі навіяні зневірою. † 1916 у Львові.

30. Чайка Дніпрова (псевдонім), українська письменниця, пише поезії, драми, оповідання, котрі визначають ся чудовою мовою і оригінальним складом та виявляють справдений поетичний талант.

31. Шашкевич Маркіян, перший галицько-руський письменник, що в «Русалці Дністровій» 1837 р. впровадив живу народну мову і дав почин новій добі українського письменства в Галичині і народному відродженню Галицької Руси († 1843 р.). Для Галичини має він таке значінє, як Котляревський для придніпрянської України.

32. Шашкевич Володимир, син Маркіяна († 1885 р.), був скарбовим урядником, брав живу участь в літературнім руху 60-их років у Львові, писав поезії й оповідання.

33. Шевченко Тарас, ур. 1814 р., найбільший поет України, син крєпака з Київщини, артист-малюв. був за вільнодумні віри 10-літ на заслання над Каспійським морем: умер 1861 р., похований коло Канева над Дніпром. В своїх поетичних творах (п. з. Кобзар) виступив він за права і волю пригнобленого крєпацтвом народу, за правду і справедливість, поставив українське письменство поруч письменства інших народів і звернув на український наріз увагу культурного євіта. З його ліричних творів визначають ся особливо думки, з поем: Катерина, Наймичка, Гайдамаки, з балад: Тополя, з політичних: Кавказ, Неофіти, Послання. Писав також московскою мовою повісти (деякі перекладено на українську мову. Видав «Южнорускій Букварь»).

34. Щоголів Яків, походив з Харківщини, був в урядовій службі, умер 1898 р. Писав поезії, що визначають ся гарною народною мовою і справденим ніжним поетичним настроєм.

35. Щурат Василь, гімназ. проф. у Львові, окрім оригінальних поезій, перекладав з німецької і французької мови і писав цінні критичні і наукові розвідки. Їго поетичні твори натхнені глибоким релігійним духом (п. пр. Зарваниця).

З М І С Т.

ПРОЗА.

А. ОПОВІДНІ ЗОБРАЖЕННЯ.

	СТОРОНА
I. Повісти, оповідання, іділі	1—48
1. Перший прихід до школи (Ол. Конієський і Ол. Барвіньський)	1
2. Продан Когут (з повісти М. Устияновича „Месть Верховинця“)	4
3. Святане в Яблоніці (з повісти Ю. Федьковича „Люба-згуба“)	7
4. Як Гертруда вчила свої діти (за Пестальоцим)	8
5. Хмаріще (з історичної повісти П. Куліша „Чорна Рада“)	11
6. В духовній академії (з повісти І. Левіцького „Хмари“)	16
7. Різдяна ніч (оповідане З. Лігтерлеф, переложив Ол. Барвіньський)	24
8. На Великдень (з оповідання Ос. Маковєя „Весняні бурі“)	28
9. Оріся (іділя П. Куліша)	29
10. Американська криса́ня (оповідане Стефана Ковальова)	35
11. Староруске оповідане про Половчина	44
II. Сьміховинки (анекдоти)	49—52
12. Праця	49
13. Циганська вимівка	49
14. Бас і скрипки	49
15. Якого каміня в воді пайбільше	49
16. Вовк, коза і капуста	50
17. Тягар	50
Літературно-естетичні замітки. Повість (роман)	50
Іділя.	51
Прозове оповідане	51
III. Казки і перекази	52—67
18. Глогоріжечка (за Грімом)	52
19. Пташина пісня (Андерсена)	55
20. Геракл на розп'ятті (з Грубого)	57
21. Лікар і смерть (народна казка, переказав Ол. Барвіньський)	58
22. Дівчинка з сірниками (Андерсена)	59
23. Очаківська біда (народний переказ)	62
24. Потоп (народний міт)	65
Літературно-естетичні замітки. Переказ	66
Міт і казка	66

IV. Байки, приказки, приповіді, притчі	68—75
25. Жайворонок і его діти (з читанки М. Шашкевича)	68
26. Двоє голубят (з читанки М. Шашкевича)	68
27. Ворона в павлянім пір'ю (з читанки М. Шашкевича)	68
28. Перепелки в сітці (з читанки М. Шашкевича)	69
29. Лінійці (Я. Головацького)	69
30. Лис і виноград (з Езона)	70
31. Два плуги (з читанки В. Ковальського)	70
32. Притча о яблуці (з часопису „Вістник“)	70
33. Приповідь про сівача (з євангелія св. Луки)	72
34. Про зужитковане талантів (з євангелія св. Матія)	72
Літературно-естетичні замітки. Звір'яна байка, (звір'яний епос)	73
Звичайна байка	74
V. Легенди	75—90
35. Пташині Матері Божої (народна легенда)	75
36. Народна легенда про Велику п'ятницю	77
37. Кудюю іті (Різдвяна легенда Т. Зінківського)	79
Літературно-естетичні замітки. Легенда	90
VI. Історичні оповідання і зображення	91—107
38. Соломон і Гірам (з Біблії старого Завіта)	91
39. Олімпійські ігрища (за Бокером)	92
40. Віховане в Афінах (за Штолем)	95
41. Сократ (за Штолем)	98
42. Віховане в Римі (за Кельнером)	101
43. Корнелія	103
44. Кароль Великий і Вітеkind (з рускої Читанки для середніх шкіл)	104
45. Петро Могила	107

Б. ОПИСИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ.

46. Помпеї і Геркуланум (за Мих. Подолінським)	108
47. Вплив Нілю	113
48. Серед степів (Панаса Мірного)	115
49. Торговина в Афінах (за Штолем)	121
50. В лісі (П. Мірного)	124
51. В лібієській пустині	126
52. Скит (за В. Ільницьким)	129
53. Ніч на степу (П. Мірного)	132
54. Диїпровий Лиман (за Ом. Партицьким)	134

В. ПОУЧНІ ПРИПОВІДКИ, РОЗВІДКИ І ЛИСТИ.

55. Народні приповідки і постолиці та примовки	138
56. Золоті мислі з Шевченкових творів	139
57. Любов ближнього (з євангелія св. Луки)	140
58. Про читане (після Зайлера)	141
59. Потреба просвіти і науки (з архієрейського послання Митрополіта гр. А. Шептицького)	142
60. Які повинні бути учителі і як мають вчити? (з архієрейського послання Митрополіта гр. А. Шептицького)	143
61. Початки просвіти на Русі (за Богд. Лепким)	144
62. Про руску просвіту в XII. віці (Ом. Огоновського)	146

63. З Шевченкових Записок (в перекладі Ол. Кониського)	147
64. З листів Тараса Шевченка (до Лизогуба і Лазарівського)	151
65. Лист Володимира Барвіньського до товариша.	154
66. Перша поміч в наглих нещастях.	156
67. Страшний ворог людства (за Д-ром Шенебергером)	160

ПОЕЗИЯ.

I. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

A. Епопеї, оповідання, баліди, думи, легенди 164—210

68. Гомірової Іліди перша пісня (в перекладі Кс. Клим- ковича)	164
69. Гомірової Одиссеї шеста пісня (в перекладі П. Ні- щинського)	172
70. Латинці лагодять ся в похід на Енея (з перелицьова- ної Енеїди Ів. Котляревського)	181
71. Частини з поеми „Скит Манівський“ (Антона Могиль- ницького)	182
72. Чернець з Києва (В. Щурата)	187
73. Бог заплатів (Степана Руданьського)	188
74. Марійка (В. Щурата)	189
75. Самсон (К. Устияновича)	190
76. Цар Давід (Степана Руданьського)	192
77. Син (переклад з польського)	194
78. На Голгофті (Бориса Грінченка)	196
79. Дума про вдову та синів	197
80. Дитина-сиротина (А. Метлінського)	198
81. Рекрутка (М. Устияновича)	200
82. Лісовий цар (переклад В. Чайченка з Гётото)	201
83. Белізар (Д. Млаки)	202
84. Зрадник (легенда з далёкого сходу В. Грінченка)	203
Літературно-естетичні замітки. Епічна поезія	207
Історична поема. дума	208
Поетичне оповіданє	209
Баліда	210

B. Байки, параболі, алегорії, загадки і афоризми 210—225

85. Мірошник (приказка Е. Гребінки)	210
86. Будяк та конопличка.	212
87. Лисиця і виноград (байка Л. Глібова)	212
88. Рибка (байка П. Артемовського)	213
89. Там хороше, де нас нема (байка Л. Глібова).	214
90. Край дармоїдів (Д. Млаки)	218
91. Лис і вовк (з звірінного епосу „Лис Микита“ Ів. Франка)	219
92. Два плуги (приказка Боровиковського)	220
93. Причта Христова про сїяча (В. Александрова)	220
94. Тройнда (В. Грінченка)	221
95. Три деревини (В. Мови-Лиманського)	222
96. Зима (В. Грінченка)	223
97. Ткач (Я. Щоголева)	224
98. Загадка (Л. Глібова)	224
99. Відгадка	225
100. Поетичні афоризми (В. Грінченка)	225

II. ЛІРИЧНА ПОЕЗИЯ.

A. Чутлива лірика	226—232
101. Молитва учителя (Ол. Навроцького)	226
102. Народна слава (П. Куліша)	226
103. Імпровізація (М. Старіцького)	227
104. Річка (Я. Головацького)	228
105. Не чужого ми бажаєм (Вол. Пашкевича)	228
106. Чумаць (Я. Щоголева)	229
107. Спротива (Ол. Коніського)	230
108. Журба (Л. Глібова)	230
109. Косарська пісня	231
110. Останній борець (Б. Грінченка)	232
111. Думки (Т. Шевченка)	232
Б. Описова лірика	232—241
112. Покинтий хутір (Я. Щоголева)	234
113. Ранок (Б. Грінченка)	235
114. Південь на степу (Б. Грінченка)	235
115. Ніч (Б. Грінченка)	236
116. Осінь	236
117. Зима (Б. Грінченка)	236
118. У селі (Ол. Коніського)	237
119. У лісі (Б. Грінченка)	238
120. На полі (Б. Грінченка)	239
121. На лимані (Дніпрові Чайки)	239
122. Сон (Т. Шевченка)	240
123. Мати (Б. Грінченка)	240

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ.

124. Свята правда (Ол. Коніського)	241
125. Не гордуй ти житєм молодім (Б. Грінченка)	242
126. До праці (Б. Грінченка)	243
127. Патриот Іван (В. Самійленка)	244
128. Поетичні афорізми (Б. Грінченка)	244
Літературно-естетичні замітки. Лірична поезія. Пісня.	
Думка. Поучна поезія	246—248
Короткі відомості про письменників	249

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

891.7908 B28C1921

C001

Chytanka dlia i. roku uchytelskykh semi

3 0112 093514229